

Scientific
Refereed
Quarterly

Sosyoekonomi

Vol. 25(31) January, 2017

ISSN 1305-5577

Editor / Yayın Kurulu Başkanı

Ahmet Burcin YERELİ

Co-Editors / Yayın Kurulu Bşk. Yrd.

Metin MERIC

Mustafa KIZILTAN

Editorial Board / Yayın Kurulu

Ahmet Burcin YERELİ

Metin MERIC

Hakan AY

Aysen ARAC

Basak DALGIC

Altug Murat KOKTAS

Isıl Sirin SELCUK

Burcu FAZLIOGLU

Anna GOLOVKO

Mustafa KIZILTAN

Emre ATSAN

Sevilay GUMUS OZUYAR

Terör Olaylarının Finansal Piyasalar Üzerine Etkisi

The Effects of Terrorist Attacks on Financial Markets

Özge KORKMAZ - Deniz ERER - Elif ERER

Türkiye Vatandaşlarının Kırgız ve Kırgızistan İmajına Yönelik Algıları

Turkish Citizens' Perceptions towards Kyrgyz and Kyrgyzstan Image

Azamat MAKSUDUNOV - Murat AVCI

Dışa Açıklık ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Zamana Göre Değişen Parametrelî Bir Analiz

The Relationship between Openness and Unemployment: A Time Varying Parameter Analysis on Selected EU Countries and Turkey

Ramazan EKİNCİ - Osman TÜZÜN - Fatih CEYLAN - Hakan KAHYAOĞLU

OECD Ülkelerinde Kurumsal Kalite ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi

Institutional Quality and Income Inequality Relationship for OECD Countries

Mehmet AVCI - Gizem MUKİYEN AVCI

Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı ve İnsan Merkezli Bir Kalkınma Anlayışı

Amartya Sen's Capability Approach and A Human Centred Development View

Mehmet Sedat UĞUR

Katılımcı Demokrasi ve Bütçeleme

Participatory Democracy and Budgeting

Gökhan ÇOBANOĞULLARI - Ahmet Burçin YERELİ

Kurumsal Yaklaşım Perspektifinden İnovasyon ve Yenilikçi Kamu Alımları

Innovation and Innovative Public Procurement from the Perspective of Institutional Approach

Doğan BAKIRTAŞ - Ahmet AYSU

Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ar&Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi

The Relationship between R&D Expenditures and Economic Growth for Some Developed and Developing Countries: A Panel Data Analysis

Yağmur SAĞLAM - Hüseyin Avni EGELİ - Pınar EGELİ

Türkiye'den Avrupa'ya İşçi Göçünü Neler Etkilemektedir? Olayın Kapsamı ve Sonuçları

What Determines Labour Movement from Turkey to Europe? Extent of the Situation and Implications

Meltem İNCE YENİLMEZ

SOSYOEKONOMİ

Refereed, Scientific, Quarterly Hakemli, Bilimsel, Süreli
Sosyoekonomi Society Sosyoekonomi Derneği

2017, Vol. 25(31) ISSN 1305-5577

www.sosyoekonomijournal.org

- Publisher / Derginin Sahibi** : On behalf of Sosyoekonomi Society
Sosyoekonomi Derneği adına
Prof. Ahmet Burçin YERELİ
editor@sosyoekonomijournal.org
- Editor / Yayın Kurulu Başkanı (Sorumlu Yazı İşleri Müdürü)** : **Prof. Ahmet Burçin YERELİ**
editor@sosyoekonomijournal.org
- Co-Editor / Yayın Kurulu Bşk. Yrd. (Sorumlu Yazı İşleri Müdür Yrd.)** : **Assc.Prof. Metin MERİÇ**
info@sosyoekonomijournal.org
- Co-Editor / Yayın Kurulu Bşk. Yrd. (Sorumlu Yazı İşleri Müdür Yrd.)** : **Res.Asst. Mustafa KIZILTAN**
info@sosyoekonomijournal.org
- Title of Journal / Yayının Adı** : Sosyoekonomi Journal
Sosyoekonomi Dergisi
- Type of Journal / Yayının Türü** : Periodical
Yaygın, Süreli Yayın
- Frequency and Language / Yayının Şekli ve Dili** : Quarterly, English & Turkish
3 Aylık, İngilizce & Türkçe
- Directorial Address / Yayının İdare Adresi** : Sosyoekonomi Derneği, Cihan Sokak, 27/7
06430 Sıhhiye / ANKARA
Tel: +90 312 229 49 11
Fax: +90 312 230 76 23
- Printing House / Basım Yeri** : Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San. Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Caddesi, İstanbul Çarşısı, 48/48, İskitler / ANKARA
Tel: +90 312 341 36 67
- Place and Date of Print / Basım Yeri ve Tarihi** : Ankara, 31.01.2017
- Abstracting-Ranking-Indexing / Dizin** : *Tübitak - ULAKBİM TR Dizin, EconLit, Global Impact Factor, EBSCO, ProQuest, Google Scholar.*

Editorial Board / Yayın Kurulu

Ahmet Burçin	YERELİ	Hacettepe University
Metin	MERİÇ	Sosyoekonomi Society
Hakan	AY	Dokuz Eylul University
Ayşen	ARAÇ	Hacettepe University
Basak	DALGIÇ	Hacettepe University
Altuğ Murat	KÖKTAŞ	Omer Halisdemir University
Işıl Şirin	SELÇUK	Abant İzzet Baysal University
Burcu	FAZLIOĞLU	TOBB University of Economics and Technology
Anna	GOLOVKO	Sosyoekonomi Society
Mustafa	KIZILTAN	Vrije Universiteit Amsterdam
Emre	ATSAN	Omer Halisdemir University
Sevilay	GÜMÜŞ ÖZUYAR	Hacettepe University

International Scientific Board / Uluslararası Bilim Kurulu

Hale	AKBULUT	Hacettepe University, Turkey
Abdilahi	ALI	Aberystwyth University, United Kingdom
Bariş	ALPASLAN	Ankara Yıldırım Beyazıt University, Turkey
Nunzio	ANGIOLA	University of Foggia, Italy
Shafiul	AZAM	Aberystwyth University, United Kingdom
Necmiddin	BAĞDADIÖĞLU	Hacettepe University, Turkey
Elshan	BAGIRZADEH	Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan
Serdal	BAHÇE	Ankara University, Turkey
Alparslan Abdurrahman	BAŞARAN	Hacettepe University, Turkey
Joanna	CHUDZIAN	Warsaw University of Life Sciences, Poland
Caterina	DE LUCIA	University of Foggia, Italy
Matthias	FINGER	Ecole Polytechnique Fédérale de Lausanne, Switzerland
Ömer	GÖKÇEKUŞ	Seton Hall University, U.S.A.
Aleksandra	GÖRECKA	Warsaw University of Life Sciences, Poland
Jafar	HAGHIGHAT	University of Tabriz, Iran
Mubariz	HASANOV	Okan University, Turkey
Katsushi	IMAI	University of Manchester, United Kingdom
Kamalbek	KARYMSHAKOV	Kyrgyz Turkish MANAS University, Kyrgyzstan
Adalet	MURADOV	Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan
Mehmed	MURIĆ	University for Peace, Serbia
Maria Paola	RANA	Northumbria University, United Kingdom
Uğur	SADIÖĞLU	Hacettepe University, Turkey
İbrahim Erdem	SEÇİLMİŞ	Hacettepe University, Turkey
M. Mahruf C.	SHOHEL	Aberystwyth University, United Kingdom
Biagio	SIMONETTI	Università degli Studi del Sannio, Italy
Bican	ŞAHİN	Hacettepe University, Turkey
Nevzat	ŞİMŞEK	Ahmet Yesevi University, Kazakhstan
Erdoğan	TELATAR	Okan University, Turkey

Bu derginin her türlü yayım ve telif hakkı Sosyoekonomi Dergisi'ne aittir. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümlerine göre, fotokopi, dijital ve benzeri yöntemlerle herhangi bir bölümü veya tamamı Dergi Sahibinin veya Yayın Kurulu Başkanının izni olmadan basılamaz ve çoğaltılamaz. Bilimsel etik kurallarına uygun olmayan alıntı yapılamaz. Dergide yayımlanan makalelerin fikri sorumluluğu yazarlara aittir.

Referees of This Issue / Bu Sayının Hakemleri

Sevda	AKAR	Bandırma Onyedi Eylül University
Hüseyin	AKAY	Balikesir University
Mehmet	AKSARAYLI	Dokuz Eylül University
Ayşen	ARAÇ	Hacettepe University
Hakan	AY	Dokuz Eylül University
Eda	BALIKÇIOĞLU	Kirikkale University
Duran	BÜLBÜL	Gazi University
Başak	DALGIÇ	Hacettepe University
İhsan Cemil	DEMİR	Afyon Kocatepe University
Erdal	DEMİRHAN	Afyon Kocatepe University
Gökhan	DÖKMEN	Bulent Ecevit University
Cüneyt	DUMRUL	Erciyes University
İbrahim	DURSUN	International University of Sarajevo
Haluk	EGELİ	Dokuz Eylül University
Hüseyin Avni	EGELİ	Dokuz Eylül University
Hamdi	EMEÇ	Dokuz Eylül University
Oğuzhan	ERGÜN	Izmir Katip Celebi University
Serkan	ERKAM	Hacettepe University
Anna	GOLOVKO	Sosyoekonomi Society
Ramazan	GÖKBUNAR	Celal Bayar University
Sevilay	GÜMÜŞ ÖZUYAR	Hacettepe University
Hatime	KAMİLÇELEBİ	Kirklareli University
Oğuz	KARADENİZ	Pamukkale University
Ramazan	KILIÇ	Dumlupınar University
Mustafa	KIZILTAN	Vrije Universiteit Amsterdam
Levent	KÖSEKAHYAOĞLU	Suleyman Demirel University
İsmail	MAZGİT	Dokuz Eylül University
Metin	MERİÇ	Sosyoekonomi Society
Semih	ÖZ	Ankara University
Ahmet	ÖZEN	Dokuz Eylül University
Metin	SAĞLAM	Ondokuz Mayıs University
Hüseyin	ŞEN	Yıldırım Beyazıt University
Kamil	TÜĞEN	Dokuz Eylül University
Hilmi	ÜNSAL	Gazi University
Harun	YAKIŞIK	Cankiri Karatekin University
Tarik	VURAL	Abant İzzet Baysal University

Content

Author(s)	Title	pp.
Executive Summary		6
Editörün Notu		8
Özge KORKMAZ Deniz ERER Elif ERER	Terör Olaylarının Finansal Piyasalar Üzerine Etkisi The Effects of Terrorist Attacks on Financial Markets	11
Azamat MAKSUDUNOV Murat AVCI	Türkiye Vatandaşlarının Kırgız ve Kırgızistan İmajına Yönelik Algıları Turkish Citizens' Perceptions towards Kyrgyz and Kyrgyzstan Image	31
Ramazan EKİNCİ Osman TÜZÜN Fatih CEYLAN Hakan KAHYAOĞLU	Dışa Açıklık ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Zamana Göre Değişen Parametrelili Bir Analiz The Relationship between Openness and Unemployment: A Time Varying Parameter Analysis on Selected EU Countries and Turkey	45
Mehmet AVCI Gizem MUKİYEN AVCI	OECD Ülkelerinde Kurumsal Kalite ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi Institutional Quality and Income Inequality Relationship for OECD Countries	75
Mehmet Sedat UĞUR	Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı ve İnsan Merkezli Bir Kalkınma Anlayışı Amartya Sen's Capability Approach and A Human Centred Development View	91
Gökhan ÇOBANOĞULLARI Ahmet Burçin YERELİ	Katılımcı Demokrasi ve Bütçeleme Participatory Democracy and Budgeting	109
Doğan BAKIRTAŞ Ahmet AYSU	Kurumsal Yaklaşım Perspektifinden İnovasyon ve Yenilikçi Kamu Alımları Innovation and Innovative Public Procurement from the Perspective of Institutional Approach	127
Yağmur SAĞLAM Hüseyin Avni EGELİ Pınar EGELİ	Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ar&Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi The Relationship between R&D Expenditures and Economic Growth for Some Developed and Developing Countries: A Panel Data Analysis	149
Meltem İNCE YENİLMEZ	Türkiye'den Avrupa'ya İşçi Göçünü Neler Etkilemektedir? Olayın Kapsamı ve Sonuçları What Determines Labour Movement from Turkey to Europe? Extent of the Situation and Implications	167
Notes for Contributors		190
Yazarlara Duyuru		191

Executive Summary

The objective of our journal is to publish up-to-date, high-quality and original research papers. In this volume, we present nine studies. The journal broadly contain research papers. Research papers mostly demonstrate a sound theoretical and/or methodological underpinning, a clear contribution to knowledge in the field and provide a critical and concise yet comprehensive review of the economy.

The first article of this issue discusses the possible effects of terrorist activities on financial markets especially Istanbul Gold Exchange by employing EGARCH and GJR-GARCH models. This study shows that the volatility experienced at the time of terrorist incidences are not significantly related with the incidences. Moreover, it has been found that gold, service and technology indices have affected by only positive events. The second article analyses Turkish citizens' perception toward Kyrgyz and Kyrgyzstan and it has quite excited results on revealing perception of Turks. According to the paper, Turkish citizens who had already visited Kyrgyzstan have negative perception while the ones who never been there have positive stances.

The third article titled as "The Relationship between Openness and Unemployment: A Time Varying Parameter Analysis on Selected EU Countries and Turkey" is sought to determine the unemployment rates to openness levels between 2011 and 2015 with time varying parameter techniques. In the fourth study, 23 OECD countries' income inequality and institutional quality factors from 1984 to 2011 are analysed in order to reveal the relationship.

The fifth paper written by Ugur, focuses the determinants of development, but mostly on people's basic capabilities and their freedom in terms of the theory of Amartya Sen. The sixth article written by Cobanogulları and Yereli, investigates participatory budgeting notion to make comprehensive description. Moreover, the seventh paper of this issue is about innovation and innovative public procurement. The authors discuss the subjects from institutional approach since government must set the rules for the process.

The main purpose of the eighth study which carries the title as "The Relationship between R&D Expenditures and Economic Growth for Some Developed Countries: A Panel Data Analysis" is to analyse the relationship between research and development (R&D) expenditures and economic growth. Data of annual Eurostat between 1996-2014 are used to conduct dynamic panel data analysis in this study. And the last article of this journal analyses causation and consequences of Turkish workforce migration by employing social and cultural discourse analysis. Finally, the last study analyses causation and consequences of Turkish workforce migration, and social and cultural discourse analysis have used in the study.

We are grateful to your ongoing interest in our journal.

Prof. Ahmet Burcin YERELI

Editor

Editörün Notu

Dergimizin amacı, güncel, yüksek kaliteli ve özgün araştırma makaleleri yayınlamaktır. Bu sayıda, dokuz çalışma yer almaktadır. Çalışmalar araştırma makaleleri olarak kaleme alınmıştır. Araştırma makaleleri çoğunlukla geleneksel formda olup, teorik ve/veya metodolojik temele dayanan, alanına net bir katkı sunan ve ekonomiye eleştirel, net, kapsamlı ve çağdaş yorumlar sağlayan çalışmalardır.

Sayımızın ilk makalesi terörist faaliyetlerin özellikle İstanbul Altın Borsası olmak üzere finansal piyasalar üzerindeki oynaklık etkisini EGARCH ve GJR-GARCH modellerini kullanarak araştırmaktadır. Bu çalışma terörist eylemlerin olduğu dönemlerde meydana gelen endeks oynaklığının terörist eylemler ile önemli bir ilişkisi olmadığını göstermektedir. Ayrıca altın, hizmet ve teknoloji sektör endekslerinin sadece olumlu olaylardan etkilendiği tespit edilmiştir. İkinci makale Türk vatandaşlarının Kırgızlar ve Kırgızistan'a bakış açısını analiz etmektedir ve Türklerin algısı ile ilgili ilginç sonuçları ortaya koymaktadır. Bu çalışmaya göre Kırgızistan'da daha önce bulunmuş olan Türklerin bakış açıları negatif iken daha önce bulunmamış olanların bakış açısının iyi olduğu anlaşılmaktadır.

"Dışa Açıklık ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Zamana Göre Değişen Parametrelili Bir Analiz" isimli üçüncü çalışma 2011 ve 2015 yılları arasında dışa açıklık düzeylerine karşı işsizlik oranlarının verdiği tepkileri değişen parametre tekniği ile analiz etmeye çalışmıştır. Dördüncü çalışma 23 OECD ülkesinin 1984 ile 2011 arası gelir eşitsizliği ve kurumsal kalite öğeleri aralarındaki ilişkisinin ortaya çıkarılmasına odaklanmaktadır.

Uğur tarafından yazılan beşinci çalışma kalkınmanın öğeleri ve özellikle Amartya Sen'in teorisi özelinde insanların temel kapasiteleri ve özgürlükleri üzerinedir. Çobanoğulları ve Yereli tarafından yazılı altıncı makale, katılımcı bütçeleme anlayışının kapsamlı bir tasvirini yapmaktadır. Bu sayının yedinci makalesinde yenilikçi ve yaratıcı kamu alımları ele alınmaktadır. Yazarlar bu süreçte kural koyucu devleti değerlendirmeye alarak konuyu kurumsal yaklaşım çerçevesinde tartışmaktadırlar.

"Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ar&Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi" başlığını taşıyan sekizinci çalışmanın ana amacı araştırma ve geliştirme (Ar&Ge) harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmektedir. Bu çalışmada Eurostat'ın 1996-2014 dönemine ilişkin yıllık verileri ile dinamik panel veri analizi kullanılmıştır. Bu derginin son makalesinde ise göç olgusu bağlamında, sosyal ve kültürel açıdan Türk göçmen işçilerinin nedensellik analizi yapılmakta ve sonuçları analiz edilmektedir.

Dergimize süregelen ilginizden ötürü teşekkürü bir borç biliriz.

Prof.Dr. Ahmet Burçin YERELİ

Editör

Terör Olaylarının Finansal Piyasalar Üzerine Etkisi

Özge KORKMAZ, Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Bayburt University, Turkey; e-mail: ozgekorkmaz@gmail.com

Deniz ERER, Department of Economics, Graduate School of Social Sciences, Ege University, Turkey; e-mail: denizerer@hotmail.com

Elif ERER, Department of Economics, Graduate School of Social Sciences, Ege University, Turkey; e-mail: elif_erer_@hotmail.com

The Effects of Terrorist Attacks on Financial Markets

Abstract

In this study, we examined the volatility effect of terrorist incidents on Istanbul Gold Exchange, ISE100 and on the index yields of the sub-sectors in Turkey. Since negative and positive events have different effects on volatility, EGARCH and GJR-GARCH models used. Because of the study, it has seen that the terrorist attacks which occurred in Turkey do not have statistically significant effects on the volatility of Istanbul Gold Exchange, ISE100 and of the sub-sectors. In addition, it has found that gold, service and technology indices have affected by only positive events; however, both negative and positive ones affect industrial and financial indices.

Keywords : Volatility Models, Equity Market, Gold Market, Financial Market, Terrorist Attack.

JEL Classification Codes : C22, C58, D53, K42.

Öz

Bu çalışmada, Türkiye’de meydana gelen terör olaylarının İstanbul Altın Borsası, BIST100 ve alt sektör endeks getirileri üzerindeki oynaklık etkisi incelenmiştir. Çalışmada, negatif ve pozitif olayların oynaklık üzerindeki etkilerinin farklı olması nedeniyle EGARCH ve GJR-GARCH modelleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, Türkiye’de yaşanan terör olaylarının BIST 100, alt sektör ve İstanbul Altın Borsası endeks oynaklığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür. Ayrıca altın, hizmet ve teknoloji sektör endekslerinin sadece pozitif yönlü; sını ve mali sektör endekslerinin ise hem negatif hem de pozitif yönlü haberlerden etkilendiği tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler : Oynaklık Modelleri, Hisse Senedi Piyasası, Altın Piyasası, Finansal Piyasalar, Terör Olayları.

1. Giriş

Terörizm, korku, tehdit ve yıldırma yoluyla politik, ekonomik, dinsel ya da sosyal amaç elde etmek amacıyla devlet dışında bir aktör tarafından gerçekleştirilen şiddet veya illegal gücün tehdit/fili kullanımı olarak tanımlanmaktadır (Procasky & Ujah, 2016: 254). Benzer şekilde, iktisat literatürüne göre, terörist saldırılar zaman içerisinde sıkça gerçekleşmeyen ve ekonomideki oynaklığı arttıran olaylar olarak ele alınmaktadır. Ancak bu durumun ülkeler açısından değiştiği görülmektedir. Örneğin İsrail ve Amerika gibi zengin ülkeler daha sık hedef haline gelmektedirler. Ekonomisi güçlü olan ülkeler terörist saldırıların hedefinde yer alırken zayıf ekonomileri olan ülkeler terörist saldırılardan daha fazla zarar görmektedir (Llussa & Tavares, 2011: 52). Terör can kaybı ve bedensel yaralanmalar dışında ekonomik maliyetlere sahiptir. Koliyas vd. (2011: 532)'e göre,

"terörist saldırıların ortaya çıkardığı maliyetler, teröre karşı güvenlik sağlamak amacıyla gerekli olan çok büyük miktardaki kaynaklar, terörist saldırıların neden olduğu sermaye birikimi ve mal kaybı olarak ifade edilebilir. Aynı zamanda terör eylemlerinin ekonomik göstergeleri, sektörleri, büyüme ve yatırım faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyen çok sayıda ekonomik sonuçları vardır."

Terörist saldırılar, askeri istilalar ve diğer öngörülemeyen yıkıcı olaylar hisse senetleri ve tahviller üzerinde de önemli sonuçlara sahip olabilmektedir. Bilindiği üzere hisse senedi fiyatları yatırımcıların beklentilerini ve gelecekle ilgili endişelerini yansıtmaktadır. Dolayısıyla, hisse senedi fiyatındaki hareketler ekonominin genelinde bir *tsunami* etkisi yaratabilmektedir (Chen & Siems: 2004, 349). Bu bağlamda terör, bir ülkenin belirsizlik düzeyinin artmasına ve terörle mücadelede savunma harcamalarını artırmasına, sermaye birikimini azaltmasına, sektörlerin ve finansal piyasaların olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır (Abadie & Gardeazabal, 2008: 2). Bu nedenle terör olaylarının etkilerinin araştırılması oldukça önemlidir.

Terörizmin finansal piyasalar ve ekonomi üzerindeki etkileri literatürde çok fazla ele alınan bir konu olmamakla birlikte bu durum 11 Eylül saldırılarından sonra değişmiştir. Çünkü 11 Eylül 2001 yılında New York'ta ikiz kulelere gerçekleştirilen terörist saldırılar, 2004 yılında Madrid ve 2005 yılında Londra'da meydana gelen saldırılar ile terör riskinin piyasalar ve ekonomi üzerindeki etkilerini araştıran çalışmaların ağırlık kazandığı gözlenmektedir. Bir diğer ifadeyle bu olaylar, terör riskinin yatırımcılar ve finansal kurumların karşılaşılabileceği yeni bir risk olarak ele alınmasına neden olmuştur (Chesney vd., 2011: 253).

Terör olaylarının ekonomik etkileri göz ardı edilemez niteliktedir. Benzer şekilde finansal piyasalara olan etkisi de dikkate alınabilecek boyuttadır. Bu bağlamda, çalışmada 02 Ocak 2009-31 Aralık 2014 döneminde Türkiye'de meydana gelen terör olaylarının altın, hisse senedi piyasaları ile alt sektör endeks getirilerinin oynaklığı üzerindeki etkileri araştırılmak istenmiştir.

2. Literatür

Terör olaylarının ekonomiye ve turizm sektörüne etkilerini inceleyen birçok çalışmanın var olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, terör olaylarının turizm sektörüne etkilerini inceleyen çalışmaların bir kısmı Tablo 1’de; makroekonomik etkilerini inceleyen çalışmaların bir kısmı ise Tablo 2’de özet olarak sunulmuştur.

Tablo: 1
Terörün Turizm Sektörüne Etkisini İnceleyen Çalışmaların Özeti

Yazar	Dönem-Ülke-Yöntem	Değişkenler	Sonuç
Emsen ve Değer (2004)	1984-2001, Türkiye, En Küçük Kareler Yöntemi	Reel döviz kuru, terör olayları sayısı, yabancı ülke gelirlerini temsilen OECD ülkelerinde kişi başına düşen gelir, Türkiye’nin yıllık turizm geliri, tüketici fiyat endeksi	Yabancı ülke kişi başına gelir düzeyindeki artışlar Türkiye’nin turizm gelirlerini pozitif yönde; terör olaylarındaki artışın turizm gelirlerini negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Feridun (2011)	1986-2006, Türkiye, ARDL Sınır Testi	Terörist saldırı sayısı, ülkeye giren turist sayısı	Turizm ve terörizm arasında uzun dönemli negatif bir ilişki vardır.
Güvenek ve Alptekin (2015)	1993-2008, Türkiye, Müdahale Analizi	Terörist saldırı sayısı, ülkeye giren turist sayısı	Terörist saldırılarının ülkeye giren turist sayısı üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur.
Parida vd.(2015)	1980-2011, Hindistan, ARDL Sınır Testi	Terörist saldırıların sayısı, ülkeye giren turist sayısı, kişi başına düşen gelir, sabit telefon abone sayısı, turizmden elde edilen gelir	Terörist saldırılar ve ülkeye gelen turist sayısı arasında negatif, ekonomik kalkınma ve turist sayısı arasında ise pozitif bir ilişki vardır.
Ahmet ve Anwar (2016)	1989-2011, Pakistan, Doğrusal regresyon	Terörist saldırı sayısı, ülkeye giren turist sayısı, sosyal sabit sermaye	Terörist saldırılar turizmi negatif yönde etkilerken, sosyal sabit sermaye turizm endüstrisini olumlu olarak etkilemektedir.
Feridun (2016)	1980-2006, Türkiye, ARDL Sınır Testi, VECM	Terörist saldırı sayısı, okullaşma oranı, yoksullaşma oranı	Terörist saldırılar ile okullaşma oranı arasında uzun dönemli bir ilişki mevcutken, yoksullaşma ile terörist saldırılar arasında bir ilişki yoktur.
Serçek ve Serçek (2016)	2009-2014, Türkiye, Trend Analizi ile talep tahmini	Yerli ve yabancı turist sayısı	Çözüm süreci Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ne olan turizm talebini yerli turist sayısı dikkate alındığında pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo: 2
Terörün Makroekonomik Etkilerini İnceleyen Çalışmaların Özeti

Yazar	Dönem-Ülke-Yöntem	Değişkenler	Sonuç
Persitz (2007),	1980-2003 dönemi; İsrail; VAR analizi	Kişi başına düşen GSYİH, özel nihai tüketim harcamaları, yatırımlar, kamu harcamaları, ihracat, ithalat, nüfus yoğunluğu, sektörlere göre GSYİH oranı değişkenleri	Çalışmada İsrail'de terörün olduğu durum ile olmadığı durum karşılaştırılmış ve 1994'ten sonra Filistin'in şiddet eylemlerinin olmaması durumunda ülkenin 2003:03 dönemindeki kişi başı GSYİH oranının %8.6 daha fazla olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.
Caruso ve Schneider (2011),	1994- 2007 dönemi,12 Batı Avrupa ülkesi; Panel veri analizi	Kişi başına düşen gelir, işsizlik, genç işsizlik ve enflasyon	Ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik ile terör saldırıları arasında negatif ancak genç işsizlik ile terör saldırıları arasında pozitif bir ilişki vardır..
Freytag vd. (2011),	1971-2007 dönemi için 110 ülke; Panel veri analizi	Kişi başına düşen GSYİH, tüketim düzeyi, ticari açıklık, yatırım, politik istikrarsızlık, reel GSYİH içinde kamunun büyüklüğü, nüfus, din değişkenleri	Analiz sonucunda ülkelerin terörizmi azaltmaları için ekonomik büyüme ve kalkınma düzeylerinin yüksek olması gerektiği tespit edilmiştir.
Shahbaz (2013),	1971-2010 dönemi için Pakistan; ARDL sınır ile VECM Granger nedensellik testleri	Terör, ekonomik büyüme ve enflasyon	Enflasyon, ekonomik büyüme ve terörizm arasında uzun dönemli bir ilişki mevcuttur. Enflasyon ve terörist saldırılar arasında pozitif bir ilişki vardır ve en büyük etkiyi ekonomik büyüme sağlamaktadır.
Altay vd. (2013),	1996-2010 dönemi için Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan ; Panel veri analizi	Terör endeksi, ihracat, ithalat, ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar, turizm, kişi başına düşen gelir ve işsizlik	Terör makroekonomik değişkenler üzerinde negatif etkilidir.
Akıncı vd. (2015),	2002-2011 dönemini 45 gelişmiş, 77'si gelişmekte olan ve 30'u azgelişmiş ülkeler için Panel iki aşamalı en küçük kareler yöntemi, Pao ve Kadroni eşbütünleşme testin ve Granger nedensellik analizi	Global terör endeksi, enflasyon oranı ve Amerikan doları bazında GSYİH değişkenleri	Terörün, doğrudan ve dolaylı yatırımları negatif etkilemektedir ve, değişkenler arasında uzun dönemli ve tek yönlü bir ilişki mevcuttur.
Kurt ve Karagöl (2015),	1989-2002 dönemi için düşük ve yüksek gelire sahip ülkeler için panel veri analizi	Büyüme oranı, sabit sermaye oluşumu, savunma harcamaları, terör olaylarının sayısı ile nüfus artış oranı	Analiz sonucunda savunma harcamalarının ve terörün ekonomik istikrarsızlığı arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1'den ve Tablo 2'den görüldüğü üzere, terör olayları ekonomiyi ve turizm sektörünü negatif yönde etkilemektedir. Literatürde terör olaylarının finansal piyasalar üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların da var olduğu söylenebilmektedir. Literatür

incelemesinin yapıldığı bu kısımda, terör olaylarının finansal piyasalar üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalara değinilmiştir.

Chen ve Siems (2004) çalışmalarında terörün küresel sermaye piyasaları üzerindeki etkisini olay çalışması yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışmada, terörün ABD sermaye piyasaları üzerindeki etkisini görmek amacıyla 1915 yılından itibaren 11 Eylül 2001 saldırısını da içerecek şekilde meydana gelen 14 terör olayının Dow Jones Endüstriyel Ortalama Endeksi üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Gerçekleşen 14 terör olayından 12'sinin getirileri negatif olarak etkilediği, bununla birlikte 19 Nisan 1995 yılında Alfred P. Murrah Federal Binasının ve 7 Ağustos 1998 yılında Kenya'daki ABD elçilik binalarının bombalanması olaylarının ise getiriler üzerinde pozitif etkisi olduğu görülmüştür. Daha sonra 11 Eylül saldırılarının ve Irak'ın Kuveyt'e saldırısının küresel sermaye piyasaları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. 11 Eylül saldırısının etkisini görmek amacıyla Dünya genelindeki 33 sermaye piyasası ele alınmış ve 11 Eylül saldırısının bu piyasaları negatif etkilediği görülmüştür. Irak'ın Kuveyt'e saldırısının etkisini görmek amacıyla ise 18 sermaye piyasası dikkate alınmış ve bunlardan 17'si üzerinde 11 Eylül saldırısının negatif etkisi olduğu saptanmıştır. En yüksek negatif getirilerin Asya ve Avrupa'da gerçekleştiği, ABD piyasasındaki düşüşün ise diğer sermaye piyasaları kadar çok olmadığı görülmüştür.

Arin vd. (2008), çalışmalarında 2002-2006 dönemi için Endonezya, İsrail, İspanya, Tayland, Türkiye ve İngiltere ülkelerinde terör olaylarının hisse senedi piyasası üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Yurtiçi faiz oranı (90 günlük hazine bonosu) ve küresel hisse senedi piyasası endeks değerleri değişken olarak kullanılmıştır. Terör endeksi insan kayıpları, yaralı insan sayısı ve terörist saldırı sayılarının toplamından oluşan günlük olayların doğal logaritması alınarak tanımlanmıştır. Çok değişkenli GARCH yönteminin uygulandığı çalışmada ülkelere ait terör olaylarının sayısı ve borsa endeksleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda terörün hisse senedi piyasaları ve oynaklığı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu ve bu etkilerin büyüklüğünün gelişmekte olan piyasalarda daha büyük olduğu tespit edilmiştir.

Mutan ve Topçu (2009), çalışmalarında 1990-2009 dönemi için gerek Türkiye gerekse dünyada meydana gelen ekonomik, politik, çevresel, askeri ve terör olaylarının Türk hisse senedi piyasası üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Bu amaçla BIST 100 endeks getiri verileri kullanılmış ve Brown ile Warner (1985)'in olay çalışması yönteminden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda beklenmedik olayların borsayı olumsuz yönde etkilediği gözlenmiştir.

Christofis vd. (2010), 1997-2009 dönemi için Türkiye'de terör olaylarının BIST 100 endeksi üzerindeki etkisini olay çalışması yöntemiyle ele almıştır. Terör saldırılarının meydana geldiği günlerin kukla değişken olarak ele alındığı bu çalışmada, terör saldırılarının borsa üzerindeki negatif etkilerinin yüksek olduğu ve ayrıca büyüme ile artan güven nedeniyle kısa sürdüğü sonuçlarına ulaşılmıştır.

Drakos (2010), 1994-2004 dönemi için 22 ülkede terörist saldırıların ülke borsa endeksleri üzerindeki etkilerini Brezilya, Kolombiya, Mısır, Fransa, Almanya, Yunanistan,

Hindistan, Endonezya, İsrail, Lübnan, Meksika, Pakistan, Peru, Filipinler, Rusya, İspanya, Sri Lanka, Tayland, Türkiye, İngiltere, Amerika ve Venezuela ülkeleri için incelemiş ve çalışmada bu ülkelere ait borsa günlük kapanış verilerini kullanmıştır. Çalışmada havuzlanmış panel ARCH modellerinden yararlanılmış ve analizler sonucunda terörist faaliyetlerin hisse senedi getirilerinin azalmasına neden olduğu belirlenmiştir.

Chesney vd. (2011), çalışmalarında 1994-2005 dönemi için Pakistan'da terör olaylarının hisse senedi, tahvil, altın ve emtia piyasaları üzerindeki etkilerini ele almışlardır. Çalışmada olay çalışması, parametrik olmayan istatistik ve GARCH-EVT yöntemleri uygulanmıştır. Sonuç olarak terör olaylarının altın piyasası üzerindeki etkisinin daha uzun sürdüğü gözlenmiştir.

Kollias vd. (2011), 2003-2005 dönemi için çalışmalarında 2004 Madrid ve 2005 Londra saldırılarının İspanya ve İngiltere Borsaları üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışmada İspanya'da üç büyük borsanın ve İngiltere Borsası'nın günlük kapanış verileri kullanılmış, olay çalışması ile GARCH modellerinden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda İspanya piyasasının terörist saldırılardan negatif olarak etkilendiği görülmüştür. Ayrıca, İngiltere hisse senedi piyasasının tepkisinin İspanya piyasasına göre çok daha hızlı olduğu gözlenmiştir. Bununla birlikte terörün hisse senedi getirileri ve oynaklığı üzerindeki etkisinin uzun süre devam etmediği tespit edilmiştir.

Bilal vd. (2012), 2005-2010 dönemi için Pakistan'da terör olaylarının etkisini GARCH, GARCH-EVT ve eşbütünlüşme yöntemleriyle incelemişlerdir. Çalışmada faiz oranı, enflasyon oranı, terör ve Karachi Borsası (KSE) endeksleri kullanılmıştır. Analiz sonucunda terör olayları ile faiz oranının borsa endeksi üzerinde etkili olduğu ancak enflasyon oranının borsa endeksi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı belirlenmiştir.

Aurangzeb ve Dilawer (2012), 2004-2010 dönemi için Pakistan'da terör olayları ile borsa endeks değeri arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında regresyon ve Granger nedensellik analizlerinden yararlanmışlardır. Çalışmada Karachi 30 endeksinde yer alan 30 şirketin borsa getirileri ile suikast, bombalama, rehin alma ve altyapı saldırıları değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, borsa getirilerinin terör olaylarından negatif yönde etkilendiği gözlenmiştir.

Graham ve Ramiah (2012), çalışmalarında 1999-2007 dönemi için New York Dünya Ticaret Merkezi, Bali, Madrid, Londra ve Mumbai'de meydana gelen terör olaylarının Japonya endüstrisi üzerindeki etkisini olay çalışması yöntemiyle incelemişlerdir. Günlük borsa endeksleri, Japonya'daki 3 aylık hazine bonusu ve ABD ile Avrupa için 10 yıllık tahvil getirisi değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada, 11 Eylül olaylarının Japon piyasaları üzerinde etkili olduğu saptanmıştır. Endüstrilerin çoğunluğunun terör olayından sonraki ilk işlem gününde aşağı yönlü olduğu ve endüstrilerin yarısının olaydan sonraki 5 gün negatif olarak etkilendiği belirlenmiştir. Çalışmada New York'ta ikiz kulelere yapılan saldırıların hem kısa hem de uzun dönemde sektörlerin sistematik riskinin arttığı gözlenmiştir. Bununla birlikte, Japonya'daki sektörlerin Mumbai'deki ve Londra'daki saldırılara duyarsız olduğu görülmüştür.

Essaddam ve Karagianis (2014), 1995-2010 dönemini dikkate aldıkları çalışmalarında Amerika'da terörün hisse senedi getirilerini nasıl etkilediğini ortaya koymaya çalışmışlardır. Çalışmada sadece firmaları hedef alan dinsel, politik, ekonomik, çevresel ve bilinmeyen olarak nitelendirilen terör olayları dikkate alınmış ve olay çalışması yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, terörün borsa getirilerinin oynaklığını açıklamada önemli bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca terörist saldırıların firmaların getiri oynaklıkları üzerindeki etkilerinin, olayın gerçekleştiği ülkenin özelliklerine göre farklılaştığı gözlenmiştir. Daha demokratik veya zengin ülkelerde faaliyet gösteren firmalara yapılan saldırıların daha yüksek oynaklığa neden olduğu ve gelişmekte olan ülkelerde terörist saldırıların belirsizliği arttırmadığı belirlenmiştir.

Ağırman vd. (2014), çalışmalarında 2003-2011 dönemi için 35 ülkede terörün borsa endeksi üzerindeki etkisini Pedroni ve Kao eşbütünleşme yöntemiyle incelemiştir. Çalışmada değişken olarak küresel terörizm ile yıllık ortalama borsa endeksleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, terör olaylarının hisse senedi piyasaları üzerinde kısa dönemdeki negatif etkisinin uzun dönemde piyasa mekanizmasıyla düzeltildiği tespit edilmiştir.

Çalışmanın bu kısmında finansal piyasalar ile ilgili literatür özetlenmek istenmiştir ve ilgili literatür özeti Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo: 3
Terörün Finansal Piyasalar Üzerine Etkilerini İnceleyen Çalışmaların Özeti

Yazar	Dönem-Ülke-Yöntem	Değişkenler	Sonuç
Chen and Siems (2004)	1915-2001; ABD, Asya ve Avrupa'daki 33 hisse senedi piyasası Olay çalışması	Dow Jones Ortalama Endeksi, küresel sermaye piyasaları, terör olayları	Terör olayları hisse senedi piyasalarını negatif olarak etkilemektedir. En yüksek negatif getirilerin Asya ve Avrupa'da gerçekleştiği, ABD piyasasının diğer sermaye piyasaları kadar sert düşmediği görülmüştür.
Arin vd. (2008)	2002-2006; Endonezya, İsrail, İspanya, Tayland, Türkiye ve İngiltere; Çok değişkenli GARCH	Terör olayları sayısı, borsa endeksi	Terör olayları hisse senedi piyasalarını olumsuz etkilemektedir.
Mutan ve Topçu (2009)	1990-2009; Türkiye; Olay çalışması	Türkiye'de ve dünyada meydana gelen ekonomik, politik, çevresel, askeri ve terör olayları, BIST 100 endeks getirileri	Beklenmedik olaylar BIST 100 getirisini olumsuz yönde etkilemektedir.
Christofis vd. (2010)	1997-2009; Türkiye; Olay çalışması	BIST 100 Terör günleri	Terörist saldırılar hisse senetlerini negatif etkilemektedir, ancak yüksek büyüme ve artan güven sayesinde bu etki kısa sürmektedir.
Drakos (2010)	1994-2004; Brezilya, Kolombiya, Mısır, Fransa, Almanya, Yunanistan, Hindistan, Endonezya, İsrail, Lübnan, Meksika, Pakistan,	Borsa günlük kapanış verileri	Terörist faaliyetler hisse senedi getirileri üzerinde negatif etkiye sahiptir.

	Peru, Filipinler, Rusya, İspanya, Sri Lanka, Tayland, Türkiye, İngiltere, Amerika ve Venezuela; Havuzlanmış Panel ARCH		
Chesney vd. (2011)	1994-2005Pakistan; Olay çalışması, Parametrik olmayan istatistik, GARCH-EVT	Terör olayları sayısı, hisse senedi, tahvil altın, emtia piyasası	Terörist saldırılar finansal piyasaları negatif olarak etkilemektedir, riskten korunmak için portföy çeşitlendirmesi yapılmalıdır.
Kollias vd.(2011)	2003-2005; İspanya ve İngiltere; Olay çalışması, GARCH modelleri	2004 Madrid ve 2005 Londra saldırıları, hisse senedi piyasası günlük kapanış serileri	İspanya piyasasının terörist saldırılardan negatif olarak etkilendiği görülmüştür. İngiltere hisse senedi piyasasının tepkisinin İspanya piyasasına göre çok daha hızlı olduğu gözlenmiştir. Terörün hisse senedi getirileri ve oynaklığı üzerindeki etkisinin uzun süre devam etmediği tespit edilmiştir.
Bilal vd. (2012)	2005-2010; Pakistan; GARCH, GARCH-EVT ve eşbütünleşme	Faiz oranı, enflasyon oranı, KSE 100, terör olayları	Terör olayları ve faiz oranı KSE100 negatif etkilemektedir. Enflasyon oranı anlamlı bir etkiye sahip değildir.
Aurangzeb and Dilawer (2012)	2004-2010; Pakistan; Regresyon analizi, Granger nedensellik	KSE 30 endeksi, terör olayları	Borsa getirileri terör olaylarından negatif etkilenmektedir.
Graham ve Ramiah (2012)	1999-2007; Japonya; Olay çalışması	Günlük borsa endeksleri, Japonya'daki 3 aylık hazine bonusu ve ABD ile Avrupa için 10 yıllık tahvil	New York'da ikiz kulelere yapılan saldırıların hem kısa hem de uzun dönemde sektörlerin sistematik riskinin arttığı gösterilmiştir. Bununla birlikte, Japonya'daki sektörlerin Mumbai ve Londra'daki saldırılara duyarsız olduğunu bulmuşlardır.
Essaddam ve Karagianis (2014)	1995-2010; Amerika Olay çalışması	Amerika'da faaliyetlerde bulunan firmalara ait getiriler	Terör borsa getirilerinin oynaklığını açıklamada önemli bir faktördür.
Ağırman vd. (2014)	2003-2011; 35 ülke; Panel Pedroni, Kao eşbütünleşme,	Ükelere ait borsa endeksleri, terör olayları	Borsa endeksi ile terör olayları arasında uzun dönemli ilişki ve çift yönlü nedensellik vardır. Terörist saldırıların kısa dönemde borsa üzerindeki negatif etkisi uzun dönemde ortadan kalkmaktadır.

Literatür incelendiğinde terörist faaliyetlerin finansal piyasalar üzerine etkilerinin kısa dönemde olumsuz bir etki yarattığı (Aurangzeb & Dilawer, 2012: 73), benzer şekilde altın piyasasının terörist olaylara karşı tepkisinin negatif olduğu görülmektedir. Emtia piyasası açısından ele alındığında ise, terör olaylarının altın piyasası üzerindeki negatif etkisinin daha uzun sürdüğü görülmektedir (Chesney vd., 2011: 254). Dolayısıyla literatürden hareketle, terörizmin finansal piyasalar üzerinde genellikle negatif bir etkisinin olduğu söylenebilmektedir. Türkiye için terör olaylarının hisse senedi piyasası üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmalar incelendiğinde de bu durum geçerli olmakla beraber bu etkinin geçici olduğu söylenebilmektedir. Bununla birlikte literatürde, terör olaylarının finansal piyasalar üzerindeki etkisini alt sektörler bazında inceleyen herhangi bir çalışmaya

rastlanılmamıştır. Çalışmanın alt sektörler bazında terör olaylarının finansal piyasaları incelemesi yönüyle özgün bir nitelik taşıdığı ve bu açıdan literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir.

3. Veri Seti

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de meydana gelen terör olaylarının altın ve hisse senedi piyasası ile alt sektör getirileri ve oynaklığı üzerindeki etkisini analiz etmektir. Bu nedenle, 02 Ocak 2009-31 Aralık 2014 dönemi için günlük kapanış fiyatlarına göre altın piyasası endeksi ile BIST 100 endeksi ve hizmet, mali, sınai ve teknoloji alt sektör kapanış endeks değerleri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan finansal değişkenler TCMB elektronik veri dağıtım sistemin (EVDS)’den, terör olayları ise Global Terrorism veri tabanından elde edilmiştir.

Çalışmada ilk olarak kullanılacak değişkenlere ilişkin getiri serileri elde edilmek istenmektedir. Bu amaçla günlük getiri serileri her bir değişken için aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

$$R_t = \ln(P_t/P_{t-1}) \quad (1)$$

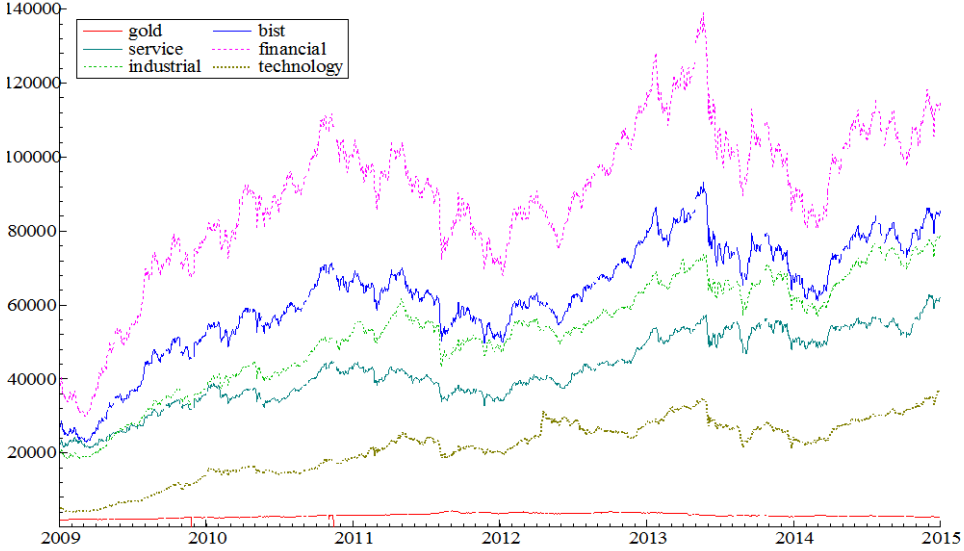
Burada R_t , her bir seri için t zamanındaki getiriyi ve P_t , t zamanındaki endekslerin kapanış değerlerini göstermektedir. Çalışmada değişkenlere ait bilgiler Tablo 4’te gösterilmiştir ve getiri serileri değişkenlerin önüne “R” harfi eklenerek ifade edilmiştir.

Tablo: 4
Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişkenin Adı	Açıklaması	Değişkenin Adı	Açıklaması
Gold	Altın piyasası kapanış endeksi	Industrial	Sınai alt sektör kapanış endeksi
Bist	Borsa İstanbul 100 kapanış endeksi	Service	Hizmet alt sektör kapanış endeksi
Financial	Finansal alt sektör kapanış endeksi	Technology	Teknoloji alt sektör kapanış endeksi
Rgold	$\ln(\text{Gold}_t/\text{Gold}_{t-1})$	Rindustrial	$\ln(\text{Industrial}_t/\text{Industrial}_{t-1})$
Rbist	$\ln(\text{Bist}_t/\text{Bist}_{t-1})$	Rservice	$\ln(\text{Service}_t/\text{Service}_{t-1})$
Rfinancial	$\ln(\text{Financial}_t/\text{Financial}_{t-1})$	Rtechnology	$\ln(\text{Technology}_t/\text{Technology}_{t-1})$

Şekil 1’de Gold, Bist, Financial, Industrial, Service ve Technology değişkenleri için 02 Ocak 2009-31 Aralık 2014 döneminde izledikleri seyre ilişkin zaman yolu grafikleri yer almaktadır.

Şekil: 1
Altın Piyasası Endeksi, BIST 100 ve Diğer Alt Sektör Endekslerine İlişkin Zaman Yolu Grafikleri

Kaynak: Yazarlar tarafından Oxmetrics programı kullanılarak oluşturulmuştur.

4. Metodoloji

Finansal zaman serilerinin varyansı zaman içinde değişkenlik göstermektedir. Bu nedenle finansal zaman serilerinin modellenmesinde koşullu varyans modelleri kullanılmaktadır. Oynaklık modellenmesi ile ilgili sistematik bir çerçeve sağlayan ilk model Engle (1982) 'in ARCH modelidir. ARCH regresyon modeli, Y_t 'nin ortalamasının $X_t\beta$ olduğu varsayılarak elde edilebilir. Burada $X_t\beta$, β bilinmeyen parametre vektörü ile ψ_{t-1} bilgi setine dahil olan dışsal değişkenler ile gecikmeli içsel değişkenin doğrusal kombinasyonudur. e_t hata terimini, h_t^2 koşullu varyansı, h_t koşullu standart sapmayı ifade etmektedir. (Engle, 1982: 986-989).

$$h_t^2 = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i e_{t-i}^2 \quad (2)$$

Burada $Y_t/\psi_{t-1} \sim N(X_t\beta, h_t)$, $h_t = f(e_{t-1}, e_{t-2}, \dots, e_{t-p}, \alpha)$ $e_t = Y_t - X_t\beta$ 'dir. $\alpha_0 > 0$ ve $\alpha_i \geq 0, i = 1, \dots, p - 1$ ve aynı zamanda $\alpha_p > 0$. Bu şartlar koşullu varyansın her zaman pozitif olmasını sağlamaktadır (Kirchgassner, Wolters, 2007: 245-246).

Bir diğer koşullu değişen varyans modeli ise GARCH modelidir. GARCH modeli Bollerslev (1986) tarafından ortaya atılmıştır. ψ_t t zamanındaki bilgi setini göstermektedir. GARCH(p,q) süreci aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$$h_t^2 = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_i e_{t-i}^2 + \sum_{i=1}^p \beta_i h_{t-i}^2 = \alpha_0 + A(L)e_t^2 + B(L)h_t^2 \quad (3)$$

Burada, $e_t/\psi_{t-1} \sim N(0, h_t)$, $p \geq 0, q > 0$, $\alpha_0 > 0, \alpha_i \geq 0, i = 1, \dots, q$, $\beta_i \geq 0, i = 1, 2, \dots, p$ 'dir. $p = 0$ için, süreç ARCH(q) sürecine indirgenir, ve $p = q = 0$ için e_t beyaz gürültüdür (Bollerslev, 1986: 308-309). GARCH(p,q) sürecinin varyansının var olması için $\alpha(1) + \beta(1) = \sum_{i=1}^p \alpha_i + \sum_{i=1}^q \beta_i < 1$ olması gerekmektedir (Kirchgassner, Wolters, 2007: 252 – 254).

EGARCH modeli Nelson (1991) tarafından geliştirilmiştir. Koşullu varyans h_t^2 pozitif olmak zorundadır. ARCH modeli, bunu h^2 'yi pozitif rassal değişkenlerin doğrusal bir kombinasyonu şeklinde ifade ederek sağlamaktadır. h^2 'nin pozitif olmasını sağlamak için diğer bir yöntem, gecikmeli z_t ve zamanın bir fonksiyonu olarak $\ln(h_t^2)$ 'yi doğrusallaştırmaktır.

$$\ln(h_t^2) = \alpha_t + \sum_{k=1}^{\infty} \beta_k g(z_{t-k}), \beta_1 \equiv 1 \quad (4)$$

Burada z_t standartlaştırılmış artıktır. EGARCH modeli borsa getirileri ve oynaklık değişimleri arasındaki asimetrik ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bunu sağlamak için, $g(z_t)$ 'nin değeri z_t 'nin işaretinin ve büyüklüğünün bir fonksiyonu olması gerekmektedir. $g(z_t)$, şartlı varyans sürecinin $\{h_t^2\}$ hisse senedi fiyatlarındaki artış ve azalışlara asimetrik tepki verilmesine izin vermektedir (Nelson, 1991: 350-351). EGARCH(p,q) modeli aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$$\ln h_t^2 = \alpha_0(1 - \beta_1) + \gamma_1 \frac{u_{t-1}}{\sqrt{h_{t-1}^2}} + \gamma_2 \left(\left| \frac{u_{t-1}}{\sqrt{h_{t-1}^2}} \right| - E \left| \frac{u_{t-1}}{\sqrt{h_{t-1}^2}} \right| \right) + \beta_1 \ln h_{t-1}^2 \quad (5)$$

$$\ln h_t^2 = w_t + \sum_{i=1}^p \alpha_i g(z_{t-i}) + \sum_{j=1}^q \gamma_j \ln(h_{t-j}^2) \quad (6)$$

$$g(z_t) = \theta z_t + \gamma [|z_t| - E|z_t|] \quad (7)$$

$$z_t = \frac{u_t}{\sqrt{h_t^2}} \quad (8)$$

GJR – GARCH modeli Glosten vd. (1993) tarafından ortaya çıkarılmıştır. Pozitif ve negatif beklenmeyen getiriler şartlı varyans üzerinde farklı etkilere sahiptir. Aynı zamanda, borsa getirilerinin şartlı ortalama ve şartlı varyansı arasında negatif bir ilişki vardır (Glosten vd. 1993: 1799).

$$h_t^2 = \omega + \sum_{i=1}^q \alpha_i e_{t-i}^2 + \sum_{i=1}^r \gamma_k e_{t-i}^2 d_{t-i} + \sum_{j=1}^p \beta_j h_{t-j}^2 \quad (9)$$

Yukarıdaki varyans denkleminde yer alan kukla değişken (d_t), $e_{t-i} < 0$ değerini aldığı anda $d_t = 1$, diğer durumlarda ise $d_t = 0$ değerini almaktadır. Bu nedenle asimetri parametresi γ , $d_t = 1$ değerini aldığı anda anlamlı olmaktadır.

5. Bulgular

Çalışmada ilk olarak getiri serilerine ilişkin tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5
Tanımlayıcı İstatistikler

	Rgold	Rbist	Rservice	Rfinancial	Rindustrial	Rtechnology
Ortalama	0.0001	0.0006	0.0006	0.0006	0.0008	0.0012
Medyan	0.0004	0.0012	0.0009	0.0009	0.0014	0.0016
Maksimum	0.4345	0.0689	0.0620	0.0771	0.0645	0.0912
Minimum	-0.4116	-0.1106	-0.0969	-0.1129	-0.1140	-0.1292
Std. Sapma	0.0194	0.0155	0.0128	0.0185	0.0128	0.0173
Çarpıklık	1.0911	-0.4526	-0.5080	-0.2611	-1.1786	-0.4520
Basıklık	310.55	6.5204	7.2473	5.2865	12.28721	8.0831
Jarque-Bera	57664	805.46	1162.61	335.33	5596.524	1624.88
Olasılık Değeri	0.0000***	0.0000***	0.0000***	0.0000***	0.0000***	0.0000***
Gözlem	1564	1564	1564	1564	1564	1564

***, ** ve * sırasıyla, %1, %5 ve %10 önem seviyesinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 5'te Rgold, Rbist, Rservice, Rfinancial, Rindustrial ve Rtechnology değişkenleri sırasıyla altın piyasası endeksi, BIST 100 endeksi ile hizmet, mali, sınai ve teknoloji alt sektör endeks getirilerini ifade etmektedir. Altın piyasası endeks getirisinin ortalama değeri 0.0001 ve medyanı 0.0004'tür. Standart sapma değeri %1.94'tür. Bu değer ortalama getiri ile karşılaştırıldığında oldukça yüksektir ve getirilerin sıklıkla ortalamadan saptığını göstermektedir. Çarpıklık değeri pozitifdir ve getiriler eğrinin sağ tarafında yoğunlaşmıştır. Basıklık değeri 310.55 ile oldukça yüksek bir değere sahiptir. Bu nedenle değişkenler normal dağılım özelliği göstermeyip leptokurtic dağılıma sahiptir.

BIST 100 endeks getirisinin ortalama değeri 0.0006 ve medyanı 0.0012'dir. Standart sapma değeri %1.5546'dır. Bu değer ortalama getiri ile karşılaştırıldığında oldukça yüksektir ve getirilerin sıklıkla ortalamadan saptığını göstermektedir. Çarpıklık değeri negatifdir ve getiriler eğrinin sol tarafında yoğunlaşmıştır. Basıklık değeri 6.5204'tür ve bu değer normal dağılımı ifade eden "3" kritik değerinden yüksektir. Bu nedenle BIST 100 getiri serisi leptokurtic dağılım özelliğine sahiptir. Hizmet, mali, sınai ve teknoloji alt sektör getirilerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, tüm getirilerin pozitif olduğu görülmektedir. Alt sektörlerle ilişkin getiri serilerinin tümü negatif çarpıklık değerlerine ve aşırı basıklık değerlerine sahiptir. Bu sonuç, oynaklık kümelemesi nedeniyle finansal getiri serilerinin leptokurtic dağılıma sahip olmasıyla açıklanabilir.

Çalışmada analizin güvenilir sonuçlar verebilmesi için getiri serilerinin birim kök içerip içermediğinin araştırılması gerekmektedir. Bu amaçla, getiri serilerinin durağanlığı sabit terimli ADF birim kök testi aracılığıyla araştırılmıştır ve elde edilen birim kök testi sonuçları Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo: 6
Sabit Terimli ADF Birim Kök Test Sonucu

	Birim Kök Testi		Kritik Değerler		
	ADF Test	%1	%5	%10	
Rgold	-37.4988***	-3.4343	-2.8631	-2.5676	
Rbist	-40.4651***	-3.4343	-2.8631	-2.5676	
Rservice	-40.5299***	-3.4343	-2.8631	-2.5676	
Rfinancial	-40.4437***	-3.4343	-2.8631	-2.5676	
Rindustrial	-38.9066***	-3.4343	-2.8631	-2.5676	
Rtechnology	-38.5521***	-3.4343	-2.8631	-2.5676	

Kritik değerler MacKinnon kritik değerleridir. ***, **, ve * sırasıyla, %1, %5 ve %10 önem seviyesinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 6'dan hareketle, getiri serilerinin tümünün %1 önem seviyesinde birim kök içermediği ve serilerin durağan olduğu söylenebilmektedir.

Getiri serilerinin durağanlıklarının araştırılmasından sonra, uygun ARMA(p,q) modellerinin belirlenmesi gerekmektedir. En uygun seçim, otokorelasyon ve kısmi otokorelasyon fonksiyonlarının birlikte değerlendirilmesine Akaike (AIC) ve Schwarz (SIC) bilgi kriterlerine bağlıdır. Bu kriterlere göre belirlenen ARMA(p,q) modellerine ilişkin bilgiler Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo: 7
ARMA Modelleri

	Bağımlı Değişken	ARMA(p,q)	Akaike Bilgi Kriteri	Schwartz Bilgi Kriteri
MODEL 1	Rgold	ARMA(1,2)	-5.209	-5.2171
MODEL 2	Rbist	ARMA(4,2)	-5.5236	-5.4995
MODEL 3	Rservice	ARMA(3,3)	-5.8893	-5.8618
MODEL 4	Rfinancial	ARMA(2,2)	-5.1829	-5.1657
MODEL 5	Rindustrial	ARMA(4,4)	-5.9086	-5.8776
MODEL 6	Rtechnology	ARMA(3,3)	-5.3009	-5.2768

Tüm getiri serilerine ilişkin istatistiksel açıdan en uygun ARMA modelleri seçildikten sonra, bu ARMA modellerine ait hata terimlerinde ARCH etkisinin olup olmadığı ARCH-LM testi ile araştırılmıştır. Eğer ARCH etkisi mevcutsa getiri serilerinin oynaklığı ARCH tipi modeller ile araştırıldığından dolayı modellerde ARCH etkisinin varlığı incelenmiştir. Getiri serileri için oluşturulan ARMA(p,q) modelleri için uygulanan ARCH-LM test sonuçları Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo: 8
ARCH-LM Test Sonuçları

	MODEL1	MODEL2	MODEL3	MODEL4	MODEL5	MODEL6
Bağımlı Değişken	Rgold	Rbist	Rservice	Rfinancial	Rindustrial	Rtechnology
1 Gecikme	243.7810***	24.2880***	56.8463***	12.4962***	67.7258***	205.4712***
2 Gecikme	259.7800***	36.7391***	58.9070***	32.8638***	68.5780***	205.6186***
4 Gecikme	261.3050***	60.4361***	107.3493***	51.3514***	100.9454***	219.5628***
8 Gecikme	260.6952***	69.6438***	110.1492***	61.9227***	112.1590***	222.2583***

***, **, ve * sırasıyla, %1, %5 ve %10 önem seviyesinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 8'den görüldüğü üzere tüm getiri serileri için 1, 2, 4 ve 8 gecikmede hesaplanan test istatistiklerinin olasılık değeri %1 önem seviyesinden küçüktür. Bu nedenle, tüm getiri serileri için hatalarda ARCH etkisinin var olduğu söylenebilmektedir. Getiri serileri için oluşturulan ARMA(p,q) modellerinde ARCH etkisinin varlığının bulunmasından dolayı modellemeye otoregresif koşullu değişen varyans modelleri (ARCH ailesi modelleri) ile devam edilmiştir. Katsayıların anlamlılığı, Akaike, Schwartz ve Hannan-Quinn bilgi kriterleri dikkate alındığında getiri serileri için en uygun modeller belirlenmiştir. Buna göre getiri serileri için oluşturulan otoregresif koşullu değişen varyans modelleri Tablo 9'da gösterilmiştir.

Türkiye'de meydana gelen terör saldırılarının altın piyasası ve borsa getirileri üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla tahmin edilen ve Tablo 9'da gösterilen modeller incelendiğinde, terör olaylarının etkisini gösteren φ_1 katsayısı tüm getiri serileri için istatistiksel olarak anlamsız olduğu gözlenmiştir.

Altın piyasası endeks getiri serisi için tahmin edilen EGARCH(1,1) modeline göre, γ_1 katsayısı pozitifdir ve %1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Dolayısıyla, negatif haberler altın piyasası oynaklığı üzerinde pozitif haberlere göre daha etkilidir ($\gamma_1 = 0.1944 > 0$). Ayrıca büyüklük etkisini gösteren γ_2 (0.9140) katsayısı da pozitifdir ve %1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Hizmet, sınai ve teknoloji alt sektörleri için tahmin edilen EGARCH modellerinde ise işaret etkisini gösteren γ_1 katsayıları negatif olarak bulunmuştur. Bu nedenle, pozitif haberler negatif haberlere göre serilerin oynaklığı üzerinde daha fazla etkiye sahiptir. Büyüklük etkisini gösteren γ_2 her üç modelde de pozitif olarak elde edilmiştir. Dolayısıyla, gerçekleşen durumlar beklenen durumlardan daha iyidir. Bu durum insanların beklentilerinin gerçekleşmediğini göstermektedir.

BIST 100 endeks getirisi için tahmin edilen Model 2'ye ait ARMA(4,2)-GJR(1,1) model sonucu incelendiğinde, ARCH parametresi (α_1) ve GARCH parametresi (β_1) ile asimetri etkisini gösteren δ_1 parametresi %5 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. $\delta_1 > 0$ olduğu için modelde kaldıraç etkisi vardır ve negatif haberler oynaklık üzerinde pozitif haberlere göre daha etkilidir. Mali alt sektörü için de benzer yorumlar yapılabilir. Asimetri parametresi δ_1 pozitif olduğu için kaldıraç etkisinden söz edilebilmektedir.

Tablo: 9
Model Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken	MODEL1	MODEL2	MODEL3	MODEL4	MODEL5	MODEL6
	Rgold	Rbist	Rservice	Rfinancial	Rindustrial	Rtechnology
	EGARCH(1,1)	GJR(1,1)	EGARCH(1,1)	GJR(1,1)	EGARCH(1,1)	EGARCH(1,1)
φ_0	-0.0006*** (6.7262e-005)	0.0010*** (0.0003)	0.0012** (0.0004)	0.0009** (0.0004)	-0.0915*** (0.0060)	0.0014*** (0.0004)
φ_1	-0.0008 (0.0009)	-0.0007 (0.0008)	-0.0011 (0.0010)	-0.0007 (0.0.001)	-0.0005 (0.0007)	-0.0001 (0.0010)
φ_2	0.4409*** (0.0022)	-0.2816*** (0.0848)	0.3022*** (0.0900)	0.4702*** (0.07839)	0.1403*** (0.0036)	-0.0807*** (0.0127)
φ_3	-	0.3660*** (0.1684)	0.2704*** (0.0476)	-0.8141*** (0.2381)	0.3005*** (0.0022)	-0.1747*** (0.0122)
φ_4	-	0.03438 (0.0289)	0.0324*** (0.0117)	-	0.2476*** (0.0030)	0.3943*** (0.0082)
φ_5	-	-0.0006 (0.0276)	-	-	0.31216*** (0.0059)	-
θ_1	-0.7720*** (0.0011)	0.2837*** (0.0922)	-0.2879*** (0.0742)	-0.4727*** (0.0827)	-0.1172*** (0.0082)	0.1155** (0.0140)
θ_2	0.2571*** (0.0030)	-0.3363*** (0.1709)	-0.2667 (0.0076)	0.8335*** (23572)	-0.2943*** (0.0025)	0.15296*** (0.0042)
θ_3	-	-	-0.3410*** (0.1071)	-	-0.2029*** (0.0038)	-0.4082*** (0.0046)
θ_4	-	-	-	-	-0.2818*** (0.0048)	-
ω	-270.9836 (2143)	0.1234*** (0.0556)	-195.4548*** (1.3438)	0.1224 (0.0835)	-200.9478 (4292.800)	-188.1622 (3190.5)
α_1	0.3413*** (0.1169)	0.0413*** (0.0157)	-0.2280** (0.1140)	0.03956** (0.0176)	-0.0904 (0.1620)	-0.31669*** (0.08179)
β_1	0.9763*** (0.0090)	0.8515*** (0.0436)	0.9967*** (0.0010)	0.8919*** (0.8919)	0.9959*** (0.0013)	0.9952*** (0.0010)
γ_1	0.1944*** (0.0383)	-	-0.0927** (0.0368)	-	-0.1295*** (0.0381)	-0.0533** (0.0292)
γ_2	0.9140*** (0.1697)	-	0.4546*** (0.0649)	-	0.4241*** (0.0622)	0.5751*** (0.0607)
δ_1	-	0.1080** (0.0509)	-	0.0626* (0.0344)	-	-
Bilgi Kriterleri						
Akaike	-5.5677	-5.6326	-5.8924	-5.2476	-5.9353	-5.4007
Schwartz	-5.5334	-5.5915	-5.8444	-5.2134	-5.8839	-5.3562
Hannan-Quinn	-5.5549	-5.6173	-5.8746	-5.2349	-5.9162	-5.3842

Parantez içindeki rakamlar standart hataları göstermektedir. ***, **, ve * sırasıyla, %1, %5 ve %10 önem seviyesinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir. Modellerde φ_0 sabit terimi, φ_1 terör olaylarının etkisini, φ_2 , φ_3 , φ_4 , φ_5 sırasıyla AR(1), AR(2), AR(3) ve AR(4) tahmincilerini, θ_1 , θ_2 , θ_3 , θ_4 , sırasıyla, MA(1), MA(2), MA(3) ve MA(4) tahmincilerini, ω oynaklık modellerindeki sabit terimi, α_1 ARCH etkisi, β_1 GARCH etkisini, γ_1 EGARCH işaret etkisini ve γ_2 EGARCH modelinde büyüklük etkisini, δ_1 GJR-GARCH modelinde kaldıraç etkisini gösteren katsayılarıdır.

Modeller tahmin edildikten sonra, tahmin edilen modellerin geçerliliğini test etmek amacıyla standartlaştırılmış artıkların karelerine ilişkin 5., 10., 20. ve 50. gecikme için Q istatistiklerine bakılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo: 10
Standartlaştırılmış Artık Karelere İlişkin Q İstatistikleri

	MODEL1	MODEL2	MODEL3	MODEL4	MODEL5	MODEL6
	Rgold	Rbist	Rservice	Rfinancial	Rindustrial	Rtechnology
Q(5)	5.12850 (0.1626)	2.6131 (0.4551)	2.9390 (0.4011)	4.1518 (0.2455)	5.7595 (0.1239)	1.9142 (0.5903)
Q(10)	6.15967 (0.6293)	6.9107 (80.5452)	6.4594 (0.5959)	8.9290 (0.3483)	8.0275 (0.4307)	6.2710 (0.6169)
Q(20)	8.51592 (0.9699)	11.0498 (0.8922)	14.8126 (0.6747)	14.7877 (0.6764)	11.5815 (0.8680)	11.3844 (0.8773)
Q(50)	24.6616 (0.9979)	27.4479 (0.9925)	50.9085 (0.3598)	33.5252 (0.9439)	27.8884 (0.9910)	46.0517 (0.5530)

Parantez içindeki rakamlar olasılık değerlerini göstermektedir. ***, **, ve * sırasıyla, %1, %5 ve %10 önem seviyesinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Tüm getiri serileri için oluşturulan modellere ilişkin Q istatistikleri tüm gecikmelerde %5 önem seviyesinde istatistiki olarak anlamsız olduğu Tablo 10'dan görülmektedir. Dolayısıyla, kurulan modellerde otokorelasyon sorunu yoktur.

Negatif ve pozitif haberlerin İstanbul Altın Borsası endeks getirisi ve BIST 100 ile alt sektör endeks getirileri üzerindeki etkisini görmek amacıyla haber etkisine dayalı işaret etkilerine bakılmıştır. Tablo 11'de modellerin işaret etkilerine ilişkin istatistikler yer almaktadır.

Tablo: 11
Haber Etkisine Dayalı İşaret Etkileri

	MODEL1	MODEL2	MODEL3	MODEL4	MODEL5	MODEL6
Bağımlı Değişken	Rgold	Rbist	Rservice	Rfinancial	Rindustrial	Rtechnology
İşaret etkisi t testi	0.0885 (0.9294)	1.4726 (0.1408)	0.5503 (0.5821)	0.7123 (0.4762)	1.0833 (0.2786)	0.3237 (0.7461)
Negatif etki Bias t-testi	0.9059 (0.3649)	0.8454 (0.3978)	1.0572 (0.2904)	0.2347 (0.8144)	1.7983* (0.0721)	0.8606 (0.3894)
Pozitif etki Bias t testi	2.0391** (0.0414)	1.1623 (0.2450)	3.1657*** (0.0015)	1.4710 (0.1412)	2.2798** (0.0226)	2.9823*** (0.0028)
Üçünün Ortak etkisi	5.1777 (0.1592)	8.2093** (0.0418)	12.0690*** (0.0071)	6.7322* (0.0809)	12.3943*** (0.00615)	10.8469** (0.0125)

Parantez içindeki rakamlar olasılık değerlerini göstermektedir. ***, **, ve * sırasıyla, %1, %5 ve %10 önem seviyesinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 11 incelendiğinde, altın piyasası için toplam işaret etkisi ve negatif işaret etkisi %5 önem seviyesinde istatistiki olarak anlamsız iken, pozitif işaret etkisi anlamlıdır. Dolayısıyla, altın piyasası endeks getiri serisi oynaklığı üzerinde pozitif haberler etkilidir. Ancak üç etkinin toplamda olan etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir. Diğer bir ifadeyle, model içerisinde tüm etkiler birlikte etki yaratmamakta ancak tek tek etki yaratabilmektedir.

BIST 100 endeks getiri serisi oynaklığı için işaret etkisi, negatif işaret etkisi ve pozitif işaret etkisi anlamlı değilken, üç etkinin toplamda olan etkisi %5 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Dolayısıyla, model içerisinde etkiler tek tek ele alındığında etki yaratmamasına rağmen, tüm etkiler birlikleyken etki yaratabilmektedir.

Hizmet, sınav ve teknoloji alt sektörleri için haber etkisine dayalı işaret etkileri incelendiğinde ise, bu sektörlerde pozitif işaret etkisinin anlamlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu sektörlerin getiri oynaklığı üzerinde pozitif haberler etkilidir.

Sınav alt sektörü için negatif ve pozitif işaret etkileri ile üç etkinin toplamda olan etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır ve sınav endeks getiri serisi oynaklığı üzerinde pozitif haberlerin etkisi negatif haberler göre daha yüksektir.

Mali alt sektörü için işaret etkisine bakıldığında, negatif işaret etkisi ve pozitif işaret etkisi anlamsız iken, üç etkinin toplamda oynaklık üzerine olan etkisi anlamlıdır.

Çalışmada altın piyasası hariç diğer tüm piyasalarda bileşik işaret etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu Tablo 11'den görülmektedir. Bu sonuçtan hareketle, ilgili sektörlerin getiri oynaklığı üzerinde tüm işaret etkilerinin birlikte etki yarattığı söylenebilmektedir.

Son olarak, tahmin edilen modellerde ARCH etkisinin varlığının ortadan kalkıp kalkmadığını belirlemek amacıyla yeniden ARCH-LM testi uygulanmıştır ve ilgili bulgular Tablo 12'de sunulmuştur.

Tablo: 12
Modellerden Elde Edilen Artıklarına İlişkin ARCH-LM Test Sonuçları

	MODEL1	MODEL2	MODEL3	MODEL4	MODEL5	MODEL6
	Rgold	Rbist	Rservice	Rfinancial	Rndustrial	Rtechnology
1 Gecikme	0.8766 (0.4163)	0.5842 (0.5577)	0.1015 (0.7501)	0.0565 (0.4762)	0.4453 (0.5046)	0.0013 (0.9704)
5 Gecikme	1.0161 (0.4065)	0.5250 (0.7575)	0.5876 (0.7095)	0.8573 (0.5092)	1.1249 (0.3450)	0.2956 (0.9155)
10 Gecikme	0.6330 (0.7865)	0.6624 (0.7601)	0.6659 (0.7568)	0.7665 (0.6614)	0.8110 (0.6180)	0.5563 (0.8502)

Parantez içindeki rakamlar olasılık değerlerini göstermektedir. ***, **, ve * sırasıyla, %1, %5 ve %10 önem seviyesinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 12'de getiri serileri için tahmin edilen modellerden elde edilen artıklara ilişkin 1., 5. ve 10. gecikmeler için ARCH-LM test sonuçları yer almaktadır. Tablo 12'deki sonuçlara göre modellerin hepsinde tüm gecikmelerde ARCH etkisi ortadan kalkmıştır.

6. Sonuç

Finansal piyasaları etkileyen en önemli unsurlardan biri belirsizliktir. Belirsizlik ortamında yatırımcılar yatırım kararlarını verirken çekimser davranmaktadırlar. Terörist saldırılar, ülkede belirsizliği arttıran önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Terörist faaliyetlerde amaç ülkeyi ekonomik ve siyasi istikrarsızlığa sürüklemek, toplumsal açıdan ülkeyi büyük zarara uğratmaktır.

Bu çalışmada Türkiye'de meydana gelen terör olaylarının altın ve hisse senedi piyasası ile alt sektör endeks getirilerinin oynaklığı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu amaçla İstanbul Altın Borsası endeksi ile BIST 100 ve alt sektörlerine ait günlük kapanış

verileri kullanılmıştır. Çalışmada terörizmin finansal piyasaların oynaklığı üzerindeki etkisi, negatif ve pozitif olayların oynaklık üzerindeki etkisinin farklı olduğunu söyleyen EGARCH ve GJR-GARCH modellerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, Türkiye’de meydana gelen terör olaylarının tüm getiri serileri için istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle analiz sonuçları, Türkiye’de altın ve hisse senedi piyasasının ülkede meydana gelen terör olaylarından etkilenmediğini göstermektedir. Bu bulgudan hareketle, Türkiye’de finansal piyasalarda terörün önemli ve anlamlı bir risk unsuru olarak ele alınamayacağı söylenebilmektedir. Bu sonuç, terör olaylarının sıklıkla meydana geldiği ülkelerde, ekonominin terör saldırıları karşısında bir tepki vermediğine işaret etmektedir.

Çalışmada oynaklığı arttırıcı ve azaltıcı yöndeki bir diğer ifadeyle negatif ve pozitif haberlerin oynaklık üzerindeki etkilerinin belirlenebilmesi için haber etkisine dayalı işaret etkileri incelenmiştir. Pozitif haberlerin altın, hizmet, sınai ve teknoloji alt sektör getiri oynaklığı üzerinde; negatif haberlerin sadece sınai alt sektör getiri oynaklığı üzerinde etkili olduğu gözlenmiştir. Çalışmada negatif, pozitif ve işaret etkilerinin birlikte hizmet ve teknoloji alt sektör getiri oynaklığı üzerinde etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca sınai alt sektör getiri serisi oynaklığı üzerinde pozitif haberlerin etkisinin negatif haberlere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Altın piyasası endeks getiri serisi oynaklığı üzerinde ise sadece pozitif haberlerin etkili olduğu belirlenmiştir. BIST100 getiri ve mali alt sektör getiri oynaklığı üzerinde pozitif ve negatif haberlerin anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmış ancak toplam etki dikkate alındığında ise bu durumun geçerli olmadığı görülmüştür. Analiz sonuçlarından hareketle, altın piyasasının sadece pozitif haberlere duyarlı olduğu ve finansal piyasaların endeks getiri oynaklıklarında haber etkilerinin önemli rol oynadığı söylenebilmektedir.

Kaynaklar

- Abadie, A. & J. Gardeazabal (2008), "Terrorism and World Economy", *European Economic Review*, 52, 1-27.
- Ağırman, E. & M. Özcan & Ö. Yılmaz (2014), "Terörizmin Finansal Piyasalara Etkisi: Ampirik Bir Çalışma", *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 8(2), 99-117.
- Ahmed, M. & A.M. Anwar (2016), "The Nexus between Terrorism, Infrastructure and Tourism Industry in Pakistan" *International Journal of Economics and Empirical Research*, 4(1), 25-31.
- Akıncı, M. G.Y. Akıncı & Ö. Yılmaz (2015), "Terörizmin Doğrudan ve Dolaylı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: Dış Yatırımlar Ne Kadar Telafi Edici?", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(1), 1-33.
- Altay, H. & A. Ekinci & M.A. Peçe (2013), "Ortadoğu’da Terörün Ekonomik Etkileri: Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan Üzerine Bir İnceleme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 267-288.
- Arin, K.P. & D. Ciferri & N. Spagnolo (2008), "The Price of Terror: The Effects of Terrorism on Stock Market Returns and Volatility", *Economic Letters*, 101, 164-167.
- Aurangzeb, D. & T. Dilawer (2012), "Impact of Terrorism on Stock Returns: Evidence From Pakistan", *Universal Journal of Management and Social Sciences*, 2(8), 1-23.

- Bilal, A.B. & N.B. Talip & I.U. Hag,q. & M.N. Kahan & T. Islam (2012), "How Terrorism and Macroeconomic Factors Impact on Returns: A Case Study of Karachi Stock Exchange", *World Applied Sciences Journal*, 19(11), 1575-1584.
- Bollerslev, T. (1986), "Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity", *Journal of Econometrics*, 31, 307-327.
- Brown, S.J. & J.B. Warner (1985), "Using Daily Stock Returns: The Case of Event Studies", *Journal of Financial Economics*, 14, 3-31.
- Caruso, R. & F. Schneider (2011), "The Socio-Economic Determinants of Terrorism and Political Violence in Western Europe", *European Journal of Political Economy*, 27(1), 27-49.
- Chen, A.H. & T.F. Siems (2004), "The Effects of Terrorism on Global Capital Markets", *European Journal of Political Economy*, 20, 349-366.
- Chesney, M. & G. Reshetar & M. Karaman (2011), "The Impact of Terrorism on Financial Markets: An Empirical Study", *Journal of Banking & Finance*, 35, 253-267.
- Christofis, N. & C. Kollias & S. Papadamou & A. Stagiannis (2010), "Terrorism and Capital Markets: The Effects of the Istanbul Bombings", *Economics of Security Working Paper Series*, 31, 1-16.
- Drakos, K. (2010), "Terrorism Activity, Investor Sentiment, and Stock Returns", *Review of Financial Economics*, 19, 128-135.
- Emsen, Ö. & M.K. Değer (2004), "Turizm Üzerine Terörizmin Etkileri: 1984-2001 Türkiye Deneyimi", *Akdeniz İİBF Dergisi*, 7, 67-83.
- Engle, R. (1982), "Autoregressive Conditional Heteroscedasticity with Estimates of the Variance of United Kingdom", *Econometrica*, 50(4), 987-1007.
- Essaddam, N. & J.M. Karagianis (2014), "Terrorism, Country Attributes, and the Volatility of Stock Returns", *Research in International Business and Finance*, 31, 87-100.
- Feridun, M. (2011), "Impact of terrorism on Tourism in Turkey: Empirical Evidence from Turkey", *Applied Economics*, 43, 3349-3354.
- Feridun, M. (2016), "Impact of Education and Poverty on Terrorism in Turkey: An Empirical Investigation", *Applied Research Quality Life*, 11, 41-48.
- Freytag, A. & J. Krüger & D. Meierrieks & F. Schneider (2011), "The Origins of Terrorism: Cross-Country Estimates of Socio-Economic Determinants of Terrorism", *European Journal of Political Economy*, 27, 5-16.
- Glosten, L. & R. Jagannathan & D. Runkle (1993), "On the Relation between the Expected Value and the Volatility of the Nominal Excess Return on Stocks", *The Journal of Finance*, 48(5), 1779-1801.
- Graham, M. & V. Ramiah (2012), "Global Terrorism and Adaptive Expectations in Financial Markets: Evidence from Japanese Equity Market", *Research in International Business and Finance*, 26: 97-119.
- Güvenek, B. & V. Alptekin (2015), "Turistlere Yönelik Terör Saldırılarının Turizme Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 17(1), 21-38.
- Kirchgassner, G. & J. Wolters (2007), *Introduction to Modern Time Series Analysis*, Berlin, Heidelberg: Springer Verlag Berlin Heidelberg.

- Kollias, C. & S. Papadamou & A. Stagiannis (2011), "Terrorism and Capital Markets: The Effects of the Madrid and London Bomb Attacks", *International Review of Economics and Finance*, 20, 532-541.
- Kurt, S. & E.T. Karagöl (2015), "The Effects of Terrorism and Defence Expenditures on Economic Growth", 6(2), 07-17; <www.ijeronline.com/Vol6issue2.php>, 01.02.2016.
- Llussa, F. & J. Tavares (2011), "Which Terror at Which Cost? On the Economic Consequences of Terrorist Attacks", *Economics Letters*, 110, 52-55.
- Mutan, O. & A. Topçu (2009), "Türkiye Hisse Senedi Piyasasının 1990-2009 Tarihleri Arasında Yaşanan Beklenmedik Olaylara Tepkisi", *Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu*, <<http://www.spk.gov.tr/yayingoster.aspx?yid=1012&ct=f&action=displayfile>>, 28.01.2016.
- Nelson, D. (1991), "Conditional Heteroskedasticity in Asset Returns: A New Approach", *Econometrica*, 59(2), 347-370.
- Parida, Y. & P. Bhardwaj & R. Roy (2015), "Impact of Terrorism on Tourism in India", *Economics Bulletin*, 35(4), 2543-2557.
- Persitz, D. (2007), "The Economic Effects of Terrorism: Counterfactual Analysis of the Case of Israel", <<http://www.tau.ac.il/~persitzd/TER.pdf>>, 1-55, 30.11.2016.
- Procasky, W.J. & N.U. Ujah (2016), "Terrorism and Its Impact on the Cost of Debt", *Journal of International Money and Finance*, 60, 253-266.
- Shahbaz, M. (2013), "Linkages Between Inflation, Economic Growth and Terrorism in Pakistan", *Economic Modelling*, 32, 496-506.

Türkiye Vatandaşlarının Kırgız ve Kırgızistan İmajına Yönelik Algıları

Azamat MAKSUDUNOV, Department of Management, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Kyrgyz Turkish Manas University, Kyrgyzstan; e-mail: azamat.maksudunov@manas.edu.kg

Murat AVCI, Department of Management, Institute of Social Sciences, Kyrgyz Turkish Manas University, Kyrgyzstan; e-mail: murat.avci@manas.edu.kg

Turkish Citizens' Perceptions towards Kyrgyz and Kyrgyzstan Image

Abstract

Academic studies on country's image have conducted since 1930. Creation of country image includes several key features as economic, politic, ecologic, technologic conditions, history and cultural background as well as human resources of that country. We can say that the country image as a subject attracts attention of academic studies. Although there are many studies on the image of Turkey in Kyrgyzstan, there is no published research on the image of Kyrgyzstan in Turkey. The main purpose of this study is to determine Turkish citizens' perception toward Kyrgyz and Kyrgyzstan. For this purpose, it had carried out survey among 358 participants. The findings suggested that Turkish citizen's perceptions toward Kyrgyz and Kyrgyzstan generally positive. However, there is a significant difference between participants who has already visited Kyrgyzstan and has not visited yet. In other words, after visiting Kyrgyzstan Turkish citizens' view is being changing in a negative direction.

Keywords : Image, Country Image, Kyrgyzstan, Turkey.

JEL Classification Codes : M31, M38, F59.

Öz

Ülke imajı konusunda yapılan araştırmaların geçmişi 1930'lara kadar dayanmaktadır. Bir ülkenin ekonomik, politik, ekolojik, teknolojik durumu, tarihi ve kültürel geçmişi, insan kaynakları gibi özellikleri o ülkenin imajının oluşmasında belirleyici yer tutmaktadır. Ülke imajı üzerinde çok çalışılan bir konudur. Ancak, ilgili literatürde Türkiye'nin Kırgızistan'daki imajını konu alan çalışmalar bulunmasına karşın, Kırgızistan'ın Türkiye'deki imajı konusunda yapılan çalışmalara henüz rastlanmamaktadır. Bu çalışmada Türkiye vatandaşlarının Kırgız ve Kırgızistan algısının ortaya konulması hedeflenmektedir. Bu amaçla yapılan anket çalışması sonucu, 358 katılımcıdan elde edilen cevaplar değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, Türkiye vatandaşlarının Kırgız ve Kırgızistan'a karşı genellikle olumlu bir algı sergiledikleri görülmüştür. Ancak, bu durum katılımcıların Kırgızistan'da bulunup bulunmadıklarına göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, Kırgızistan'a gelmeden önce Kırgızlar hakkındaki düşünceleri olumlu olan biri, Kırgızistan'a geldiğinde ve belirli bir süre kaldığında negatif yönde değiştiği görülmüştür.

Anahtar Sözcükler : İmaj, Ülke İmajı, Kırgızistan, Türkiye.

1. Giriş

Ülke imajı bir ülkenin diğer ülkelerle olan ilişkileri, yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye çekimi, o ülkede üretilen ürünlerin dış piyasalarda tutundurulması, ülkenin bir turizm destinasyonu olarak seçilmesi gibi önemli ekonomik ve politik faaliyetlerde belirleyici rol oynamaktadır. Dolayısıyla, ülke imajı konusu stratejik öneme sahip olduğu söylenebilir. İlgili literatürde bu konu üzerine yapılan çalışmalar da bu görüşü desteklemektedir.

Konuyu Kırgızistan açısından ele aldığımızda, 1991'den buyana yabancı yatırımcıları, turistleri, yabancı ülke vatandaşlarının dikkatini çekmeye, uluslararası düzeyde olumlu imaj oluşturmaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Geldiğimiz nokta itibarıyla bazı olumlu sonuçlar olduğu kadar, olumsuz sonuçlar da söz konusu olmaktadır. Kırgızistan ekonomik ve politik anlamda bölge ülkeleri arasında en liberal ülke olarak bilinmektedir. Diğer taraftan, yaşanan toplumsal olaylar, gelişmişlik düzeyinin düşük olması gibi faktörler ülke imajını olumsuz yönde etkilemektedir. Kırgızistan'ın özellikle, ticari, ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda ilişkilerimizin olduğu ülkelerde imajının araştırılması güncel konular arasında yer almaktadır. Bu çalışmada ortak bir geçmiş, kültür ile yakınlık atfedilen, ekonomik ve politik anlamda da yakın ilişkileri olan Türkiye'de Kırgız ve Kırgızistan algısı ele alınmaktadır.

İlgili literatürde Türkiye'nin Kırgızistan'daki imajını konu alan çalışmalar bulunmaktadır (Akyürek, 2012; Gülcan vd., 2015), ancak Kırgızistan'ın Türkiye'deki imajı konusunda yapılan çalışmalara rastlanmamıştır. Bilindiği üzere, Kırgızistan için yabancı yatırımlar, ticaret ve turizm gibi alanlarında Türkiye'nin önemli yeri vardır. Ayrıca, ortak geçmişi olan ülke olması nedeniyle Kırgızistan'a karşı olumlu tutum söz konusudur. Ancak, bu olumlu tutum Kırgızistan'ı ziyaret ettikten sonra, Kırgızları ve Kırgızistan'ı yaşayarak gördükten sonra olumlu yönde mi, olumsuz yönde mi değişmektedir sorusu ortaya çıkmaktadır. Araştırma sonuçları, Kırgızistan - Türkiye arasındaki ilişkilerde görev alan kurum ve kuruluşlar açısından önem arz etmektedir.

2. Literatür Taraması

İmaj, zihnimizdeki çağrışımlar, hisler, tutumlar ve izlenimler ile bunların olumlu ve olumsuz değerlendirilmelerinden oluşur; akla gelen ilk özet resim ya da sembolik anlamdır (Ateşoğlu & Türker, 2013: 115). İmaj bireysel olabileceği gibi, ürünlerle ve kurumlarla ilgili de olabilir. Ayrıca, genel olarak ülke bazında da ele alınabilmektedir. Ülke imajı insanların şu ya da bu ülkeye ilişkin inanç ve gösterimlerinden oluşan bir sonuç olarak tanımlanmaktadır (Martínez & Alvarez, 2010: 749). Ülke imajı ülkeye ait çok sayıda bilgilerin, çağrışımların basitleştirilmiş halini temsil eder. Diğer bir ifadeyle, ülke imajı ülkenin ekonomisi, siyaseti, ekolojisi, insan kaynakları, tarihi ve kültürel geçmişi gibi farklı boyutlardan oluşmaktadır.

Ülke imajı konusunda yapılan araştırmaların geçmişi 1930'lara kadar dayandığı söylenebilir (Kusunoti, 1936; Katz & Braly, 1933). Bu konuda yapılan çalışmaların bir kısmı ülkelerin genel olarak imajı ile ilgiliyken (Bakan, 2010; Nghie`m-Phu, 2015; Gülcan vd.,

2015), bazıları ülke imajının ürün ve hizmetlerin satın alınmasındaki etkisi (Ayyıldız & Cengiz, 2007; Azadi et al., 2015; Öztürk & Çakır, 2015) üzerinde odaklandığı görülmektedir.

Nghiê m-Phu (2015) tarafından Vietnam'da iş, çalışma, eğitim, sağlık hizmet alma gibi farklı nedenlerle 12 aydan fazla bir süre ile bulunan 200 yabancı üzerinde yapılan çalışmada, ülke imajının ülkede bulunmaktan dolayı duydukları memnuniyet ve sadakat üzerinde etkili olduğu ortaya konulmuştur.

Bir diğer ülke imajı çalışması Bakan (2010) tarafından gerçekleştirilmiştir. Amsterdam Üniversitesi'nde Hollanda'lı 280 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmada Türkiye hakkında bireylerin ilk aklına gelen olguları ortaya çıkarmak ve Türkiye için ülke imajını ölçmeye çalışmıştır. Araştırma sonuçlarına göre bireylerin aklına gelen ilk olgunun İstanbul olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Türk ve Türkiye'ye karşı düşüncelerinin olumlu olduğu ve Türk misafirperverliği dikkat çekmiştir.

Akyürek (2012) tarafından hazırlanan Kırgızistan'da Türk ve Türkiye imaj konulu araştırmasında öğrenciler, üniversite çalışanları ve akademisyenler olmak üzere toplam 344 denek üzerinde bir anket uygulamışlardır. Araştırma sonuçları ise Kırgızların Türkler ve Türkiye'ye bakış açıları orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Kırgızlar Türk ürünlerini tercih etmekte ve Türkiye'ye eğitim ve seyahat amacıyla gitme konusunda istekli oldukları gözlemlenmiştir. Olumsuz görüşlerin de %40 seviyelerinde olması Türkiye'nin yeterince tanıtılmaması olarak bağlantı kurulmuştur.

Yine konuyla ilgili Gülcan vd., (2015) tarafından yapılan bir başka çalışmada 564 öğrenci ile anket yapılmış ve Türkiye'nin Kırgızistan'daki imajı ölçümlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin Türkiye ilgili algılarının olumlu olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesi öğrencisi olduktan sonra olumlu yönde değiştiği tespit edilmiştir.

Ülke imajı o ülkede üretilen markaların uluslararası pazarlardaki itibarı açısından da önem arz etmektedir.

Ayyıldız ve Cengiz (2007) tarafından 295 denekle Türkiye'de yaptıkları bir araştırmada ülke imajı ile müşteri sadakati arasında etkileşime dayalı model geliştirmek ve test etmek amaçlanmıştır. Sonuç olarak ülke imajı tüketici sadakatine ve müşteri sadakati öncülerine etki ettiği tespit edilmiştir.

Azadi vd., (2015) tarafından İran'da yaptıkları çalışmada menşe ülke imajı marka değeri ve marka sadakati ile pozitive ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. İlgili üreticilere marka imajını arttırmak için öncelikle üretici ülke markalarının imajının artırılması önerilmektedir.

Öztürk ve Çakır (2015) tarafından İstanbul'da yapılan bir araştırmada, Türkiye'nin imajı ve itibarı arasında yakın bir ilişkinin olduğu; ayrıca gerek yerli, gerekse yabancı

menşeli marka tercihleri ile Türkiye'nin imajı ve itibarı arasında bir ilişkinin olmadığı ortaya konulmuştur. Dolayısıyla, yapılan araştırmada ülke imajının marka tercihinin etkisi olmadığı yönde bir sonuç elde edilmiştir.

Ülke imajında turizm alanında yapılan destinasyon ile ilgili çalışmalar gelişmekte olan ülkeler için önemli yer tutmaktadır. Bununla ilgili Ateşoğlu ve Türker (2013) çalışmasında tatil amacıyla Antalya, İstanbul, Muğla ve Kapadokya bölgelerini ziyaret eden 1977 turist üzerinde bir anket araştırmasına yer vermişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre, turistlerin algıladıkları Türkiye imajının yeterince yüksek olmadığı ve özellikle ziyaret öncesindeki imaj algısının çok düşük olduğu belirtilmektedir.

Assaker (2014) tarafından Çin, İngiltere, ABD ve Güney Kore olmak üzere dört farklı ülkeden 600 denekle yaptıkları bir çalışmada turistik bir destinasyon olarak Avustralya'nın imajı araştırılmıştır. Sonuçlara göre, imajın boyutlarını oluşturan faktörler olarak; doğal ve tanınmış turistik yerler, kültürel ve turistik hizmetlerin çeşitliliği, genel turistik atmosferin kalitesi, eğlence ve rekreasyon, genel çevre ve erişilebilirlik çıkmıştır. Özellikle, doğal ve tanınmış turistik yerler, ulaşılabilirlik genel imajın oluşumunda en çok etkisi olan iki boyut olduğu belirtilmektedir.

Zhang vd. (2016) tarafından Çin'de 378 denekle yapılan bir araştırmada, ülke imajı, destinasyon imajı ve destinasyon değerlendirmesi arasındaki ilişkiler aranmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, ülke imajı uluslararası turistlerin Çin'i bir turizm destinasyonu olarak değerlendirirken etkilendiği faktörlerden biri olarak bulunmuştur.

Görüldüğü gibi ülke imajı konusunda yapılan çalışmalarda ticari amaçlar ağırlıklı olmakla birlikte, bu konu siyasi, kültürel amaçlarla da ele alınmaktadır. Ancak, imaj konusunda yapılacak işlerin başında ölçme sorunu gelmektedir. Literatürde ülke imajının ölçümü konusunda farklı çalışmaların bulunduğunu ve bir birlerine yakın ölçeklerin geliştirildiğini görmek mümkündür.

Park vd. (2014) tarafından literatürde kullanılan bir ölçeği yeniden test etmek ve güncellemek amacıyla bir çalışma yapılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda temel beş boyut belirlenmiş ve bu beş faktör toplam varyansın %55.03 açıkladığı görülmüştür. Sözkonusu boyutlar sırasıyla; politika, ekonomi, teknoloji, kültür ve spordan oluşmaktadır. Beş boyut toplam 23 ifadeden oluşmaktadır. İnsanların herhangi bir ülke hakkında yukarıdaki faktörlere göre görüşlerinin toplamı o ülkenin imajını vermektedir.

Ülke imajının ölçümü konusunda bir diğer ölçek Lala vd. (2009) tarafından geliştirilmiştir. Pazarlama ve pazarlama dışı literatüre dayalı olarak temel yedi boyut belirlemişler ve daha sonra her bir boyutla ilgili değişkenleri oluşturmuşlardır. Daha sonra ölçeğin güvenilirlik ve geçerlilik testleri yapılmış ve ülke imajının ölçülmesinde güçlü bir ölçek olması hedeflenmiştir. Sonuçta geliştirilen ölçek toplam 21 ifade ve 7 boyuttan oluşmaktadır. Sözkonusu temel boyutlar sırasıyla; ekonomik durum, çatışma, politik yapı, mesleki eğitim, çalışma kültürü, çevre ve işgücünden oluşmaktadır.

Görüldüğü gibi, ülke imajı konusu literatürde çok çalışılan bir konudur. Ülke imajı daha önce değinildiği gibi ticari, ekonomik, politik ilişkiler açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, ülke imajı o ülkede üretilen ürünlerin değerini etkilemekte, turizm destinasyonu olarak ülkenin tercih edilip edilmemesinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla, ülke imajı planlı bir şekilde yönetilmelidir. Bu sürecin ilk adımı da imajın ölçülmesidir.

3. Araştırmanın Amacı ve Soruları

Araştırmanın temel amacı, Türkiye vatandaşlarının Kırgızistan ve Kırgızlar hakkındaki düşüncelerini tespit etmektir. Bu çerçevede, araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Türkiye vatandaşlarının gözüyle Kırgızistan imajı nasıldır?
2. Öne çıkan faktörler nelerdir?
3. Katılımcıların Kırgızistan'da bulunup bulunmamasına göre Kırgızistan algısında istatistiksel açıdan anlamlı fark var mıdır?

Bu kapsamda amaca yönelik olarak aşağıdaki hipotez test edilmiştir:

H₁: Kırgızistan'da bulunan Türkiye vatandaşlarının Kırgızistan algısı ile bulunmayan vatandaşların algısı arasında anlamlı fark vardır.

4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, mevcut durumu ortaya koymaya yönelik bir alan araştırmasıdır. Türkiye vatandaşlarının gözüyle Kırgızistan imajını belirlemek için ölçme aracı olarak yapılandırılmış anket formları kullanılmıştır. Anket formunun hazırlanmasında, literatüre dayalı olarak daha önce yapılan benzer çalışmalardan (Lala vd., 2009; Ateşoğlu & Türker, 2013; Park vd., 2014) yararlanılmıştır.

Anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi vb. demografik bulunmaktadır. İkinci bölümde ise, katılımcıların Kırgızistan ve Kırgızlar hakkındaki düşünceleri, çağırışmlar, bilgi kaynaklarını ele alan sorulara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise ülke olarak Kırgızistan imajının ölçüldüğü 5'li likert ölçeğinde hazırlanan, "1 kesinlikle katılmıyorum" "5 tamamen katılıyorum" şeklinde derecelendirilen 21 ifade yer almaktadır.

Hazırlanan anket formuyla bir pilot uygulama yapılmıştır. Çeviri hataları ve yanlış anlaşılabilir ifadeler düzeltildikten sonra asıl uygulamaya geçilmiştir. Anket çalışması anketörler aracılığıyla yüz yüze ve online olarak Nisan - Mayıs 2016 aylarında tesadüfî olarak seçilen 400 gönüllülere eş zamanlı olarak uygulanmıştır. Anket uygulaması sonucunda 358 adet kullanılabilir anket elde edilmiştir.

Kullanılan ölçeğin güvenilirliği 21 değişken üzerinde hesaplanmış, Alpha katsayısı 0,91 olduğu görülmüştür. Bu sonuç, anketin yeterince güvenilir olduğunu göstermektedir.

Sosyal Bilimler alanındaki çalışmalarda güvenilirlik katsayısının 0.65'in üzerine olması beklenmekte ve genel olarak yeterli kabul edilmektedir.

Araştırma verilerinin analizinde SPSS 20.0 istatistiksel paket programı kullanılmış ve amaca yönelik istatistiksel analizlere tabi tutulmuştur. Aşağıda, uygulanan analizlerden elde edilen sonuçlar yer almaktadır.

5. Araştırma Bulguları ve Değerlendirme

Demografik özellikler itibarıyla ankete katılanların yaklaşık %40'ı kadın ve %60'ı erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların %87'si bekâr ve geriye kalan %13'lük kısmı evli olduğu görülmektedir. Yaş dağılımlarına baktığımızda da önemli bir kısmı 21-30 yaş arasındaki (%75) üniversite öğrencilerinden oluştuğu (%83) söylenebilir.

Tablo: 1
Katılımcıların Demografik Özellikleri

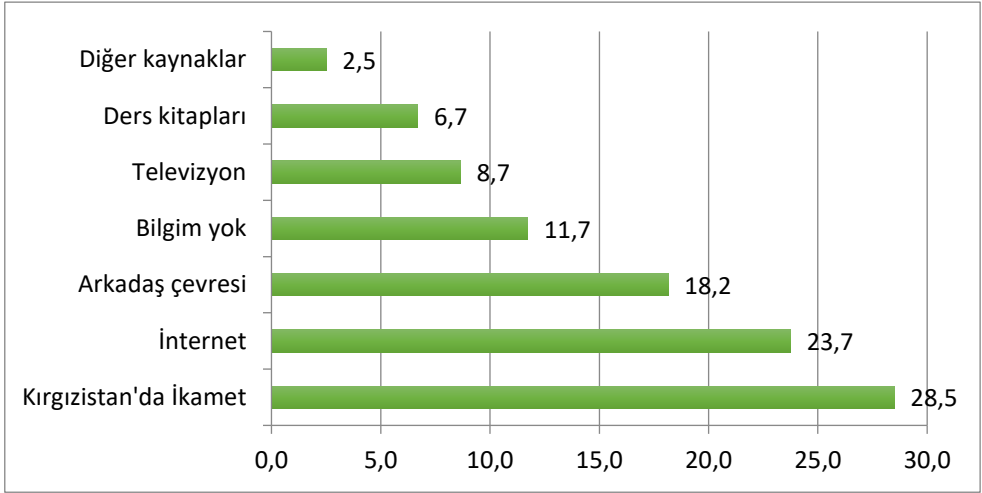
	F	%		F	%
Erkek	212	59,2	Evli	47	13,1
Kadın	146	40,8	Bekar	310	86,86
<i>Toplam</i>	<i>358</i>	<i>100,0</i>	Cevapsız	1	,3
			<i>Toplam</i>	<i>358</i>	<i>100,0</i>
	F	%		F	%
20 yaşa kadar	45	12,6	Öğrenci	296	82,7
21-30 yaş arası	270	75,4	Kamusektörü	22	6,1
31 yaş ve üzeri	43	12,0	Özelsektör	40	11,2
<i>Toplam</i>	<i>358</i>	<i>100,0</i>	<i>Toplam</i>	<i>358</i>	<i>100,0</i>
				F	%
Kırgızistan'da bulunanlar				172	48,0
Kırgızistan'da bulunmayanlar				186	52,0
<i>Toplam</i>				<i>358</i>	<i>100,0</i>

Araştırmaya katılan toplam 358 katılımcıdan %48 Kırgızistan'da bulunmakta veya bulunmuştur. Geriye kalan %52 Kırgızistan'da henüz bulunmamıştır.

Araştırma çerçevesinde merak ettiğimiz bir diğer soru katılımcıların Kırgızistan hakkında hangi kaynaklardan en çok bilgi aldıklarını öğrenmekti. Araştırma sonuçlarına göre, en çok (katılımcıların %29) Kırgızistan'da ikamet ederek, yaşayarak bilgi edindiklerini dile getirmişlerdir (Grafik 1). Anlaşılabileceği gibi, bu seçenek sadece Kırgızistan'ı görenler için geçerlidir. Genel olarak ele alındığında temel bilgi kaynağı doğal olarak internet ön plana çıkmıştır. Katılımcıların %24'ü interneti ve %18'i arkadaş çevresini önemli bilgi kaynağı olarak işaretlemişlerdir. Dolayısıyla bu kanallar aracılığıyla gönderilen bilgilerin pozitif olması ülke imajını olumlu etkileyecektir. İnsanlar yüz yüze veya sosyal medya üzerinden düşüncelerini, görüşlerini anında paylaşmaktadırlar ve virütik bir etki yaratabilmektedir. Türkiye vatandaşları için Kırgızistan hakkında bilgi aldıkları kaynaklar

içerisinde televizyon ve ders kitapları da yer almaktadır. Son zamanlarda Türk kanalları Kırgızistan ve diğer Türki cumhuriyetlerde özel programlar hazırlamaktadır. Ayrıca, son yıllarda TRT Avaz kanalı da faaliyet göstermektedir. Diğer taraftan, katılımcıların %12 Kırgızistan hakkında hangi kaynaklardan bilgi aldığına dair net bir bilgisinin olmadığını belirtmişlerdir. Diğer kaynaklar; seyahat acenteleri, spor ve kültürel etkinlikler, gazete ve dergileri içermektedir.

Grafik: 1
Katılımcıların Kırgızistan Hakkında Bilgi Aldıkları Kaynaklar

Ankete katılan Türkiye vatandaşları arasında Kırgız kavramıyla çağırışım yapan ilk üç seçenek Manas destanı (katılımcıların %57), ardından çekik göz (%44,4) ve C. Aytmatov (%43,9) olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra, at, kımız, Ata yurt, Tanrı dağların akla geldiği belirtilmiştir. Manas destanı ve C. Aytmatov uluslararası düzeyde Kırgızistan markasını oluşturan en temel değerler olduğu bir kez daha kanıtlanmaktadır. Dikkat edilirse Kırgızistan hakkında çağırışım yapan seçenekler arasında devrimler, yoksulluk gibi negatif kelimeler de yer almaktadır. (Tablo 2).

Tablo: 2
Katılımcıların Kırgızistan veya Kırgızlar Hakkındaki Çağırışmaları

	F	%
Manas Destanı	204	57,0
Çekik Göz	159	44,4
Cengiz Aytmatov	157	43,9
At	143	39,9
Kımız	130	36,3
Ata Yurt	122	34,1
Tanrı Dağları	105	29,3
Doğa	60	16,8
Devrimler	30	8,4
Yoksulluk	24	6,7
Diğer	11	3,1

Kardeş ülkelerin vatandaşları olarak Kırgızlar ile Türklerin arasında dil, din, tarih gibi ortak noktalarımızın varlığı tarihi bir gerçektir. Ancak, söz konusu ortak noktalarımızın ne kadar farkındayız ve hangilerini ön planda görmekteyiz sorularını merak ettiğimiz bir diğer sonuç aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Araştırma sonucunda Türkiye vatandaşları Kırgızlarla Türkler arasında en temel ortak noktalarımız olarak dinimizi (%51), daha sonra ortak geçmişimizi (%49), kültürümüzü (%33,0) düşünmektedirler. Bu sıralamayı gelenekler ve dil, yaşam tarzı ve giyim tarzı takip etmektedir. Katılımcılar arasında ortak noktalarımızın olmadığını (%13) düşünenlerin olduğu da görülmektedir (Tablo 3).

Tablo: 3
Katılımcılara Göre Kırgızlarla Türklerin Ortak Noktaları

	F	%
Din	182	50,8
Ortak geçmiş	176	49,2
Kültür	118	33,0
Gelenek	107	29,9
Dil	104	29,1
Ortak noktamız yok	46	12,8
Yaşam tarzı	20	5,6
Giyim tarzı	19	5,3
Diğer	17	4,7

Türkiye vatandaşlarının Kırgızlara karşı duygularında olumlu görüşler ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların %42'si Kırgızlara karşı sempati, %34'ü sevgiyi en kuvvetli duygular arasında göstermişlerdir. Ayrıca, güvensizlik (%20), nefret (%5) gibi olumsuz duygular olduğu kadar, Kırgızlara karşı hiç bir duygu (%22) hissetmediğini belirtenler de olmuştur (Tablo 4).

Tablo: 4
Katılımcıların Kırgızlara Karşı Duyguları

	F	%
Sempati	151	42,2
Sevgi	122	34,1
Hiçbirşey	79	22,1
Güvensizlik	73	20,4
Şüphe	46	12,8
Minnettarlık	38	10,6
Nefret	18	5,0
Korku	14	3,9
Diğer	14	3,9

Türkiye vatandaşlarının Kırgız halkıyla ilgili görüşleri bir takım ifadeler önerilerek alınmaya çalışılmıştır. Bu önermeler olumludan olumsuzu kadar sıralanmıştır. Aşağıdaki tabloda bu ifadeleri destekleyenlerin yüzde dağılımları verilmiştir (Tablo 5). Genel olarak incelendiğinde Kırgızistan'da henüz bulunmayan Türkiye vatandaşlarının görüşleri Kırgızistan'da bulunanlara göre daha pozitif yönde olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle, Kırgızistan'a gelmeden önce Kırgızlar hakkındaki düşünceleri olumlu olan biri, Kırgızistan'a geldiğinde ve belirli bir süre yaşadığında bu durumun değiştiğini, Kırgızlar hakkında düşüncelerin negatif yönde değiştiği görülebilir. Örneğin, 'Kırgızlar soğuktur' ifadesine Kırgızistan'da bulunanlara (%38) göre, Kırgızistan'da bulunmayanlar daha az katılmakta (%16), ayrıca 'Kırgızlar samimidir' ifadesine de bulunanlara göre (%37), bulunmayanlar (%45) daha fazla katılmaktadır.

Tablo: 5
Katılımcıların Kırgız Halkıyla İlgili Görüşleri

Kırgızistan'da Bulunanlar		Kırgızistan'da Bulunmayanlar		
İfadeler	%	Toplam%	%	İfadeler
Soğuk	38,5	100	16,2	Soğuk
Samimi	37,4		45,5	Samimi
Kararsız	24,1		38,3	Kararsız
Tembel	47,9	100	17,4	Tembel
Çalışkan	35,6		38,7	Çalışkan
Kararsız	16,5		43,9	Kararsız
Agresif	61,7	100	18,6	Agresif
Nazik	17,6		40,6	Nazik
Kararsız	20,7		40,8	Kararsız
Kibirli	56,2	100	13,5	Kibirli
Mütevazi	26,1		44,1	Mütevazi
Kararsız	17,7		42,4	Kararsız
Dürüst değil	43,8	100	6,7	Dürüst değil
Dürüst	38,5		55,9	Dürüst
Kararsız	17,7		37,4	Kararsız
Güvenilmez	45,5	100	7,3	Güvenilmez
Güvenilir	33,7		54,8	Güvenilir
Kararsız	20,8		37,9	Kararsız
Cahil	36,4	100	8,9	Cahil
Eğitilmiş	42,3		53,3	Eğitilmiş
Kararsız	21,3		37,8	Kararsız

Aynı şekilde önerilen tüm sıfatlar bazında Kırgızistan'ı henüz görmeyenlerin, Kırgızistan'ı gören ve yaşayanlara göre Kırgız halkıyla ilgili görüşleri daha pozitifdir.

Türkiye vatandaşlarının Kırgız halkıyla ilgili görüşlerinin yanısıra Kırgızistan hakkındaki görüşleri de alınmıştır. Bu konuda da Kırgızistan'da bulunmayanların görüşleri daha olumlu iken, Kırgızistan'da bulunanların görüşleri olumsuzla doğru değiştiği gözlemlenmektedir (Tablo 6). Örnek vermek gerekirse, Kırgızistan'da bulunan Türkiye vatandaşları (%56), bulunmayanlara göre (%18) Kırgızistan'ı daha çok tehlikeli görmektedirler.

Tablo: 6
Katılımcıların Kırgızistan İle İlgili Görüşleri

Kırgızistan'da Bulunanlar			Kırgızistan'da Bulunmayanlar		
<i>İfadeler</i>	%	<i>Toplam%</i>	%	<i>İfadeler</i>	
Tehlikeli	56,1	100	17,9	Tehlikeli	
Güvenli	23,7		42,1	Güvenli	
Kararsız	20,2		40,0	Kararsız	
Zayıf	63,0	100	18,5	Zayıf	
Güçlü	15,6		32,5	Güçlü	
Kararsız	21,4		49,0	Kararsız	
Gelişmemiş	70,5	100	21,9	Gelişmemiş	
Gelişmiş	21,9		38,2	Gelişmiş	
Kararsız	7,6		39,9	Kararsız	
Kirli	54,1	100	12,9	Kirli	
Temiz	32,5		43,2	Temiz	
Kararsız	13,4		43,9	Kararsız	
Antilaik	32,1	100	10,6	Antilaik	
Laik	40,7		34,2	Laik	
Kararsız	27,2		55,2	Kararsız	
Antidemokratik	30,1	100	10,1	Antidemokratik	
Demokratik	46,7		40,4	Demokratik	
Kararsız	23,2		49,5	Kararsız	
Pahalı	49,1	100	12,9	Pahalı	
Ucuz	23,6		36,1	Ucuz	
Kararsız	27,3		51,0	Kararsız	
Fakir	57,2	100	24,1	Fakir	
Zengin	13,2		24,7	Zengin	
Kararsız	29,6		51,2	Kararsız	

Ancak, laiklik, demokratiklik gibi ifadelerde Kırgızistan'da bulunanlar ile bulunmayanlar bir birlerine yakın cevaplar vermişlerdir. Bilindiği gibi, Kırgızistan liberal ekonomik ve siyasi uygulamalarıyla, bölge ülkeler arasında en demokratik ülke olarak bilinmekte ve bu durum uluslararası medya ve sosyal medyada yoğun olarak yer aldığı için insanların bu konuda bilgisi var denilebilir. Belirtilmesi gereken bir diğer konu, Türkiye vatandaşlarından Kırgızistan'da bulunanlar özellikle Kırgızistan'ı bir taraftan gelişmemiş ve fakir olarak görmekte, diğer taraftan pahalı olduğunu düşünmektedirler.

Araştırma çerçevesinde Türkiye vatandaşlarının gözüyle Kırgızistan ülke imajını ölçmek için Lala vd. (2009) tarafından geliştirilen 21 ifadeden oluşan ölçek kullanılmış ve belirtilen ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek ve ülke imajının alt boyutlarını belirlemek

amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi (Exploratory Factor Analysis) yapılmıştır. Faktör analizi, Temel Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis) yöntemi ve Kaiser Normalizasyonlu Varimax dik döndürme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Faktör yükleri 0.50'in altında bulunan maddeler analizden çıkartılarak, faktör analizi 19 madde üzerinde tekrarlanmıştır. Analiz sonucunda, elde edilen Bartlett Küresellik Testi (Bartlett's Test of Sphericity) değerleri değişkenler arasında faktör analizi yapmaya yeterli düzeyde ilişki olduğunu göstermektedir ($p=.000$, Ki Kare 3,202E3). Ayrıca Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği Ölçüsü (.883) toplanan veri setinin faktör analizi yapmaya uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo: 7
Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	FY	Özdeğer	AV (%)	Güv(a)
1.Faktör: İşgücü ve Çalışma Kültürü		7,062	21,535	,886
Kırgızistan'da çalışanlara değer verilir	,771			
İş yeri koşulları Kırgızistan'da genellikle güvenlidir	,755			
Kırgızlar bir çalışan olarak genellikle çok iyi davranır	,753			
Kırgız bir çalışan olarak genellikle çok güvenilir	,736			
Kırgızlar bir çalışan olarak genellikle ayrıntılara dikkat eder	,639			
Kırgızlar bir çalışan olarak genellikle çok çalışkandır	,619			
Kırgızlar bir çalışan olarak genellikle iş alanında iş bilgisi yüksek kişilerdir	,574			
2.Faktör: Çevre		1,831	13,590	,900
Kırgızistan çevre konusunda titiz davranmaktadır.	,844			
Kırgızistan çevre korunmasında yüksek standartları sürdürür	,813			
Kırgızistan çevre kirliliği konusunda duyarlıdır	,784			
3.Faktör: Siyasi Yapı ve Halk		1,588	11,909	,695
Kırgızistan vatandaşları büyük bir özgürlüğe sahiptir	,752			
Kırgızistan hükümetinin siyasi sistemi çok demokratiktir	,705			
Kırgızlar bir çalışan olarak genellikle okumuş/tahsil görmüş kişilerdir	,654			
Kırgızistan'ı çok beğeniyorun	,620			
4.Faktör: Ekonomik Koşullar		1,187	11,803	,778
Kırgızistan ekonomisi sanayiye dayanır	,819			
Kırgızistan ekonomisi gelişmiştir	,804			
Kırgızistan teknolojik açıdan gelişmiş bir ülkedir	,760			
5.Faktör: Uluslararası İlişkiler		1,088	8,301	,693
Kırgız hükümeti Türkiye ile işbirliği içindedir	,865			
Kırgızistan ile Türkiye arasında ticari ilişkiler dengelidir	,796			
Toplam Varyans (%)			67,13	-----
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği Ölçüsü				,883
Bartlett Küresellik Testi		p değeri .000	Ki Kare	3,202E3

Faktör analizi sonucunda, özdeğeri (eigenvalue) 1'den büyük 5 faktör/boyut ortaya çıkmıştır ve bu 5 faktör toplam varyansın %67,13'ünü açıklamaktadır. Güvenirlik değerleri (Cronbach alpha) 0,90 ile 0,69 arasında değişen bu faktörler sırasıyla; *İşgücü ve Çalışma Kültürü*, toplam varyansın %21,53'ünü, Çevre faktörü %13,59'unu, Siyasi Yapı ve Halk faktörü %11,90'ını, Ekonomik Koşullar faktörü %11,80'ini ve beşinci faktör ise *Uluslararası İlişkiler* %8,30'unu açıklamaktadır.

Araştırma çerçevesinde Kırgızistan'ın algılanan ülke imajı Türkiye vatandaşlarının Kırgızistan'da bulunup bulunmamasına göre farklılık gösterip göstermeyeceğinin ortaya konulması hedeflenmiştir. Faktör analizi sonucu ortaya konulan beş faktörün söz konusu iki gruba (Kırgızistan'da bulunanlar ve bulunmayanlar) göre farklılık olup olmadığı bağımsız örneklem T testi ile sınanmıştır. Test sonuçlarına göre, 3ncü ve 5nci faktörde farklılık bulunmamıştır, diğer faktörlerde farklılık olduğu tespit edilmiş ve H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo: 8
Kırgızistan İmajı Boyutlarındaki Algılanan Farklılıklar

		N	Ort.	Std.Sap.	Sig.	H ₁
1. Factor	Kırgızistan'da Bulunanlar	173	2,4791	,80634	,000	Kabul
	Kırgızistan'da Bulunmayanlar	185	3,1266	,50140		
2. Factor	Kırgızistan'da Bulunanlar	173	2,4778	1,14923	,000	Kabul
	Kırgızistan'da Bulunmayanlar	185	3,1423	,60356		
3. Factor	Kırgızistan'da Bulunanlar	173	3,0231	,81977	,246	Red
	Kırgızistan'da Bulunmayanlar	185	2,9378	,55000		
4. Factor	Kırgızistan'da Bulunanlar	173	1,9509	,76101	,000	Kabul
	Kırgızistan'da Bulunmayanlar	185	2,5297	,63739		
5. Factor	Kırgızistan'da Bulunanlar	173	3,3295	,89319	,727	Red
	Kırgızistan'da Bulunmayanlar	185	3,3595	,72736		

Birinci Faktör olan *İşgücü ve Çalışma Kültürü* ve ikinci faktör olan *çevre* konularında Kırgızistan'da bulunan (ort. 2,5) ve bulunmayan (ort. 3,1) Türkiye vatandaşlarının görüşleri bir birinden farklıdır. Diğer bir ifadeyle, işgücü ve çalışma kültürü, çevre konularında Kırgızistan'da bulunanlar daha olumsuz düşünmektedirler. Ek olarak dördüncü faktör olan *Ekonomik Koşullar* konusunda her iki grup olumsuz görüş bildirmekle beraber, Kırgızistan'da bulunan grup (ort. 1,9), bulunmayanlara (ort. 2,5) göre Kırgızistan ekonomik açıdan gelişmemiş olduğuna daha fazla vurgu yapmaktadır. Üçüncü faktör olan Siyasi Yapı ve Halk, beşinci faktör olan Uluslararası İlişkiler konularında gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur. Her iki grubun bu konulardaki görüşler aynı düzeydedir.

6. Sonuç

Ülkenin ekonomik, politik, kültürel, ekolojik ve teknolojik durumu gibi faktörler o ülkenin imajını oluşturan temel boyutlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, ülke imajının oluşumunda, ülke hakkında bilgi veren kaynakların ve bu kaynaklarda yer alan bilgilerin önemi büyüktür. Ülke imajı stratejik öneme sahip bir konu ve planlı bir çalışmayı gerektirir. İmaj yönetiminde ilk adım, imajın ölçülmesi ve mevcut durumun tespit edilmesidir.

Türkiye vatandaşlarının Kırgızistan ve Kırgız halkı hakkındaki temel bilgi kaynakları içerisinde, Kırgızistan ziyaretini dikkate almadığımızda; internet ve arkadaş çevresi en önemli kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kanallarda yer alan bilgiler objektiflikten uzak ve negatif özellikte de olabilmekte, neticede ülke imajına ciddi zararlar vermektedir. Dolayısıyla bu kanallar aracılığıyla gönderilen bilgilerin daha çok pozitif olması ülke imajını olumlu etkileyecektir. Bu konuda, ülkemizi ziyaret eden Türkiye vatandaşlarının sayısını arttırarak, onların yaşadıkları olumlu tecrübeler yine internet, tv veya medya araçları ile karşı tarafa aktararak imaj güçlendirilebilir. Türkler için Kırgızistan hakkında en çok Manas destanı ve C. Aytmatov'u çağırıştırmakta ve Kırgızlar ile Türkler arasında din, ortak geçmiş ve kültür en temel ortak noktalar olduğunu düşünmektedirler.

Kırgızistan ülke imajını oluşturan; *İşgücü ve Çalışma Kültürü, Çevre, Siyasi Yapı ve Halk, Ekonomik Koşullar ve Uluslararası İlişkiler* olmak üzere temel 5 faktör ortaya çıkmaktadır. İlgili literatürde ülke imajını oluşturan boyutların hemen hemen hepsi yer almaktadır. Literatürde bu boyutlardan farklı olarak *teknoloji, çatışma* gibi faktörlerin yer aldığı söylenebilir. Türkiye vatandaşları genel olarak Kırgızlara ve Kırgızistan'a karşı olumlu duygular içerisinde olduğu söylenebilir. Ancak, araştırma sonuçlarına göre, bu durum Türklerin Kırgızistan'da bulunup bulunmamasına göre farklılık göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, Kırgızistan'a gelmeden önce Kırgızlar hakkındaki düşünceleri olumlu olan biri, Kırgızistan'a geldiğinde, belirli bir süre yaşadığında bu durumun negatif yönde değiştiği söylenebilir. Bu durumda, sadece Türkiye vatandaşlarına karşı değil, genel olarak Kırgızistan imajını oluşturan boyutlarla ilgili iyileştirme faaliyetleri gerekmektedir.

Kaynaklar

- Akyürek, S. (2012), *Kırgızistan'da Türkiye ve Türk Algısı*, Rapor No: 43, Mart, Bilge Adamlar Araştırma Merkezi, Ankara.
- Assaker, G. (2014), "Examining a hierarchical model of Australia's destination image", *Journal of Vacation Marketing*, 20(3), 195-210.
- Ateşoğlu, İ. & A. Türker (2013), "Türkiye'yi Ziyaret Eden Turistlerin Algıladıkları Ülke İmajı ve Olumsuz Algılara İlişkin Çözüm Önerileri", *Yeni Fikir Dergisi*, 10, 112-135.
- Ayyıldız, H. & E. Cengiz (2007), "Country Image Effect on Customer Loyalty Model", *Innovative Marketing*, 3(2), 44-64.
- Azadi, R. & B. Yousefi & H. Eydi (2015), "The Impact of Brand Country-of-Origin Image on the Formation of Brand Equity in the Sports Apparel Industry", *Universal Journal of Industrial and Business Management*, 3(3), 67-73.

- Bakan, Ö. (2010), "The Image of Turkey in The Eyes of Dutch University Student", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, <<https://www.selcuk.edu.tr/dosyalar/files/303/16%20%20c3%96mer%20bakan.pdf>>, 27.06.2016.
- Öztürk, R.G. & H.Ö. Çakır (2015), "Ülke İmajının ve Ülke İtibarının Marka Tercihine Etkisinde Menşe Ülke Kavramının Rolü: Türk Tüketiciler Üzerine Bir Araştırma", *Global Media Journal TR Edition*, 5(10), 317-340.
- Gülcan, B. & T. Cüneyt & B. Erdem & S. Karabaş (2015), "Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Öğrencilerine Göre Türkiye İmajı", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 91-116.
- Kusunoti, K. (1936), "Mental characteristics of the Japanese as seen by Japanese and American students", *Japanese Journal of Applied Psychology*, 4, 232-237.
- Katz, D. & K. Braly (1933), "Racial stereotypes of one hundred college students", *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 28, 280-290.
- Lala, V. & A.T. Allred & G. Chakraborty (2009), "A Multidimensional Scale for Measuring Country Image", *Journal of International Consumer Marketing*, 21, 51-66.
- Martínez, S.C. & M.D. Alvarez (2010), "Country versus Destination Image in a Developing Country", *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 27, 748-764.
- Nghiêm-Phu, B. (2015), "Country image, country attachment, country loyalty, and life satisfaction of foreign residents in Vietnam", *Tourism and Hospitality Research*, 0(0), 1-16.
- Park S-B, R. & M.J. Kim & A. Choi J-S. (2014), "Redevelopment of Country Image Scale Questionnaire", *Net Journal of Social Sciences*, 2(2), 53-59.
- Zhang, J. & B. Wu & A.M. Morrison & C. Tseng & C. Ying-Chen (2016), "How Country Image Affects Tourists' Destination Evaluations: A Moderated Mediation Approach", *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 10, 1-27.

Dışa Açıklık ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Zamana Göre Değişen Parametrelili Bir Analiz¹

Ramazan EKİNCİ, *Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Dokuz Eylül University, Turkey; e-mail: ramazan.ekinci@deu.edu.tr*

Osman TÜZÜN, *Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Dokuz Eylül University, Turkey; e-mail: osman.tuzun@deu.edu.tr*

Fatih CEYLAN, *Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Dokuz Eylül University, Turkey; e-mail: fatih.ceylan@deu.edu.tr*

Hakan KAHYAOĞLU, *Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Dokuz Eylül University, Turkey; e-mail: hakan.kahyaoglu@deu.edu.tr*

The Relationship between Openness and Unemployment: A Time Varying Parameter Analysis on Selected EU Countries and Turkey²

Abstract

Spreading the shocks to economies appears from two channels with the globalization process. These channels are the transmission channels of trade and finance. These two mechanisms generated effects simultaneously on economies after the 2007-2008 global crisis. Simultaneous effects started a process emerging as a decline in economic growth and an increase in the unemployment rate. Generally, the measures taken against these process have been implemented as monetary expansion (Quantitative easing-QE) policies, however the countries, which particularly EU countries that not carrying out common fiscal policy, fall into liquidity trap in the sense that the effects of as mentioned policies usually expose to a time varying unemployment process. Therefore, in this study by using a time varying parameter techniques the responses of the unemployment rates to openness levels have analyzed. In the periods of 2011Q1-2015Q4 by using a time varying parameter VAR (TVP-VAR) method developed by Nakajima (2011), what extent the unemployment rates are affected from the openness level of the countries is analyzed. According to the findings of the study, it has found that the openness level of the countries in question has a decisive feature on unemployment. It has also revealed that the UK is economically different from the EU, and the effects of openness on unemployment for France and Germany are asymmetrical.

Keywords : Openness Rate, Unemployment Rate, TVP-VAR.

¹ Bu çalışma Aydın'da düzenlenen EUREFE-2016 konferansında sunulmuş ve yapılan katkılarla yeniden gözden geçirilmiştir.

² This paper was presented at the EUREFE-2016 conference held in Aydın and was reviewed by the current contributions.

JEL Classification Codes : C32, E23, F41.

Öz

Küreselleşme süreciyle birlikte ülke ekonomilerine şokların yayılması iki kanaldan ortaya çıkmaktadır. Bu kanallar ticaret ve finansal kanallar aktarım kanallarıdır. 2007-2008 Küresel krizi sonrasında bu iki mekanizma eş anlı olarak ülke ekonomileri üzerinde etkiler ortaya çıkarmıştır. Eş anlı etkiler ekonomik büyümede düşüş, işsizlik oranlarında artış şeklinde ortaya çıkan süreci başlatmıştır. Buna karşı alınan önlemler genel olarak parasal genişleme (quantitative easing-QE) politikaları olmuştur ancak ülkelerin likidite tuzağına (liquidity trap) düşmeleri özellikle AB gibi ortak bir maliye politikası uygulama imkânının olmadığı bir yapıda söz konusu politikaların etkisini genel olarak zamana göre değişen bir işsizlik süreciyle karşı karşıya bırakmaktadır. Bundan dolayı bu çalışmada zamana göre değişen parametrelili tekniklerle dışa açıklık düzeylerine karşı işsizlik oranlarının verdiği tepkiler analiz edilmiştir. 2001Q1-2015Q4 döneminde işsizlik oranlarının ülkelerinin dışa açıklık düzeylerinden ne derece etkilendiği Nakajima (2011) tarafından geliştirilen ve parametrelerin zamana göre değişkenliğini dikkate alan "Zamana Göre Değişen Parametrelili VAR (TVP-VAR)" yaklaşımı çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu çalışmanın bulgularına göre; ele alınan ülkelerde dışa açıklığın işsizlik üzerinde belirleyici bir özelliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca İngiltere'nin ekonomik açıdan AB'den farklılaştığı, Fransa ve Almanya'da ise dışa açıklığın işsizlik üzerindeki asimetric etkileri ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler : Dışa Açıklık Oranı, İşsizlik Oranı, TVP-VAR.

1. Giriş

Dünya ekonomisinde küreselleşme süreci ile birlikte ortaya çıkan etkiler finansal ve reel değişkenlere bağlı olarak bir yayılma göstermektedir. Bu değişkenler ayrıca birer aktarım kanalı olarak ifade edilmektedir. Söz konusu etkilerin neden olduğu şokların ülke ekonomileri üzerindeki etkisi farklı olabilmektedir. Bu etkilerin farklılığı ülke ekonomileri arasında farklı olmasının nedeni, ülkelerin ekonomik yapılarına bağlı olarak değişkenler arasındaki esnekliklerin farklı olmasıdır. Bu farklılaşma aynı zamanda dışarıdan kaynaklanan şokların ülkelere yayılma hızının veya etki derecesinin değişmesine yol açmaktadır. Ayrıca her bir zaman döneminde söz konusu parametrelerin değişmesi, değişkenler arasında da ilişkilerin değişimine neden olur. Bundan dolayı özellikle küreselleşen dünyada ülkelerin arasındaki ekonomik etkiler farklılaşır. Bu açıdan dışa açık ekonomiler üzerinde yapılacak analizlerde zaman göre parametre değişimleri, iktisat teorilerinin değerlendirilmesinde bilgiler sunmaktadır.

2007-2008 Küresel krizi sonrasında bu süreç eş anlı olarak ülke ekonomileri üzerinde etkiler ortaya çıkarmıştır. Eş anlı etkiler ekonomik büyümede düşüş, işsizlik oranlarında artış şeklinde ortaya çıkan süreci başlatmıştır. Buna karşı alınan önlemler genel olarak parasal genişleme (quantitative easing-QE) politikaları olmuştur ancak ülkelerin likidite tuzağına (liquidity trap) düşmeleri özellikle AB gibi ortak bir maliye politikası uygulama imkânının olmadığı bir yapıda söz konusu politikaların etkisini genel olarak zamana göre değişen bir işsizlik süreciyle karşı karşıya bırakmaktadır.

Bu çalışmada; dış ticaret hacminin milli gelir içindeki payı olan ticari dışa açıklık oranı ile ülkelerin işsizlik oranları üzerinde zaman içinde ne gibi etkiler meydana getirdiği

analiz edilmektedir. İlerleyen kısımda dışa açıklık oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi dair seçilmiş literatüre değinilmiştir. Üçüncü kısımda AB ve Türkiye’de söz konusu ilişki zamana bağlı değişen ampirik bulgulara ve son kısımda ise sonuç ve öneriler gösterilmiştir.

2. Literatür

İktisat teorisinde ticari serbestleşmenin etkisi modern dış ticaret teorisinin temelini oluşturan Heckscher-Ohlin teoremine göre yapılmaktadır (Acar, 2012: 126). Bu teorik yaklaşım klasik karşılaştırmalı üstünlükler teorisine dayalı olduğu için, hem uzun dönemli bir analiz hem de parametrelerin değişmezliği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Ancak ülkelerin ekonomik yapılarının, ekonomik değişkenlerin şoklara karşı duyarlılığının, uzun ve kısa dönem esnekliklerin farklı olması zamana göre parametrelerin de değişmesine yol açmaktadır. Bununla birlikte ekonomide fiyatların aşağıya ve yukarıya doğru elastikiyetinin düşük olması başka bir ifadeyle yapışkan fiyatların geçerli olması ekonomide iktisat politikaları ile şokların etkilerini asimetrik yapmaktadır. Bununla birlikte özellikle dünyada dış ticaretin endüstri içi hatta firma içi haline gelmesi, aksak rekabetin önem kazanması dışa açık bir ekonomide ekonomik değişkenlerin arasındaki ilişkilerin zaman göre değişimine neden olmaktadır. Bunun başka bir ifadesi ekonomik değişkenlerin birbirine karşı duyarlılığını gösteren parametrelerin zamana göre değişmesidir. İşsizlik olgusu genel olarak iktisat teorisinde Phillips eğrisi yaklaşımı çerçevesinde ele alınmıştır. Bu açıdan konu enflasyon ve işsizlik arasında değiş tokuşa göre incelenmiştir. Ancak literatürde dışa açıklık ile işsizlik arasındaki ilişkiyi analiz eden çok sayıda çalışma da mevcuttur. Dışa açıklık ile işsizlik arasındaki ilişkinin analizi para politikası ya da stratejisi uygulama sonuçlarının asimetrik olup olmayacağına değerlendirilmesinde önemli bir bilgi sunmaktadır.

Dışa açıklık oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişki literatürde genellikle ülkelerin dışa açılmalarının sonucunda emek verimliliğinin değişmesi üzerinden işsizlik oranlarında değişiklikler meydana getirdiğine değinilmiştir (Ocampo & Taylor, 1998: 1-3). Söz konusu ilişkinin büyüklüğü ve yönü gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasında ülkelerde farklılaşmaktadır. Doğaldır ki ülkelerin emek piyasalarının yapısal özellikleri de bir öncül teşkil etmektedir. Aşağıdaki tabloda ticari dışa açıklık ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi dair seçilmiş literatür gösterilmektedir:

Yazarlar	İncelenen Dönem	Yöntem / Teknik	Sonuç
Sandalcılar & Yalman (2012)	1980-2010	Granger ve Hsiao nedensellik testleri, Eşbütünlük	Türkiye’de ticari açıklık emek piyasalarını negatif yönde etkilemektedir.
Yanıkaya (2013)	1980-2009	Panel (SUR)	Gelişmiş ve Gelişmekte olan ülkelerde ticaret engelleri işsizlik üzerine genellikle olumsuz etkileri vardır. Gelişmiş ülkelerde yüksek ticaret hacimleri sanayi istihdamını olumsuz etkilemektedir.
Geronazzo (2016)	1988-1995	OLS, DID	Uruguay’da Ticari küreselleşmenin Artması toplam faktör verimliliğini arttırmaktadır. Ayrıca mavi yakalıları ile beyaz yakalıları arasındaki ücret farkı azalmaktadır.
Dutt vd. (2009)	1985-2005	OLS, Panel	Ticari açıklıkla işsizlik oranı arasında negatif ilişki söz konusudur.
Hasan vd. (2012)	1987-1988 1993-1994 1999-2000 2004-2005	VECM, Granger nedensellik	Ticari açıklık Hindistan’da kent istihdamını arttırmaktadır.
Gozgor (2013)	1993-2008	GMM	G7 ülkelerinde ticari açıklık istihdamı arttıran bir süreçtir. Ticari açıklıkla işsizlik oranı arasında negatif ilişki söz konusudur.
Nwaka vd. (2015)	1970-2010	VECM	Nijerya’da uzun dönemde dışa açıklık işsizlik oranlarını arttırmaktadır.
Kim (2011)	1961-2008	OLS	20 OECD ülkesinde dış ticarettaki artış emek piyasasındaki katılımlara bağlı olarak toplam işsizliği arttırmaktadır.

3. Yöntem

Bu çalışmada dışa açıklık ile işsizlik arasındaki ilişki Fransa, Almanya, İtalya, İspanya ve İngiltere olmak üzere 5 Avrupa Birliği ülkesi ve Türkiye için test edilmiştir. Çalışmada katsayıların zamana göre değişmediği ve sabit kaldığı varsayımına dayanan klasik VAR yaklaşımına alternatif olarak Zamana Göre Değişen Parametrelili VAR (TVP-VAR) yaklaşımı kullanılmıştır. Bu çalışmada elde edilen etki tepki analiz sonuçları; ekonomideki yapısal dönüşümler ve krizlerin parametreler üzerindeki etkisiyle birlikte bu parametrelerin zamana göre değişimine izin veren yaklaşımın kullanılmasıyla elde edilmiştir. Böylece kullanılan yöntem etki tepki fonksiyonlarıyla üye ülkelerin dışa açıklık oranlarıyla işsizlik oranları arasında bir asimetri olup olmadığını test etmektedir. Bu yaklaşım şokların ve katsayılara ait varyans-kovaryans matrisinin zamana göre değişimini dikkate almaktadır (Primiceri, 2005: 4). Genel olarak çok değişkenli modellerde gerek bağımsız gerekse bağımlı değişkenin gecikmelerinin kullanılması, uzun zaman aralıkları içinde bağımlılık ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağımlılık ilişkisi doğrusal olmayan veya zamana göre parametrelerin değişimine yol açan bir süreci ortaya çıkarmaktadır. (Cogley & Sargent, 2005: 265-266). Böylece parametrelerin zaman içindeki değişimi ile bu değişimin nedenleri ortaya konulabilmektedir. Bu sonuca, parametrelerin tahminine yönelik olarak kullanılan yaklaşım çerçevesinde şokların büyüklüğü veya şiddeti ile değişkenlerin zaman içinde bu şoklara karşı verdiği tepkinin ayrıştırmasıyla ulaşılmaktadır. Bu ayrıştırma tahminleme aşamasında her bir zaman dönemine ait varyans-kovaryans matrisinin değişimine bağlı olarak yapılabilmektedir (Del Negro & Primiceri, 2015: 1-2).

Zamana göre değişken parametrelili bir VAR yaklaşımının tahmini için ilk olarak aşağıdaki eşitlik kullanılmaktadır (Nakajima, 2011: 109):

$$y_t = c_t + B_{1,t}y_{t-1} + \dots + B_{k,t}y_{t-k} + u_t \quad t = 1, \dots, T \quad (1)$$

Bu eşitlikte y_t , $n \times 1$ boyutlu içsel değişkenler vektörünü; c_t , $n \times 1$ boyutlu zamana göre değişken katsayılı sabit terimler vektörünü; $B_{i,t}$, $i = 1, \dots, k$ kadar $n \times n$ boyutlu zamana göre değişken katsayılar matrisini ve u_t , Ω_t ile gösterilen varyans-kovaryans matrisine bağlı olan ve varyansı zamana göre değişen gözlenemeyen şokları ifade etmektedir. Bu Ω_t varyans-kovaryans matrisinin indirgenmiş diagonal biçimi $A_t \Omega_t A_t' = \sum_t \sum_t'$ biçimindedir (Primiceri, 2005: 5-6).

A_t , alt üçgensel matrisi

$$A_t = \begin{bmatrix} 1 & 0 & \cdots & 0 \\ \alpha_{21,t} & 1 & \ddots & \vdots \\ \vdots & \ddots & \ddots & 0 \\ \alpha_{n1,t} & \cdots & \alpha_{nn-1,t} & 1 \end{bmatrix} \quad (2)$$

ve \sum_t köşegen matrisi

$$\Sigma_t = \begin{bmatrix} \sigma_{1,t} & 0 & \cdots & 0 \\ 0 & \sigma_{2,t} & \ddots & \vdots \\ \vdots & \ddots & \ddots & 0 \\ 0 & \cdots & 0 & \sigma_{n,t} \end{bmatrix}.$$

göstermektedir (Nakajima, 2011). Buradan; diagonal gösterimden yararlanarak 3 numaralı eşitlik elde edilmektedir.

$$y_t = c_t + B_{1,y_{t-1}} + \dots + B_{k,y_{t-k}} + A_t^{-1} \sum_t \varepsilon_t \quad (3)$$

$$V(\varepsilon_t) = I_n$$

Bu eşitliğin sağ tarafında yer alan tüm bağımsız değişkenler B_t vektörüne dâhil edilirse, elde edilen 3 numaralı eşitlik aşağıdaki gibi yeniden yazılabilir:

$$y_t = X_t' B_t + A_t^{-1} \sum_t \varepsilon_t$$

$$X_t' = I_n \otimes [1, y_{t-1}', \dots, y_{t-k}'], \quad (4)$$

Burada \otimes sembolü matrislerin kronecker çarpımını göstermektedir (Primiceri, 2005: 5).

Tüm bağımsız değişkenlerin B_t vektörüne dâhil edilmesinin nedeni tahmin sürecinde varyans-kovaryans matrisinin ayrıştırılmasının yapılmasını sağlamaktır. Böylece zamana göre değişen VAR yaklaşımında A_t matrisinin zamana göre değişmesi ile birlikte $i - th(i' ninci)$ değişkenden kaynaklanan bir şokun $j - th(j' ninci)$ değişken üzerindeki etkisinin zamana göre farklılaşıp farklılaşmadığı görülebilmektedir.

Tahmin aşamasında a_t sıfırdan ve birden farklı A_t matrisinin sütun elemanlarını; σ_t ise \sum_t matrisinin çapraz(diagonal) elemanlarının vektörünü göstermektedir. Modelin zamana göre değişen parametre yapısı aşağıdaki gibi gösterilebilir (Koop vd., 2009: 999):

$$\begin{aligned} B_t &= B_{t-1} + \nu_t \\ a_t &= a_{t-1} + \zeta_t \\ \log \sigma_t &= \log \sigma_{t-1} + \eta_t, \end{aligned} \quad (5)$$

Modelde B_t vektörünün elemanları rassal yürüyüş süreci izlemekte ve A_t matrisi elemanlarından bağımsız olarak ifade edilmektedir. σ_t , standart sapmanın, stokastik oynaklık modellerine benzer geometrik rassal yürüyüş süreci izlediği varsayılmaktadır. Bu durum TVP-VAR modelinin içerisinde ARCH modelini de barındırdığını göstermektedir. Literatürdeki ARCH modelinden farkı ise yukarıdaki eşitlikteki varyans eşitliğinin gözlenemeyen bileşenlerden oluşması ve burada koşullu varyansın hesaplanamaz olmasıdır (Koop & Korobilis, 2010). Bu yaklaşımda tüm şokların ortak normal dağılımlı olduğu varsayılmaktadır. Bu şoklar aşağıdaki varyans-kovaryans matrisi ile tanımlanmaktadır.

$$V = Var \left(\begin{bmatrix} \varepsilon_t \\ \nu_t \\ \zeta_t \\ \eta_t \end{bmatrix} \right) = \begin{bmatrix} I_n & 0 & 0 & 0 \\ 0 & Q & 0 & 0 \\ 0 & 0 & S & 0 \\ 0 & 0 & 0 & W \end{bmatrix}, \quad (6)$$

Burada I_n , n boyutlu birim matrisi, Q , S ve W ise pozitif tanımlı matrisleri göstermektedir.

Modelde V yapısına yukarıdaki kısıtların konulması zorunlu değildir. İstenirse tanımlama tüm sıfır elemanlarının yerine sıfır olmayan elemanlar gelecek şekilde de yeniden tanımlanabilmektedir. Ancak V nin bu şekilde tanımlanmasının en önemli nedenlerinden birisi zaman etkisinin de dikkate alınmasıyla ortaya çıkacak çok sayıda parametre hesaplamasının yapılmasını engellemektir (Nakajima, 2011).

4. Veri

Çalışmada seçilmiş Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'ye ait 1992Q1-2016Q1 dönemini kapsayan çeyreklik veriler kullanılmıştır. AB ülkelerini temsilen Almanya, Fransa, İtalya, İspanya ve İngiltere kullanılmıştır. Mal ve hizmet hareketleri açısından ticari açıklığı gösteren dışa açıklık oranları, ihracat ve ithalat toplamının gayrisafı milli hasılaya oranı şeklinde elde edilmiştir. İşsizlik oranları 15-64 yaş arası genel işsizlik oranlarını kapsamaktadır. Çalışmada ülkeler arasındaki farklılıkları ve bu farklılıkların yol açtığı arz

şoklarını tanımlamak amacıyla her bir ülkeye ait çıktı açıkları hesaplanmıştır. Bu çıktı açıkları Hodrick-Prescott yöntemiyle her bir ülkenin gayri safi yurtiçi hasılasından elde edilmiştir. AB ve Türkiye’ye ait veriler OECD ve Dünya Bankası veri tabanlarından elde edilmiştir. Modelde kullanılan değişkenken önce mevsimsel etkilerden arındırılmış daha sonra ise logaritmik fark serileri olarak analize dâhil edilmiştir. Katsayıların tahmininde Oxmetrics-7.1 ve WinRats 8 paket programlarından yararlanılmıştır.

Analitik bulguların elde edilmesinde Zamana Göre Değişen Parametrelili yaklaşımdan faydalanılmıştır. Söz konusu yaklaşımın tercih edilme nedeni, politika değişimlerinin ve ekonomideki yapısal değişimlerin ele alınan zaman döneminin farklı noktalarında meydana gelmesidir. Bundan dolayı ekonomi politikalarının potansiyel etkilerinin zamana göre değişiminin dikkate alınması gerekmektedir. Dolayısıyla ortak etkiler yerine her bir zaman dönemine ait katsayıların elde edilmesi ekonomideki söz konusu farklı dönemlerde gerçekleşen değişimlerin doğrudan etkisini göstermesi bakımından oldukça etkilidir. TVP-VAR tekniğinin standart VAR tekniğinden önemli bir farkı; stokastik oynaklık yaklaşımı ile katsayıların ve varyans-kovaryans matrisinin zamana göre değişime olanak vermesidir. Böylece bu yöntemle yapısal şokların her bir döneme ait ayrı ayrı katsayı tahmini yapılmakta katsayıların zamana göre değişimini dikkate alınmaktadır. Bu durum incelenen dönem aralığında ekonomide meydana gelen önemli değişmelerin (genişleme, daralma, politika değişiklikleri) katsayılar üzerindeki meydana getirdiği değişikliklerin tahmin edilmesine imkân sağlamaktadır. Böylece karar alma birimlerinin almış olduğu kararların sonuçlarının değerlendirilmesi mümkün olmaktadır.

5. Bulgular

Çalışmada Nakajima (2011) tarafından geliştirilen TVP-VAR yaklaşımına dayanılmıştır. TVP-VAR yaklaşımıyla elde edilen parametrelerin teorik açıdan önemi Canova (1993), Sims (1993), Stock ve Watson (1996), Cogley ve Sargent (2005), Primiceri (2005), Benati ve Mumtaz (2005), Canova ve Gambetti (2009), Canova ve Ciccarelli (2009), Koop, Leon-Gonzalez ve Strachan (2009) çalışmalarından görülmektedir. TVP-VAR yaklaşımına dayalı tahminlemede zaman değişkeninin modele dâhil edilmesiyle varyans-kovaryans matrisinin aşırı parametreleşme sorunu ortaya çıkabilmektedir (Primiceri, 2005). Genel olarak tahmin edilen katsayılardaki geçici ve kalıcı kaymalar dolayısıyla doğrusal olmayan yapıya sahip seriler rassal yürüyüş süreci izlemektedirler. Bu süreç gözlenemeyen bileşenler ve şoklar arasındaki ayrımın daha etkin bir şekilde ayırt edilebilmesi için ilgili parametrelerin sisteme en son giren bilginin dağılımına (posterior distribution/sonsal dağılım) göre tahmin yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle de tahminciler *Maksimum Olabilirlik* yöntemi yerine *Bayesgil* yöntemler kullanılarak tahmin edilmektedir (Primiceri, 2005: 7). Bu yöntem tahminlemede hem aşırı parametre tahmini sorununa, hem de zamandaki değişmeye bağlı olarak ortaya çıkan doğrusal olmayan yapıya karşı etkin tahmincilerin elde edilmesini sağlamaktadır (Canova vd., 2015: 327). Bayesgil yaklaşımlar simülasyona dayalı Gibbs örnekleme yöntemi ile tahminleme yapabilmektedir. Gibbs örnekleme yöntemi var olan veriden oluşturulan en iyi örneğe göre bir tahmin yapılmasına imkân verir (Korobilis, 2013: 210-211). Bu çalışmada Gibbs örnekleme 2,000’i yakınsamaya ayrılan 10,000 tekrarlamalı simülasyonlarla oluşturulmuştur. Öte yandan çalışmada ele

alınan döneme ait ilk 25 gözlem (1992Q2-1998Q2 dönemi) verinin dağılımını belirleyen öncül (prior) bilgilerdir (Primerici, 2005).

Çalışmada kullanılan verilerin birim kök özelliğine sahip olup olmadığının analizine yönelik olarak ADF birim kök testi kullanılmıştır. Dışa açıklık ve işsizlik değişkenlerini temsil eden zaman serileri birim kök özelliğine sahipken, çıktığı açığı temsil eden zaman serisi söz konusu özelliğe sahip değildir. Bundan dolayı dışa açıklık ve işsizlik değişkenlerinin farkı alınarak analizlerin yapılmasına devam edilmiştir. ADF birim kök test sonuçları ekte yer almaktadır.

Dışa açık ekonomiler küresel düzeyde ya da bölgesel düzeyde ekonomik şoklarla karşılaşmaktadır. Bu açıdan bu çalışmada 2008Q3, *Küresel Finansal Kriz* dönemini; 2010Q4, *Avrupa Borç Krizinin* başlangıç dönemini ve 2010Q2, Türkiye ekonomisi için *Yeni Para Politikası Stratejisine Geçiş* döneminin olası etkilerini göstermesi açısından analize dâhil edilmiştir. Ayrıca her döneme ait zamana bağlı ayrı ayrı katsayı tahminleri elde edildiği için söz konusu bu dönemlerin dışındaki birçok kriz, yapısal değişim vb. gibi değişimler de incelenmiş olmaktadır. Örneğin AB'nin hala içinde bulunduğu *Likidite Krizi* buna örnek verilebilir. Dolayısıyla bu döneme ait katsayılar ve etki tepki fonksiyonları bu etkinin sonuçlarını da göstermiş olmaktadır. Buna göre bu çalışmada şokların ele alınan dönem boyunca asimetric olup olmadığı test edilmiş olmaktadır. Ayrıca söz konusu asimetric etkilerin zaman boyutunda farklılaşması da ortaya konmuştur. Böylece hangi zaman döneminde asimetrisinin olduğu görülmüştür. Bu iktisat politikalarının sonuçlarının değerlendirilmesi açısından bilgi sunmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde kullanılan yaklaşım ve tahmin tekniği çalışmanın özgünlüğünü ve katkısını ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada temel TVP-VAR modeli (outgap, op, unp) şeklinde tanımlanmıştır. Tahminleme aşamasında Nakajima (2009)'un yöntemine göre maksimum gecikme uzunluğu 5 olarak, en yüksek marjinal olasılık değerini veren gecikme uzunluğu 2 olarak belirlenmiştir. Tahminleme sürecinde parametre tahmininde kullanılan yaklaşımın çözümlenmesinde kullanılan algoritma olan MCMC ile simülasyona başlamadan önce başlangıç parametre değerleri aşağıdaki gibi verilmektedir (Nakajima, 2011).

$$\mu_{\beta_0} = \mu_{a_0} = \mu_{h_0} = 0 \text{ ve } \sum_{\beta_0} = \sum_{a_0} = \sum_{h_0} = 10 \times I$$

Bu değerlere bağlı olarak varsayılan başlangıç tanımları aşağıdaki eşitlikteki gibidir:

$$\left(\sum \beta\right)^{-2} \sim \text{Gamma}(20, 0.02), \left(\sum a\right)^{-2} \sim \text{Gamma}(4, 0.02), \left(\sum h\right)^{-2} \sim \text{Gamma}(4, 0.02)$$

Bu eşitlikler yoluyla verideki son bilgilerin veya verinin dağılımına bağlı tahminler $M=10,000$ tekrarlamayla parametreler hesaplanmaktadır. Bu parametrelere ait tahmin sonuçları aşağıdaki tablolarda görülmektedir:

Fransa

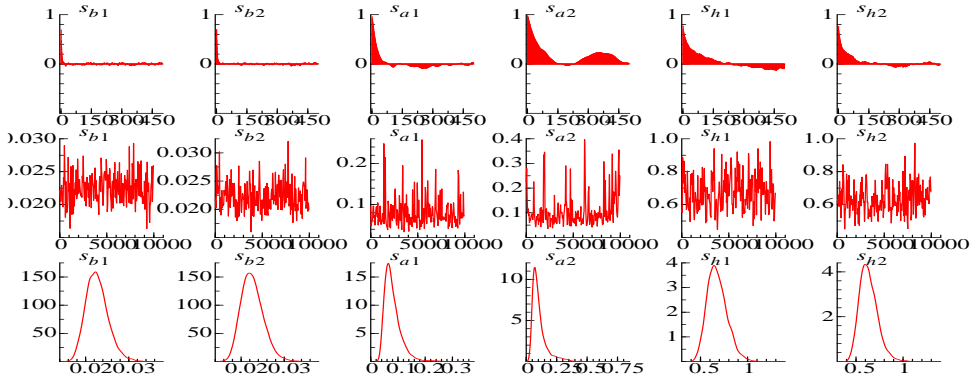
Tablo 1
TVP-VAR Parametre Tahmin Sonuçları

Parametre	Ortalama	S.sapma	%95 güven aralıkları	CD	Etkinsizlik
$(\Sigma_{\beta})_1$	0.0222	0.0026	[0.0182, 0.0283]	0.155	5.39
$(\Sigma_{\beta})_2$	0.0226	0.0182	[0.0182, 0.0283]	0.467	6.80
$(\Sigma_a)_1$	0.0811	0.0417	[0.0417, 0.1612]	0.371	34.47
$(\Sigma_a)_2$	0.1075	0.0438	[0.0438, 0.2997]	0.760	98.16
$(\Sigma_h)_1$	0.6774	0.4992	[0.4992, 0.9089]	0.701	70.76
$(\Sigma_h)_2$	0.6334	0.4754	[0.4754, 0.8522]	0.893	46.56

$$s_{b1} = (\Sigma_{\beta})_1, s_{b2} = (\Sigma_{\beta})_2, s_{a1} = (\Sigma_a)_1, s_{a2} = (\Sigma_a)_2, s_{h1} = (\Sigma_h)_1, s_{h2} = (\Sigma_h)_2$$

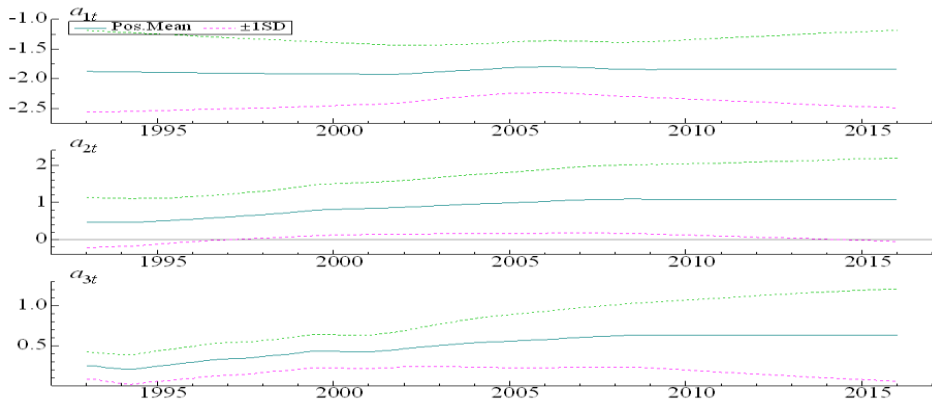
Şekil 1

Örneklem Otokorelasyon, Örneklem Patikası ve Sonsal Yoğunluk Fonksiyonu

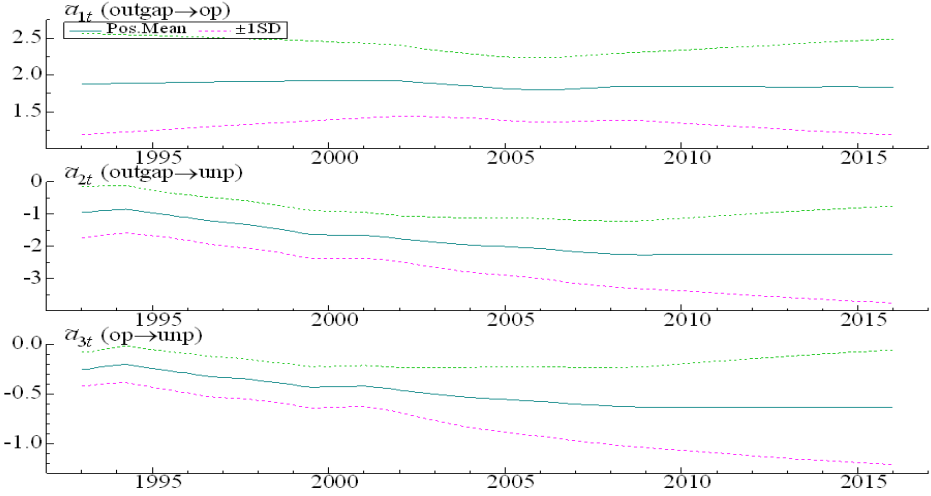

Şekil 2

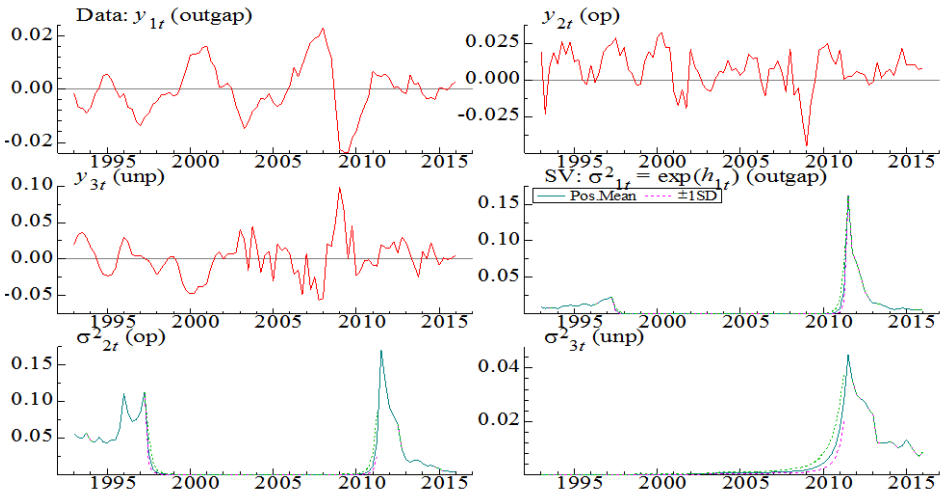
Yapısal Şokların Stokastik Oynaklığı

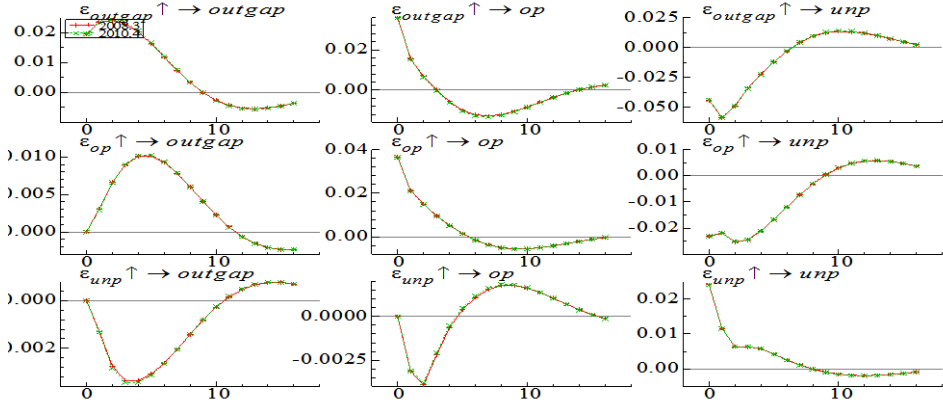
Şekil 3
Eşanlı İlişkilerin Sonsal Tahmini

Şekil 4
Stokastik Oynaklıkların Sonsal Tahmini

Şekil: 5
TVP-VAR Modeli Etki-Tepki Fonksiyonları

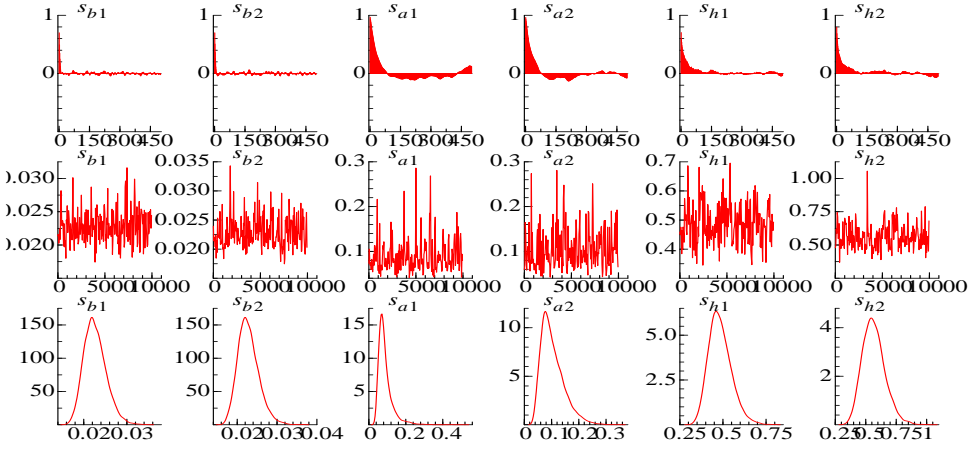
Almanya

Tablo: 2
TVP-VAR Parametre Tahmin Sonuçları

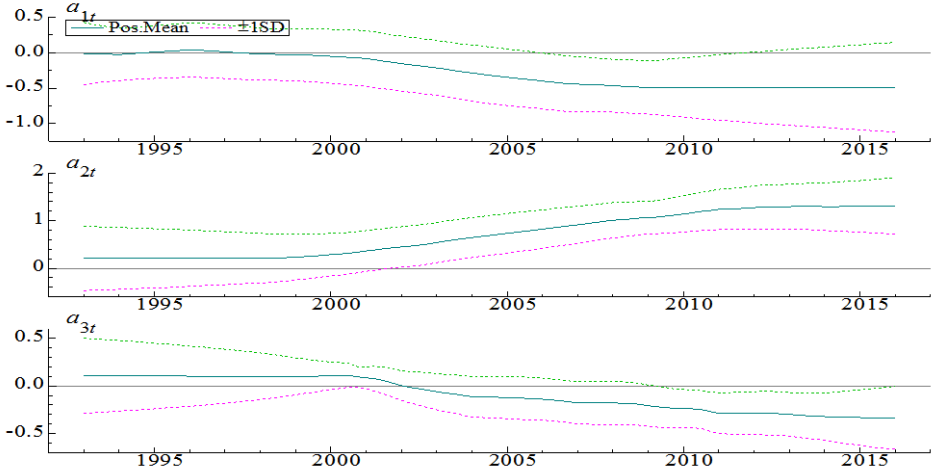
Parametre	Ortalama	S.sapma	%95 güven aralıkları	CD	Etkinsizlik
$(\Sigma_{\beta})_1$	0.0226	0.0026	[0.0182, 0.0282]	0.340	6.35
$(\Sigma_{\beta})_2$	0.0228	0.0026	[0.0184, 0.0287]	0.134	5.05
$(\Sigma_a)_1$	0.0881	0.0401	[0.0440, 0.2004]	0.483	38.66
$(\Sigma_a)_2$	0.1039	0.0425	[0.0457, 0.2084]	0.714	35.95
$(\Sigma_h)_1$	0.4833	0.0662	[0.3724, 0.6311]	0.788	33.41
$(\Sigma_h)_2$	0.5667	0.0930	[0.4063, 0.7697]	0.873	35.47

$$s_{b1} = (\Sigma_{\beta})_1, s_{b2} = (\Sigma_{\beta})_2, s_{a1} = (\Sigma_a)_1, s_{a2} = (\Sigma_a)_2, s_{h1} = (\Sigma_h)_1, s_{h2} = (\Sigma_h)_2$$

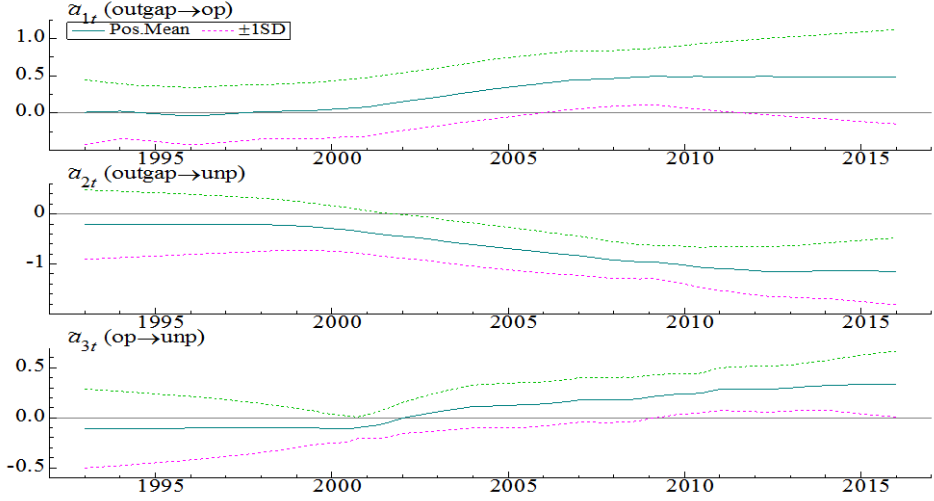
Şekil: 6
Örneklem Otokorelasyon, Örneklem Patikası ve Sonsal Yoğunluk Fonksiyonu

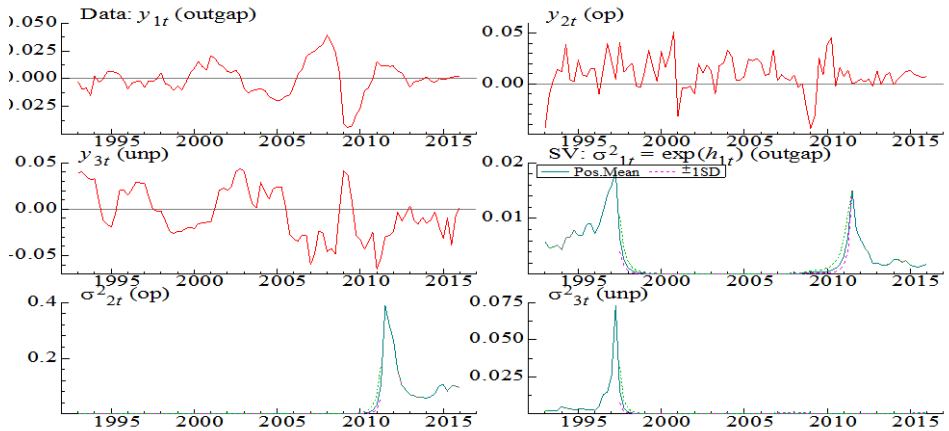
Şekil: 7
Yapısal Şokların Stokastik Oynaklığı

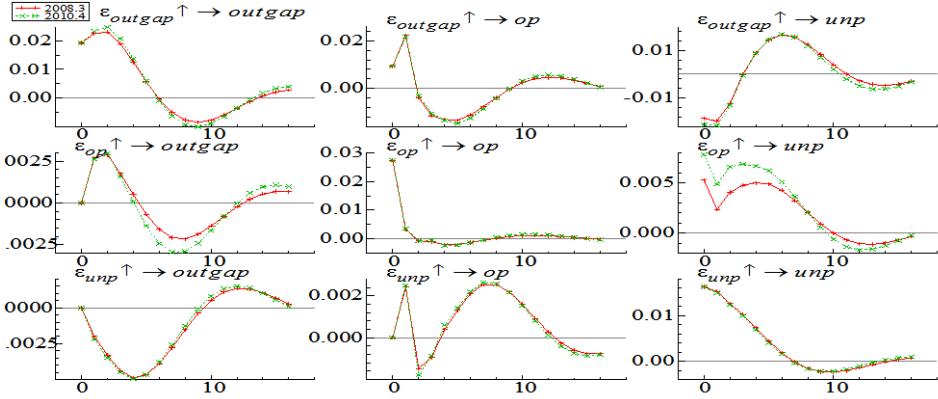
Şekil: 8
Eşanlı İlişkilerin Sonsal Tahmini

Şekil: 9
Stokastik Oynaklıkların Sonsal Tahmini

Şekil 10
TVP-VAR Modeli Etki-Tepki Fonksiyonları

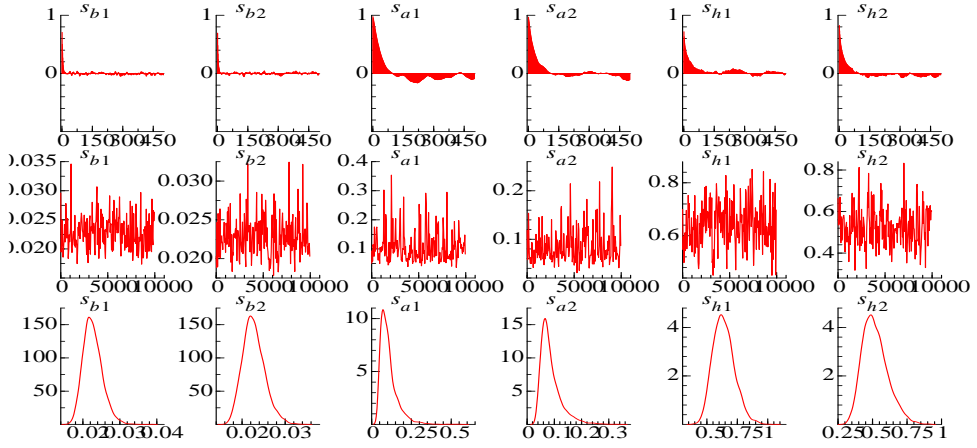
İtalya

Tablo 3
TVP-VAR Parametre Tahmin Sonuçları

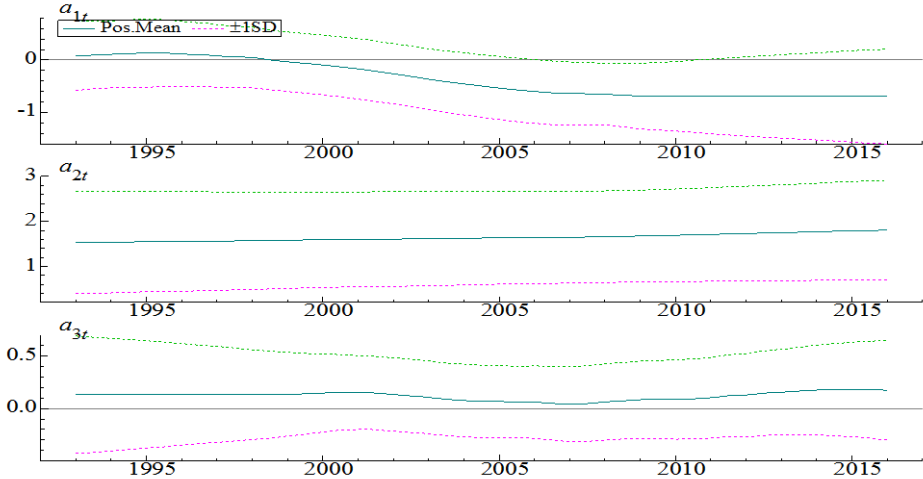
Parametre	Ortalama	S.sapma	%95 güven aralıkları	CD	Etkinsizlik
$(\Sigma_{\beta})_1$	0.0227	0.0026	[0.0183, 0.0283]	0.131	6.01
$(\Sigma_{\beta})_2$	0.0227	0.0026	[0.0183, 0.0284]	0.066	5.54
$(\Sigma_a)_1$	0.1066	0.0561	[0.0452, 0.2512]	0.282	47.37
$(\Sigma_a)_2$	0.0864	0.0386	[0.0410, 0.1892]	0.179	53.98
$(\Sigma_h)_1$	0.6383	0.0884	[0.4860, 0.8284]	0.184	37.29
$(\Sigma_h)_2$	0.5190	0.0920	[0.3701, 0.7270]	0.698	28.09

$$s_{b1} = (\Sigma_{\beta})_1, s_{b2} = (\Sigma_{\beta})_2, s_{a1} = (\Sigma_a)_1, s_{a2} = (\Sigma_a)_2, s_{h1} = (\Sigma_h)_1, s_{h2} = (\Sigma_h)_2$$

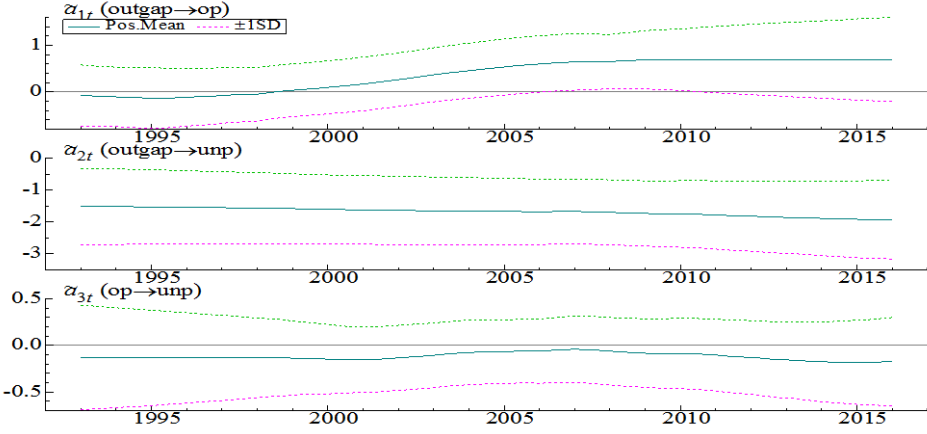
Şekil: 11
Örneklem Otokorelasyon, Örneklem Patikası ve Sonsal Yoğunluk Fonksiyonu

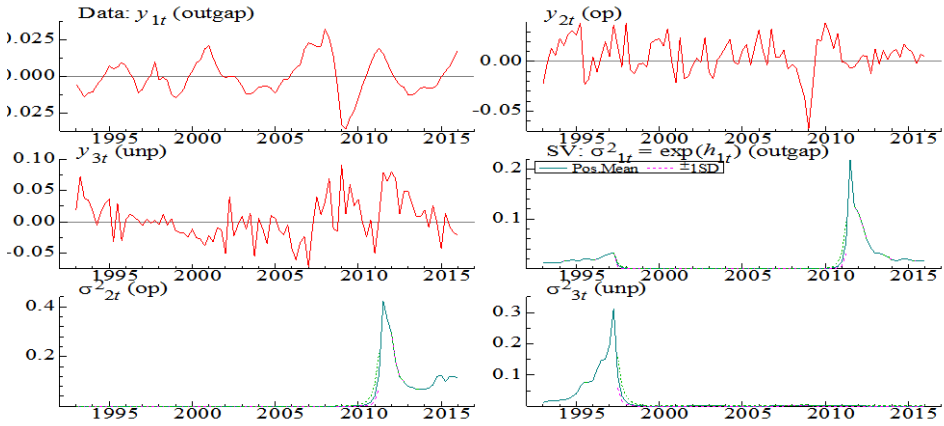
Şekil: 12
Yapısal Şokların Stokastik Oynaklığı

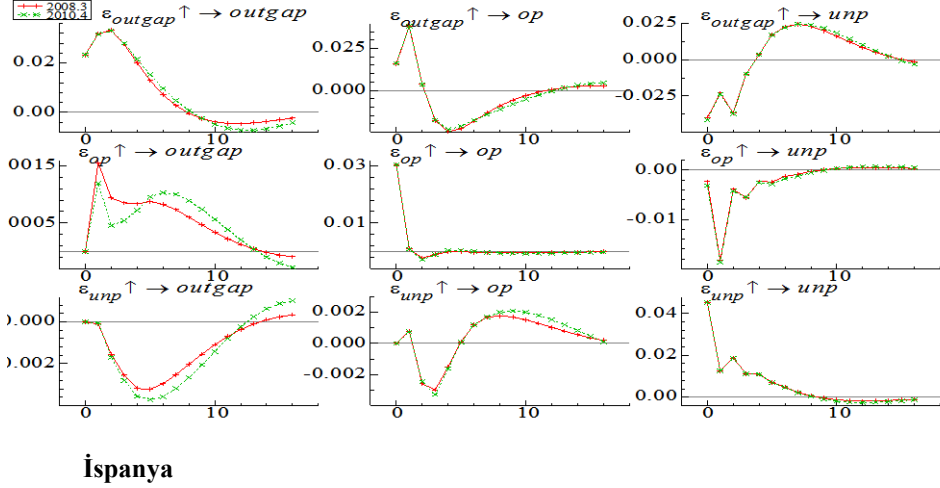
Şekil: 13
Eşanlı İlişkilerin Sonsal Tahmini

Şekil: 14
Stokastik Oynaklıkların Sonsal Tahmini

Şekil: 15
TVP-VAR Modeli Etki-Tepki Fonksiyonları

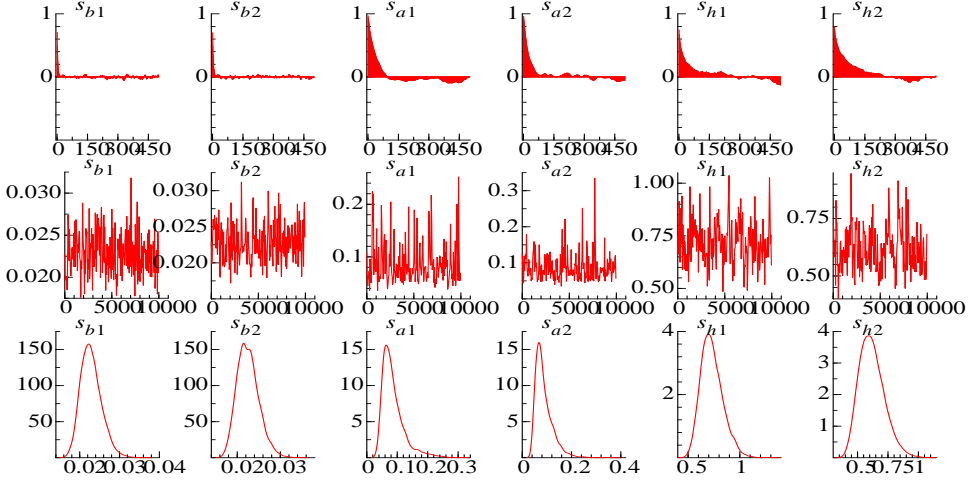

Tablo: 4
TVP-VAR Parametre Tahmin Sonuçları

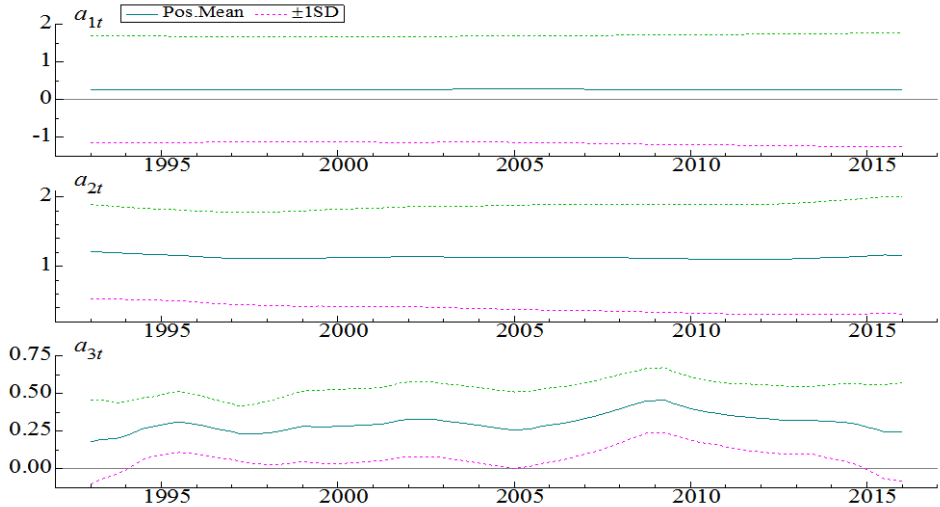
Parametre	Ortalama	S.sapma	%95 güven aralıkları	CD	Etkinsizlik Faktörü
$(\Sigma_{\beta})_1$	0.0229	0.0026	[0.0184, 0.0286]	0.909	6.57
$(\Sigma_{\beta})_2$	0.0225	0.0025	[0.0182, 0.0281]	0.096	6.14
$(\Sigma_a)_1$	0.0864	0.0378	[0.0427, 0.1935]	0.792	52.30
$(\Sigma_a)_2$	0.0877	0.0361	[0.0443, 0.1795]	0.643	51.74
$(\Sigma_h)_1$	0.7296	0.1065	[0.5540, 0.9654]	0.400	54.84
$(\Sigma_h)_2$	0.6172	0.1032	[0.4460, 0.8488]	0.878	76.73

$$s_{b1} = (\Sigma_{\beta})_1, s_{b2} = (\Sigma_{\beta})_2, s_{a1} = (\Sigma_a)_1, s_{a2} = (\Sigma_a)_2, s_{h1} = (\Sigma_h)_1, s_{h2} = (\Sigma_h)_2$$

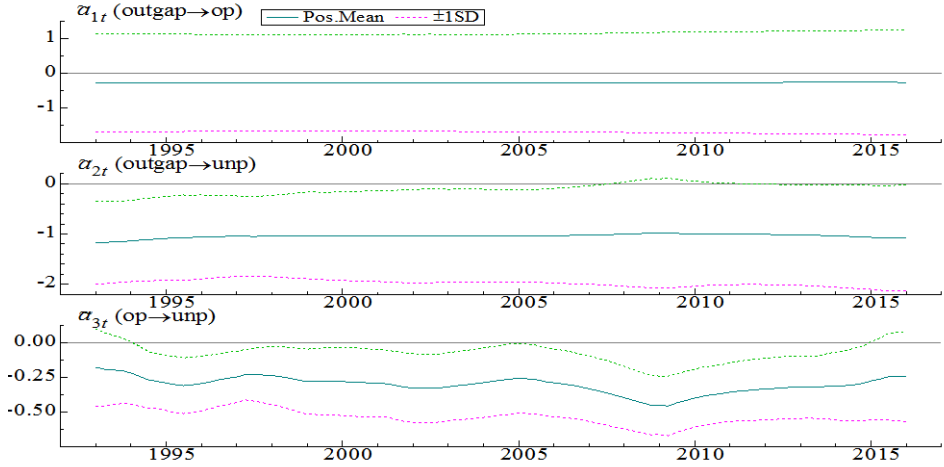
Şekil: 16
Örneklem Otokorelasyon, Örneklem Patikası ve Sonsal Yoğunluk Fonksiyonu

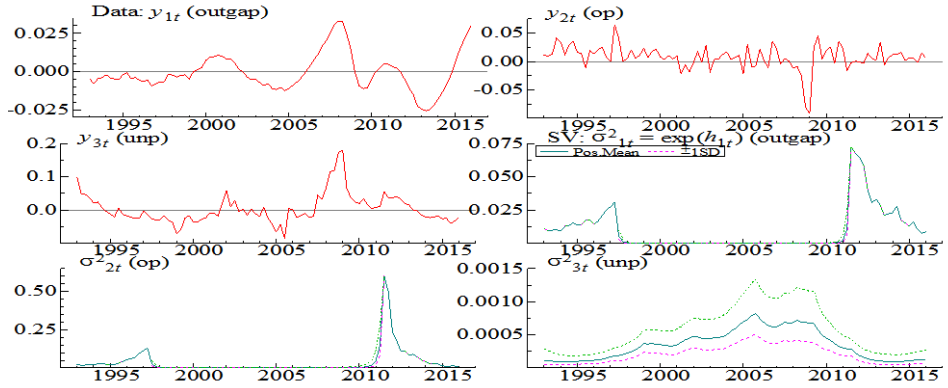
Şekil: 17
Yapısal Şokların Stokastik Oynaklığı

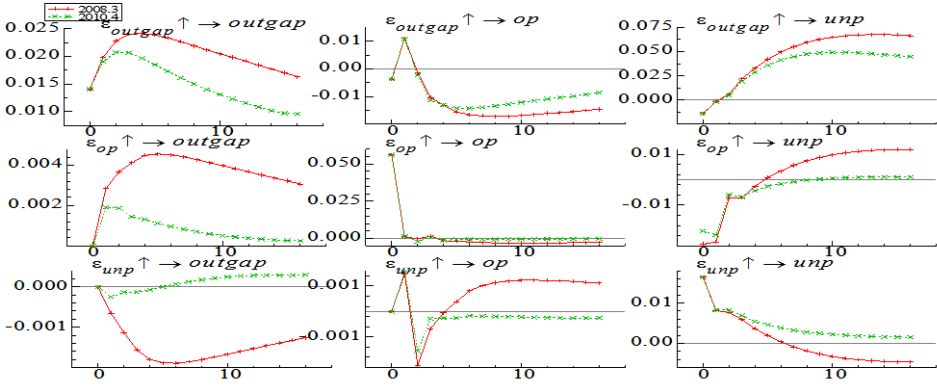
Şekil: 18
Eşanlı İlişkilerin Sonsal Tahmini

Şekil: 19
Stokastik Oynaklıkların Sonsal Tahmini

Şekil: 20
TVP-VAR Modeli Etki-Tepki Fonksiyonları

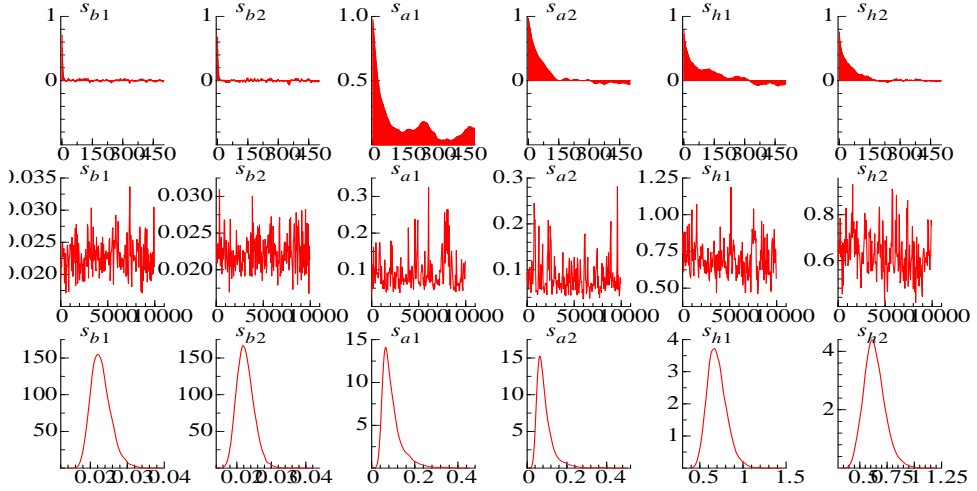
İngiltere

Tablo: 5
TVP-VAR Parametre Tahmin Sonuçları

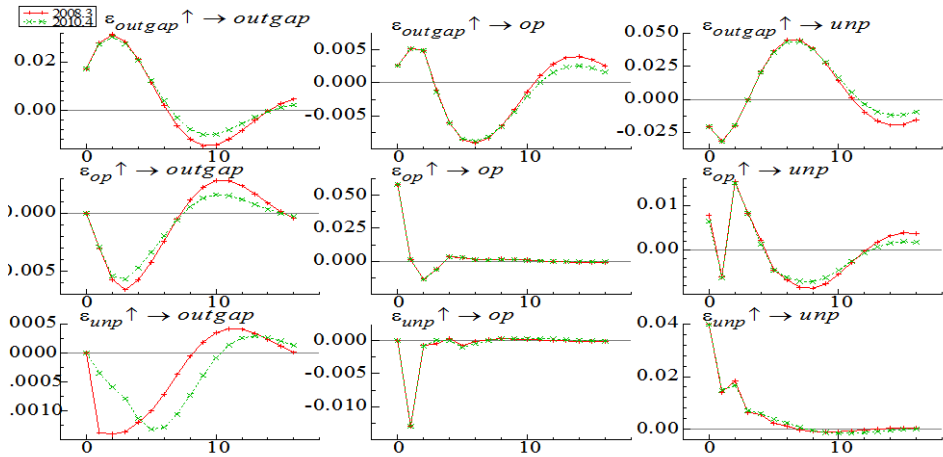
Parametre	Ortalama	S.sapma	%95 güven aralıkları	CD	Etkinsizlik
$(\Sigma_{\beta})_1$	0.0229	0.0027	[0.0185, 0.0290]	0.009	7.79
$(\Sigma_{\beta})_2$	0.0225	0.0025	[0.0183, 0.0278]	0.001	5.16
$(\Sigma_a)_1$	0.0941	0.0480	[0.0430, 0.2233]	0.967	96.01
$(\Sigma_a)_2$	0.0883	0.0440	[0.0419, 0.2070]	0.215	89.69
$(\Sigma_h)_1$	0.6999	0.1116	[0.5136, 0.9521]	0.451	75.68
$(\Sigma_h)_2$	0.6340	0.0964	[0.4654, 0.8479]	0.417	58.46

$$s_{b1} = (\Sigma_{\beta})_1, s_{b2} = (\Sigma_{\beta})_2, s_{a1} = (\Sigma_a)_1, s_{a2} = (\Sigma_a)_2, s_{h1} = (\Sigma_h)_1, s_{h2} = (\Sigma_h)_2$$

Şekil: 21
Örneklem Otokorelasyon, Örneklem Patikası ve Sonsal Yoğunluk Fonksiyonu

Şekil: 22
TVP-VAR Modeli Etki-Tepki Fonksiyonları

Türkiye

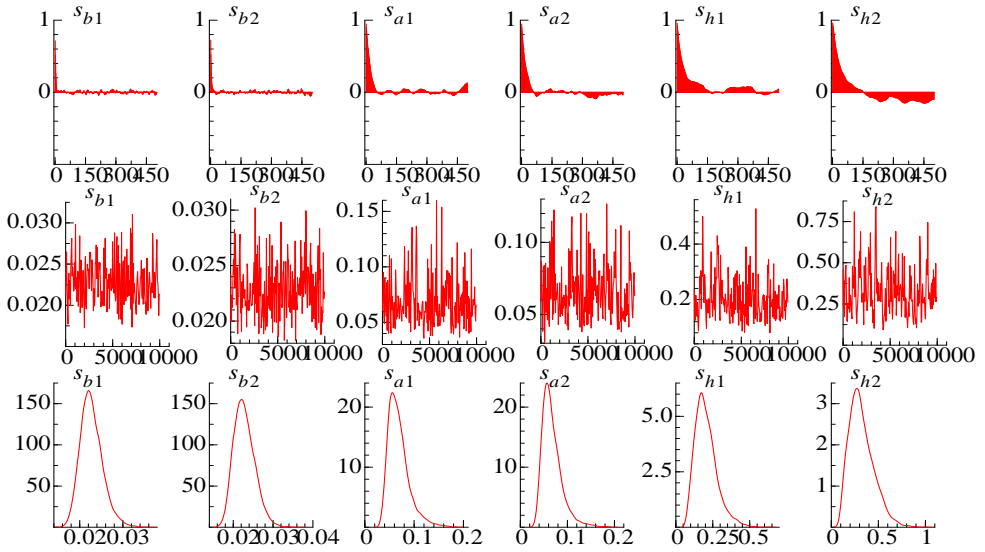
Tablo: 6
TVP-VAR Parametre Tahmin Sonuçları

Parametre	Ortalama	S.sapma	%95 güven aralıkları	CD	Etkinsizlik
$(\Sigma_{\beta})_1$	0.0227	0.0026	[0.0183, 0.0286]	0.890	6.48
$(\Sigma_{\beta})_2$	0.0228	0.0026	[0.0184, 0.0285]	0.141	6.82
$(\Sigma_a)_1$	0.0688	0.0220	[0.0394, 0.1256]	0.780	35.03
$(\Sigma_a)_2$	0.0675	0.0217	[0.0388, 0.1247]	0.966	35.71
$(\Sigma_h)_1$	0.2048	0.0754	[0.0929, 0.3920]	0.450	68.86
$(\Sigma_h)_2$	0.3220	0.1318	[0.1253, 0.6259]	0.638	62.15

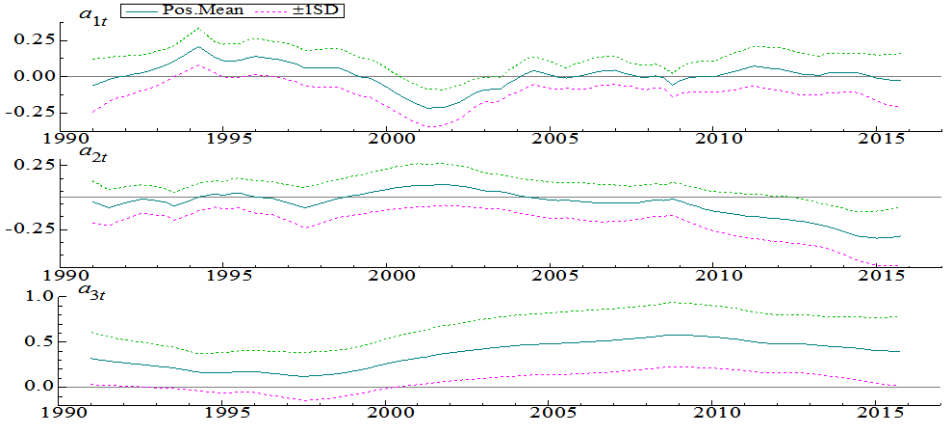
$$s_{b1} = (\Sigma_{\beta})_1, s_{b2} = (\Sigma_{\beta})_2, s_{a1} = (\Sigma_a)_1, s_{a2} = (\Sigma_a)_2, s_{h1} = (\Sigma_h)_1, s_{h2} = (\Sigma_h)_2$$

Şekil: 23

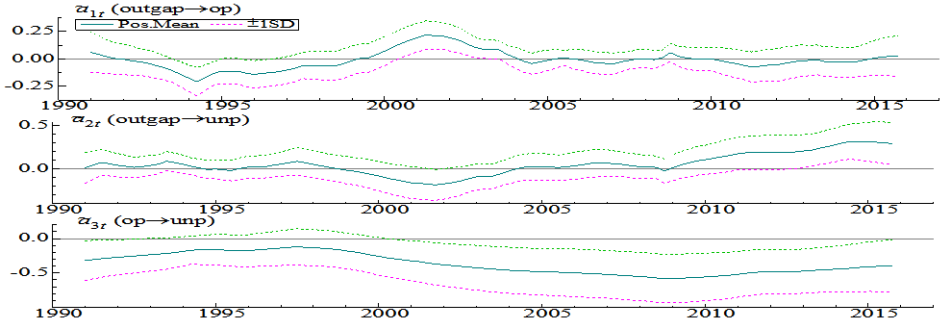
Örneklem Otokorelasyon, Örneklem Patikası ve Sonsal Yoğunluk Fonksiyonu

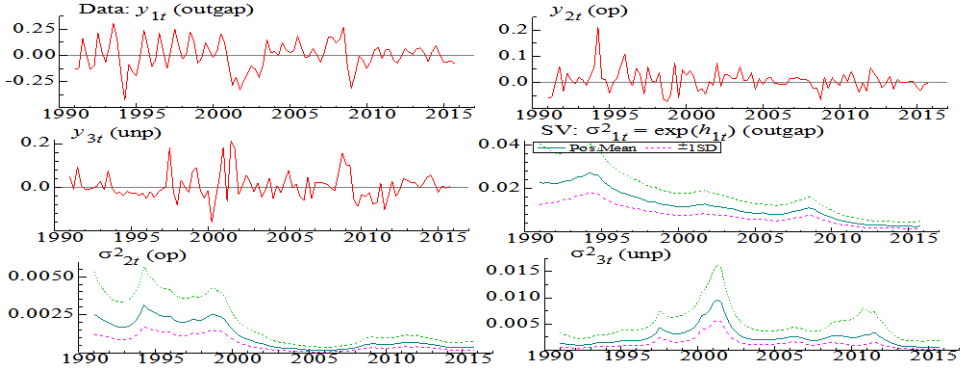
Şekil: 24
Yapısal Şokların Stokastik Oynaklığı

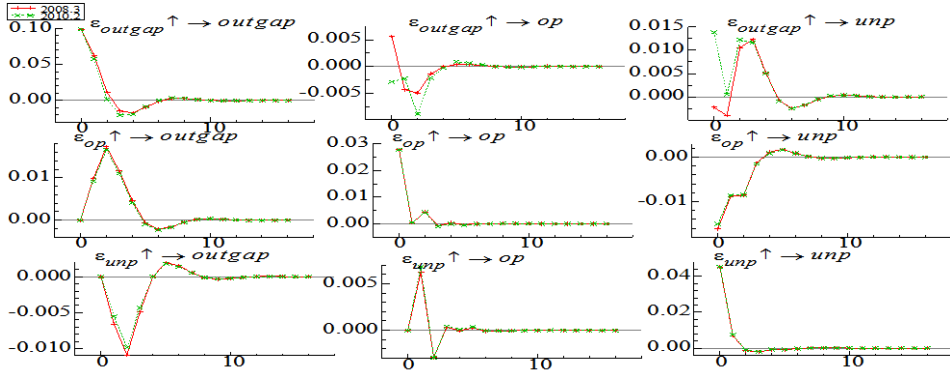
Şekil: 25
Eşanlı İlişkilerin Sonsal Tahmini

Şekil: 26
Stokastik Oynaklıkların Sonsal Tahmini

Şekil: 27
TVP-VAR Modeli Etki-Tepki Fonksiyonları

Çalışmada öncelikle TVP-VAR modeli parametre tahmin sonuçları yer almaktadır. Tabloda ortalama, standart sapma, %5 güven aralıkları, Geweke (1992) yakınsama tanı istatistiği (CD) ve elde edilen verilerin son değerleriyle elde edilen tahminler için etkisizlik faktörü bulgusu yer almaktadır. Elde edilen sonuçlara göre Fransa, Almanya, İtalya, İspanya ve Türkiye için verilerin en son değerlerine dayalı dağılımıyla (sonsal dağılım); ulaşılan Geweke yakınsama (CD) değerine göre, parametrelerin dağılımının söz konusu dağılıma uygun olduğunu belirten boş kabul edilmiştir. Dolayısıyla tahminlerin sonsal dağılıma yakınsadığı hipotezi kabul edilmektedir. Bu hipotez İngiltere için reddedilmektedir. Etkisizlik faktörleri ise ele alınan tüm ülkeler için genellikle 100'ün altında bulunmuştur. Bu durum elde edilen değerlerin küçük dolayısıyla parametre tahminleri için etkin bir örnekleme yapıldığını ifade etmektedir. Ayrıca parametre ortalamalarının %5 güven aralıklarının arasında yer alması ise elde edilen katsayı tahminlerinin güvenilir olduğunu ifade etmektedir.

Diğer taraftan ele alınan ülkelere ait otokorelasyon, örneklem patikaları ve tahminde kullanılan en son verilerin yoğunluk fonksiyonunun (Nakajima, 2011) şekilleri görülmektedir. Örneklem otokorelasyon fonksiyonlarının hızlı bir şekilde düştüğü ve durağan kaldığı, ayrıca patikasının 10,000 örneklemeden sonra istikrarlı bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu durum hata terimlerinin arasında bir ilişki olmadan örneklem üzerinde etkin bir örnekleme oluşturulduğunu göstermektedir.

Ülkelere ait yapısal şokların stokastik oynaklıklarını ifade eden şekillerde ise düz çizgiler çıktı açığı (a_{1t}), dışa açıklık (a_{2t}) ve işsizlik oranlarındaki (a_{3t}) yapısal şokların ortalamalarını göstermektedir. Kesikli çizgiler ise bir standart sapmalı şokun sınırı temsil etmektedir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde, AB ülkelerinin genellikle işsizlik oranlarında zamana bağlı olarak belli dönemlerde artış ve azalışlar dikkat çekmektedir. Özellikle 2008 kriz döneminde şokların stokastik oynaklığında artış görülürken izleyen dönemlerde işsizlikte bir azalış görülmektedir. Bu durum bir yapısal değişim olmakla birlikte, söz konusu işsizlik oranlarının yapısal bir özellik kazandığını bulgusudur. Türkiye’de ise 2008 krizine göre 1994 ve 2001 krizlerinde şokların stokastik oynaklıkları daha yüksektir. Bunun anlamı Türkiye 2008 krizinden sonra ortaya çıkan şokların etkisini daha hızlı bir şekilde azaltmıştır. 2006 ve 2010 dönemleri sonrası ise şokların kısmen istikrarlı bir seyir izlediği görülmektedir. Bunda ise 2006 ve 2010 yıllarında uygulanan enflasyon hedeflemesi ve yeni para politikası çıkış stratejilerinin önemli etkisinin olduğu ifade edilebilir.

Eşanlı ilişkilerin sonsal tahminini içeren şekiller incelendiğinde, Fransa’da bir standart sapmalı bir dışa açıklık şokunun işsizlik oranı üzerindeki eşanlı etkisi negatif ve zamanla nispeten bir azalış seyri izlemektedir. Almanya’da dışa açıklık şokunun işsizlik oranları üzerindeki eşanlı etkisi 2003’e kadar negatif ve düz 2003’ten sonra ise pozitif ve artan bir seyir izlemektedir. İtalya’da dışa açıklık şoku 2006’ya kadar düz, 2006 da nispeten artan sonrasında ise yine negatif ve giderek azalan bir seyir izlemektedir. İspanya’da ise 2009’da kadar dışa açıklık şoku karşısında negatif ve giderek azalan bir işsizlik oranı görülürken 2009 sonrasında ise negatif ve artan bir seyir izlemektedir. İngiltere’de katsayılar ele alınan dönemde sonsal dağılıma yakınsamadığı için parametreler için etkin bir örnekleme yapılamamış dolayısıyla sonsal dağılımlarla ilgili parametre sonuçları yorumlanmamıştır. Ancak bunun nedeni İngiltere’nin ele alınan ülkelerle aynı konjunktüre sahip olmaması olduğu düşünülmektedir. Nitekim İngiltere’nin ABD’nin ekonomik konjunktürü ile hareket ettiği kabul edilmektedir. Türkiye’de ise 1996 yılından itibaren dışa açıklık şokunun işsizlik oranları üzerinde negatif ve azaltıcı bir eşanlı etkisinin olduğu görülmektedir. Bu sonuç Gümrük Birliği’nin ekonomi üzerindeki yapısal etkisidir.

Stokastik oynaklıkların sonsal tahminine yönelik elde edilen sonuçlar incelendiğinde, Fransa’nın çıktı açığı, dışa açıklık ve işsizlik oranlarında 2010 ve 2014 dönemi arası dönemde önemli ölçüde değişen varyansın olduğu görülmektedir. Bu durum çıktı açığı, dışa açıklık ve işsizlik oranlarına ait grafiklerden de görülmektedir. 2010 döneminde her üç değişkende de önemli kırılma meydana geldiği ve bu kırılmanın serilerin oynaklığında önemli bir artışa neden olduğu görülmektedir. Almanya’nın dışa açıklık oranlarında 2010-

2013 yıllarında görülen değişen varyans, işsizlik oranlarında 1996-1998 dönemlerinde görülmektedir. Çıktı açığında ise 2000 öncesi ve 2010 sonrası dönemlerde söz konusu oynaklık artışları görülmektedir. İtalya'nın çıktı açığı ve dışa açıklık oranlarında 2010-2013 dönemleri arası, işsizlik oranlarında ise 1996-1998 dönemlerinde oynaklık artışları değişen varyansa yol açmaktadır. İspanya'nın dışa açıklık ve çıktı açıklıklarının oynaklığında 2010-2012 dönemleri arasında görülen artış, işsizlik oranlarında 1998 döneminden başlayarak 2014 dönemine kadar devamlı yüksek seyirde devam etmektedir. Türkiye'nin dışa açıklık oranlarındaki oynaklık 1994'teki ani yükselişe rağmen 2000'e kadar hızla düşmüş, 2000 sonrası dönemde ise düşük ve istikrarlı bir seyir izlemiştir. İşsizlik oranlarının oynaklığında ise 2001 döneminde görülen ani yükseliş 2010 dönemine kadar belli bir seyirde devam etmiş 2010'ların sonlarından itibaren aniden düşmüştür. Çıktı açığı oynaklığı ise 1994 yüksek olmak şartıyla 2009'a kadar nispeten yüksek takip etmiş 2009 sonrasında ise hızla düşmüştür.

Makro iktisatta değişkenler arasındaki dinamik ilişkilerin analizinde etki-tepki fonksiyonları önemli bir araçtır. Etki-tepki fonksiyonları (IRF) sisteme gelen bir standart sapmalılık şok karşısında $t = s + 1, \dots, n$ dönem tepkiyi vermektedir. Bu çalışmada katsayılar zamana göre değiştiği için etki-tepki fonksiyonları da zamanla değişmektedir. Yani ele alınan zaman döneminin her noktasında farklı bir etki-tepki fonksiyonu hesaplanmaktadır. Klasik VAR yönteminde ise ele alınan döneme ait ortalama bir etki-tepki fonksiyonu elde edilmektedir. Diğer bir ifadeyle bir standart sapmalılık şoka değişkenlerin verdiği ortalama tepkiler ile bunun etkisinin kalktığı zaman aralığı verilmektedir.

Elde edilen etki-tepki fonksiyonlarına göre, Fransa'nın dışa açıklık oranlarındaki 1 standart sapmalılık pozitif şok yaklaşık 10 dönem işsizlik oranlarını arttırdıktan sonra nispeten azalmaya başlamaktadır. Ayrıca 2008 krizi ve Avrupa Borç krizi dönemlerinde de işsizlik oranlarının verdiği tepki değişmemektedir. Çıktı açığındaki pozitif bir şok ise işsizlik oranlarını düşürmektedir. İşsizlik oranlarındaki pozitif bir şokun dışa açıklık oranları üzerinde ise anlamlı bir etkisi bulunamamıştır.

Almanya'da dışa açıklık oranlarındaki bir standart sapmalılık pozitif bir dışa açıklık şoku işsizlik oranlarını ikinci ve dördüncü dönemler dışında düşürmektedir. Etki-tepki fonksiyonlarındaki zamana bağlı değişim dikkate alındığında Avrupa Borç Krizi dönemindeki işsizlik oranlarının tepkisinin küresel kriz dönemiyle benzer olmakla birlikte, borç krizi döneminde işsizlik oranlarının daha düşük düzeylerde tepki verdiği görülmektedir. İşsizlik oranlarından kaynaklanan bir şokun dışa açıklık oranları üzerindeki etkisi ise anlamsızdır. Çıktı açığından kaynaklanan pozitif bir şok ise yaklaşık 8 dönem işsizlik oranlarını arttırmakta, daha sonra azaltmaktadır.

İtalya'da dışa açıklık oranlarındaki pozitif bir şoka işsizlik oranları birinci döneme kadar azalarak tepki verirken birinci dönemden sonra sekizinci döneme kadar artarak tepki vermekte daha sonra ise tepki sona ermektedir. İşsizlik oranlarından kaynaklanan bir şokun dışa açıklık üzerindeki etkisi ise belirsizdir. Çıktı açığındaki pozitif bir şok işsizlik oranlarını sekiz dönem arttırmakta daha sonra ise azaltmaktadır.

İspanya’da ise dışa açıklık oranlarındaki bir standart sapmalı pozitif bir şoka işsizlik oranları pozitif tepki verirken, beşinci döneme kadar küresel krizle borç krizinin dönemlerinde verilen tepkiler benzerken beşinci dönemden sonra küresel krizle borç krizi dönemleri birbirinden ayrılmakta ve küresel kriz döneminde işsizlik oranları artmaya devam ederken borç krizi döneminde tepki sona ermektedir. Diğer bir ifadeyle iki dönem arasında asimetrik bir etki oluşmaktadır. Çıktı açığındaki pozitif bir şok yine beşinci dönemden sonra işsizlik oranları üzerinde asimetrik bir etki doğurmaktadır.

İngiltere’nin dışa açıklık oranlarındaki pozitif bir şok işsizlik oranları üzerinde dalgalı bir etki yaratmaktadır. Çıktı açığındaki bir şoka karşı işsizlik oranları yaklaşık sekiz dönem pozitif tepki verirken sekizinci dönemden sonra ise azalan yönde tepki vermektedir.

Türkiye’de dışa açıklık oranlarındaki pozitif bir şok karşısında işsizlik oranları yaklaşık beş dönem pozitif tepki verirken, beş dönem sonra kısmen düştükten sonra durağanlaşmaktadır. Küresel kriz ve yeni para politikasına geçiş stratejileri dönemlerinde ise bu eğilim değişmeden benzer şekilde devam etmiştir. Çıktı açığındaki pozitif bir şok yeni para politikası geçiş stratejisi döneminde yaklaşık yarım dönem işsizlik oranları üzerinde daha derin bir düşüşe yol açarken (asimetrik etki) birinci dönemden sonra her iki dönemde de işsizlik oranları benzer tepkiler vermeye başlamıştır. İşsizlik oranlarının ise dışa açıklık oranları üzerindeki etkisi belirsizdir.

6. Sonuç

Bu çalışmada işsizlik oranlarıyla dışa açıklık oranları arasındaki ilişki Türkiye ve AB ülkeleri için TVP-VAR yaklaşımı ile incelenmiştir. TVP-VAR yaklaşımı yapısal şokların ve varyans-kovaryans matrisinin zamana bağlı olarak değişimi dikkate alan bir yaklaşımdır. Ayrıca stokastik oynaklık yaklaşımı kullanılarak katsayılardaki geçici ve kalıcı kaymalarla birlikte doğrusal olmayan yapıda analize dâhil edilebilmektedir. Stokastik oynaklığa dayalı olarak zamana göre değişen katsayıların hesaplanmasında ise maksimum olabilirlik yaklaşımından daha etkin olan Bayesgil tahmin yöntemi kullanılmıştır. Simülasyona dayalı katsayılara ait sonsal dağılımların elde edilmesinde ise Gibbs örnekleme algoritması kullanılmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre gerek Türkiye gerekse AB ekonomisi açısından özellikler kriz dönemlerinde değişkenlerin stokastik oynaklıklarının arttığı görülmektedir. Bir standart sapmalı dışa açıklık şokunun işsizlik oranları üzerindeki eşanlı etkisi AB ülkeleri için genellikle artış ve azalış yönünde olurken, Türkiye için 1996 yılından sonra azalış yönünde olmaktadır. 1996 yılında Türkiye’nin Gümrük Birliğine girmiş olduğu dikkate alındığında bu etkinin bir yapısal kırılmaya yol açtığı görülmüştür. Bununla birlikte 1996 yılından sonra dışa açıklık üzerinde pozitif etkisi olan şokların işsizliği doğrudan azaltıcı etkisi olduğu bulunmuştur. Bu açıdan ihracat artışına yol açabilecek gelişmelerin işsizliği azaltıcı olacağı söylenebilir.

Etki- tepki fonksiyonlarına göre, Fransa’da dışa açıklık oranlarından kaynaklanan pozitif bir şok işsizlik oranlarını arttırırken, Almanya’da ise pozitif bir şok işsizlik oranlarını

düşürmektedir. İtalya'da pozitif dışa açıklık şoku karşısında işsizlik oranları birinci döneme kadar azalırken birinci dönemden sonra artmaktadır. İspanya'da işsizlik oranları dışa açıklığa dayalı pozitif şok karşısında artmaktadır. Ancak beş dönem sonra işsizlik oranları Avrupa borç krizi ve küresel kriz dönemlerine asimetrik bir tepki vermektedir. İspanya da küresel ve Borç krizi döneminde işsizlik oranlarında farklılaşma olmaktadır. İngiltere'de oldukça dalgalı bir seyir izleyen işsizlik oranları, Türkiye'de pozitif bir dışa açıklık şoku karşısında beş döneme kadar pozitif tepki verirken beşinci dönemden sonra tepki sona ermektedir.

Bu çalışmanın en önemli sonucu ele alınan ülkelerin dışa açıklığının işsizlik üzerinde belirleyici bir özellik kazandığını göstermesidir. Bununla birlikte İngiltere için elde edilen sonuçlar açısından, İngiltere ele alınan ülkelere ayrılmıştır. Bunun anlamı İngiltere'nin ekonomik açıdan AB'den farklılaştığıdır. Fransa ve Almanya için dışa açıklığın etkileri asimetrikidir.

Kaynaklar

- Acar, S. (2012), *Uluslararası Reel Ticaret: Teori, Politika*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Benati, L. & H. Mumtaz (2005), "The great stability in the U.K.": Good policy or good luck?, Mimeo: Bank of England.
- Canova, F. (1993), "Modelling and forecasting exchange rates with a Bayesian time-varying coefficient model", *Journal of Economic Dynamics and Control*, 17, 233-261.
- Canova, F. & L. Gambetti (2009), "Structural changes in the US economy: Is there a role for monetary policy?", *Journal of Economic Dynamics And Control*, 33, 477-490; doi: 10.1016/j.jedc.2008.05.010
- Canova, F. & F. Ferroni & C. Matthes (2015), "Approximating Time Varying Structural Models with Time Invariant Structures", *Federal Reserve Bank of Richmond Working Paper*, 15-10 (September).
- Carter, C.K. & R. Kohn (1994), "On Gibbs sampling for state space models", *Biometrika*, 81, 541-553; <http://dx.doi.org/10.1093/biomet/81.3.541>
- Cogley, T. & T. Sargent (2005), "Drifts and volatilities: monetary policies and outcomes in the post WWII U.S.", *Review of Economic Dynamics*, 8, 262-302.
- Del Negro, M. & G.E. Primiceri (2015), "Time-varying structural vector autoregressions and monetary policy: a corrigendum", *Review of Economic Studies*, doi: 10.1093/restud/rdv024
- Dutt, P. & D. Mitra & P. Ranjan (2009), "International trade and unemployment: Theory and cross-national evidence", *Journal of International Economics*, 7832-44; doi: 10.1016/j.jinteco.2009.02.005
- Gozgor, G. (2014), "The impact of trade openness on the unemployment rate in G7 countries", *Journal of International Trade & Economic Development*, 23(7), 1018-1037; doi: 10.1080/09638199.2013.827233
- Hasan, R. & D. Mitra & P. Ranjan & R.N. Ahsan (2012), "Trade liberalization and unemployment: Theory and evidence from India", *Journal of Development Economics*, 97(2), 269-280; doi: 10.1016/j.jdeveco.2011.04.002

- Kim, J. (2011), “The Effects of Trade on Unemployment: Evidence from 20 OECD Countries”, Stockholm University, Department of Economics *Research Papers in Economics*, nr. 2011:19, <http://www2.ne.su.se/paper/wp11_19.pdf>, 18.08.2016.
- Koop, G. (2003), *Bayesian econometrics*, Hemel Hempstead: Wiley-Inter science.
- Koop, G. & D. Korobilis (2010), “Bayesian multivariate time series methods for empirical macroeconomics”, *Foundations and Trends in Econometrics*, 267-358.
- Koop, G. & R. Leon-Gonzalez & R. Strachan (2009), “On the evolution of the monetary policy transmission mechanism”, *Journal of Economic Dynamics and Control*, 33, 997-1017; <http://dx.doi.org/10.1016/j.jedc.2008.11.003>
- Korobilis, D. (2013), “VAR forecasting using Bayesian variable selection”, *Journal of Applied Econometrics*, 28(2), 204-230.
- Nakajima, J. (2011), “Time-varying parameter var model with tochastic volatility: An overview of methodology and empirical applications”, Bank of Japan: *Monetary and Economic Studies*.
- Nwaka, I. & G. Tuna & K. Uma (2015), “Trade openness and unemployment: Empirical evidence for Nigeria”, *Economic and Labour Relations Review*, 26(1), 117-136; doi: 10.1177/1035304615571225
- Ocampo, J.A. & L. Taylor (1998), “Trade Liberalisation in Developing Economies: Modest Benefits but Problems with Productivity Growth, Macro Prices, and Income Distribution”, *The Economic Journal*, 450, 15-23.
- Peluffo Geronazzo, S.A. (2016), “Increased trade openness, productivity, employment and wages: a difference-in-differences approach”, *Estudios Regionales En Economía, Población Y Desarrollo*, 32, 1-34.
- Primiceri, G.E. (2005), “Time varying structural vector autoregressions and monetary policy”, *Review of Economic Studies*, 72, 821-852; <http://dx.doi.org/10.1111/roes.2005.72.issue-3>
- Sandalcılar, A.T. & N.İ.T. Yalman (2012), “Türkiye’de dış ticaretteki serbestleşmenin işgücü piyasaları üzerindeki etkileri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), 49.
- Sims, C.A. (1993), *Business cycle, indicator and forecasting* (pp. 179-204), Chicago, IL: University of Chicago press for the NBER, Stockholm: Department of Economics, Stockholm University.
- Yanikkaya, H. (2013), “Is trade liberalization a solution to the unemployment problem?”, *Portuguese Economic Journal*, 12(1), 57-85; doi:10.1007/s10258-013-0088-9

Ek Tablo: 1
ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Ülkeler	outgap		op		unp	
	Ortalama	Trendli	Ortalama	Trendli	Ortalama	Trendli
Fransa	-4.752***(2)	-4.723***(2)	-0.964(1)	-2.646(1)	-1.956(1)	-1.882(1)
Almanya	-3.762***(1)	-3.762***(1)	-0.250(1)	-3.112(1)	-1.146(3)	-2.002(3)
İtalya	-4.708***(1)	-4.684***(1)	-1.201(1)	-3.176*(1)	-1.871(3)	-1.754(3)
İspanya	-3.441**(5)	-3.403**(6)	-1.850(0)	-2.337(1)	-1.977(1)	-2.258(1)
İngiltere	-4.427***(1)	-4.400***(1)	-1.900(0)	-2.168(0)	-3.062**(2)	-2.342(1)
Türkiye	-2.963**(9)	-3.705**(6)	-2.304(4)	-1.964(4)	-1.727(5)	-2.899(5)

Not: Parantez içindeki değerler Akaike Bilgi Kriterine (AIC) göre belirlenen optimal gecikme uzunluklarıdır.
***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerini ifade etmektedir.

Ekinci, R. & O. Tüzün & F. Ceylan & H. Kahyaoglu (2017), "Dışa Açıklık ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Zamana Göre Değişen Parametrelere Bir Analiz", *Sosyoekonomi*, Vol. 25(31), 45-73.

OECD Ülkelerinde Kurumsal Kalite ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi

Mehmet AVCI, Turkey; e-mail: mehmetavci.beu@gmail.com

Gizem MUKİYEN AVCI, Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Bulent Ecevit University, Turkey; e-mail: gizem_avci@beun.edu.tr

Institutional Quality and Income Inequality Relationship for OECD Countries

Abstract

Income inequality has shown as one of the most important economic problem now. Behind individual specific, economic, social, political factors, also institutional factors effect income inequality. Lower income inequality has expected with higher institutional quality. This study investigates the relationship between institutional quality and income inequality in 23 OECD countries, using fixed and random panel estimation approach and annual data over the period of 1984-2011. Evidence from a panel data estimation shows that a negative relationship between institutional quality and income inequality exist. According to this result, institutional quality is an essential tool for reducing income inequality.

Keywords : Institutional Quality, Income Inequality, Gini, Panel Data, OECD.

JEL Classification Codes : D31, E02, E24, O15.

Öz

Gelir eşitsizliği günümüzün en önemli iktisadi konularından birisi olarak gösterilmektedir. Bireye özgü, iktisadi, sosyal ve siyasi faktörlerin yanı sıra kurumsal faktörler de gelir eşitsizliği üzerinde etkilidir. Daha iyi kurumsal kaliteye sahip olan ülkelerde daha düşük gelir eşitsizliği beklenmektedir. Bu çalışmada kurumsal kalite ve gelir eşitsizliği ilişkisi 23 OECD ülkesinde 1984-2011 periyodu için sabit ve rassal etkiler modeli ile araştırılmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre kurumsal kalite ile gelir eşitsizliği arasında negatif bir ilişki söz konusudur. Buna göre kurumsal kalite gelir eşitsizliğinin azaltılmasında önemli bir araçtır.

Anahtar Sözcükler : Kurumlar, Gelir Eşitsizliği, Gini, Panel Veri, OECD.

1. Giriş

Önemli olan iktisadi büyümenin sağlanması mı yoksa büyüme neticesinde ortaya çıkan gelirin eşit paylaşılması mıdır? Yoksa her ikisi de önemli midir ya da birisi diğerine tercih edilmeli midir? Refah iktisadi gelir dağılımı üzerine odaklanırken, modern iktisat teorileri daha çok iktisadi büyüme üzerine odaklanmakta ve büyümenin zaman içerisinde gelir dağılımı eşitsizliğini azaltacağı ifade edilmektedir. Ancak günümüzde birçok gelişmiş ülkede dahi gelir eşitsizliği sorunu ile karşılaşmaktadır. Söz konusu gelir eşitsizliğinin artmasında küreselleşme, teknolojik değişim, iktisadi, sosyal, siyasi ve kurumsal faktörler etkili olmaktadır.

20. yüzyılda kurumsal iktisadi görüş ile ilgili yaşanan gelişmeler, özellikle iktisadi büyüme odaklı çalışmalarda büyümenin dinamikleri arasında kurumsal faktörlerin ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bu görüş çerçevesinde kurumsal faktörlerin, ülkeler arasındaki büyüme farklılıklarının açıklanmasında önemli bir role sahip olduğu savunulmaktadır. Kurumlar ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar incelendiğinde genel olarak kurumsal kalite ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Kurumların iktisadi büyüme üzerindeki olumlu etkisinin yanı sıra gelir eşitsizliği üzerinde de etkisi bulunmaktadır. Kurumsal kalitenin daha yüksek (düşük) olduğu ülkelerde gelir eşitsizliğinin daha düşük (yüksek) olması beklenmektedir. Gelir dağılımının daha eşit olması toplumsal refah açısından önem taşımaktadır. Sosyal barışın ve huzurun sağlanabilmesi, siyasi ve iktisadi istikrarın sürdürülebilmesi açısından gelir eşitsizliğini azaltmak devletlerin önemli görevleri arasında sayılmaktadır.

Bu çalışmada 23 OECD ülkesinde kurumların gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmanın temel hipotezi *kurumsal kalite düzeyi arttıkça gelir eşitsizliği azalmaktadır* şeklinde kurulmuştur. Çalışmada öncelikle kurumsal kalite ve gelir eşitsizliği teorik çerçevede ele alınmakta, ardından OECD ülkelerinde son yıllardaki gelir eşitsizliğine ilişkin trend ve kurumsal kalite gelir eşitsizliğine ilişkin literatür incelenmekte ve son olarak çalışmanın modeli tahmin edilmekte ve sonuçları analiz edilmektedir.

2. Kurumsal Kalite ve Gelir Eşitsizliği

Gelir dağılımı, bir ülkede belirli bir zamanda ortaya çıkan ulusal gelirin, bireyler, gruplar ya da üretim faktörleri arasında bölüşülmesi olarak ifade edilmektedir. Gelir dağılımı sosyal, iktisadi, siyasi ve kurumsal yönleri bulunan çok boyutlu bir olgudur. Gelirin eşit bir şekilde dağılmaması günümüzün en önemli sorunlarından birisidir. En gelişmiş ülkelerde dahi gelirin eşit bir şekilde bölüşülmediği, toplumun bazılarının diğerlerine göre daha yüksek bir refah seviyesine sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu eşitsizliğin ortaya çıkmasında; bireylerin doğuştan ve/veya sonradan elde ettikleri yetenekler, şans, risk alma gibi bireye özgü faktörlerin yanında iktisadi, sosyal, siyasi ve kurumsal faktörler de etkili olmaktadır.

Kuznets (1955)'e göre gelir eşitsizliği iktisadi büyüme ve kalkınma ile yakından ilgili olup, büyüme ile birlikte gelir eşitsizliği önce artmakta sonrasında ise azalmaktadır. Bir

başka ifade ile büyüme ile gelir eşitsizliği arasında ters U ilişkisi söz konusudur. Gelir eşitsizliğinin artmasında küreselleşme, ticari entegrasyonun artması, doğrudan yabancı yatırımlar ve teknolojik gelişme de etkili olmuştur. Ülkelerin dışı açılması ile birlikte özellikle teknolojiye adaptasyonun sağlanabilmesi açısından nitelikli işgücüne yönelik talep artışı gelirin söz konusu özelliklere sahip bireyler lehine gelişmesini sağlamıştır.

Gelir eşitsizliği üzerinde etkili olan bir diğer faktör ülkenin kurumsal yapısıdır. Son yıllarda özellikle iktisadi büyüme ile ilişkisi bakımından kurumların önem kazandığı görülmektedir. North (1990: 3) kurumları, iktisadi ve sosyal davranışları yöneten formel ve enformel kurallar olarak tanımlamakta ve kurumların ülkenin kültürünü ve tarihini yansıttığını ifade etmektedir. Kurumlar en basit haliyle bireylerin, firmaların ve diğer karar alma birimlerinin tercihlerini tanımlayan kurallar ve davranış kalıpları olarak ifade edilmektedir (Kama, 2016: 20). Kurumlar her toplum için tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkmış, değiştirilmesi kolay olmayan ve iktisadi ve/veya iktisadi olmayan kararların alınmasında etkili olan kurallardır. Kurumlar formel ve enformel kurumlar olarak ikiye ayrılmakta olup, ilkinde hukuk kuralları ve anayasal kurallar yer alırken ikincisinde ise tarihten gelen davranış kalıpları, gelenek ve görenekler yer almaktadır.

Kurumların ekonomik performans üzerinde olumlu bir etki meydana getirdiği yapılan çalışmalarda ifade edilmektedir (North, 1994; Knack & Keefer, 1995; Olson, 1996; Salai-Martin, 1997; Rodrik, 1997; Acemoğlu vd., 2005; Acemoğlu, 2009; Acemoğlu & Robinson, 2012; Rodrik, 2012). İktisadi büyüme literatüründe kurumların kabul görmesi üç farklı gelişme sonucunda gerçekleşmiştir (Rodrik, 2009: 158). Birincisi Rusya'da destekleyici ve düzenleyici yasal ve siyasi yapı olmadan uygulanan fiyat reformu ve özelleştirmelerin başarısız olması, ikincisi Latin Amerika'da sosyal sigorta ve güvenlik ağlarına dikkat edilmeden uygulanan piyasa yönelimli reformların yavaş ilerlemesi ve üçüncüsü ise finansal serbestleşmenin finansal düzenlemelerin önüne geçmesi nedeni ile yaşanan Asya krizidir. Bu gelişmeler ile birlikte kurumsal yapının zayıflığı uygulanan politikaların başarısı önünde bir engel olarak görülmektedir.

Kurumlar, bir ülkedeki gelir dağılımı üzerinde de etkilidir. Ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının yaşanması ve milli gelir artışları ile ülke içindeki gelir eşitsizlikleri arasındaki ilişkinin Kuznets'in çan eğrisinin tersine bir U eğrisi izlemeye başlaması kurumların gelir eşitsizliği açısından da önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır (Uğur, 2011: 36). Piketty ve Saez (2014: 842) de gelir eşitsizliğinin deterministik bir süreç izlemediğini ve bu bağlamda Kuznets'in yanıldığını savunmaktadır. Gelir eşitsizliğinin yönünü belirleyen daha güçlü unsurlar bulunmakta olup, bunlar kurumlar ve toplumun benimsediği ilkelerdir ve ülkelere özgü kurumlar ve tarihsel koşullar gelir eşitsizliği farklılıklarının ortaya çıkmasında etkili bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Piketty & Saez, 2014: 838).

Kurumların etkin bir şekilde işleyebilmesi ve kuralların seçiminde tercihlerin doğru ve uygulanabilir olması kurumsal kalite kavramının çerçevesini oluşturmaktadır (Teyyare, 2013: 75). Bu bağlamda kurumsal kalitesi daha yüksek olan ülkelerde gelir eşitsizliğinin daha düşük olması beklenmektedir. Hükümetlerin sınırsız karar alma yetkisine sahip olduğu, mülkiyet haklarının korunmadığı, yolsuzluğun yüksek olduğu ve kuralların uygulanmadığı

bir toplumda kurumsal kalite düşmekte ve bu da hizmet sunumunda ve kaynakların bölüşümünde etkinsizliklere neden olmaktadır (Chong & Calderon, 2000: 761). Stiglitz (2015) standart iktisat teorisinin gelir eşitsizliğini tek başına açıklayamayacağını ve formel kurumların yanı sıra sosyal görenekler gibi informal kurumların da gelir eşitsizliği üzerinde etkisinin olacağını ifade etmektedir. Son yıllarda kurumların gelir dağılımı ve gelir eşitsizliği bakımından önemli bir konu haline gelmesinde özellikle politik kurumlar ile yolsuzlukların gelir dağılımı ile ilişkisi etkili olmuştur (Zhuang vd., 2010: 12).

Kurumsal bir gösterge olarak yolsuzluk gelir eşitsizliği üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Yolsuzluk özellikle yoksullar aleyhine etkili olmakta ve gelir eşitsizliğini; düşük ekonomik büyüme, azalan oranlı vergi yapısı, sosyal harcamaların azalışı, beşeri sermaye için yatırımın engellenmesi ve servet dağılımında eşitsizlik gibi kanallar ile arttırmaktadır (World Bank, 2002: 168). Yolsuzluk kamu gelirlerinde azaltıcı bir etkiye sahip olup, bu durum vergi idaresinin etkinliğini azaltmakta, vergi sistemindeki artan oranlılığın derecesini düşürmekte ve vergi adaletini olumsuz yönde etkilemektedir (Dökmen, 2012: 44). Yolsuzluğun alternatif maliyeti sosyal anlamda iyileşmeyi sağlayacak olan eğitim ve sağlık gibi harcamaların azalmasıdır (Gupta vd., 2002). Eğitim harcamalarının daha adil bir gelir dağılımını ortaya çıkardığı bilinmektedir (Gregorio & Lee, 2002, Sylwester, 2002; Yardımcıoğlu, 2008; Abdullah vd., 2015).

Yolsuzluk, kaynakların özellikle de insan kaynaklarının üretken alanlardan rant kollama faaliyetlerine doğru yönlendirilmesine neden olmaktadır (Shleifer & Vishny, 1993; Gupta vd., 2002). Öte yandan yolsuzluk, devletin gelir dağılımında adaleti sağlamak üzere yeniden dağıtıcı rolünü de olumsuz yönde etkilemektedir (Tanzi, 1998). Bu bağlamda kurumsal bir gösterge olarak yolsuzluğun gelir eşitsizliğini arttırıcı yönde bir etkisi bulunmaktadır (Johnstan, 1989; Hindriks vd., 1999; Chong & Goldstein, 2004; Gyimah-Brempong & Camacho, 2006; Dinçel & Günalp, 2008; Johanssun, 2013). Gelir eşitsizliğinin artması, aynı zamanda büyümenin yavaşlaması ve suçların artmasına dayalı olarak toplumsal huzursuzluğun ve kaygının ortaya çıkmasına da neden olmaktadır (Barro, 2000; Perera & Lee, 2013).

3. Literatür

Bu kısımda öncelikle kurumsal kalite ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiye yönelik ampirik literatüre yer verilmektedir. Literatürdeki çalışmaların daha çok kurumsal kalite göstergeleri ile gelir eşitsizliği arasında olduğu görülmektedir. Bu bağlamda özellikle yolsuzluk ve gelir eşitsizliği üzerine odaklanıldığı görülmektedir.

Chong ve Calderon (2000) çalışmasında kurumsal kalite ile Gini katsayısı arasında quadratik bir ilişki tespit etmiştir. Özellikle kurumsal kalitesi daha iyi olan ülkelerde kurumsal kalite ile Gini katsayısı arasında negatif bir ilişki söz konusu iken kurumsal kalitesi düşük olan ülkelerde ise değişkenler arasında pozitif bir ilişki söz konusudur. Çalışmada ele alınan ülkelerde kayıt dışı ekonomiden geçinen bir kesimin olması nedeniyle kurumsal kalitenin artışı bazı kesimlerin gelirlerinde azalışa yol açacak bu da kurumsal kalitenin belli bir zamana kadar gelir eşitsizliğini arttırmasına neden olacaktır.

Barro (2000) çalışmasında kurumsal kalite göstergelerinden birisi olarak *hukuk ve düzen* ile Gini katsayısı arasındaki ilişkiyi incelemiş ve değişkenler arasında negatif bir ilişki tespit etmiştir. Buna göre yasaların tarafsız ve güçlü olduğu, gözetildiği ve yasalara uygun hareket edildiği durumda gelir eşitsizliği azalmaktadır.

Yolsuzluk ve Gini katsayısı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir diğer çalışmada Li vd. (2000) kuadratik bir ilişki tespit etmiş olup, orta düzeyde yolsuzluk olan ülkelerde Gini katsayısı en yüksek değere, düşük ve yüksek yolsuzluk oranlarının olduğu ülkelerde Gini katsayısı daha düşük değere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Acemoğlu (2003) çalışmasında ABD, İngiltere ve Kıta Avrupa'sında gelir eşitsizliklerine ilişkin trendi incelemiş ve son birkaç on yılda gelir eşitsizliğinin ABD ve İngiltere'de artışına karşın Kıta Avrupası'nda artmadığını tespit etmiştir. Bu durumu ise; Avrupa'da emek piyasasındaki kurumların, ücret artışları üzerindeki baskısı ve düşük donanımlı işçilerin üretiminin artırılmasında teknolojik yatırımları daha fazla teşvik etmesi ile açıklamaktadır. Benzer bir şekilde Alderson ve Nielson (2002) tarafından da işgücü piyasası kurumlarının özellikle küreselleşmenin gelir eşitsizliğini artırıcı etkisini kontrol altına almak üzere önemli olduğu ifade edilmektedir (Alderson & Nielson, 2002: 19).

Chong ve Gradstein (2004) tarafından farklı veri setleri ile yapılan çalışmada kurumlar ve gelir eşitsizliği arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Çalışmada bireysel olarak hükümet istikrarı, yolsuzluk, hukuk ve düzen, demokratik hesap verilebilirlik ve bürokratik kalitenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin yanında ayrıca söz konusu göstergelerin ortalaması alınıp kurumsal kalite etkisine de bakılmıştır. Elde edilen bulgularda kurumsal kalitenin gelir eşitsizliğini azalttığı tespit edilmiştir.

Gyimah-Brempong ve Camacho (2006), 21 OECD ülkesi için yaptıkları çalışmada yolsuzluktaki bir standart hatalık artışın gelir eşitsizliğini 0.05 oranında arttıracığına ulaşmıştır. Bu durum iktisadi büyüme üzerinden açıklanmakta olup, hızlı bir iktisadi büyümenin geliri artırarak fakirliği ve yoksulluğu azalttığı ifade edilmektedir. Ancak yolsuzluğun varlığı durumunda fiziksel sermaye azalarak iktisadi büyüme yavaşlamakta bu da gelir eşitsizliğinin artmasına neden olmaktadır.

Carter (2006) çalışmasında ekonomik özgürlüklerin Gini katsayısını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Ekonomik özgürlükler gelir elde edilmesinde çeşitli fırsatları sunduğundan özellikle toplumdaki fakirler aleyhine gelir dağılımının bozulmasına neden olmaktadır. Tebaldi ve Mohan (2010)'ın çalışmasında ise yolsuzluk, kötü yönetim ve siyasi istikrarsızlığın gelir eşitsizliğinin artmasına yol açarak yoksulluğun artmasına neden olduğu belirtilmektedir.

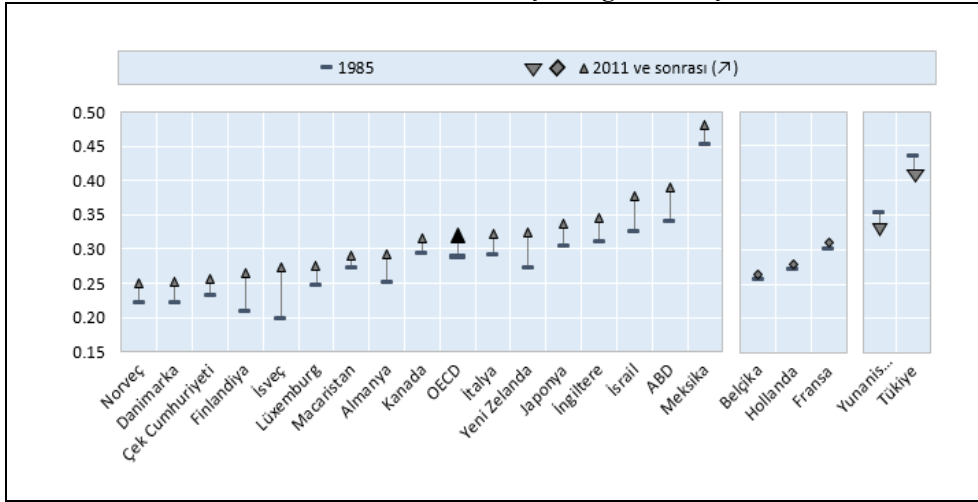
Lin ve Fu (2016) ticaret ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi demokrasi ile ilişkilendirerek incelemiştir. Buna göre demokrasi ile yönetilen toplumlarda ticari genişleme gelir eşitsizliğini arttırmaktayken, iktidarın tek elde toplandığı yönetim biçimlerinin olduğu toplumlarda ise ticari genişleme gelir eşitsizliğini azaltmaktadır. Bunun gerekçesinde ise demokratik toplumlarda daha gelişmiş bir iktisadi yapının (FDI, üretim, ihracat) varlığı

gösterilmektedir. monarşilerde ise daha çok tarımsal faaliyetlerin var olması gösterilmektedir.

4. OECD Ülkelerinde Gelir Eşitsizliğinin Gelişimi

OECD ülkelerinde son 30 yılda gelir eşitsizliğinin değişimi 1985 yılı baz alınarak Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil: 1
OECD Ülkelerinde Gelir Eşitsizliğinin Gelişimi

Kaynak: OECD, <<http://www.oecd.org/social/inequality-and-poverty.htm>>, 25.02.2016.

Şekil 1 incelendiğinde birçok OECD ülkesinde 1985 yılından itibaren gelir eşitsizliğinin arttığı görülmektedir. Gini katsayısının çok küçük bir değişim gösterdiği ülkeler Belçika, Hollanda ve Fransa'dır. Yunanistan ve Türkiye'de ise gelir eşitsizliğine ilişkin olumlu bir gelişimin yaşandığı gözlenmektedir.

Son 30 yılda birçok OECD ülkesinde en zengin ile en fakir arasındaki fark 30 kat artmıştır. Günümüzde OECD ülkelerinde nüfusun en zengin %10'u ile en fakir %10'u arasındaki fark 8.5 kat iken söz konusu oran 1980'lerde 7 kat olarak gerçekleşmiştir (Cingano, 2014: 6). Son yıllarda OECD ülkelerine ait Gini katsayısı göstergeleri ile nüfusa göre gelirin dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1
OECD Ülkelerinde Gelir Eşitsizliği

Ülkeler	Gini Katsayısı			Gelirin Dağılımı (2013 veya sonrasında mevcut yıl)					
	2007	2011	2013 (veya sonrası)	En düşük %10	En düşük %20	En düşük %40	En yüksek %40	En yüksek %20	En yüksek %10
Avustralya	0.34	..	0.33	2.8	7.2	19.7	63.0	39.8	24.4
Avusturya	0.28	0.28	0.28	3.1	8.5	22.6	59.2	36.0	21.6
Belçika	0.28	0.27	0.27	3.6	8.8	22.6	58.8	35.2	20.8
Kanada	0.32	0.31	..	2.8	7.6	20.4	62.2	39.1	24.2
Şili	0.51	0.50	..	1.5	4.3	12.5	75.3	56.4	40.9
Çek C.	0.25	0.26	0.26	4.0	9.9	24.3	58.0	35.7	21.7
Danimarka	0.25	0.25	0.25	4.0	9.8	24.3	57.3	34.5	20.8
Estonya	0.32	0.33	0.34	2.6	7.0	19.0	64.2	40.9	25.0
Finlandiya	0.27	0.26	0.26	3.9	9.4	23.6	58.3	35.5	21.5
Fransa	0.29	0.31	0.31	3.4	8.5	21.8	61.3	39.5	25.3
Almanya	0.29	0.29	0.29	3.6	8.8	22.4	60.2	37.8	23.5
Yunanistan	0.33	0.34	0.34	2.0	6.4	18.8	63.6	40.3	25.1
Macaristan	0.27	0.29	0.29	3.1	8.3	22.0	60.2	37.0	22.5
İzlanda	0.29	0.26	0.26	3.8	9.6	24.0	57.9	35.2	21.3
İrlanda	0.30	0.30	0.30	3.2	8.3	21.3	61.6	38.7	23.8
İsrail	0.37	0.38	0.36	1.7	5.5	17.1	65.8	41.8	25.6
İtalya	0.31	0.32	0.33	2.2	6.9	19.7	62.8	39.7	24.7
Japonya	0.33	0.34	..	2.3	6.5	18.9	63.7	40.0	24.4
G. Kore	0.32	0.31	0.30	2.2	6.8	20.5	61.1	37.1	21.9
Lüksemburg	0.28	0.28	0.30	3.4	8.5	21.6	61.1	38.7	24.2
Meksika	0.47	0.47	0.48	1.2	3.9	12.5	73.9	52.9	36.7
Hollanda	0.29	0.28	0.28	3.4	8.8	22.7	59.4	36.7	22.4
Y. Zelanda	0.33	0.32	0.33	3.1	7.6	19.7	63.8	40.7	25.7
Norveç	0.25	0.25	0.25	3.3	9.1	24.1	57.3	34.5	20.6
Polonya	0.32	0.31	0.30	3.2	8.1	21.5	61.0	38.1	23.2
Portekiz	0.36	0.34	0.34	2.6	7.0	19.5	63.7	41.1	25.9
Slovakya	0.25	0.26	0.25	3.5	9.1	23.8	57.7	34.2	19.7
Slovenya	0.24	0.25	0.25	3.7	9.2	23.9	57.4	34.2	20.0
İspanya	0.33	0.34	0.33	2.1	6.5	19.0	63.7	40.1	24.4
İsveç	0.26	0.27	0.27	3.5	8.7	22.7	59.0	36.1	21.9
İsviçre	..	0.29	0.28	3.5	8.7	22.4	59.8	37.3	23.2
Türkiye	0.41	0.41	..	2.1	5.6	16.0	69.0	47.4	31.7
İngiltere	0.36	0.34	0.35	2.7	7.2	19.3	64.5	42.6	28.0
ABD	0.38	0.39	0.40	1.6	5.2	16.0	68.2	45.5	30.0
OECD	0.31	0.31	0.31	2.9	7.7	20.6	62.2	39.4	24.6

Kaynak: OECD Income Distribution Database (IDD), <www.oecd.org/social/income-distribution-database.htm>, 25.02.2016.

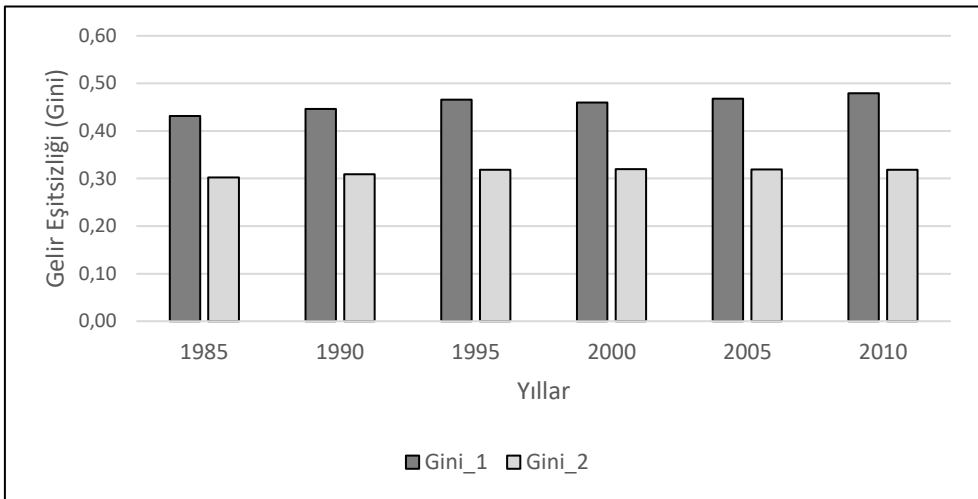
Tablo 1 incelendiğinde 2013 yılı ve sonrasındaki dönemde gelir eşitsizliğinin en düşük olduğu ülkeler 0.25 Gini değeri ile Danimarka, Norveç, Slovakya ve Slovenya iken en yüksek olduğu ülke ise 0.48 Gini değeri ile Meksika'dır. OECD ülkelerinde söz konusu döneme ilişkin gelir eşitsizliği ortalaması ise 24.6 olarak gerçekleşmiştir.

OECD ülkelerindeki gelir dağılımındaki bozulmada fakir nüfusun gelirinde yaşanan yavaş artışa karşın zengin nüfusun gelirinde yaşanan hızlı artış etkili olmakla birlikte ayrıca nüfusun yaşlanması, bekar-yetişkin hane halklarının sayısal artışı, tam zamanlı işçilerin kazançlarındaki artış (bunda küreselleşme, beceriye prim veren teknik değişim ve emek piyasası kurumları ve politikaları etkili olmuştur), eğitim düzeyi düşük olanlara yönelik istihdamın azalması, sermaye gelirlerinde ve serbest meslek gelirlerinin eşitsiz dağılımı da diğer sebepler arasında yer almaktadır (OECD, 2008: 17-18). Bu bağlamda OECD ülkelerinde gelir eşitsizliğinin artmasında etkili olan unsurlar üç grupta ele alınabilir (OECD,

2011). Birincisi, küreselleşme, yeteneğe dayalı teknolojik gelişme, kurumsal ve düzenleyici reformlar, ikincisi; aile oluşumu ve hane halkı yapılarındaki değişim ve üçüncüsü ise devletin vergilendirme rejimi ve teşvik yapısıdır.

Gelir dağılımının iyileştirilmesinde devletin önemli bir görevi bulunmakta olup, bu bakımdan OECD ülkelerinde devlet müdahalesinin gelir eşitsizliğini azaltmada ne derecede başarılı olduğu sorusu da önem taşımaktadır. Bu bağlamda 23 OECD¹ ülkesinin ortalama Gini değerleri devlet müdahalesi öncesi ve sonrası olmak üzere Grafik 1’de verilmektedir.

Grafik: 1
Devlet Müdahalesi Öncesi ve Sonrası Gelir Eşitsizliğinin Gelişimi

Kaynak: Solt, 2009’dan faydalanılarak oluşturulmuştur.

Grafik 1’de Gini_1 devlet müdahalesi olmadan piyasa sürecinde oluşan gelir eşitsizliğini, Gini_2 ise devlet müdahalesi sonrasında ortaya çıkan gelir eşitsizliğini ifade etmektedir. Yıllar itibariyle devletin transferler ve vergiler yoluyla müdahalesi gelir eşitsizliğini bir derece azaltmakla birlikte söz konusu etkinin bir noktanın ötesine geçemediği görülmektedir. Bir başka anlatımla müdahale sonrası Gini katsayısının yıllar itibariyle çok büyük bir değişiklik göstermediği ve 0.30’lar seviyesine sabitlendiği ve daha aşağıya düşürülemediği ifade edilebilir.

¹ Ülkeler: ABD, Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, G. Kore, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Kanada, Meksika, Norveç, Portekiz, Şili, Türkiye, Y. Zelanda, Yunanistan.

5. Ekonometrik Analiz

Çalışmada, kurumsal kalitenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi veri mevcudiyeti çerçevesinde 23 OECD² ülkesi ve 1984-2011 dönemi için panel veri analizi ile araştırılmıştır. Bu bağlamda öncelikle yatay kesit bağımlılığın varlığı araştırılmış ve buna göre birim kök testleri uygulanmıştır. Birim etkinin rassal ya da tesadüfi etkiler olduğuna ilişkin karar ise Hausman testi ile araştırılmış ve modelin sabit etkiler ile tahmin edilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Baltagi (2005: 14)'ye göre bir grubu temsil eden ülkelerin tamamının analizde olmaması ve ülkelerin rassal olarak analize dahil edilmesi durumunda rassal etkili model ile tahminin yapılabileceği ifade edilmektedir. Bu bağlamda her ne kadar istatistik test sonuçlarına göre sabit etkiler modelinin geçerli olduğu tespit edilse de sabit etkiler modeli yanı sıra rassal etkiler modeli ile de tahmin gerçekleştirilmiştir. Ayrıca varsayımlardan sapmalar araştırılmış ve modelin her iki tahmin yöntemi açısından da değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası yatay kesitliliğin varlığı altında tahmin edilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Söz konusu sapmaların varlığında sabit etkili modeller için Driscoll-Kraay; rassal etkili modeller için Parks-Kmenta dirençli tahmincisi ile model tahmin edilmiştir. Çalışmanın modeli aşağıdaki gibidir:

$$\text{GINI}_{it} = \beta + \beta_1 \text{GDP}_{it} + \beta_2 \text{INF}_{it} + \beta_3 \text{GOV_SIZE}_{it} + \beta_4 \text{OPEN}_{it} + \beta_5 \text{FDI}_{it} + \beta_6 \text{INS_QUA}_{it} + \mu_i + \lambda_t + \varepsilon_{it} \quad (i=1, \dots, n; t=1, \dots, t) \quad (1)$$

Denklemden i ve t sırasıyla ülke ve zamanı, β tahmin katsayılarını, μ_i ülke sabitini, λ_t zaman sabitini ve ε_{it} ise hata terimini ifade etmektedir. Modeldeki değişkenler incelendiğinde GINI; Gini net katsayısının yüzdesel gösterimini, GDP; gayrisafi yurtiçi hasılanın büyüme oranını, INF; tüketici fiyat endeksi büyüme oranını, GOV_SIZE; kamu harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranını, OPEN; ihracat ve ithalat toplamının gayri safi yurt içi hasılaya oranını (ticari açıklığı), FDI; doğrudan yabancı yatırımların gayri safi hasılaya oranını ve INS_QUA ise kurumsal kaliteyi ifade etmektedir.

GINI verisi Solt (2009) tarafından geliştirilen SWIID veri tabanından, INS_QUA verisi International Country Risk Guide (ICRG)'ın sunmuş olduğu Politik Risk Bileşenleri (Political Risk Components) veri setinden, diğer veriler ise Dünya Bankası WDI veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmada temel varsayım kurumsal kalitenin gelir eşitsizliği üzerinde negatif bir etkisinin olduğudur. Modelde yer alan diğer değişkenler ise kontrol değişkeni olarak alınmıştır.

Kurumsal kalite verisi; hükümet istikrarı, sosyoekonomik şartlar, yatırım profili, içsel çatışmalar, dışsal çatışmalar, yolsuzluk, siyasette askeri yaptırım düzeyi, dinsel çatışmalar, hukuk ve düzen, etnik çatışmalar, demokratik sorumluluk ve bürokratik kalite olmak üzere

² Söz konusu ülkeler: ABD, Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, G. Kore, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Kanada, Meksika, Norveç, Portekiz, Şili, Türkiye, Y. Zelanda, Yunanistan.

12 alt bileşenin toplamından oluşmaktadır. Söz konusu bileşenlerin toplamı maksimum 100 puan olmakta ve 100'e doğru gidildikçe daha yüksek kurumsal kaliteden bahsedilmektedir.

Modelde yer alan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2'de gösterilmektedir:

Tablo: 2
Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Gözlem	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
GINI	644	31.408	7.006	20.277	50.609
GDP	644	2.861	2.837	-8.863	12.277
INF	644	6.680	14.018	-4.500	131.800
GOV_SIZE	644	18.026	4.494	7.515	28.064
OPEN	644	66.971	30.194	16.574	178.253
FDI	644	3.319	6.286	-5.695	88.096
INS_QUA	644	80.571	9.301	43.500	97.000

Tablo 2 incelendiğinde 23 OECD ülkesi için 1984-2011 döneminde Gini katsayısının ortalaması 31.408 olarak gerçekleşmiştir³. Kurumsal kalite açısından incelendiğinde ise ortalamanın 80.571 olarak gerçekleştiği görülmektedir⁴. Bu oran OECD ülkelerinin genel olarak iyi bir kurumsal kaliteye sahip olduğunu ifade etmektedir. Söz konusu dönem aralığında Gini katsayısı değerinin en düşük olduğu ülke 20.27 ile İsveç iken en yüksek olduğu ülke ise 50.60 ile Şili'dir. Kurumsal kalite açısından değerlendirildiğinde ise en düşük değer 43.5 ile Türkiye'ye ait iken en yüksek değer ise 97 değeri ile İsviçre'ye aittir.

Modelde yer alan değişkenlerin korelasyon katsayılarını gösteren matris ise Tablo 3'de sunulmaktadır.

Tablo: 3
Korelasyon Matrisi

	GINI	GDP	INF	GOV_SIZE	OPEN	FDI	INS_QUA
GINI	1.000						
GDP	0.194	1.000					
INF	0.430	0.045	1.000				
GOV_SIZE	-0.720	-0.357	-0.407	1.000			
OPEN	-0.364	0.012	-0.252	0.247	1.000		
FDI	-0.076	0.029	-0.113	0.127	0.496	1.000	
INS_QUA	-0.616	-0.147	-0.592	0.481	0.376	0.146	1.000

³ Orijinal Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değer almakta olup, 1'e doğru gidildikçe gelir eşitsizliği artmaktadır. Çalışmada ise 0 ile 100 arasında gösterim kullanılmıştır.

⁴ Politik risk değerlendirmesinde; 0-49.9 puan arası çok yüksek politik riski, 50-59 puan arası yüksek politik riski, 60-69.9 arası orta düzey politik riski, 70-79.9 arası düşük politik riski ve 80 ve üzeri değerler ise çok düşük politik riski ifade etmektedir.

Tablo 3 incelendiğinde kurumsal kalite ile gelir eşitsizliği arasında negatif bir korelasyonun varlığı görülmektedir. Buna göre kurumsal kalite arttığında gelir eşitsizliği azalmaktadır. Kontrol değişkenler açısından incelendiğinde büyüme ve enflasyon ile gelir eşitsizliği arasında pozitif bir korelasyon söz konusu iken, kamu hacmi, ticari açıklık ve doğrudan yabancı yatırımlar ile gelir eşitsizliği arasında ise negatif bir korelasyon söz konusudur.

Birim kök testine geçmeden önce serilerde ve modelde yatay kesit bağımlılık test edilmelidir. Yatay kesit bağımlılığın varlığı; $T > N$ olduğundan CD LM1 (Berusch Pagan, 1980) testi ile araştırılmış ve elde edilen bulgular Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo: 4
Yatay Kesit Bağımlılık Test Sonuçları (CD LM1 Test)

Test	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
GINI	1430.160	0.000
GDP	402.529	0.000
INF	1758.488	0.000
GOV_SIZE	1094.645	0.000
OPEN	1492.314	0.000
FDI	1040.467	0.000
INS_QUA	1327.880	0.000
MODEL	2985.906	0.000

Tablo 4 incelendiğinde seriler ve model için “yatay kesit bağımlılık yoktur” şeklinde ifade edilen H_0 hipotezi reddedilmiştir. Buna göre paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığın olduğu sonucuna varılmaktadır. Buna göre herhangi bir ülkede meydana gelen bir şok diğerlerini de etkilemektedir.

Serilerin durağan olup olmadıklarına karar verebilmek için yatay kesit bağımlılığı dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinin uygulanması gerekmektedir. Bu bağlamda CADF birim kök test sonuçlarına ilişkin bilgi Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo: 5
Birim Kök Testi-CADF

Değişken	t-bar	Z (t-bar)	p
GINI	-2.185	-2.130	0.017**
GDP	-2.203	-2.218	0.013**
INF	-2.473	-3.537	0.000*
GOV_SIZE	-1.659	0.447	0.673
OPEN	-1.952	-0.988	0.161
FDI	-1.983	-1.141	0.127
INS_QUA	-2.545	-3.891	0.000*
Δ GOV_SIZE	-2.144	-1.930	0.027**
Δ OPEN	-2.389	-3.126	0.001*
Δ FDI	-3.437	-8.256	0.000*

Tabloda *, **, *** sırasıyla 0.01, 0.05 ve 0.10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

CADF birim kök test sonuçları incelendiğinde GOV_SIZE, OPEN ve FDI serilerinin I(1)'de durağan oldukları görülmektedir. Bu nedenle söz konusu serilerin farkları alınarak seri durağanlaştırılmıştır.

Varsayımlardan sapmalar dikkate alınarak sabit etkiler modeli Driscoll-Kraay dirençli tahminci ile ve rassal etkiler modeli ise Parks-Kmenta dirençli tahmincisi ile tahmin edilmiştir. Model tahminlerine ilişkin sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo: 6
Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: GINI			
Bağımsız Değişkenler	Sabit Etkiler Modeli (Driscoll-Kraay Dirençli Tahmincisi)	Bağımsız Değişkenler	Rassal Etkiler Modeli (Parks-Kmenta Dirençli Tahmincisi)
GDP	0.340 (0.029)**	GDP	0.259 (0.000)*
INF	0.053 (0.049)**	INF	0.082 (0.000)*
ΔGOV_SIZE	0.636 (0.231)	ΔGOV_SIZE	0.422 (0.103)
ΔOPEN	0.001 (0.980)	ΔOPEN	-0.015 (0.615)
ΔFDI	-0.027 (0.195)	ΔFDI	-0.011 (0.615)
INS_QUA	-0.402 (0.000)*	INS_QUA	-0.246 (0.000)*
SABİT	62.565* (0.000)	SABİT	49.606* (0.000)
R ²	0.39	Wald	390.06
F (6,26)	590.89 (0.000)	Kikare	(0.000)
Hausman Testi	13.09 (0.041)	Gözlem Sayısı	621
Değiştirilmiş Wald Testi	427.36 (0.000)		
Bhargava vd. D-W Testi	0.122		
Baltagi-Wu LBI Testi	0.276		
Gözlem Sayısı	621		

Tabloda *,**,*** sırasıyla 0.01, 0.05 ve 0.10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 6, sabit ve rassal etkiler ile tahmin edilmiş model sonuçlarını birlikte vermektedir.

Sabit etkiler ile tahmin sonuçlarına göre kurumsal kalite beklendiği gibi gelir eşitsizliğini azaltıcı bir etkiye sahiptir. Katsayı işareti beklendiği gibi olup anlamlıdır. Kurumsal kalitedeki bir birimlik artış gelir eşitsizliğini 0.40 birim azaltmaktadır. Buna göre kurumsal kalitenin iyileşmesi gelir eşitsizliğini azaltmakta ve gelirin daha eşit paylaşıldığı bir yapıyı ortaya çıkarmaktadır. Öte yandan kontrol değişkenler açısından incelendiğinde ise

büyüme oranı ile enflasyon oranının da istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Büyüme katsayısı pozitif iken enflasyon katsayısı ise negatiftir. Enflasyonun katsayı işareti teorik beklenti ile uyumludur. Büyüme ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkide ise teoride katsayının pozitif ve negatif olduğu dönemler söz konusu olup, özellikle Kuznets'in açıkladığı gibi sanayileşme sürecinde gelir eşitsizliğinin büyümeden olumsuz etkilendiği bilinmektedir. Bu bağlamda analiz sonuçlarında büyümenin gelir eşitsizliğini arttırıcı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Kamu hacmi, doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari açıklığın gelir dağılımı üzerindeki etkisine ilişkin bulgular ise anlamsızdır.

Rassal etkiler ile model tahmin sonuçları incelendiğinde ise yine kurumsal kalitenin gelir eşitsizliği üzerinde azaltıcı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Sonuca göre kurumsal kalitedeki bir birimlik artış gelir eşitsizliğini 0.24 birim azaltmaktadır. Kurumsal kalite değişkenin katsayısı beklentilere uygun ve istatistiki olarak anlamlıdır. Elde edilen bulgular sabit etkiler modelinde elde edilen tahmin sonuçlarını teyit etmekte ve daha yüksek bir kurumsal yapı, gelirin daha eşit paylaşılmasına imkân tanımaktadır. Kontrol değişkenler incelendiğinde ise yine gelir büyüme oranı ve enflasyon oranının katsayısı anlamlı ve teorik beklenti ile uyumludur. Kamu hacmi, doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari açıklığın gelir eşitsizliği üzerindeki etkisine ilişkin bulgular ise istatistiki olarak anlamlı değildir.

6. Sonuç

Gelirin eşit dağılmaması, günümüzün önemli iktisadi sorunlardan birisi olarak görülmektedir. Başta bireysel özellikler olmak üzere ekonomik, sosyal ve siyasi pek çok faktörün gelir eşitsizliği üzerinde etkisi bulunmaktadır. Son yıllarda ise söz konusu faktörlerin yanı sıra ülkelerin kurumsal yapısının gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini ele alan çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde kurumların ülkelerin ekonomik performanslarındaki etkisi yanında gelir eşitsizliği üzerinde de etkili olduğu görülmekte ve kurumsal yapısı güçlü olan ülkelerde gelir eşitsizliğinin daha düşük olması beklenmektedir.

Gelirin eşit dağılmaması iktisadi, sosyal ve siyasi olmak üzere bazı sorunların ortaya çıkmasında etkili olabilir. Toplumsal huzurun bozulması, refah kayıpları, suç oranlarının artması ve siyasi istikrarın dahi bozulması gelir eşitsizliği ile yakından ilgilidir. Söz konusu sonuçları bakımından gelir dağılımının daha eşit bir şekilde gerçekleşmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle kurumsal kalitenin iyileştirilmesi sosyo-ekonomik performansın iyileştirilmesi açısından önemli görülmektedir.

OECD ülkelerinde kurumsal kalitenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin araştırıldığı bu çalışmanın bulguları, ülkelerin kurumsal yapılarındaki olumlu gelişmenin gelir eşitsizliğini azaltacağını göstermektedir. Çalışmada; hükümet istikrarı, sosyoekonomik şartlar, yatırım profili, içsel çatışmalar, dışsal çatışmalar, yolsuzluk, siyasette askeri yaptırım düzeyi, dinsel çatışmalar, hukuk ve düzen, etnik çatışmalar, demokratik sorumluluk ve bürokratik kalite olmak üzere 12 alt bileşenin toplamından oluşan kurumsal kalite değişkenindeki iyileşmenin gelir eşitsizliğini azaltmaya yönelik olumlu etkisi literatürde yer alan diğer çalışmaların da sonuçlarını teyit ederek tespit edilmiştir. Buna göre kurumsal

kalitenin iyileştirilmesi yönünde atılacak adımların gelir eşitsizliği sorunun çözülmesinde önemli bir katkı sağlaması beklenmektedir.

Kaynaklar

- Abdullah, A. & H. Doucouliagos & E. Manning (2015), "Does Education Reduce Income Inequality? A Meta-Regression Analysis", *Journal of Economic Surveys*, 29(2), 301-316.
- Acemoglu, D. & S. Johnson & J.A. Robinson (2005), "Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth", *Handbook of Economic Growth*, in P. Aghion & S.N. Durlauf (ed.) Volume IA, Elsevier, 385-472.
- Acemoglu, D. (2009), *Introduction to Modern Economic Growth*, Princeton University Press: New Jersey.
- Acemoğlu, D. (2003), "Cross-Country Inequality Trends", *The Economic Journal*, 113(February), F121-F149.
- Alderson, A.S. & N. François (2002), "Globalization and the Great U-Turn: Income Inequality Trends in 16 OECD Countries", *American Journal of Sociology*, 107(5), 1244-1299.
- Baltagi, B.H. (2005), *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, John Wiley & Sons Ltd: England.
- Barro, R.J. (2000), "Inequality and Growth in a Panel of Countries", *Journal of Economic Growth*, 5(March), 5-32.
- Breusch, T.S. & A.R. Pagan (1980), "The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Modelspecification Tests in Econometrics", *Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Carter, J.R. (2006), "An Empirical Note on Economic Freedom and Income Inequality", *Public Choice*, 130, 163-177.
- Chong, A. & C. Calderon (2000), "Institutional Quality and Income Distribution", *Economic Development and Cultural Change*, 48(4), 761-786.
- Chong, A. & M. Gradstein (2004), "Inequality and Institutions", *Inter-American Development Bank*, Working Paper, No: 506, <<http://www.iadb.org/res/publications/pubfiles/pubWP-506.pdf>>, 25.02.2016.
- Cingano, F. (2014), "Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth", *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, No. 163, OECD Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/5jxrjncwxv6j-en>.
- Dincer, O.C. & B. Gunalp (2008), "Corruption, income inequality and poverty in the United States", *Nota di lavoro // Fondazione Eni Enrico Mattei: Global Challenges*, No. 54.2008, <<http://hdl.handle.net/10419/53357>>, 25.02.2016.
- Dökmen, G. (2012), "Yolsuzlukların Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi: Dinamik Panel Veri Analizi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1), 41-51.
- Gregorio, J.D. & L. Jong-Wha (2002), "Education and Income Inequality: New Evidence From Cross-Country Data", *Review of Income and Wealth*, 48(3), 395-416.
- Gupta, S. & D. Hamid & T. Rosa-Alonso (2002), "Does Corruption Affect Income Inequality and Poverty", *Economics of Governance*, 3, 23-45.
- Gyimah-Brempong, K. & S.M. Camacho (2008), "Corruption, Growth, and Income Distribution: Are there Regional Differences?", *Economics of Governance*, 7, 245-269.

- Gyimah-Brempong, K. (2002), "Corruption, economic growth and income inequality in Africa", *Economics of Governance*, 3, 183-209.
- Hindriks, J. & M. Keen & A. Muthoo (1999), "Corruption, Extortion and Evasion", *Journal of Public Economics*, 74, 395-430.
- Johansson, C. (2013), "Corruption and Income Inequality", *Bachelor's Thesis in Economics*, Jönköping International Business School, Jönköping University.
- Kama, Ö. (2016), "Kurumlar, Kurallar ve Büyüme İlişkisi Üzerine," *İktisat ve Toplum*, 64, 20-27.
- Knack, S. & P. Keefer (1995), "Institutions and Economic Performance: Cross-Country Tests Using Alternative Institutional Measures", *Economics and Politics*, 7(3), 207-227.
- Kuznets, S. (1955), "Economic Growth and Income Inequality", *The American Economic Review*, 45(1), 1-28.
- Li, H. & L.C. Xu & H. Zou (2000), "Corruption, Income Distribution and Growth", *Economics and Politics*, 12(2), 155-182.
- Lin, F. & D. Fu (2016), "Trade, Institution Quality and Income Inequality", *World Development*, 77, 129-142.
- North, D.C. (1994), "Economic Performance Trough Time," *The American Economic Review*, 84(3), 359-368.
- North, D.C. (1990), *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press: USA.
- OECD (2008), *Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries*, OECD Publishing, <<http://www.oecd.org/els/soc/growingunequalincomedistributionandpovertyinoecdcountries.htm>>, 25.02.2016.
- OECD (2011), "An Overview of Growing Income Inequalities in OECD Countries: Main Findings, Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising", *OECD Forum on Tackling Inequality*, Paris.
- Olson, M. (1996), "Distinguished Lecture on Economics in Government: Big Bills Left on The Sidewalk: Why Some Nations are Rich, and Others Poor", *Journal of Economic Perspectives*, 10(2), 3-24.
- Perera, L.D.H. & G.H.Y. Lee (2013), "Have Economic Growth and Institutional Quality Contributed to Poverty And Inequality Reduction in Asia?", *Journal of Asian Economics*, 27(August), 71-86.
- Piketty, T. & E. Saez (2014), "Inequality in the Long Run", *The Since of Inequality*, 344(6186), 838-843.
- Rodrik, D. (1997), "TFPG Controversies, Institutions and Economic Performance in East Asia," *NBER Working Paper*, 5914, <<http://www.nber.org/papers/w5914>>, 25.02.2016.
- Sala-i-Martin, X. (1997), "I Just Ran Four Million Regressions," *NBER Working Papers*, 6252, <<http://www.nber.org/papers/w6252>>, 25.02.2016.
- Shleifer, A. & R.W. Vishny (1993), "Corruption", *The Quarterly Journal of Economics*, 108(3), 599-617.
- Solt, F. (2009), "Standardizing the World Income Inequality Database", *Social Science Quarterly*, 90(2), 231-242.

- Stiglitz, J. (2015), "Income Inequality and Economic Growth", <<http://www8.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/sites/jstiglitz/files/Inequality%20and%20Economic%20Growth.pdf>>, 25.02.2016.
- Sylwester, K. (2000), "Income Inequality, Education Expenditures and Growth", *Journal of Development Economics*, 63, 379-398.
- Tanzi, V. (1998), "Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope and Cures," *IMF Working Paper Series*, 63, <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9863.pdf>>, 25.02.2016.
- Teyyare, E. (2013), "Kriz, Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Uğur, M. (2011), "Kurumsal Kalite ve Ekonomik Performans: İktisadın (Yeniden) Siyasallaşması mı?", *İktisat ve Toplum*, 1(9), 36-41.
- World Bank (2000), *Making Transition Work for Everyone: Poverty and Inequality in Europe and Central Asia*, The World Bank: USA.
- Zhuang, J. & E. Dios & A. Lagman-Martin (2010), "Governance and Institutional Quality and the Links with Economic Growth and Income Inequality: With Special Reference to Developing Asia", *Asian Development Bank Economics Working Paper Series*, 193.

Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı ve İnsan Merkezli Bir Kalkınma Anlayışı¹

Mehmet Sedat UĞUR, Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Çukurova University, Turkey; e-mail: sugur@cu.edu.tr

Amartya Sen's Capability Approach and A Human Centred Development View²

Abstract

Actual development can eventuate only in a society where the focus is enriching human lives. An approach, which focuses the expansion of income or economic outcomes, is inadequate to explain such a process; a high income by itself was no defense against human deprivation, because many human choices extend far beyond economic well-being. Amartya Sen's influential "capability approach" constitutes the philosophical and conceptual foundation of a human centered development view. There, human development approach stands as a considerable progress in development. This approach focuses on people's basic capabilities and their freedom by putting them in center of its analysis. Then, this study includes the investigation of the contents and development of this approach.

Keywords : Capability Approach, Human Development, Economic Development.

JEL Classification Codes : O10, O15, I31.

Öz

Gerçek anlamda bir kalkınma ancak, insanların yaşamlarını özgür bir biçimde sürdürebildikleri bir toplum içerisinde gerçekleşebilir. Yalnızca gelir artışının veya çıktı düzeyinin artırılmasını içeren iktisadi bir anlayış, böylesi bir süreci açıklamada yetersiz kalır. Gelir artışı, tek başına insani yoksunluğu açıklayamaz çünkü insanların tercihleri, iktisadi refahın çok ötesindedir. Amartya Sen'in "kapasite yaklaşımı", insan merkezli bir kalkınma anlayışının felsefi ve kavramsal altyapısını oluşturur. Merkezine insanı alarak, onun temel kapasitelerine ve özgürlüklerine odaklanan insani gelişme yaklaşımı da, bu bağlamda yeni bir kalkınma anlayışının önerilmesinde ve bu kalkınma sürecinde önemli bir yer tutar. Bu çalışma da bu anlayışın gelişimi ve içeriğinin incelenmesini içerir.

¹ Bu çalışma, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim dalında 2011 yılında tamamlanmış olan "İnsani Gelişme Yaklaşımı ve Neoliberal Politikaların Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Karşılaştırılması" başlıklı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

² This study has developed from unpublished master thesis titled as "Comparison of Human Development Approach and Neoliberal Policies for Developing Countries" which had completed in Çukurova University, Institute of Social Sciences, and Department of Economics in 2011.

Anahtar Sözcükler : Kapasite Yaklaşımı, İnsani Gelişme, İktisadi Kalkınma.

1. Giriş

Kalkınma, en geniş anlamda, insanların yaşamlarını özgür bir şekilde sürdürebildiği bir toplum içerisinde gerçekleşebilir. Dolayısıyla sadece ekonomik çıktının veya kişi başına gelirin artırılması gibi ekonomik göstergelerle ifade edilen bir 'kalkınma' anlayışı böylesi bir süreçte anlamsız kalır. O halde kalkınmanın asıl içeriğine ulaşabilmek için, sosyal, siyasi ve kültürel olmak üzere diğer birçok niteliksel değişkenin de göz önünde bulundurulması gerekir. İnsanların özgürlüklerinin ve kapasitelerinin genişletilmesi ve yaşam standartlarının yükseltilmesi süreci olarak görülmesini içeren Amartya Sen'in kapasite yaklaşımı da kalkınmada böyle bir anlayışı içerisinde barındırır. Kalkınmanın insanların kapasitelerinin genişletilmesi süreci olarak görülmesi, aynı zamanda geleneksel kalkınma anlayışına bir meydan okuma niteliğini de taşır. Böylece, insan refahının geleneksel anlayışın ifade ettiği gibi tek başına 'fayda' ile ölçülemeyeceği, asıl ele alınması gerekenin, insanın bazı temel şeyleri yapmaya muktedir olduğu 'temel kapasiteleri' (basic capabilities) olduğu ortaya konmuş olur. İşlevli hale getirilebilen bu kapasiteler, aynı zamanda bireysel özgürlüğün de önkoşuludur (Sen, 1979: 218; Sen, 1993: 33). İnsanların özgürlüklerinin genişletilmesini içeren kapasite yaklaşımı, insanları kalkınma sürecinin merkezine koymasıyla önem arz eder. Dolayısıyla aynı zamanda etik bir kalkınma anlayışının da temelleri atılmış olur.

Kalkınma anlayışında etik konusu gündeme geldiğinde, iktisadın özellikle marjinalist devrimle birlikte büründüğü bilimsel kıstaslarından uzaklaşıldığı kabul edilir. Çünkü iktisat kuramına göre, tüm bireyler *akılcı bir biçimde* kendi çıkarlarının peşinde koşarlar. Öyle ki Adam Smith, iktisadın temel taşı olan ünlü *Ulusların Zenginliği* adlı eserinde, insanları harekete geçiren olgunun 'durumlarını iyileştirme arzusu' olduğunu vurgularken, bunun için de en kaba yöntemin 'servet artırımı' olduğuna değinir (Smith, 1994[1776]: 372). Dolayısıyla da, insanların çok çeşitli tutkularca sürüklendiğinin farkında olmasına rağmen, buradaki insan davranışında genelde akılcı bir yaklaşımı ön planda tutar. Böylece kişisel çıkarıcı olarak nitelendirilen bireylerin davranışlarının görünmez bir elin marifetiyle toplumsal kazançta bir artışa yol açtığına ilişkin temelde rasyonel bir yaklaşım ortaya atılmış olur. İnsan eyleminin bir rasyonel seçime indirgenmesi ile karakterize edilmiş böylesi bir rasyonel birey de, sonuç olarak tahmin edilebilir bir birey haline gelir. Ancak A. Sen'e göre, kendi tercih davranışında hiçbir tutarsızlık göstermeyen böylesi tahmin edilebilir bir birey ancak dar anlamda rasyonel olabilir. İnsanların motivasyonları çoğul olduğundan kişisel çıkar dürtüsü tek başına insanlığı yönlendiremez. İnsanlar, temel olarak benzer değildirlir. Gerçekte, sağlık, uzun ömürlülük, iklim koşulları, yaşanılan yer, iş koşulları, mizaç ve hatta vücut ölçüleri bakımından farklılıklar gösterirler. Dolayısıyla, gerçekleri görebilen bir etik anlayışı için, insanların tutkularını ve çıkarlarını daha geniş anlamda değerlendirmek gerekir (Sen, 1979: 215).

Bu bağlamda, Amartya Sen'in 1980'lerin başından itibaren üzerinde durduğu, *insani gelişme yaklaşımının* da temelini oluşturan ve hem felsefi hem de iktisadi olarak güçlü bağlara sahip olan kapasite yaklaşımı, bu çalışma için önem arz eder. Kapasite

yaklaşımından ilham alan insani gelişme yaklaşımı ile birlikte kalkınmanın hedefi, eğitim, sağlık ve yaşam standardı olmak üzere üç temel kapasitenin genişletilmesi yoluyla insan yaşamının değerinin artırılması halini almıştır. Bu çerçevede Kalkınma İktisadı'nda yeni bir anlayış ortaya çıkaran kapasite yaklaşımı ve bu yaklaşımdan türetilen insani gelişme yaklaşımının temel unsurları bu çalışmanın öncelikli inceleme alanını oluşturmaktadır. Ardından, insani gelişme anlayışına göre Birleşmiş Milletler Gelişme Programı (UNDP) tarafından yayımlanan İnsani Gelişme Raporları'nda oluşturulan İnsani Gelişme Endeksi, yine bu çalışmanın içerisinde incelenecek diğer bir temel konudur. Geleneksel iktisadi anlayış, insan refahını ölçmek için fayda temelli olarak ve merkezine geliri alarak kişi başına GSMH'yi kullanır. Ancak bu ölçütün, insan yaşamını veya insanın değer verdiği unsurları ölçmede sorunlar yaşadığı bir gerçektir. Öyle ki, R.F. Kennedy de 1968'de Kansas Üniversitesi'ndeki konuşmasında, eğer insan yaşamı GSMH ile değerlendirilirse, Amerika'nın dünyadaki en yüksek GSMH değerine sahip olduğunu, ancak bu ölçümün hesaplanmasının içerisinde birçok eksiklik barındırdığını belirtir. Konuşmasını da "GSMH, hayatı değerli kılan unsurlar hariç, her şeyi ölçmektedir" şeklinde etkili bir cümleyle bitirir. Bu bağlamda, ölçüme hayatı değerli kılan gelir dışındaki unsurların eklenmesi ve kalkınma anlayışında analizin merkezine insanın konması oldukça önemlidir. Bu bağlamda, bu çalışmada en temel anlamda insan merkezli bir kalkınma anlayışının özellikleri, avantajları ve ayrıca konuya yönelik eleştiriler incelenecektir.

2. Kalkınma İktisadı'nda İnsan Merkezli Bir Anlayışın Gelişimi

Sanayi devrimiyle birlikte endüstriyel dönüşüm süreci yaşayan -çoğu zaman İngiltere olmak üzere- gelişmekte olan ekonomilerle ilgilendikleri için ilk dönem iktisatçıların hepsi, bir açıdan aslında kalkınma iktisatçısı olarak ifade edilebilir (Bardhan, 1993: 130). Bu iktisatçılar tarafından kalkınma kavramı genellikle, ilerleme, sanayileşme, modernleşme, genişleme, büyüme gibi kavramlarla eşdeğer olarak kullanılmıştır. Ancak her ne kadar Adam Smith, David Ricardo, John S. Mill, Thomas Malthus gibi Klasik İktisat'ın öncü isimlerinin çalışmalarında kalkınmanın kavramsal olarak incelenmesi söz konusuysa da, bu kavram, bu ilk yıllarında bağımsız bir inceleme alanı olarak görülmemiş, iktisadın bütünü içerisinde incelenmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası sistemde bir yandan siyasi bağımsızlığına kavuşan yeni ülkelerin yönetimi acil bir sorun olarak ortaya çıkmış, diğer yandan da Batı ülkelerinin, yeniden yapılanmalarını sağlamak için barış ortamı yaratma hedefleri ön plana geçmiştir. Bu çerçevede "Kalkınma İktisadı" adlı yeni disiplin, daha önceki yıllarda üzerinde fazla durulmamış olan azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin iktisadi sorunlarını karşılamak üzere ortaya çıkmıştır.

Azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin koşullarını inceleyen iktisatçıların, bu ilk yıllarda, bu ülkeler için en önemli amacı belirli bir büyüme hedefi sağlamak olmuştur. Bu ilk yıllarda ele alınan temel konular ise, sanayileşme, hızlı sermaye birikimi, işsiz emeğin hareketliliği ve planlama ile iktisadi olarak aktif hükümet olmuştur. Öyle ki, bu yeni disiplinin kurucularından sayılan Rosenstein-Rodan (1943), azgelişmiş ülkelerde sanayileşmenin hem bu ülkelerin hem de tüm dünyanın çıkarına olduğunu; bu ülkelerin sanayileşme yoluyla yoksulluk kısır döngülerinden kurtulabilmek için de büyük bir itişe ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir. Benzer şekilde Nurkse (1961[1953]) de, "bir ülke yoksul

olduğu için yoksuldur" şeklinde, az gelişmiş ülkelerin sürekli bir kırsaldöngü içerisinde olduğunu belirtmiş ve bu ülkelerin, uluslararası kuruluşlar tarafından yapılacak yatırımlara ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir (Kaynak, 2007: 29). Yine Lewis (1954) de, kalkınmanın kâra-dayanmayan tarım sektöründe çalışan emek fazlasının kapitalist modern sektöre taşınmasıyla sağlanacağını öngören sınırsız emek arzı ile kalkınma modelini ortaya atmıştır. Bu bağlamda savaş sonrası ilk yıllarında disiplin içerisinde tüm ülkelerin bir Avrupa modelini takip etmeleri gerektiğini savunan modernizasyon teorileri (Rostow, 1960) ve yerli iktisadi büyümenin sağlanabilmesi için Güney ülkelerinin küresel ekonomiyle etkileşimini sınırlandırmalarını savunan yapısalci teoriler ortaya çıkmaya başlamıştır (Singer, 1952). Disiplinin ilerleyen yıllarında ise, Güney ülkelerinin Kuzey ülkelerinin sömürüsü nedeniyle yoksul olduğunu savunan bağımlılık teorileri ön planda olmuştur (Frank, 1966). Burada, genel olarak disiplinin ilk yıllarında kalkınma iktisatçılarının kendilerine hedef olarak GSMH'da rakamsal bir büyüme gerçekleştirmeyi seçtikleri görülmektedir. Ancak 1950'lerin ve 1960'ların deneyimlerine bakıldığında; çoğu gelişmekte olan ülkenin iktisadi büyüme hedeflerine ulaşmalarına rağmen insanların yaşam düzeylerinin çoğu yönden aynı kaldığı görülmüştür, bu da kalkınmadaki bu kavramsal tanımlamada bir şeylerin yanlış olduğunun anlaşılmasına sebep olmuştur. Öyle ki, 1970'lerin ortasına gelindiğinde, çok yönlü ve baskın bir hedef olarak GSMH, elbette tamamen ve her yerde değil ama genel olarak tahtından indirilmiştir. Sonuçta kalkınmanın anlamı da, olması gerektiği gibi, eş zamanlı olarak büyüme ve yoksulluğun giderilmesi hedefleriyle ilgili bir süreç olarak değişmiştir (Thorbecke, 2009: 138).

Bu bağlamda 1976 yılında bir Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) konferansında, yoksulluğun giderilmesi için yoksulların beslenme, barınma, sağlık ve eğitim gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasını hedefleyen temel ihtiyaçlar yaklaşımı (Streeten & Burki, 1978; Streeten vd., 1981; Alkire, 2002a; Stewart, 2006) tartışılmış, ardından Dünya Bankası da bu konuyu gündemine almıştır (Stewart, 2006: 14). Bu yaklaşımın, i) yeterli gıda, barınak ve giyim gibi bir ailenin özel tüketimi için belirli asgari gereksinimleri ve ii) temiz içme suyu, kanalizasyon, sağlık ve eğitim olanakları gibi genellikle toplum tarafından ve toplum için sağlanan temel hizmetleri, içerdiği ifade edilmektedir (Thorbecke, 2009: 141). Ancak Sen, her ne kadar bu yaklaşımın, GSMH ve büyüme göstergeleri ile mücadelede olumlu bir rol oynadığına inansa da, onu derin temellere dayanan bir yaklaşım olarak görmenin bir hata olacağını belirtmiş ve diğer felsefi temelleri olan yaklaşımlardan destek alması gerektiğini savunmuştur (Sen, 1987: 25-26). Ancak, 1982 borç kriziyle birlikte gelişmekte olan ülkeler, daha yoğun olarak istikrar ve uyum politikalarına yöneldikleri için, bu yaklaşım da gereken bu desteği almaktan yoksun kalmıştır. Sonuç olarak da, meta-fetişizmine dayanması, özgürlüğe yetersiz önem vermesi, insanlar adına pasif bir durum içermesi ve felsefi yetersizliği gibi nedenlere dayandırılarak, temel ihtiyaçlar yaklaşımı, *kapasite yaklaşımı* daha fazla ön plana çıkıncaya kadar çoğunlukla eleştirilere maruz kalmaktan kurtulamamıştır.

3. Kapasite Yaklaşımı ve Kapasitelerin Genişletilmesi Olarak İnsani Gelişme

1980'li yıllar kalkınma çalışmaları için krizlerin, ağır problemlerin ve gerilemelerin olduğu oldukça zor dönemleri ifade etmektedir. Yine de, bu dönemde şekillendirilen birçok çalışma, 1990'lı yılların başında ortaya atılan insani gelişme düşüncesinin kalkınmaya

eklenmesine ve de sonraki yıllarda yoğun ilgi ile karşılanmasına neden olmuştur. İnsanı gelişme anlayışının temel önemi, önceki yaklaşımların ya “emek arzı” ya da “sermaye” olarak gördükleri insanı, artık toplumun gerçek zenginliği olarak görmesinde yatar.

Kalkınma sürecinde insan refahının gerçek koşullarını anlamaya çalışırken, gelirin oldukça önemli bir etkiye sahip olduğu, ama yalnızca gelir çözümlenmesiyle yetinilmemesi gerektiği düşüncesinin kabul edilmesi gerekir. Bununla ilgili olarak öncelikle Rawls (1971)’in klasik ‘birincil mallar’ (primary goods) çözümlenmesi önemlidir. Bu düşünce, insanların ayrı ayrı amaçlarından bağımsız olarak ihtiyaç duydukları kaynaklara ilişkin daha geniş bir görünüm sunar; bu anlayış, geliri ve aynı zamanda diğer genel amaçlı ‘araçları’ içerir. Birincil mallar, herhangi bir kişinin kendi amaçlarına ulaşmasına yardımcı olan genel amaçlı bir araçtır ve hakları, özgürlükleri ve fırsatları, gelir ve serveti ve özsaygının toplumsal temellerini içerir (Sen, 2004: 101). Ancak Sen (1979: 215)’e göre, Rawls’ın bu çözümlenmesi de bazı problemleri içerisinde barındırır. Buna göre, Rawls’ın çözümlenmesindeki gibi, eğer insanlar temel olarak oldukça benzerlerse, çıkarın değerlendirilmesi adına oluşturulacak bir birincil mallar endeksi oldukça yararlı olabilir. Ne var ki gerçekte insanlar, sağlık, uzun ömürlülük, iklim koşulları, yaşanılan yer, iş koşulları, mizaç ve hatta -yiyecek ve giyim ihtiyaçlarıyla ilgili olarak- vücut ölçüleri bakımından farklılıklar gösterirler. Dolayısıyla, çıkarı yalnızca birincil mallar açısından değerlendirmek, kısmen gerçekleri göremeyen bir ahlak anlayışına neden olur. Bu bağlamda, Amartya Sen, 1979’da, Rawlsçı eşitlik ve faydacı yaklaşımın birleştirilmesi ile eşitlik üzerine yeni ve yeterli bir teorinin oluşturulup oluşturulamayacağını sorgular. Yeni bir yorum adına da daha önceki yaklaşımların eksik bıraktığı çerçevenin, bir insanın bazı temel şeyleri yapmaya muktedir olduğu ‘temel kapasiteleri’ olduğunu ortaya koyar (Sen, 1979: 218). Böylece Rawls’ın birincil mallar düşüncesindeki mallara odaklanma düşüncesinden -aynı zamanda mal fetişizminden de- uzaklaşılır. Çünkü malların karakteristiği bir kişinin bundan nasıl yararlanacağını göstermekten uzaktır. Dolayısıyla Sen’in düşüncesine göre artık kişinin işlevliliklerine (functionings) bakılması gerekir. Böylece de insanoğlunun bu mallardan nasıl yararlanacağı üzerine odaklanılmış olunur (Sen, 1999: 6).

Kapasite yaklaşımının Rawls’ın düşüncesi ile bağlantısı daha yeni olmakla birlikte, yaklaşımın çok eskiye dayanan bağlantıları da bulunmaktadır. Amartya Sen, kapasite yaklaşımını oluştururken, Adam Smith’in ‘ihtiyaçlar’ (necessities) ve yaşam koşulları üzerine analizinden ve Karl Marx’ın insanın özgürlüğüne ve serbest bırakılmasına ilişkin yaptığı vurgudan yararlanarak kavramın altyapısını oluşturmuştur (Clark, 2006: 32). Ancak yaklaşım, esas altyapısını ve kavramsal bağlantısını Aristo’nun siyasal bölüşüme ilişkin analizinde ortaya koyduğu *eudaimonia* (insan gelişimi/human flourishing) kavramında bulmuştur (Sen, 1993: 46).

Kapasite yaklaşımının en önemli özelliği olan, insanların kapasitelerine göre ne yapmaya ve ne olmaya muktedir olduklarına odaklanması düşüncesi, insanların arzu tatminine odaklanan felsefi yaklaşımlara veya gelir, harcama, tüketim, temel ihtiyaçların karşılanmasına odaklanan teorik ve pratik yaklaşımlara ters düşer. Kalkınma politikalarının tercihinde insanların kapasitelerine odaklanması, derin bir teorik farklılaşma arz eder. Bu yönüyle de, neoliberal ve faydacı politika reçetelerine kıyasla oldukça farklı politikalar

ortaya koyar (Robeyns, 2003a: 5). Yani insan refahı tek başına gelirle veya geleneksel olarak ifade edilirse fayda ile ölçülemez. Sorun insanın neye sahip olduğu değil, -kapasitesini gösteren- ne olduğu/olabileceği veya ne yaptığı/yapabileceğidir. Refah için önemli olan, -fayda yaklaşımındaki gibi- tüketilen malların karakteristiği değildir. Sorun tüketicinin onu nasıl kullandığıdır. Örneğin, bir kitabın okuma-yazma bilmeyen biri için çok az değeri vardır. Öyleyse insan refahını ve yoksulluğu anlayabilmek için malları sahip olunabilirliklerinin ötesinde ve Sen'in işlevlilik (functioning) dediği, malların kullanımı açısından düşünmek gerekir. İşlevlilik malların verili karakteristikleriyle bir kişinin ne yapabileceğidir (Todaro & Smith, 2009: 16). Bir kişinin kapasitesi de bu kişinin erişebileceği alternatif işlevliliklerin bir birleşimini yansıtır (Sen, 1993: 31). Kapasite yaklaşımı, işlevli hale getirilebilen kapasitelerin yaşam kalitesini değerlendirmesine yardımcı olmuş olur (Sen, 2005a, s. 4).

Sen (1999)'e göre, kapasite yaklaşımı, "kişinin farklı işlevlilik vektörlerine sahip olma ve buna ilişkin refah (well-being) erişimlerinden yararlanma kapasitesini" refahın en iyi göstergesi olarak görür. İşlevlilik, "olma" ve "yapma" durumları gibi, bir kişinin kazanımlarını ifade ederken, metalar, bu işlevliliklere erişmek için kullanılır. Öyleyse;

x_i , i kişisi tarafından sahip olunan metaların vektörü,

$c(.)$, bir meta vektörünü, bu metaların karakteristiklerinin vektörüne çeviren fonksiyon,

$f_i(.)$, i kişinin bireysel "yararlanma fonksiyonu",

F_i , biri i kişinin gerçekte seçebileceği olmak üzere, f_i fonksiyonları seti,

Eğer kişi, $f_i(.)$ yararlanma fonksiyonunu seçerse, x_i meta vektörüyle, erişilen işlevlilik fonksiyonu, b_i vektörü ile;

$b_i=f_i(c(x_i))$ olur.

Eğer kişinin meta tercihleri vektörü, X_i seti ile kısıtlanırsa, o zaman kişinin en uygun işlevlilik vektörü $Q_i(X_i)$ seti ile tanımlanır:

$$Q_i(X_i) = [b_i | b_i = f_i(c(x_i)) \forall f_i(.) \in F_i \text{ ve } \forall x_i \in X_i]$$

$Q_i(X_i)$ işlevlilik tercihleri altında, kişinin özgürlüğünü ve yetkilendirme olarak adlandırılan, x_i metaları üzerindeki hâkimiyetini; Q_i ise, i kişinin kapasitelerini ifade eder. Kapasiteler, kişinin erişebileceği işlevliliğinin farklı bileşimlerini yansıtır (Sen, 1999: 7-9). Diğer bir ifadeyle, meta ve işlevlilik ayrımı üzerine, Sen (1999)'in çalışmasında verdiği bisiklet kullanma ile bisiklete sahip olma örneği ele alınırsa; bir bisiklet (x_i), taşıt olarak düşünüldüğünde (c karakteristiği), kişi -kapasitesine bağlı olarak (Q_i)- bisikleti, ya kullanabilecek ya da kullanamayacaktır.

Daha da geniş olarak ifade edilirse, kapasite yaklaşımı, zevkler, mutluluk veya isteklerin tatminine dayanan kişisel fayda yaklaşımından; mal sepetlerine, reel gelire veya reel refaha odaklanan mutlak veya görelî zenginlik düşüncesinden; müdahalenin olmadığı kuralları içeren negatif özgürlük değerlendirmelerinden; birincil mallar düşüncesindeki gibi özgürlüğün araçlarının kıyaslanmasından, farklı bilgileri odağa koyduğu noktada ayrılır (Sen, 1993: 30). Bir kişinin kapasitesi, kişisel karakteristikler ve sosyal düzenlemeler de dahil olmak üzere bir çok faktöre bağlıdır. İnsan kapasiteleri, bireysel özgürlüğün önemli bir parçasını oluşturur (Sen, 1993: 33).

Qizilbash’a göre, Sen’in yaklaşımı, temel kapasiteler açısından, hayat kalitesi ve kalkınmanın değerlendirilmesi için diğer yaklaşımlara göre oldukça önemli bir yere sahiptir. İnsanların kapasiteleri, onların -sonuçlarda özgürlüğe dayanan- pozitif özgürlüklerinin derecesini ele alır. Kalkınma, kapasitelerin genişletilmesi süreci olarak görülmelidir ve bu bağlamda kalkınma, özgürlükte bir artıştır (Qizilbash, 1996: 146). Clark’a göre de Sen’in kapasite yaklaşımında üç nokta önemlidir: İlki, Sen herhangi bir liste oluşturmamıştır. Bunun yerine Sen, kapasitelerin seçimi ve ağırlıklandırılmasının bireysel değer yargılarına bağlı olduğunu vurgular. Dolayısıyla da hem pratik hem de stratejik açıdan ‘nesnel olarak doğru’ bir kapasiteler listesi oluşturmayı reddeder (Clark, 2006: 35). İkincisi Sen, bu yaklaşımın farklı alanlarda farklı değerlendirilmesini öngörür. Öyle ki, yoksulluk analizinin daha sınırlı kapasite setine ihtiyaç duyacağını belirtirken, insan refahı analizinin daha geniş bir çerçevede incelemeye tabi tutulması gerektiğini belirtir. Son olarak bu yaklaşım, tek başına yeterli bir değerlendirme ölçütü değildir. Tek başına bir adalet ve kalkınma teorisi oluşturmaz. Bireysel özgürlük, iktisadi büyüme ve etkinlik gibi kavramların da dikkate alınması ve yaklaşımın bu kavramlarla desteklenmesi gerekir (Clark, 2006: 35).

Kapasite yaklaşımı, sosyal tercih ve sosyal refah analizlerinin enformasyonel içeriğini genişleterek; sadece mutluluk veya açıklanmış tercihlerin ötesine geçip ahlaki ilkeleri de analize dâhil ederek çoğulcu bir anlayış kazanır. Bu bağlamda bu yaklaşım, *işlevlilikler*, *özgürlük*, *çoğulculuk* ve *eksiklik* olmak üzere dört esas kavramı içinde barındırır (Alkire, 2002a: 4-10). Alkire’ye göre, kapasite yaklaşımının içerik olarak tam bir yaklaşım olarak görülememesi, Sen (1992: 46-49)’in deyişiyle “tam olmama durumu”, onun aslında önemli avantajlarından birini oluşturur, çünkü bu sayede tekrar tekrar dönülerek eksiklikleri giderilmeye çalışılabilir (Alkire, 2002a: 10).

Son otuz yıldır sayısız düşünür tarafından desteklenip genişletilmeye çalışılsa da, kapasite yaklaşımı bazı eleştirilere maruz kalmaktan da kurtulamamıştır. Öyle ki, Fleurbaey (2002: 73-74), kapasitelere odaklanmanın yetersiz olduğunu, ‘sosyal oyunun’ içeriğinde hangi fırsatların tam olarak sunulacağını ve bu faktörlerin bireysel başarı veya başarısızlığı nasıl etkilediğinin bilinmek isteneceğini belirtir. Dolayısıyla da bu yaklaşımın etik birçok görüşü içerisinde barındırmasına rağmen bir belirsizlik taşıdığını ve farklı anlayış ve tartışmalara yol açtığını ifade eder. Diğer taraftan, kapasite yaklaşımı genelde, ne derece işlevsel (operational) olduğu konusunda (Sugden, 1993: 1953; Gasper, 2007: 357) ve çerçevesini tutarlı bir kapasiteler listesi ile desteklemediği için (Nussbaum, 2000) eleştiriye uğrar. Gasper (2002: 436) ise, insan yaşamının ‘kalkınmanın, insan tercihlerinin genişletilmesi süreci’ olduğu şeklindeki bir görüşle ifade edilemeyecek kadar karmaşık

olduğundan hareketle, yaklaşımın henüz gelişim aşamasında olduğunu, bir refah teorisi olarak yetersiz olduğunu ifade eder. Tercihlere yönelik aşırı vurgusunun, esas kavramlarının içeriğinin belirsiz olmasının ve iktisat ile felsefe arasındaki ilişkinin psikoloji, sosyoloji ve antropoloji gibi alanlara değinilmeden kurulmuş olmasının ise belirgin eksiklikleri olduğunu belirtir.

İnsani gelişme düşüncesi de, teorik altyapısını Sen'in kapasite yaklaşımında bulur. Ancak insani gelişmenin çok boyutluluğu, aynı zamanda onun boyutlarının ne olduğu sorgusuna da yol açar. Belirtildiği üzere Amartya Sen, kapasite yaklaşımını ortaya atarken, farklı boyutlar için düşünülmesi gereken herhangi bir liste sunmamıştır veya hangi kapasitelerin öncelikli olduğuna yönelik bir iddia ortaya koymaktan uzak durmuştur (Alkire, 2002b: 184). Ancak literatürde, temel kapasiteler listesi sunan bazı önemli çalışmalar da mevcuttur. Öyle ki, ilerleyen yıllarda yayımlanan İnsani Gelişme Raporları'nda sunulan İnsani Gelişme Endeksi, kapasiteleri üç temel boyuta indirgerken (UNDP, 1990; Anand & Sen, 1994; Anand & Sen, 1997), kapasite yaklaşımının gelişmesinde önemli bir yeri olan Nussbaum (2000) da *merkezi insan kapasiteleri* olarak on farklı boyuttan oluşan bir liste ortaya koymuştur. Benzer şekilde Robeyns (2003b) de, cinsiyet eşitsizliği ve kapasiteler üzerine yaptığı çalışmasında, yetki, ev işi ve piyasa dışı hizmet, boş zaman aktiviteleri, hareketlilik (mobilite), din gibi kapasiteleri içeren bir liste sunmuştur. Sen'in kapasitelerin genişletilmesi olarak kalkınma düşüncesi, insani gelişme yaklaşımının başlangıç noktasını oluşturur. Böylece kalkınmanın hedefi, sağlıklı olmak ve iyi beslenmek, bilgi sahibi olmak ve toplum yaşamına katılım sağlamak gibi bir kişinin olabileceği ve yapabileceği şeylerin sınırlarının genişletilmesiyle insan yaşamının değerinin artırılması halini alır (Fukuda-Parr, 2003: 303). Bu yaklaşımla birlikte aynı raporlarda hesaplanan İnsani Gelişme Endeksi de, insan kapasitelerinin üç temel boyutuna vurgu yapmaktadır. Bunlar, i) yaşamını sürdürmek ve sağlıklı olmak, ii) bilgi sahibi olmak ve iii) iyi bir yaşam standardına sahip olmaktır (UNDP, 1990: 12). Ancak, endeks oluşturulurken, neden bu üç kapasitenin (veya boyutun) tercih edildiği ve dolayısıyla neden bunların en önemli olduklarının anlaşılması önemlidir. Bu tercih yapılırken, evrensel olarak değeri olan ve eksikliği başka kapasitelerin eksikliğine neden olacak temel kapasitelerin seçilmesine özen gösterilmiştir. Böylece ortaya üç boyutlu bir endeks çıkmıştır. Ayrıca endeksin özellikle bölüşüm sorunlarından uzak durması ve ortalama erişimin bir ölçümü olması, endeks oluşturulurken verilen bir diğer önemli karardır (Fukuda-Parr, 2003: 305-306).

4. İnsani Gelişme Kavramı ve İnsan Merkezli Bir Kalkınma Anlayışı

II. Dünya Savaşı sonrası Kalkınma İktisadı adı altında kurulan yeni disipline karşı başlayan yoğun ilgi, öncelikle 1970'lerin petrol kriziyle, ardından 1982 borç kriziyle büyük darbe almıştır. Bununla birlikte, belirli büyüme rakamları yakalasalar bile, belirli bir süre sonra yeniden durgunluğa geçen ve de kalkınmalarını gerçekleştiremeyen ve hala yoksulluk içinde hayatını sürdüren insanların yaşadığı ülkelerin veri olduğu bir dünya sisteminde, başka bir kalkınma fikrine ihtiyaç duyulduğu, özellikle son otuz yılda fark edilmeye başlanmıştır. Böylece artık, bilginin gücüne dayanan yeni sosyal gelişim aşamasında insanı, kalkınmaya dâhil etmenin gereği anlaşılmıştır ve kalkınma daha çok, insan yaşamının kalitesinin adaletli olarak ve haklarının korunması ile tutarlı bir şekilde artırılması olarak

düşünülmeye başlanmıştır. Sonuçta da, 1980'li yılların ortasında, başta Amartya Sen'in olmak üzere, bu konuda yapılmaya başlanan çalışmalar, sonucunu ilk olarak 1990 yılında Birleşmiş Milletler Gelişme Programı'nın Mahub ul Haq öncülüğünde yayımlanan İnsani Gelişme Raporu'nda vermiştir. Bu rapor, daha sonraki yıllarda, düzenli olarak yayımlanmaya devam etmiştir. Bu çerçevede, kalkınmanın öncelikli amacının insanlara fayda sağlamak olduğu ve gelirin, insan yaşamının bütününe ifade etmediği öne sürülmüştür. Bu yeni yaklaşım, iktisadi büyüme, insan sermayesi formülasyonu, insan refahı veya temel insan gereksinimlerindeki geleneksel yaklaşımlardan farklılaştığını iddia eder. Bunu da geliri, insani gelişme için gerekli ama yetersiz bir girdi olarak görmesiyle sağlar. Burada insanlar, araçtan ziyade kalkınmanın sonucudur; kalkınma sürecinden pasif kazanç elde eden bireyler değil kalkınmanın aktif katılımcıdır (UNDP, 1990: 11). En temel anlamda, toplumlar asıl zenginliklerinin kendi insanları olduğunu fark etmedikçe, maddi refah takıntısı, insan yaşantısını zenginleştirme (veya insan refahını artırma) hedefini mutlaka örtbas edecektir (ul Haq, 1995: 15). Bu bağlamda bu yaklaşımla artık ulusların asıl zenginliği, kendi insanları olarak görülmüştür.

Buna göre, insanların daha uzun, sağlıklı ve eksiksiz yaşayabilmeleri için durumlarının düzeltilmesi, insani gelişme olarak tanımlanmıştır (Ranis & Stewart, 2000: 49). Felsefesinin temelinde kapasite yaklaşımının yattığı insani gelişme yaklaşımı, özellikle son yıllarda, insan refahının ölçümünde iktisadi göstergelerin yanında diğer göstergelerin gerekliliğine yaptığı vurgu nedeniyle yoğun ilgiyle karşılanmıştır. İktisadi sürecin ölçümünü değil, insanların yaşadığı toplumda eğitim ve sağlık hizmetlerini içeren genel yaşam kalitesindeki zenginliğin sistematiği sınırlamasının, insani gelişmenin ölçümü olarak sunulması, insan refahının ölçülmesine farklı bir bakış açısı kazandırmıştır (Sen, 2000: 18). Bu bağlamda ortaya yine aynı raporlarda sunulan İnsani Gelişme Endeksi atılmıştır. İnsani Gelişme Endeksi'nin ortaya çıkmasının nedeni, ulusal gelişmenin yalnız başına milli gelirle ölçülmesinin engellenmesi ve daha kapsamlı bir sosyo-ekonomik göstergenin yaratılması olarak görülebilir. Mahub ul Haq'ın deyişiyle amaç, "milli gelir ölçümü gibi insan yaşamının sosyal etkenlerini görmezden gelmeyen bir ölçüm meydana getirmektir" (UNDP, 1999: 23). Ancak insani gelişme düşüncesi ölçülemeyen bazı kapasiteleri de içinde barındırdığından -aslında- herhangi bir ölçümün çok ötesindedir. Dolayısıyla İnsani Gelişme Endeksi (İGE) gibi endekslere çok fazla yoğunlaşmak -belki de- büyük hata olur. Bunlar her ne kadar -kabaca- yararlı göstergeler olsalar da insani gelişme düşüncesini tam olarak açıklayamazlar. Çünkü insani gelişme yaklaşımının asıl erdemi onun kalkınma evrimine getirdiği çoğulcu ihtimamdır, muhtelif istatistiklerin kavranmasına yardımcı olması için toplu bir ölçüm meydana getirmek değildir (Sen, 2000: 22). İGE özellikle, insani gelişmenin ölçülmesi için eksik bir ölçüm olarak görülebilir; endeks, yaşamdaki bir çok unsuru analizine dahil edememekte, yalnızca insan refahı için gereken üç temel unsuru içermektedir (Ranis vd., 2006: 324). Dolayısıyla da endeks, insan yaşamına yönelik böylesine karmaşık bir düşüncüyü basitleştirmiş olur. Ayrıca, politik özgürlükler ve katılımcılık gibi referansları da hariç tutar. Başlangıcındaki bu iki temel eksikliğinden dolayı, hem insani gelişme endeksi, hem de daha genel çerçevede insani gelişme kavramı sürekli olarak eleştiriye maruz kalmaktadır (Fukuda-Parr, 2005: 117; UNDP, 2002: 53). Öyle ki, İGE, ortaya çıkışını takip eden yıllarda bazı iktisatçılar tarafından 'gereksiz' (McGillivray, 1991) veya ölçülen

kalkınma unsurlarının daha önceden de yoğun olarak çalışılmış olmasına atfen 'tekerleğin yeniden icadı' (Srinivasan, 1994) olarak değerlendirilmiş, bazıları tarafından da 'dikkatle ele alınması gerektiği' (Kelley, 1991) belirtilmiştir. Ancak ilerleyen yıllarda endeks, çoğu iktisatçı tarafından daha geniş bir kalkınma ölçümü olarak sahiplenilmiş ve geliştirilme uğraşı içerisine girilmiştir.

5. İnsani Gelişme Endeksi'nin Avantajları ve Endekse Getirilen Eleştiriler

İGE'nin en çok önem arz eden özelliği, kalkınma literatürüne insan refahının ölçülmesi konusunda ülke karşılaştırmaları yapılırken kişi başına düşen gelirin yanında sosyal göstergeleri de kapsayan bir ölçüm sunmuş olmasıdır. Böylece kalkınma, gelir ve servetin artırılmasından çok daha fazla bir şeyi ifade etmeye başlamıştır. Dolayısıyla bu endeks ile birlikte kalkınmanın yalnızca yüksek gelir anlamına gelmediği, bundan ziyade daha kapsamlı bir çerçevede 'insani gelişmenin' kastedildiği anlaşılmaya başlanmıştır. Ayrıca, düşük gelir düzeyine sahip bir ülkenin eğitim ve sağlık boyutlarında ilerleme kaydedebileceği ve insani gelişme gerçekleştirebileceği; bunun yanında örneğin, petrol zengini ülkelerinse kalkınma olmadan yalnızca büyüme gerçekleştirebileceği anlaşılmıştır (Todaro & Smith, 2009: 51). Dolayısıyla İGE, literatürde insan refahının ölçümü konusunda çok boyutlu bir görünüm ortaya koymuş olmaktadır.

İGE, insanların tercihlerinin genişletilmesi adına insani gelişmede temel kapasitelerin ölçülmesi için ortaya çıkmıştır (ul Haq, 1995: 47). Buradaki 'insani' amaç önemli olmakla birlikte, araç-amaç ayrımının dikkate alınması adına da büyük önem taşır. Böylece politika yapıcılar, yalnızca araçlara odaklanmaktan uzaklaşıp, kalkınmanın esas amacına (sonucuna) odaklanmış olur (ul Haq, 1995: 50). İGE, ulusal öncelikleri göstermesi nedeniyle de önemlidir. Endeks değerlerine bakılarak, hangi ülkenin sosyal kalkınmayla birlikte iktisadi bir ilerleme gösterdiğini, hangilerininse bunu yapmaktan uzak olduğu anlaşılabilir. Böylece politika-yapıcılara performanslarını artırmaları için baskı sağlamış olur. Eğer bir ülke, insani gelişmesini sağlayabilirse, bu aynı zamanda potansiyel büyümesinin de göstergesidir. Eğitimli ve sağlıklı bir nüfus ile birlikte, doğru makroekonomik politikalar uygulanarak hızlı büyüme sağlanabilir. Ancak eğitimsiz ve sağlıksız bir nüfusa sahip olmak, sürdürülebilir bir büyümenin sağlanabilmesi için oldukça fazla bir zamana ihtiyaç duyulacağı anlamına gelir. Aynı zamanda İGE zaman içerisinde değişebilir bir özelliğe sahiptir (ul Haq, 1995: 54-56). Öyle ki, ortaya çıkışından bu yana da birçok defa değişkenlerinde ve hesaplanmasında değişikliklere uğramıştır. Ancak, değişen koşullar, bu değişimi de zorunlu kılmaktadır. Aslında İGE'yi oluşturan unsurların zaman içerisinde, ilave veriler kullanılabilir hale geldikçe ve yaşamın bazı temel unsurları evrensel olarak anlaşılıp ortadan kaldırıldıkça, değişmesi de beklenmelidir. Örneğin, yetişkinlerin okuma yazma bilmeyişi evrensel anlamda ortadan kaldırıldığında doğal olarak bu göstergenin artık kullanılmasına gerek kalmayacaktır (Fosu & Mwabu, 2010: 3). Son olarak, İGE, ülkeler için bir erken uyarı sistemi niteliği de taşır. Öyle ki, hâlihazırda bazı ülkeler ayrıntılı insani gelişme endeksleri hazırlamaya başlamışlardır (ul Haq, 1995: 55).

İGE, ortaya çıkışını takip eden yıllarda, gelişmiş ülkeler için yapılacak hiçbir şey olmaması nedeniyle eleştirilmiştir. Buna göre, gelişmiş ülkelerin hepsi zaten yüksek

okuryazarlık, yüksek doğumda yaşam beklentisi ve yüksek gelir düzeyi rakamları gösterdiğinden neredeyse maksimum düzeyde bir insani gelişme sağlamıştır (Kelley, 1991: 318). Dolayısıyla gelişmiş ülkelerin bu eylemsel anlamından uzaklaştırılıp analize dâhil edilebilmesi amacıyla, ilerleyen yıllarda asıl değişkenlerde değişikliklere gidilmiş, okula kayıt oranları değişken olarak kullanılmış veya 2010 yılı raporunda olduğu gibi beklenen eğitim yılı gibi farklı göstergeler kullanılmıştır (UNDP, 2010).

Endeks, değişkenlerin birleştirilmesi, değişkenlere verilen ağırlıklar ve değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisi olması gibi nedenlerle yoğun eleştirilere uğramıştır (Kovacevic, 2010). Öncelikle üç farklı göstergenin ortalama erişimi gösteren bir toplam endeksinde bir araya getirilmesi (aggregation) eleştirilmiştir (Booyesen, 2002: 141). Böylesi bir toplulaştırma, birbirlerinden farklı unsurların tek tek ele alınıp, bunları anlamlı bir endeks oluşturma çabası altında bir bütün haline getirme çabasına benzetilmiştir. Buna göre, iyi bir yaşam, refah ve eğitim fırsatları, bir çıktı olan yaşam beklentisine; refah ve eşitlik gibi dışsal nitelikler eğitim gibi içsel bir niteliğe eklenmektedir (Veenhoven, 2007: 227). Gelir değişkeninin sağlık veya eğitim artışı meydana getireceği düşüncesinden hareketle, endeksteki üç değişkene verilen eşit oranda ağırlık da eleştiriye uğramıştır (Kelley, 1991; McGillivray, 1991). Todaro ve Smith (2009: 52) de bunun altında belirlenmesi zor olan bir değer yargısının bulunduğunu ifade etmişlerdir. Ancak, gelir ve gelir-dışı unsurların farklılığına vurgu yapan rapor (UNDP, 1993: 110), değişkenler arasındaki simetri ilişkisi ve nedensellik sıralamasının eksikliği nedeniyle üç değişkenden hangisinin daha ağır bastığının karar verilmesinin zor olduğunu belirtir. Bu nedenle, halen İGE'nin üç boyutu eşit ağırlıklı olarak kullanılıp endeks hesaplanmaktadır. Aynı zamanda buna bağlı olarak değişkenler arasında ve GSMH ile İGE arasında yüksek düzeyde korelasyon ilişkisinin bulunduğu iddia edilmiştir (Hopkins, 1991; McGillivray, 1991; Cahill, 2002: 887; Cahill, 2005: 1). McGillivray (1991)'in -özellikle- gelir ile yüksek korelasyona sahip olduğundan endeksi insani gelişme sürecinde gereksiz bir gösterge olarak görmesine karşılık, Ranis vd. (2006: 346, 349), korelasyonun aksak olduğunu ve böyle bir yargının özellikle de düşük gelirli ülkeler için geçerli olmadığını belirtmiştir. Dolayısıyla İGE'nin aslında kişi başına gelire göre daha kapsayıcı bir gösterge olduğunu, sosyal göstergelerle daha güçlü bir ilişki içerisinde bulunduğunu, bu nedenle de kişi başına gelire göre insani gelişmenin bazı temel unsurları için ülke performansları hakkında daha geniş kapsamlı bir ölçüm olduğunu ifade etmektedir. Öyle ki, kişi başına gelir tek başına kullanılırsa insani gelişmenin boyutlarını, İGE'den daha fazla eksik bırakmaktadır.

İGE'de kullanılan gelir dışındaki göstergelerin daha önceki yıllardaki çalışmalarda da kullanılmış olduğundan hareket eden ve kalkınma politikasına hiçbir yenilik getirmediğini savunan Srinivasan (1994: 241), endeksin kavramsal olarak zayıf, ampirik olarak geçersiz, belirli bir alan ve zaman boyunca da kıyaslanamaz olduğunu iddia etmiştir. Endeksteki verilerin zayıf, eksik, ölçüm hatalarına sahip ve yanlı olduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle, farklı ülkelerin okuryazarlık tanımlarının bile farklı olduğunu, bu nedenle evrensel göstergeler kullanmanın hatalı olacağını ifade etmiştir. Buna göre, okula kayıt oranlarının; okulların kalitesi, terk oranları, okul süresi uzunluğu gibi ülke içi ve ülkeler arası değişkenlerin farklılığından dolayı uluslararası alanda kıyaslanabilir olmadığını belirtmiştir. 2009 yılı İGR'ye kadar bir eğitim göstergesi olarak kullanılan brüt okula kayıt

oranı gerçekten de çoğu durumda eğitim durumunu olduğundan fazla gösterebilmektedir, çünkü çoğu ülkede ilkokula başlayan bir öğrenci okulu bırakıp bırakmadığı dikkate alınmaksızın okula kaydolmuş sayılır (Todaro & Smith, 2009: 52). Aynı zamanda gerçekten de endeks hesaplanırken, bir kaç ülke için eğitim ve sağlık göstergeleri veri eksikliğinden dolayı belirtilen yıl için değil de çok daha önceki yılların verileri kullanılarak (UNDP, 2002: 152) hesaplanabilmiştir (Sumner, 2004: 14).

İGE'de gerçekten de kalitenin rolüne yönelik hiçbir endişe bulunmamaktadır. Örneğin sağlıklı bir yaşamı içeren fazladan yıllar ile yatağa bağımlı olma gibi sınırlı kapasiteleri içeren fazladan yıllar arasında büyük fark vardır. Dahası, 2010 yılı İGE göstergelerinden biri olan eğitim yılı göstergesinde de yalnızca -sayı olarak- yılların dikkate alınmaması, bu eğitimin kalitesinin de hesaplanması gerekmektedir (Todaro & Smith, 2009: 52). Ancak dikkat edilmesi gereken nokta, sağlık ve eğitim için yeni ve farklı başka göstergeler düşünülse bile dikkate alınacak yeni endeksin birçok ülke için yeterli veriye sahip olması gerekeceğidir (Todaro & Smith, 2009: 52). Dolayısıyla bu da sosyal göstergelere ait verilerin elde edilmesinin zorluğunun anlaşılmasına yardımcı olabilir.

Endeksin, ortak eleştiriye uğradığı nokta şüphesiz yaşam kalitesini gösteren diğer sosyal erişimleri dışlamasıdır. Bu bağlamda endeksin siyasal özgürlük ve insan haklarını içeren farklı göstergelerle desteklenmesi gerektiği ve mevcut haliyle insani gelişmenin değerlendirilmesine yetersiz bir katkı yaptığı vurgulanmıştır (Kelley, 1991: 320, 323). Ancak, endekse siyasal göstergelerin eklenmemesi gerektiğini düşünen ve genel eğilimin de bu yönde olduğunu belirten Streeten (1994: 236), öncelikle özgürlüğün kendi içinde büyük bir önem arz ettiği ve belirli bir özgürlük kaybının diğer değişkenlerle desteklenemeyeceğini belirtir. Bununla birlikte, siyasal özgürlük değişkenlerinin İGE'deki diğer değişkenlere göre, ufak bir değişime karşı daha hassas olduğunu, daha düşük derecede nesnel olarak hesaplandığını, dolayısıyla endeksin toplam nesnellğine zarar vereceğini ve bu yüzden de farklı endekslerle hesaplanmaları gerektiğini vurgular. Bu bağlamda, 2010 yılı İGR'de de, cinsiyet eşitliği, siyasal haklar ve çok boyutlu yoksulluk gibi unsurları analize dâhil eden farklı yeni endeksler hesaplanmıştır (UNDP, 2010).

Endeks, özellikle ülkelerin çevresel ve insani gelişme performansları arasındaki ilişki olmak üzere, kalkınmanın çevresel boyutunu da görmezden gelmektedir (Sagar & Najam, 1998: 251). Ne var ki, ul Haq (1995: 58) yiyecek güvenliği, barınma, çevre gibi başka göstergelerin yeterli ve güvenilir verilere sahip oldukları zaman dikkate alınıp istenirse eklenilebileceğini ancak endekse daha fazla göstergenin eklenmesinin, endeksi geliştirmeyeceğini ve asıl göstergelere ve trende zarar vereceğini ifade etmektedir. Sen (2005b: x) de refah ve insani özgürlüğün siyasal, iktisadi, sosyal, yasal ve hastalıklarla ilgili birçok başka faktörden etkilendiğini ve İGE'nin ancak bu faktörlerin içinden birkaçının cesurca seçilmesiyle ve diğerlerinin dışlanmasıyla oluşturulduğunu ifade eder. Ancak, Sen (2005b: x)'e göre de, eklenen her yeni fazla değişken, bir diğerinin ve öncekilerin önemini azaltmaktadır. Bu nedenle daha fazla yeni göstergenin eklenmesi sorunu çözmeyecektir. Dolayısıyla Sen (2005b, s. xii), insani gelişme için gereken unsurların endekste eksikliğinden dolayı İGE ile genel olarak insani gelişme yaklaşımı arasında bir ayrıma gidilmesi gerektiğini ifade eder.

Endeks aynı zamanda yoksulluk problemine uzak kalmakta ve Sen'in tanımlama ve birleştirme problemleri olarak ifade ettiği, kimin yoksul olduğu ve kaç kişinin yoksul olduğu gibi sorulara da cevap verememektedir (Sumner, 2004: 14). Alkire vd. (2015) de, İGE'nin ölçülmesindeki her değişken farklı kaynaklardan elde edildiği için, ölçümün bireylerin çoklu yoksunluklarını görmezden geldiğini ifade etmektedir. Son olarak endeks, ayrıca eşitsizlik problemini de dışlamaktadır. Eşitsizlik problemine göre, bir ülke diğerlerinden daha yüksek bir İGE değerine sahip olabilir ancak bu ülkede yoksulluk yaygın ve büyük gruplar kalkınma sürecinden dışlanmış olabilir (Foster vd., 2005: 25). Bununla ilgili olarak da 2010 yılı İGR'de eşitsizliği de analize dâhil eden bir Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi ve hanehalklarının çok boyutlu yoksulluğunu ifade eden bir Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi hesaplanmıştır (UNDP, 2010: 217).

6. Sonuç ve Öneriler

İnsanların sosyal ve ekonomik sürecin en önemli aktörü olması düşüncesi, aslında içinde herkesçe kabul edilen bir gerçekliği taşır. Bir ulusun gerçek zenginliği olan insanların, herhangi bir karşılık beklenmeden, temel kapasitelerinin genişletilmesi düşüncesi, gereksiz bir kalkınma anlayışını içerisinde barındırmaz. Aksine kalkınmada, önemli ve gerekli bir süreci ifade eder. Ancak kalkınma, uzun yıllar iktisadi olarak tanımlandığı ve genelde büyümeye odaklandığı için, ne yazık ki böylesi bir düşünceye gereken önem verilememiştir. Dolayısıyla, merkezine insani koyan insani gelişme düşüncesinde temel kapasitelerin genişletilmesi ön plandadır. Bu yapılırken, ulusların esas zenginliğinin gelir artırımı değil, insanları olduğunun altı çizilmesi önemlidir. Herhangi bir toplumda, insanların yoksulluk ve sefalet içerisinde olmadığı, özgürce toplumsal aktivitelere katılım sağlayabildiği, bilgiye ve sağlık hizmetlerine ulaşabildiği, yani her anlamda belirli bir yaşam standardının üzerinde olduğu noktada insani gelişme sürecinden bahsedilebilir.

Amartya Sen'in kapasitelerin genişletilmesi olarak kalkınma düşüncesi, 1990 yılından sonra Mahbub ul Haq öncülüğünde düzenli olarak yayımlanmaya başlayan İnsani Gelişme Raporları'nda ortaya atılan insani gelişme yaklaşımının da temelini oluşturur. Böylece yalnızca gelir değil; bilgi, sağlık, temiz bir çevre, siyasal özgürlük ve hayatın basit zevkleri artık insani gelişmenin bir unsuru olmuş olur. Kalkınmanın hedefi, sağlıklı olmak ve iyi beslenmek, bilgi sahibi olmak ve toplum yaşamına katılım sağlamak gibi temel kapasitelerin genişletilmesi halini aldığı anda, insanın yaşamının değerinin artırılması ön plana geçmiş olur. Bu noktada gelire bağlı bir refah, arzu edilen bir unsur olmaktan çıkar, toplum, asıl refahın kendi insanları olduğunun farkına varır. Gelirin eleştirisini yapmak, elbette onu analizlerden dışlamak anlamına gelmez. Gelir, insan refahının yalnızca bir boyuttur. O halde, insanların gerçek yaşam düzeyleri hakkında fikir elde edebilmek için gelirin ve diğer faktörlerin bir arada dikkate alınması gerekir (Miller & Wadsworth, 1967: 1197). Öyle ki, aslında yüksek gelirli ülkelerde en yüksek sağlık ve eğitim rakamlarının görülmesi şaşırtıcı değildir. Gelir, doğru kaynaklara aktarıldığı zaman, gelirin kalkınma için elzem bir unsur olduğu sonucuna ulaşılmış olur. Bu bağlamda bilinçli bir kamu politikasının gelir artışını insanların yaşantılarına dönüştürmesi gerekir. Sonuçta da gelire dayalı büyümenin ötesine gidilmelidir. İnsanların yaşamlarının iyileştirilmesi olarak anlaşılan bir kalkınma anlayışıyla böylesi bir yaklaşımın merkezine konulan insanların, fırsatlara eşit

olarak erişimleri sağlanmalıdır. Bu çerçevede siyasal, sosyal ve kültürel faktörlere, iktisadi faktörler kadar önem verilmelidir. Fukuda-Parr (2003: 311-12) da bu bağlamda, insani gelişme sürecinin hızlandırılması için bir takım öneriler ortaya atmıştır. Bunlar, en temel anlamda eğitim ve sağlıkta iyileştirmeyi öngören bir sosyal kalkınma anlayışını, insani gelişmeye kaynak sağlayan bir iktisadi büyümeyi, insan haklarının korunması için siyasi ve sosyal, aynı zamanda da kurumsal reformları ve elbette tüm bireyler için insani gelişmenin temel unsurlarında adaleti içerir.

Bu çalışmayla birlikte, insani gelişme yaklaşımından türetilen İnsani Gelişme Endeksi'nin, insani gelişme sürecinin anlaşılması yolunda gerekli ama 'kaba' bir ölçüm olduğunun anlaşılması gerekir. Bu endeks, insani gelişmenin tam olarak anlaşılmasına yardımcı olamaz, çünkü siyasal özgürlükler, eşitsizlikler gibi birçok değişkeni ölçüme almakta sorun yaşar. Bu yüzden, bu ölçümün de ötesine gitmenin gerekliliğini savunan birçok çalışma (Ranis vd., 2006 gibi) söz konusudur. Bu nedenle aslında, İnsani Gelişme Endeksi ile genel olarak insani gelişme anlayışı arasında bir ayrıma gidilmesi gerekir. Öyle ki, insani gelişmenin değerinin anlaşılabilmesi için, yalnızca bu endekse odaklanmak hata olabilir. İnsani gelişme süreci, çok daha geniş anlamda bir kalkınma anlayışı sunar ve belirli bir kapasiteler listesine yönelik evrensel bir reçete belirtmez. İnsanların iyi ve yaşamaya değer bir hayat yaşayabilmesi için gereken özgürlükleri içerir. Tercihlerin ve kapasitelerin genişletildiği noktada önem arz eder. Bu bağlamda da, sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı için eğitim ve sağlık başta olmak üzere, bireylerin kapasitelerinin geliştirilmesine önem verilmesi, yalnızca gelir artışına önem verilmesinden çok daha önemlidir. Eğer böylesi bir anlayışı ölçme çabası söz konusu ise, çok daha fazla kapasiteyi içeren bir ölçüm önerilebilir; ancak böylesi bir ölçümün de hangi göstergelere ne kadar ağırlık verileceği veya yeni eklenen göstergeler arasındaki korelasyon ilişkilerinin mevcut olup olmayacağı gibi sorunlarla karşı karşıya kalacağı da dikkate alınmalıdır.

Kaynaklar

- Alkire, S. (2002a), *Valuing Freedoms*, New York: Oxford University Press.
- Alkire, S. (2002b), "Dimensions of Human Development", *World Development*, 30(2), 181-205.
- Alkire, S. & J. Foster & S. Seth & M.E. Santos & J.M. Roche & P. Ballon (2015), *Multidimensional Poverty: Measurement and Analysis*, Oxford: Oxford Univ. Press.
- Anand, S. & A. Sen (1994), "Human Development Index: Methodology and Measurement", *Human Development Report Office Occasional Paper 12*, New York: UNDP [Later published in S. Fukuda-Parr & A.K.S. Kumar (eds.), *Readings in Human Development* (2nd ed.) (138-151), New Delhi: O.U.P. 2005].
- Anand, S. & A. Sen (1997), "Concepts of Human Development and Poverty: A Multidimensional Perspective", *Human Development Working Papers*, New York: UNDP [Later published in S. Fukuda-Parr & A.K.S. Kumar (eds.), *Readings in Human Development* (2nd ed.) (228-244), New Delhi: O.U.P. 2005].
- Bardhan, P. (1993), "Economics of Development and The Development of Economics", *The Journal Of Economic Perspectives*, 7(2) Spring, 129-142.
- Booyesen, F. (2002), "An Overview and Evaluation of Composite Indices of Development", *Social Indicators Research*, 59, 115-151.

- Cahill, M.B. (2002), "Diminishing returns to GDP and the Human Development Index", *Applied Economics Letters*, 9, 885-887.
- Cahill, M.B. (2005), "Is The Human Development Index Redundant?", *Eastern Economic Journal*, 31(1) Winter, 1-5.
- Clark, D.A. (2006), "Capability Approach", in: D.A. Clark (ed.), *The Elgar Companion to Development Studies*, (32-45), Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.
- Fleurbaey, M. (2002), "Development, Capabilities and Freedom", *Studies in Comparative International Development*, 37(2) Summer, 71-77.
- Foster, J. & L.P. Lopez-Calva & M. Szekely (2005), "Measuring the Distribution of Human Development: methodology and an application to Mexico", *Journal of Human Development*, 6(1) March, 5-29.
- Fosu, A.K. & G. Mwabu (2010), "Human Development in Africa", *Human Development Research Paper 2010/08*, June, N.Y.: UNDP.
- Frank, A.G. (1966), "The Development of Underdevelopment", *Monthly Review*, 18(4) September, 17-37.
- Fukuda-Parr, S. (2003), "The Human Development Paradigm: Operationalizing Sen's Ideas on Capabilities", *Feminist Economics*, 9(2-3), 301-317.
- Fukuda-Parr, S. (2005), "Rescuing The Human Development Concept From the HDI: Reflections on a New Agenda", in: S. Fukuda-Parr & A.K.S. Kumar (eds.), *Readings in Human Development* (2nd ed.) (117-124), New Delhi: O.U.P.
- Gaspar, D. (2002), "Is Sen's Capability Approach an Adequate Basis for Considering Human Development?", *Review of Political Economy*, 14(4), 435-461.
- Gaspar, D. (2007), "What is the Capability Approach? Its Core, Rationale, Partners and Dangers", *The Journal of Socio-Economics*, No. 36, 335-359.
- Hopkins, M. (1991), "Human Development Revisited: A New UNDP Report", *World Development*, 19(10), 1469-1473.
- Kaynak, M. (2007), *Kalkınma İktisadi* (2. bas.), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kelley, A.C. (1991), "The Human Development Index: 'Handle with Care'", *Population and Development Review*, 17(2) June, 315-324.
- Kovacevic, M. (2010), "Review of HDI Critiques and Potential Improvements", *Human Development Research Paper 2010/33*, New York: UNDP.
- Lewis, W.A. (1954), "Economic Development with Unlimited Supplies of Labour", *The Manchester School of Economic and Social Studies*, 22(2), 139-191.
- McGillivray, M. (1991), "The Human Development Index: Yet Another Redundant Composite Development Indicator?", *World Development*, 19(10), 1461-1468.
- Miller, W.L. & H.A. Wadsworth (1967), "Improving Measures of Economic Development", *Journal of Farm Economics*, 49(5), Dec., 1193-1197.
- Nurkse, R. (1961[1953]), *Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries*, New York: Oxford University Press.
- Nussbaum, M. (2000), *Women and Human Development*, Cambridge University Press.
- Qizilbash, M. (1996), "Capabilities, well-being and human development: A survey", *Journal of Development Studies*, 33(2), December, 143-162.

- Ranis, G. & F. Stewart (2000), "Strategies for Success in Human Development", *Journal of Human Development*, 1(1), 49-69.
- Ranis, G. & F. Stewart & E. Samman (2006), "Human Development: Beyond the Human Development Index", *Journal of Human Development*, 7(3), 323-358.
- Rawls, J. (1971), *A Theory of Justice*, The Belknap Press of Harvard University Press.
- Robeyns, I. (2003a), "The Capability Approach: An Interdisciplinary Introduction", *Training Course preceding the 3rd Int. Conf. on the Capability Approach*, Pavia, Italy (Sept.), <<http://www.hd-ca.org/pubs/323CAtraining20031209.pdf>>, 21.08.2010.
- Robeyns, I. (2003b), "Sen's Capability Approach and Gender Inequality: Selecting Relevant Capabilities", *Feminist Economics*, 9(2-3), 61-92.
- Rosenstein-Rodan, P.N. (1943), "Problems of Industrialization of Eastern and SouthEastern Europe", *The Economic Journal*, 53(210/211), 202-211.
- Rostow, W.W. (1960), *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge University Press.
- Sagar, A.D. & A. Najam (1998), "The Human Development Index: A Critical Review", *Ecological Economics*, 25, 249-264.
- Sen, A. (1979), "Equality of What?", *The Tanner Lecture on Human Values*, Delivered at Stanford University, May 22; [Later published in S. McMurrin (ed.), *Tanner Lectures on Human Values* (pp. 197-220), Cambridge University Press. 1980].
- Sen, A. (1987), "The Standard of Living" (Lecture I and Lecture II), in: G. Hawthorn (ed.), *The Standard of Living* (1-38), Cambridge: Cambridge University Press.
- Sen, A. (1992), *Inequality Reexamined*, New York: Oxford University Press.
- Sen, A. (1993), "Capability and Well-Being", in: M.C. Nussbaum & A. Sen (eds.), *The Quality of Life* (30-53), Oxford: Clarendon Press.
- Sen, A. (1999), *Commodities and Capabilities*, New Delhi: Oxford University Press [First published in 1985, Amsterdam: Elsevier].
- Sen, A. (2000), "A Decade of Human Development", *Journal of Human Development*, 1(1), 17-23.
- Sen, A. (2004), *Özgürlükle Kalkınma*, (çev. Y. Alogan), İstanbul: Ayrıntı.
- Sen, A. (2005a), "Development As Capability Expansion", in: S. Fukuda-Parr & A.K.S. Kumar (eds.), *Readings in Human Development* (2nd ed.) (3-16), New Delhi: Oxford University Press.
- Sen, A. (2005b), "Foreword", in: S. Fukuda-Parr & A.K.S. Kumar (eds.), *Readings in Human Development* (2nd ed.) (vii-xiii), New Delhi: Oxford University Press.
- Singer, H.W. (1952), "The Mechanics of Economic Development", *Indian Economic Review*, 1(2) August, 1-18.
- Smith, A. (1994[1776]), *An Inquiry into The Nature and Causes of The Wealth Of Nations*, (ed. E. Cannan), New York: The Modern Library.
- Srinivasan, T.N. (1994), "Human Development: A New Paradigm or Reinvention of the Wheel?", *The American Economic Review*, 84(2) May, 238-243.
- Stewart, F. (2006), "Basic Needs Approach", in: D.A. Clark (ed.), *The Elgar Companion to Development Studies* (14-18), Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.

- Streeten, P. (1994), "Human Development: Means and Ends", *The American Economic Review*, 84(2), Papers and Proceedings of the Hundred and Sixth Annual Meeting of the American Economic Association (May), 232-237.
- Streeten, P. & S.J. Burki (1978), "Basic Needs: Some Issues", *World Development*, 6(3) March, 411-421.
- Streeten, P. & S.J. Burki & M. ul Haq & N. Hicks & F. Stewart (1981), *First Things First: Meeting Basic Human Needs in The Developing Countries*, Washington D.C., Oxford University Press.
- Sugden, R. (1993), "Review: Welfare, Resources, and Capabilities: A Review of Inequality Reexamined by Amartya Sen", *Journal of Economic Literature*. 31(4) December, 1947-1962.
- Sumner, A. (2004), "Economic Well-being and Non-economic Well-being: A Review of the Meaning and Measurement of Poverty", *UNU-WIDER Research Paper No. 30*.
- Thorbecke (2009), "Kalkınma Doktrininin Evrimi, 1950-2005", İçinde: F. Şenses (der.), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma* (123-175), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Todaro, M.P. & S. Smith (2009), *Economic Development* (10th ed.), Addison-Wesley.
- ul Haq, M. (1995), *Reflections on Human Development*. N.Y.: Oxford University Press.
- UNDP (1990), *Human Development Report 1990*, New York: Oxford University Press.
- UNDP (1993), *Human Development Report 1993*, New York: Oxford University Press.
- UNDP (1999), *Human Development Report 1999*, New York: Oxford University Press.
- UNDP (2002), *Human Development Report 2002*, New York: Oxford University Press.
- UNDP (2010), *Human Development Report 2010*, New York: Palgrave Macmillan.
- Veenhoven, R. (2007), "Subjective Measures of Well-being", in: M. McGillivray (ed.), *Human Well-being: Concept and Measurement* (214-239), New York: Palgrave Macmillan.

Uğur, M.S. (2017), "Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı ve İnsan Merkezli Bir Kalkınma Anlayışı", *Sosyoekonomi*, Vol. 25(31), 91-107.

Katılımcı Demokrasi ve Bütçeleme¹

Gökhan ÇOBANOĞULLARI, Department of Public Finance, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erciyes University, Turkey; e-mail: gokhanc@erciyes.edu.tr

Ahmet Burçin YERELİ, Department of Public Finance, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Hacettepe University, Turkey; e-mail: aby@hacettepe.edu.tr

Participatory Democracy and Budgeting²

Abstract

Participatory budgeting, which was emerged at the end of 1980's and enables citizens to participate in a system that is in accordance with the free will to decide directly related to budget spending and priorities. This budgeting system showed a great development in recent years, particularly to ensure the direct participation of the public in local government budgeting process. Central and local governments will have a more democratic society by ensuring the participation of citizens in the budgeting process. In addition, participatory democracy and budgeting development is a need to provide national and regional development. In this study, participatory democracy concept has discussed in order to describe it comprehensively.

Keywords : Participatory Democracy, Participatory Budgeting, Governance.

JEL Classification Codes : H61, H72, H77.

Öz

1980'li yılların sonu itibariyle ortaya çıkan katılımcı bütçeleme anlayışı, vatandaşların, doğrudan bütçe harcamaları ve öncelikleri ile ilgili kararlara özgür iradesi doğrultusunda katılmasını sağlayan bir sistemdir. Bu bütçeleme sistemi son yıllarda büyük gelişme kaydederek özellikle yerel yönetimlerde halkın bütçeleme sürecine doğrudan katılımını sağlamaktadır. Merkezi ve yerel yönetimler bütçeleme sürecine vatandaşların katılımını sağlayarak daha demokratik bir yapıya sahip olabileceklerdir. Ayrıca ulusal ve bölgesel kalkınmayı sağlamak için katılımcı demokrasi ve bütçelemenin gelişmesine ihtiyaç vardır. Çalışmada öncelikle, katılımcı bütçelemenin daha iyi anlaşılabilmesi için bu uygulamanın temelini oluşturan katılımcı demokrasi kavramı ele alınacaktır.

¹ Bu makale Sosyoekonomi Derneği ile Hacettepe Üniversitesi Piyasa Ekonomisini ve Girişimciliği Geliştirme Merkezi tarafından Almanya'nın Münih şehrinde, 29-30 Ekim 2015 tarihlerinde düzenlenen "Birinci Uluslararası Sosyoekonomi Derneği Yıllık Buluşması"nda sunulan çalışmanın gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

² This article is the revised and extended version of the paper presented in "First International Annual Meeting of Sosyoekonomi Society" which was held by Sosyoekonomi Society and CMEE - Center for Market Economics and Entrepreneurship of Hacettepe University, in Munich/Germany, on October 29-30, 2015.

Anahtar Sözcükler : Katılımcı Demokrasi, Katılımcı Bütçeleme, Yönetişim.

1. Giriş

Katılımcı bütçeleme, 1980 yılından itibaren ortaya çıkan katılım araçlarından en başarılı olanlarının başında gelmektedir. Bu bütçeleme yaklaşımı ilk defa Brezilya'nın Porto Alegre kentinde uygulanmaya başlamış ve devamında bazı Latin Amerika ülkelerinde (Peru, Ekvator, Kolombiya) yaygınlaşarak Kuzey Amerika ve Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Bugün Avrupa'da yüzden fazla şehirde katılımcı bütçeleme uygulamasına rastlanmaktadır (Sakinç & Bursalioğlu, 2014: 1). Bu bütçeleme yaklaşımı son yıllarda büyük bir gelişme kaydederek, özellikle yerel yönetimlerde, halkın bütçeleme sürecine doğrudan katılımını sağlamaktadır.

Katılımcı bütçeleme anlayışını ele almadan önce bu uygulamanın temelini oluşturan katılımcı demokrasi kavramını anlamak gerekir. Katılımcı demokrasi kavramı bizi yerelleşme kavramına götürmektedir. Çünkü katılımcı demokrasi, demokrasi ve yerelleşme kavramları arasındaki ilişkinin daha güçlü olmasını sağlar. Demokrasinin en basit anlamda katılımı ifade eden olgusu oy verme yöntemidir. Ancak böyle bir yöntem ile seçmenlerin siyasi sürece katılımı, katılımcı demokrasinin varlığını tam olarak yansıtmamaktadır (Sakinç & Bursalioğlu, 2014: 1). Kavramın daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle katılımcı demokrasi kavramı ele alınacaktır. Daha sonra katılımcı demokrasi fikrinin maliye alanına yansımaları ve katılımcı bütçeleme anlayışının doğuşu, işleyişi ve yöntemleri ortaya konulacaktır.

2. Katılımcı Demokrasi

Doğrudan demokrasi, eski Atinalılarda denendiği gibi, bir ayrımı farklı bir şekilde ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Karar alan ve yasa koyan birçok kurumun içinde bulunduğu büyük çoğunluk, katılımın sadece azınlıklar ile sınırlı kalmasını değil, aynı zamanda tüm vatandaş kitlesine yayılmasını garantilemiştir. Aynı şekilde Rousseau, kendini yönetme hakkına sahip olmayan birinin kendi hür iradesi ile karar alamayacağını ve ancak iktidar ve özgürlüğün bağdaştığı bir çerçeveye sadece doğrudan demokrasi ile ulaşabileceğini söylemiştir. Rousseau'nun, *Du Contrat Social*'inde, İngiliz halkının aslında özgür olmadığı, sadece parlamento üyelerinin seçilmesi sırasında özgür oldukları iddia edilerek, İngilizlerle alay edilmekte, “Üyeler seçilir seçilmez tekrar köleleşir” görüşüne yer verilmektedir. Rousseau'ya göre, kendini yönetme hakkını bir başkasına devrettiğinde kişi artık özgür değildir. Çünkü egemenlik hiç bir şekilde devredilemez ve bu hak halka aittir. Fakat önemli olan, halkın bu hakkı nasıl elinde tutacağı ve nasıl uygulamaya koyacağıdır. Bu bağlamda karşımıza doğrudan demokrasiye katkı sağlayan katılımcı demokrasi çıkmaktadır (Arblaster, 1987: 92).

Katılımcı demokrasi süreci aslında aşağıdan yukarıya doğru esnekliği ön planda tutan müzakereci bir yapıya sahiptir. Yerel yönetimler her durumda bu modeli uygulamaya da en azından “mahalle meclisleri”, “halka açık toplantılar” gibi doğrudan demokrasi uygulamalarıyla seçmenleri sürecin içerisine dâhil edebilmektedirler. Fakat ne yazık ki bu uygulamalar katılımcı demokrasiyi yeterince yansıtmamaktadır (Sakinç & Bursalioğlu,

2014: 2). Bu açıdan bakıldığında bir toplum, kendini yönetme şeklindeki demokratik yaklaşım idealine yaklaştıkça, halkın yönetime katılım oranı gittikçe artar ve bundan dolayı da yönetenlerle yönetilenler arasındaki geleneksel ayırım ortadan kalkmaya başlar. Bu doğrultuda, insanların kendi kendilerini yönetmelerine izin verilmesi, yönetim sorununa bir çözüm niteliğinde olacağı aşikârdır. Bu yüzden katılımcı demokrasinin sosyal yaşam içinde çeşitli etkileri mevcuttur. Ayrıca, katılımcı demokrasiyi politik bir araç veya yöntem olmaktan ziyade, hayatın içine entegre olmuş bir yapı olarak düşünmek daha doğru bir ifade olacaktır.

J.S. Mill katılımcı demokrasinin bir yaşam tarzı olması yani kamu kurumlarının alacağı her kararda halkın katılımının olması gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

“Sosyal devletin bütün acil ihtiyaçlarını tamamen sağlayabilen tek yönetimin tüm halkın katılımıyla gerçekleştiği; her hangi bir katılımın, en küçük kamu görevi olsa bile, bu türden bir devlet için faydalı olduğu; katılımın her yerde, toplumun genel gelişim derecesi kadar büyük olması gerektiği ve devletin egemen iktidarın paylaşılmasının her şeyden çok arzulandığı gayet açıktır” (Mill, 1976’dan aktaran: Arblaster, 1987: 94).

Fakat demokrasi günümüzde hemen hemen her yerde, temsilcilik sistemiyle aynı anlamda kullanılmaktadır. Bundan dolayı da, yaklaşık olarak 150 yıl önce ‘doğrudan’ kelimesi, ‘demokrasi’ diye bilinen terim ile bütünleşmiştir. Ancak günümüzde etkisi olmayan bu kelime yerini dolaylı demokrasiye bırakmıştır. Tüm vatandaşların kişisel katılımını sağlamayacak kadar büyük olan toplumlara temsilcilik sisteminin uyarlanması tek çıkar yol olarak görülmüştür. Aksine bu sistemin açıkça görülebilen tehlikeleri mevcuttur ve temsilcilerin aslında halka ait olan gücü ve yetkiyi haksız yere kendilerine mal etmesi gibi bir risk bulunmaktadır (Arblaster, 1987: 119). Temsilcilik ise aslında Bevan’ın dediği gibi şöyle açıklanabilir:

Temsilci kişiyi, belli bir durumda, temsil ettiği insanlar nasıl davranacaksa öyle davranan kişi olarak tanımlayabiliriz. Yani kısacası onlarla aynı türden olmalıdır... Seçim, temsilciliğin sadece bir bölümüdür. Eğer seçilen kişi, kendini seçenlerin diliyle konuşursa, temsilcilik tam bir hale gelir... temsilci kendini seçenlerin değerlerini paylaşmalıdır; yani, onların gerçekleriyle uyum içinde olmalıdır. (Bevan, 1978’de aktaran: Arblaster, 1987: 121).

Temsilcilik uygulamasını diğer bütün sistemleri göz önüne alarak değerlendirdiğimizde en demokratik olarak düşüsek dahi, karşımıza Walter Whitman’ın şu ifadesi çıkmaktadır: “seçilenlerin bitmeyen cesaretini engellemek için önlemler alınsa dahi, yine de demokratik açıdan değerlendirdiğimizde, temsilcilik ilkesinin yapısında bulunan sorunlarla yüz yüze kalınacaktır” (Arblaster; 1987: 122). Ayrıca bugün birçok ülkede uygulanan temsili demokrasi sisteminin halkın gerçek gereksinimlerini karşılamadığı görülmektedir. Çünkü temsili demokrasi; toplum içinden vatandaşları, parlamento veya meclis adı verilen ortamda toplayarak doğrudan demokrasinin bir benzerini oluşturmaya çalışmaktadır. Ancak böyle bir durumda demokrasinin en temel taşı olan bireyin pasif bir rol üstlendiği görülmektedir. Bu yüzden, temsili demokrasinin yapısında bulunan problemleri ortadan kaldırmak için demokrasi kavramında yeni açılımlar aranmakta ve bunlardan ilki, vatandaşları süreçlere doğrudan katmayı hedefleyen katılımcı demokrasi

anlayışı; ikincisi ise toplulukları hedef alan çoğulcu ve çok kültürlü demokrasi anlayışı olmaktadır (Banger, 2011).

Bu problemlerin çözümüne ek olarak, modern teknoloji, politik tartışmalarda ve karar almada oldukça mükemmel bir biçimde uygulanabilir ve halkın doğrudan katılımını sağlayabilir (Arblaster, 1987: 125). Buna göre ülkelerin katılımcı demokrasiyi geliştirmek için demokratik sistemlerini modern teknolojilerle entegre etmeleri gerekmektedir. (Wolf, 1970: 34-37). Bunun yanında, merkezden uzaklaşarak küçük yerel toplulukları ya da fabrikalar, resmi daireler, kolejler ve okullar gibi kurumları ele aldığımızda, bu kurumların doğrudan katılım ilkesini benimseyerek yönetildiklerinde herhangi bir iletişim ya da büyüklük sorunu ile karşılaşmadığı görülmektedir (Arblaster, 1987: 125-126). Fakat modern toplumlarda doğrudan demokrasinin beklenenden daha az uygulanıyor olmasının nedeni pratik ya da teknik olmaktan ziyade politiktir. Çünkü iktidar ve yetki gücünü elinde tutanlar doğrudan demokrasiyi istemezler ve bu yöndeki girişimlerin önüne geçerler (Arblaster, 1987: 126). Bu durum doğrudan demokrasi dediğimiz katılımcı demokrasi anlayışının daha da yaygınlaşmasına engel olmuştur.

Katılımcı demokrasi iki temel okula ayrılmaktadır. Birincisi ampirik-analitik yönelimli, ikincisi ise daha çok normatif toplum ve siyaset kuramıyla alakalıdır. Normatif okul, genişlemeci veya katılımcı demokrasi anlayışına oldukça önemli katkılar sağlamıştır. Bundan dolayı katılımcı demokrasi normatif okulun merkezinde yer almaktadır. Bu okulda olması gereken durum, form, şartlar ve etkiler olarak incelenmektedir. Örneğin kamusal süreçlere oldukça fazla katılma ve çıkarların buluşmasının, çıkarların uyuşmasının, iletişimin, uzlaşmanın ve oy kullanma hakkına sahip olanlar arasında barışçı anlaşmanın tarzı olarak katılma gibi (Schmidt, 2002: 164-165).

Katılımcı demokrasi kuramı, oy kullanma hakkına sahip olan vatandaşların çerçevesini genişletmek ve oy verenlerin kamusal işler konusunda fikirlerini açıkça ifade edebilmesini sağlamak, irade oluşturmak ve karar aşamasına katılımını artırmak ve yoğunlaştırmak ister. Katılımcı demokrasi kuramında vatandaşların bu taleplerinin çeşitli gerekçeleri vardır. Bunların en başında gelen ise, seçmenlerin önceliklerinin dışsal değil, daha çok siyasal sürecin içsel büyüklüklerini kabul etmesidir. İçsel öncelikleri benimseyen katılımcı demokrasi, her vatandaşın ve oy kullanma hakkına sahip olanların tümünün siyasal iradesinin, siyasal iradenin oluşum aşamasının ve karar aşamasının önüne geçmediğini, bilakis bu aşamanın ürünü olduğu şeklindeki yol gösterici tezi izler (Schumpeter, 1950). Bu yol gösterici tez doğrultusunda bakıldığında katılımcı demokrasi anlayışının yönetim alanına kazandırdığı faydaları şöyle sıralayabiliriz (Banger, 2011):

- Demokratik model ile seçmenler karar mekanizmalarında yer alır, erk sahibi olur ve kararları etkilerler.
- Yurttaşlar pasiflikten kurtulup harekete geçerek alternatif ve dengeleyici paralel bir güç oluştururlar.
- Vatandaşların politikaya olan güvensizlik, ilgisizlikleri aşılabılır; yozlaşmanın önü alınabilir.

- Katılımcı demokrasi, hem bir karar verme aracı hem de bir iyileştirme sürecidir.
- Katılımcı demokrasi halkın sürekli eğitimini, katılımını ve birlikte karar verip iş yapabilmesini sağlar.
- Katılımcı demokrasi ortamında seçmenlerin politikayı seçim dışında da etkileme olanağı doğar.
- Katılımcı demokratik bir ortam vatandaşlara ödev ve sorumluluk yükler; yurttaş olmanın gereklerini kavramalarına yardımcı olur.
- Temsili demokrasinin yarattığı seçen ile seçilen arasındaki mesafeyi ortadan kaldırır.
- Katılımcı demokrasi sayesinde politikacı ile halk arasındaki ilişkisinin kesilmesi önlenir.
- Katılımcı demokrasi, bir krize girmiş olan temsili demokrasinin pek çok eksiğini tamamlar ve onun aşılmasını sağlayarak demokratik gelişimin önünü açar.
- Aktif olmak isteyen vatandaşlara, kendilerine ilişkin kararlara katılma olanağı verir.

3. Katılımcı Demokrasi Anlayışının Maliye Alanına Yansımaları

Ülkeler kendi rejimleri doğrultusunda hizmet sundukları halkın gereksinimlerini belirlemek için çeşitli yol ve yöntemler kullanmaktadırlar. Bu yöntemler ülkeden ülkeye değişiklik gösterdiği gibi gelişmiş batı toplumlarına bakıldığında halkın ihtiyaçlarının neler olduğunu ortaya koymak için oluşturulan, katılım yol ve yöntemlerinin doğrudan demokrasiye uygulama olanağı sağlaması açısından oldukça önemlidir.

Bu açıdan, katılma kavramının bireylerin seçimlerde oy vermesinin yanında kamu kurumlarında yönetime katılması, iş ve sosyal hayatta alınan kararlara katılması vb. gibi birçok olguyu içine aldığı görülmektedir. Bu alanda yapılan araştırmalara bakıldığında ise karşımıza siyasal katılım ve yönetsel katılma gibi kavramlar çıkmaktadır (Belli & Aydın, 2012: 138). Siyasal ve yönetsel katılım kavramlarından hareketle yöneticiler ve vatandaşlar arasında kurulacak bir iletişim modeli (katılımcı demokrasi) ile birlikte kamu kaynaklarının dağıtımında ortaya konulacak bütçe büyüklüğünün nasıl kullanılacağına vatandaşların karar vermesi ve karar alma aşamalarında vatandaşın doğrudan bulunması sağlanmış olacaktır. İşte burada da karşımıza yeni bir uygulama olan katılımcı bütçeleme sistemi çıkmaktadır.

4. Katılımcı Bütçeleme

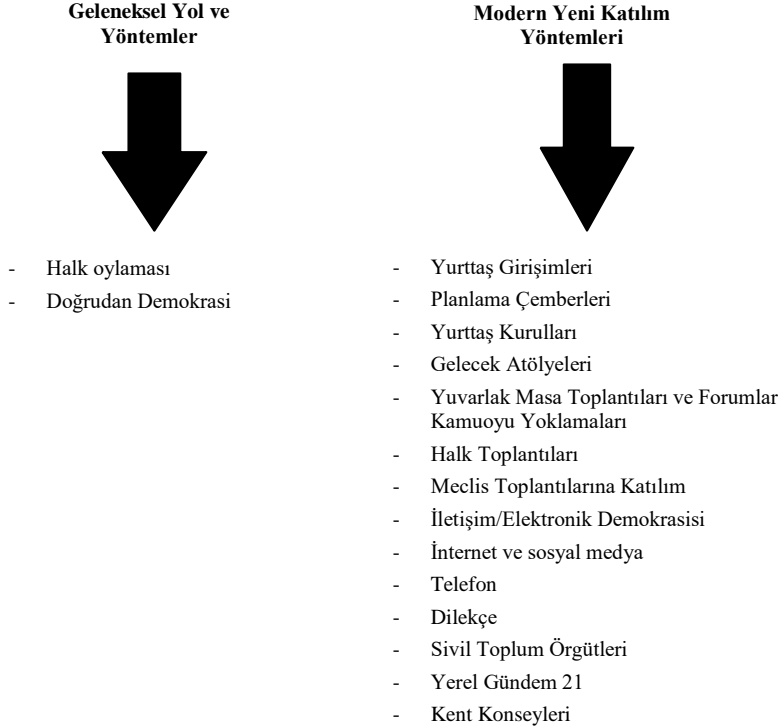
Katılımcı bütçeleme programlarının gelişimi incelendiğinde bu uygulamanın Brezilya'daki mevcut demokrasinin daha da güçlendirilmesine yönelik çabaların bir parçası olduğu görülmektedir. Brezilya'nın kültürel ve ekonomik yapısına bakıldığında ülke içerisinde yaşanan yolsuzluklar ve adam kayırmacılığının önlenmesi amacıyla katılımcı bütçelemeye yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmaların ilk önemli adımı 1988 yılında İşçi Partisinin iktidara gelmesi ve demokratik katılımı esas alan katılımcı bütçelemenin hayata geçirilmesidir. Bu bütçe türü ilk kez 1989 yılında Porto Alegre'de başlamış ve yoksul

halkın kamu harcamalarından daha fazla pay alabilmesi amacıyla uygulamaya konulmuştur (Wampler, 2000). Brezilya Demokratik Hareket Partisi (PMDB) tarafından katılımcı bütçelemenin yerel yönetimlerde uygulanabilmesiyle ilgili öneriler 1970’li yılların sonu ile 1980’lerin ilk yarısında çeşitli tartışmalara neden olmuştur. Katılımcı bütçeleme uygulamaları ile ilgili önerilerin PMDB’nin 1988 seçimlerinde Brezilya’nın Porto Alegre kentinde ve diğer 36 belediyede seçimleri kazanmasına neden olduğu düşünülmektedir. Aslında katılımcı bütçeleme Porto Alegre’de PMDB tarafından ortaya atılmış bir bütçeleme sistemidir (Meriç, 2013: 162). Daha sonraki aşamada, katılımcı bütçeleme yayılarak Porto Alegre’nin de üye olduğu yerel yönetim birliklerinde yer alan 8 belediyede de uygulanmıştır (Goldfrank, 2006: 6). Bu bütçenin uygulandığı 1989 ve 1990 yıllarında bin kişiden daha az sayıda katılımcı (vatandaş) sürece katılmıştır. 1992 yılına gelindiğinde ise bu uygulamaya katılım giderek artmış ve 8 bin kişiye ulaşmıştır. 1992 yılındaki seçimden sonra ise 20 binden fazla katılımcıyla devam etmiştir. Brezilya’nın Porto Alegre şehrindeki uygulamanın olumlu sonuçları alınınca katılımcı bütçeleme diğer ülkelerde de uygulanmaya başlamıştır. 2000 yılı Temmuz ayına gelindiğinde birçok kentte (100) katılımcı bütçelemeye yönelik farklı türde uygulamalar hayata geçirilmiştir (Wampler, 2000).

Brezilya’nın Porto Alegre kentinde ortaya çıkan katılımcı bütçeleme uygulaması demokratik mekanizmaları genişleterek, yerel düzeyde halk yönetimi vurgusunun geliştirilmesi için çalışan bir sistemdir (Yıldırım, 2008: 278).

Katılımcı bütçeleme, halkın, doğrudan bütçe harcamaları ve öncelikleri ile ilgili kararlara özgür iradesi doğrultusunda aktif bir biçimde katılmasını sağlayan sistem olarak tanımlanmaktadır. Katılımcı bütçeleme uygulamasını hayata geçirmek için birçok metod ve farklı uygulamalar mevcuttur (Sakinç & Bursalıoğlu, 2014: 2). Bu yöntemler, “Geleneksel Yol ve Yöntemler” ile “Modern Yeni Katılım Yöntemleri” olarak sayılabilir (Çukurçayır, 2002: 121-143):

Şekil: 1 Katılımcı Bütçeleme Yöntemleri

Kaynak: Çukurçayır, 2002: 121-143.

Yukarıdaki yöntemlerde görüldüğü gibi, katılımcı bütçeleme katılımcıların da sistemin içerisinde bulunmasını sağlayan bir yönetim yapısını benimsemiştir. Katılımcı bütçeleme anlayışının temelinde bireylerin ya da sivil toplum kuruluşlarının özgür iradeleri doğrultusunda gönüllü ya da düzenli olarak belirlenmiş bir takvim süreci içerisinde belediye bütçesinin hazırlanması kısmının tamamında olmasa da en azından harcamaların bir kısmı için karar verme sürecine katılmasını esas almaktadır (Goldfrank, 2006).

Katılım süreçlerinde vatandaşların bütçeleme sürecine katılımını artırmak için bazı temel unsurların belirlenmesi, sürecin daha başarılı olmasında oldukça önemlidir. Bütçeleme sürecinde vatandaş katılımını belirleyen temel unsurlar şöyledir (Ebdon & Franklin, 2006: 438):

Tablo: 1
Bütçelemede Vatandaş Katılımını Belirleyen Temel Unsurlar

<u>Unsurlar</u>	<u>Değişkenler</u>
Çevre	<ul style="list-style-type: none">• Hükümet yapısı• Politik kültür
	<ul style="list-style-type: none">• Yasal düzenlemeler• Nüfus büyüklüğü
	<ul style="list-style-type: none">• Etnik çeşitlilik• Zamanlama
	<ul style="list-style-type: none">• Bütçe tahsis türü
Süreç	<ul style="list-style-type: none">• Katılımcılar (seçim yöntemi, üye sayıları, temsilciler)• Ödeme istekliliği/samimi tercihler
İşleyiş	<ul style="list-style-type: none">• Halka açık toplantılar• Odak grupları
	<ul style="list-style-type: none">• Simülasyonlar
	<ul style="list-style-type: none">• Danışma komiteleri• Anket
Amaç ve Sonuçlar	<ul style="list-style-type: none">• Çıkarıcılığın azaltılması• Bütçe hakkında katılımcıların eğitimi
	<ul style="list-style-type: none">• Bütçe tekliflerine destek sağlanması• Karar almada girdilerin toplanması• Kaynak tahsisini değiştirmek• Güven aşlamak• Toplumsal birlik duygusu sağlamak

Kaynak: Ebdon & Franklin, 2006: 438.

Tablo 1’de görüldüğü gibi Ebron ve Franklin, katılımcı bütçelemede, vatandaş katılımını belirleyen değişkenleri 4’e ayırmaktadır. *Çevre, Süreç ve İşleyiş*’i bağımsız değişken olarak nitelerken *Amaç ve Sonuçları* bağımlı değişken olarak tanımlamıştır. Örneğin, *Çevre* unsuru açısından katılımcılık seviyesinin nasıl etkilendiğini ele alacak olursak, siyasi ortamın olumlu olmadığı bir bölgede vatandaşların katılımı olumlu olan bölgelere göre daha az olacaktır. Çünkü politik kültürün oluşmadığı, siyasi çatışmaların olduğu bir bölgede insanlar politika yapımcılar ile birlikte bir karar almak yerine kararlara uymayı tercih ederler. Ayrıca, nüfus büyüklüğü de katılım ortamını etkileyebilmektedir. Bu bağlamda, büyük şehirlerde katılımın daha belirgin olduğunu söyleyebiliriz (Ebdon & Franklin, 2006: 438-439).

İşleyiş unsuru içinde yer alan halk toplantıları katılımcılık açısından oldukça önemlidir. Halk toplantılarına, halktan kişiler, kamuya açık bir ortamda bilgi edinmek ve kendi görüşlerini ifade etmek üzere davet edilir. Halk toplantıları vatandaşlara doğrudan bilgi vermekte yeterince iyi olmasa da, ön bilgi paylaşımı açısından oldukça iyidir (Ebdon & Franklin, 2006: 440). Bu toplantılar sayesinde, kısa sürede çok insana erişim sağlanarak bilgi verilebilmektedir. Ek olarak, vatandaş ile yetkililer arasındaki iletişim doğrudan yüz yüze yapılarak aradaki güven ortamı da pekiştirilmiş olmaktadır. *Amaç ve Sonuçlar*, vatandaş katılımı için önemli olan bir sonraki unsurdur. Bu unsur, hem katılımın hedeflerini hem de sonuçlarını değerlendirir. Katılım sürecinin başlangıcında öncelikle hedefler belirlenmelidir. Çünkü süreç tamamlandıktan sonra elde edilen sonuçlar ile başlangıçta belirlemiş olduğumuz hedefler karşılaştırılarak, bütçeleme sürecinde katılımcılığın ve etkinliğin değerlendirilmesi sağlanmış olacaktır (Ebdon & Franklin, 2006: 441). Bu açıdan, hedeflerin önceden belirlenmesi oldukça önemlidir.

Ayrıca, katılımcı bütçeleme uygulamasının demokratikleşme açısından da oldukça faydası vardır. Bunlardan en önemlisi gelir düzeyi düşük ve politik açıdan dışlanmış kesimlerin de karar alma sürecine katılma fırsatının bulunmasıdır. Diğer bir yandan bu tür bir anlayış ile birlikte halkın bütçeleme sürecine katılımının sağlanmasıyla açık ve toplumsal bir bütçeleme sürecinin oluşturularak geçmişten bu yana gelen yolsuzlukların ve benzeri sorunların ortadan kaldırılması hedeflenmektedir (Wampler, 2000).

Ancak katılımcı bütçeden bahsedebilmek için yukarıda bahsedildiği gibi sadece katılım kısmından bahsetmek yetmeyecektir. Bu yüzden katılım kısmı kadar bütçeden de bahsetmek gerekir. Kısaca bütçeyi, kurumların kaynak dağılımını düzenleyen mekanizma olarak nitelendirebiliriz. Dolayısıyla kurumun üzerindeki dağılımına katılımcının karar vereceği bir “kaynak” yoksa katılımcı bütçe süreci kozmetik bir uygulama olarak kalmaya mahkûm olacaktır (TEPAV, 2007: 3).

Yerel yönetimlere bakıldığında kaynaklar genellikle “zorunlu harcamalar” olarak adlandırılan personel ve idari giderlere, borç ödemelerine ve devam eden yatırımlara bile yetersiz kalmaktayken yeni yatırımlara ayrılacak kaynak ya hiç bulunamamakta ya da proje kredisi vb. yöntemlerle borçlanma yoluyla temin edilmektedir. Bundan dolayı, yerel yönetimler açısından mahalle düzeyinde katılım sonucu ortaya çıkan önceliklerin belirlenmesi, sonuç doğurmayan, bu nedenle bir süre sonra da itibarını yitiren bir uygulama olma riski taşımaktadır. Bu sebeple yerel yönetimlerin yatırım harcaması yaparken esnek bir yapıya kavuşturulması katılımcı bütçeleme için daha anlamlı olmasını sağlayacaktır (TEPAV, 2007: 3).

Katılımcı bütçelemeyle ilgili birçok ülkede çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Bu uygulamaların en yaygını belediye bütçesinin belirli bir oranının bir yatırım fonu olarak ayrılması şeklindedir. Aslında buna çoğunlukla katılımcı bütçe denilmektedir. Belirli toplumsal gruplar ise bu kaynak için yıllık yatırım stratejileri hazırlamaktadır. Bu grupların kararları yerel düzeyde önerilmekte ve tartışılmaktadır. Topluluklar yeni fon kaynakları için rekabete girmeye zorlanmamaktadır. Aksine sınırlı kaynakların daha etkin kullanılması için yerel otoriteler ile birlikte çalışmaktadırlar (Community Pride Initiative, 2005: 6).

Katılımcı bütçe sürecini “katılımcı” yapan etmenleri ise dört gruba ayırabiliriz:

- Ne kadar vatandaşın ve örgütün katılarak öncelik tercihini beyan ettiğini ifade eden “katılımın niceliği”³,
- Öncelik tercihlerinin nasıl gerekçelendirildiği, tercihlerin bilgiye dayalı olup olmadığı ile ilgili olarak “katılımın niteliği”,
- Tercihlerin hizmetlere ne ölçüde dönüştüğünün ve sürecin yaşam kalitesine katkısının izlenebilirliği ve
- Oyunun kurallarının nasıl belirleneceği ve sürecin nasıl yönetileceğidir.

Burada önemli olan nokta, “katılımın niceliği ve niteliği” ifadesinin bütçeleme sürecine ne kadar yansıtılıp ne kadar yansıtılmadığı ile ilgilidir (TEPAV, 2007: 3). Bu bağlamda, katılımın niceliği için esas olan ölçüt, vatandaşların kolay bir şekilde bütçeleme sürecine katılabilmesini sağlanması ve katılımcıların toplumun geniş bir kısmını temsil eder nitelikte olmasıdır (Ebdon & Franklin, 2004: 35-36). Bu açıdan, dünya örneklerine bakıldığında ise, 1,3 milyon nüfuslu Porto Alegre’de 1989 ve 1990 yılında bin kişiden daha az sayıda vatandaş sürece katılmışken, ilerleyen yıllarda bu sayı giderek artmış ve 1992 yılındaki seçimden sonra 20 binden fazla katılımcıyla birlikte süreç uygulanmaya devam etmiştir (Wampler, 2000: 24).

5. Katılımcı Bütçe Örnekleri

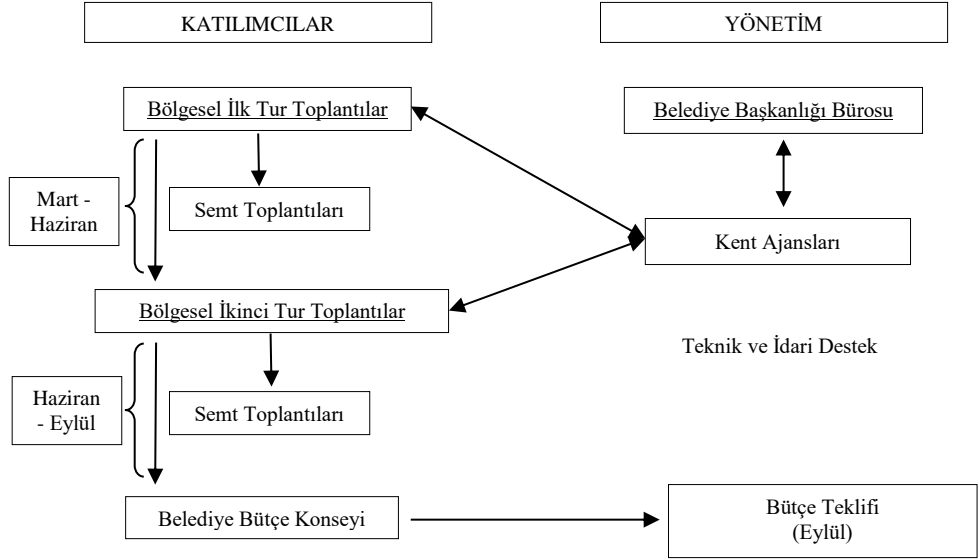
5.1. Porto Alegre Modeli

Katılımcı bütçeleme ile ilgili olarak kesin bir model olmamakla birlikte süreç açısından bazı ilkeler mevcuttur. Şekil 2’de Brezilya’da uygulanan katılımcı bütçeleme sisteminin şematik gösterimi yer almaktadır. Şekilde görüldüğü gibi bütçelemenin ilk aşamasında bilginin dağıtımı, politikaların tartışılması ve halk tarafından seçilmişlerin belirlenmesi tamamlanmaktadır. Daha sonra bölgesel ve semt toplantılarında belirli bir takvim süreci içerisinde katılımcılar sorunların tespiti ve hizmetler için ayrılacak kaynak tahsisi konusunda görüşlerini belirtmektedirler. Sürecin ikinci aşamasında, yönetimin gelecek mali yıl içinde uygulanacak politikaları ve projeleri ortaya koyulmaktadır. Fakat nihai kararlar bölgesel toplantılarda verilmektedir. Kaynakların tahsisinde yaşam kalitesi endeksi ve bölgedeki katılım ve tartışma süreçlerinin sonuçları dikkate alınarak karar verilir. Katılımcı bütçeleme sürecinin son aşamasında ise, kent yönetimleri tarafından hazırlanan bütçe teklifleri belediye başkanlarına gönderilir. Son olarak katılımcı bütçelemede, seçilen

³ Doğrudan bireysel katılımı hedefleyen uygulamalar olabileceği gibi ağırlıklı olarak sivil toplum örgütlerinin katılımını hedefleyen süreçler de olabilir. İdeal olarak uygulama hem coğrafi olarak (ör: mahalle bazında) bireysel katılımı, hem de tema veya sektör bazında örgütlenmiş kuruluşları (mesela kent konseyine katılım boyutuyla) farklı aşamalarda da olsa sürece katabilmelidir (TEPAV, 2007: 3).

projeler belediye meclislerinde onaylanır ve bütçe artık uygulanmak için hazır hale gelir. (Wampler, 2007: 28-30).

Şekil: 2
Yıllık Katılımcı Bütçeleme Döngüsü (Porto Alegre)

Kaynak: Wampler, 2000: 9.

Katılımcı bütçeleme sistemlerinde katılım iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Birincisi, bölgesel meclisler kurulması yoluyla vatandaşların sürekli ve düzenli bir şekilde toplantılar yapmasının sağlanmasıdır. Bu bağlamda, bu meclisler katılımcı bütçeleme meclisleri veya bölgesel meclisler olarak adlandırılmaktadır. İkincisi, toplantıların tematik konular temelinde düzenlenmesidir. Bu açıdan, yerel sorunların belirlenmesi ve bu sorunlara karşı çözüm projelerin ortaya konulması amacıyla (örneğin kentin hangi bölgesine ne büyüklükte ve hangi amaçla park yapılması yönünde bir talebin görüşülmesi gibi) yapılan toplantılarda kaynak savurganlığının önlenmesi de sağlanmaktadır (Sakinç & Bursaloğlu, 2014: 5).

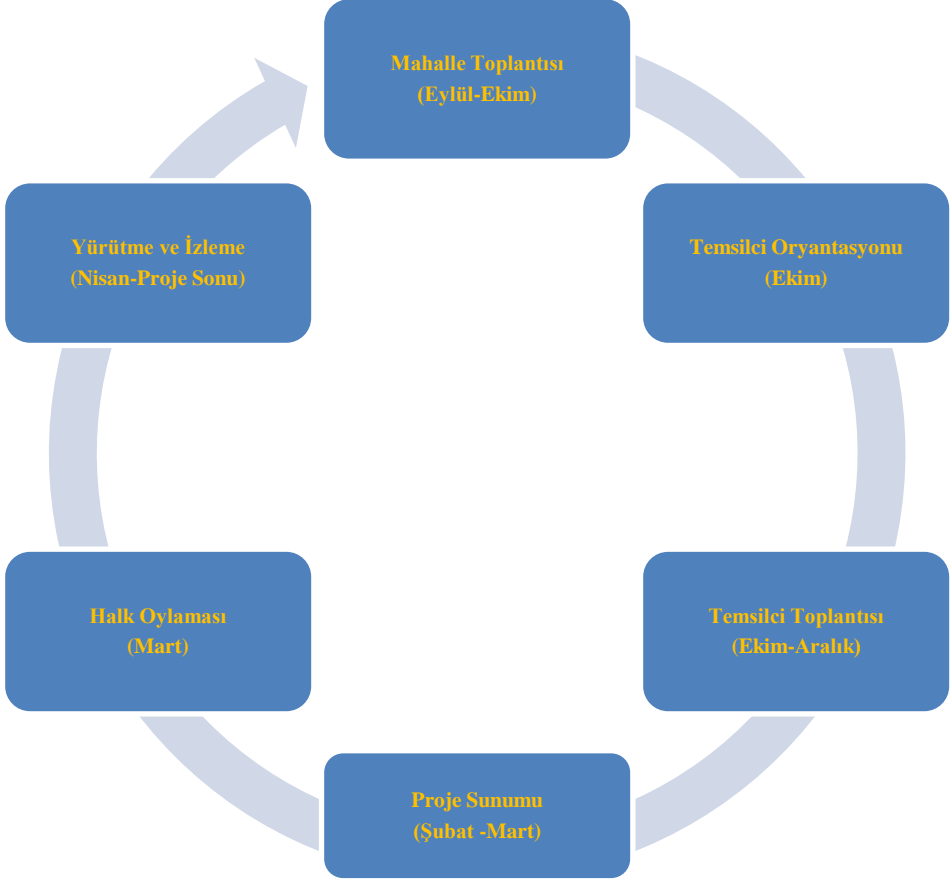
Katılımcı bütçelemeye kırsal katılım açısından bakıldığında katılım, hem amaç hem de araç olmaktadır. Katılım, farklı çıkarları ve fikirleri olan kişileri ve grupları bir araya getirerek uzlaşma ve müzakere kültürünün gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bu açıdan, demokrasinin daha da gelişmesini ve sosyal bakımdan dışlanmış kişi ve gruplara söz hakkı tanınmış da olmaktadır. Bu durum da demokratikleşmenin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Buna ek olarak katılımcı modeller, kıt kaynak sorununa çözüm getirmektedir. Bu sayede mahalli idarelerin bütçelerin planlanmasında projeler arasından en uygun olanının seçilmesine bu sitem yardımcı olacaktır. (Sakinç & Bursaloğlu, 2014: 5).

5.2. New York Modeli

Katılımcı bütçeleme anlayışı Amerika Birleşik Devletleri'nde yıllar içinde yaygınlaşmıştır. 2015 yılında New York eyaletinin 27 bölgesinde, yerel projeler için 30 milyon doların üstünde olan bir fonun nasıl dağıtılacağına, mahalle toplantıları, temsilci toplantıları, proje sunumu ve oylama süreciyle karar verilmiştir. Yani, New York belediyesi yerel projelerin hazırlanması ve uygulanması sürecine halkın katılımı sağlayarak karar almaktadır. Bu da demokrasi ile yerel yönetimler arasındaki ilişkinin daha sağlam olmasını sağlamaktadır. New York Şehir Konseyi'ne göre, katılımcı bütçe uygulamaları New Yorkluların ilgisini çekmekte, toplumun birlik ve beraberliğini güçlendirmektedir. Buna ek olarak, Kuzey Amerika'da uygulanan katılımcı bütçe uygulamaları içerisinde en geniş katılımcı bütçeleme süreci New York Şehir Konseyi tarafından yürütülmektedir. Katılımcı bütçeleme dil, din, ırk, cinsiyet ve gelir durumuna bakmaksızın (düşük gelire çalışan işçiler, sınırlı İngilizce bilgisi olan göçmenler ve gençler vb.) bütün New Yorklulara oy kullanma hakkı vermektedir. Böylece tam anlamıyla bir sivil diyalog ortamı sağlanmaktadır. 2014 yılında, çeşitli yerel projeler hakkında 51.000'in üzerinde New Yorklu kaynakların fonlanması için oy kullanmıştır. New York Modelinde Katılımcı Bütçeleme Süreci şu şekilde işlemlenmektedir (<www.pbnyc.org>, 22.09.2015):

- **Mahalle Toplantısı (Eylül-Ekim):** Her bölgede halk toplantılarında katılımcı bütçe hakkında halk bilgilendirilir ve yöre halkının ihtiyaçları tartışılır; ayrıca beyin fırtınası yoluyla projeler oluşturulur ve bütçe delegeleri belirlenir.
- **Temsilci Oryantasyonu (Ekim):** Gönüllü bütçe delegeleri bütçe süreci, projenin geliştirilmesi ve anahtar harcama alanları hakkında bilgilendirilir ve sonrasında komiteler oluşturulur.
- **Temsilci Toplantısı (Ekim-Aralık):** Meclis üyeleri ve diğer uzmanların desteklemesiyle birlikte, delegeler bütün proje teklifleri içinden halkın öncelikli projelerini hayata geçirmek için bir araya gelirler.
- **Proje Sunulması (Şubat-Mart):** Delegeler, seçilen projelerin revize edilmesi için yöre halkından tekrardan geri dönüşler alırlar ve geri dönüşler doğrultusunda projeleri revize ederler.
- **Halk Oylaması (Mart):** Bölge içerisinde kurulan oy kullanma merkezlerinde projelerin fonlanması için bölge sakinleri oy kullanırlar.
- **Yürütme ve İzleme (Nisan'dan sonra):** Meclis üyeleri kent bütçesine eklemek için, kazanan katılımcı bütçe projeleri dahil, Kent Konseyi Maliye Departmanının öncelik verdiği harcamaları teklif ederler; topluluk üyeleri süreci değerlendirerek projelerin uygulanmasını denetlerler.

Şekil: 3
Yıllık Katılımcı Bütçeleme Döngüsü (New York)

Kaynak: (www.pbny.org)

6. Sonuç ve Değerlendirme

1980’li yılların sonu itibariyle ortaya çıkan katılımcı bütçeleme anlayışı aslında katılımcı demokrasi kavramının bir uygulanan biçimidir. 1990’lı yıllardan sonra dünyanın birçok bölgesinde uygulama şansı bulan bu yaklaşım oldukça tartışılan bir uygulama olmuştur. Muhakkak son otuz yıl içinde yeryüzünün pek çok ülkesinde katılımcı bütçeleme ile ilgili uygulamalara rastlanmaktadır. Bu çalışmada uygulamanın ilk başladığı Porto Alegre ve önemli bir büyükşehir modeli olan New York örneklerinden hareketle konunun Maliye bilimi açısından önemine odaklanmaktadır.

Katılımcı bütçe uygulaması merkezi yönetimden ziyade yerel yönetimlerin ilgi odağı haline gelmiştir. Bu da aslında son derece doğal bir gelişim seyri olarak kabul edilebilir. Tarihsel açıdan bakıldığında ilk demokratik tecrübenin yaşandığı Girit adası aslında kapalı bir coğrafyadır ve ada halkının davranış kalıpları, sosyoekonomik, sosyokültürel ve sosyopsikolojik özellikleri Akdeniz kıyılarındaki sair topluluklara göre daha homojendir. Halkın siyasal karar alma sürecine doğrudan katılımı açısından nispeten daha elverişli şartlara sahiptir. M.Ö. 3.500 yıllarına kadar dayanan Girit uygarlığı yıkıldıktan sonra Balkanlarda şekillenen şehir devletleri ve bunların en önemlilerinden biri olan Atina günümüzün temsili demokrasi anlayışının felsefi temellerinin atıldığı coğrafyalardır. Bu dönem M.Ö. 500'lü yıllara kadar gitmektedir. Atina sitesinin o yıllarda nüfusunun 250.000 ile 300.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Halkın doğrudan siyasal karar alma süreci giderek zorlaşmış ve temsili demokrasi karar alma süreci açısından daha doğru bir yol olarak kabul edilmeye başlamıştır.

Ardından gelen büyük merkezi krallıklar ve imparatorluklar ise tarih boyunca totaliterizm ağırlıklı bir yapıda mutlakiyet ile meşrutiyet arasında gidip gelmişlerdir. Nihayet 20. yüzyıl demokrasinin yeryüzüne yayıldığı bir dönem olarak tarihte yerini almıştır. Ancak bu yüzyılda nüfus hızla artmış ve ortalama yaşam ömrü uzamıştır. Temsili demokrasi ile yönetilen ülkelerde halk iradesinin siyasal karar alma sürecine gerek merkezi gerekse yerel yönetimler düzeyinde tam olarak yansıyor yansımadağı giderek daha tartışılır hale gelmiştir.

Halk iradesinin dikkate alınmadığı dönemlerde, eğer halk mali konularda kendi inisiyatifini sürece dâhil etmek istiyorsa, baskıcı olduğunu düşündüğü yönetimlere karşı başkaldırmış ve krallarla halk arasında uzlaşmayı sağlayan toplumsal sözleşmeler imza altına alınmıştır. Bunların en önemlisi 1215 yılında İngiltere'de tahtın vekili Kral John'a imzalatılan Magna Carta Libertatum'dur. Bu belge ile Kralın mali yetkileri sınırlandırılırken, halkın rızası olmadan vergi alınamayacağı metne konulmuştur. Aslında halkın rızası olmadan vergi alınamayacağı gibi, halkın rızası olmadan yapılacak harcamalar da her zaman tartışmalı olacaktır. Benzeri şekilde halkın talebi olmadan sunulan kamu hizmetleri de halkın ödediği vergilerin israfı olarak değerlendirilebilecektir. Temsili demokrasi ile halkın temsilcilerinin elinde bulunan bütçe yapma yetkisinin kullanımı konusunda en tartışmalı olan konulardan biri ise bürokrat ve politikacıların rant kollama faaliyetleridir. Gerçekten de kamu tercihine ulaşmada yaşanan en ciddi sıkıntı ekonomik ve politik yozlaşmaya yol açan faktörlerdir ve bu faktörler ekonomik büyüme üzerinde çoğu zaman olumsuz etki yapmaktadırlar. Dolayısıyla halk iradesinin, özellikle bütçe hazırlık süreci ve uygulamaların denetimi üzerinde tam anlamıyla mevcudiyeti, demokrasiden beklenen etkinliğin ve verimliliğin elde edilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu bağlamda demokrasiden beklenen etkinliğin ve verimliliğin yerel yönetimler düzeyinde, merkezi yönetime göre, daha belirgin olduğu herkesçe kabul edilen bir gerçektir. Ülkenin bütünü ilgilendiren konuları bir kenara bırakacak olursak, merkezi yönetimin yerel düzeyde izleyeceği politikaları dahi ülke genelinde uygulanan demokratik seçimler yolu ile belirlemesi çoğu zaman tartışmalı ve kimseyi tatmin etmeyen sonuçları beraberinde getirmektedir. Oysa yerel düzeydeki seçimlerde oy kullananlar izlenecek yerel politikalar hakkında daha tutarlı tercihlerde bulunabilmektedirler ve neyi talep ettiklerinin bilincinde

olmalarından ötürü yerel vergilere katlanma konusunda daha az reaksiyonerlerdir. Ancak burada eleştirilebilecek en önemli husus, 4 ya da 5 yılda bir önelirine gelen sandık marifetiyle tercih bildiriminde bulunmalarıdır. Kamu yönetimine talip olanların seçmenlere sunduğu ve seçmenlerin de oyladığı (kamu) hizmet demetlerinin bir bütün olarak oylanması arada bazı ayrıntıların gözden kaçırılmasına neden olabilmektedir. Bu oylamaların da 4 - 5 yılda bir yapılması ise politikacıları kısa vadeli düşünmeye ve hareket etmeye zorlamaktadır. Günümüz demokrasilerinin en önemli açmazı başarısız iktidarlarının bir sonraki seçime kadar iktidarı bırakmaya yanaşmamalarıdır.

Kamu adına hareket edenler ile onları seçenler arasındaki ilişkinin nasıl daha mükemmel olabileceği tartışmalarına bağlı olarak ortaya çıkan iyi yönetim kavramı, tarafların birbirlerine karşı olan sorumluluklarını da daha akılcı bir şekilde ortaya koymuştur. Bu bağlamda sorumlu kamu yöneticileri ve politikacılar, kamu kaynaklarının daha verimli ve etkin kullanılabilmesi maksadıyla, vergi ödeyenlerin harcamalara yönelik tercihlerini daha yakından takip etmeye başlamışlardır. Aslında bu yaklaşım ideolojik bir tercih olmaktan çok ahlaki sorumluluğa dayalı bir siyaset anlayışının sonucudur.

Bu yaklaşımdan hareketle katılımcı bütçeleme söylemiyle kavramsallaşan uygulamalar yerel demokrasinin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Mali yerelleşmenin önemli bir ölçütü olarak ele alabileceğimiz bu bütçeleme anlayışı ile birlikte yerel yönetimler daha etkin ve daha verimli hizmetler ortaya koymaya başlamışlardır. Ayrıca bu yaklaşım yerel yönetimlerde demokrasi anlayışının daha da derinleştiği ve adem-i merkeziyetçi bir yapının ortaya çıktığının da göstergesi olmaktadır. Mali yerelleşmenin siyasi ölçütü olarak da ifade edebileceğimiz katılımcı bütçeleme anlayışı, ekonomik büyüme, kalkınma ve insani gelişmişlikle doğru orantılı bir gelişim seyri izlemiştir. Eğitim düzeyinin yükselmesi, mali konularda toplumun bilinçlenmesi, kamu hizmetlerinin sunumunda bu hizmetlerden yararlananların da söz sahibi olmak istemesi ve kamu yönetiminde iyi yönetim uygulamalarının yayılması katılımcı bütçeleme sürecinin gelişmesi ve güçlenmesi açısından önem arzeden sosyoekonomik gelişmeler olarak sayılabilir.

Yerel yönetim birimlerinin en önemlisi olan belediye bütçeleri ya merkezi yönetim tarafından sağlanan ya da yerel düzeydeki gelirlerden oluşmaktadır. Bu gelirlerin çoğunluğu personel ve idari giderler gibi sabit giderlerin karşılanmasında kullanılmaktadır. Ancak sabit giderler dışında kalan ödenekler genellikle yatırım için ayrılmaktadır. Bu ödeneklerin kullanılacağı yatırımlar hakkında alınacak kararlar, günümüzün temsili demokrasi anlayışının doğal bir sonucu olarak belediye başkanı tarafından belediye meclis üyelerine danışılarak belirlenmektedir. Katılımcı bütçeleme anlayışında bu tür yatırım harcamalarının nasıl kullanılacağı konusunda yerel hizmet alanında yerleşik olan seçmenlerin görüşlerine danışılarak karar alınması şeklinde bir yaklaşım benimsenmektedir. Bu doğrultuda, katılımcı bütçeleme, vatandaşla bütçe konularını ve kamu politikasını tartışma ve ilgili konularda karar verme imkânı sağlayan bir sistem olarak tanımlanabilir. Ayrıca bu sistemde vatandaş sadece oy vermekle kalmayıp aynı zamanda politika yapıcılarını da denetlemiş olmaktadır.

Katılımcı bütçeleme anlayışı günümüzün teknolojik gelişmeleri ile birlikte değerlendirildiğinde, temsili demokrasiden doğrudan demokrasiye dönüşü hızlandırabilecek dinamikleri de bünyesinde barındırmaktadır. Yapılacak belli hizmetler ve bunların sunumunda kullanılacak teknikler, bu hizmetler için yapılacak harcamalar ve hatta bu harcamalara öngülenecek kaynaklar hakkında yerel düzeyde kamuoyu yoklamaları yapabilecek teknik alt yapı her geçen gün daha da yığınlaşmaktadır. İsviçre kantonları, kantonal düzeyde, uzun yıllardan beri yukarıdaki konularda kanton sakinlerinin görüşlerine düzenli olarak başvurmaktadır. Hatta kanton bütçelerinde bütçe fazlası meydana geldiğinde bu fazlanın hangi tasarruf aracında değerlendirilmesinin uygun olacağı bile yerel düzeyde halka sorulmaktadır. Her biri aslında referandum sayılabilecek bu tür değerlendirmeler için uzun yıllar boyu klasik posta sistemi kullanılmış, basılı evrakların adrese postalanması ve adreslerden doldurulan evrakların geri toplanması şeklinde yapılan uygulama, son yıllarda elektronik postalar marifetiyle devam ettirilmektedir. Özellikle hukuki alt yapısıyla birlikte kayıtlı elektronik posta sisteminin kurulması ve işletilmesi, elektronik oylama yöntemlerini siyasal sistemin bir parçası haline getirmiştir. Böylece her konuda halkın kısa sürede kanaatini belirtebileceği bir referandum mekanizası geliştirilmiştir.

Katılımcı bütçeleme anlayışı, yerel yönetim, sivil toplum ve özel sektör arasındaki bağın daha güçlü olmasını sağlayarak, bölgesel politikalarda önceliklerin belirlenmesini, kamu kaynaklarının etkin kullanımını ve kaynak tahsisinde etkinliğin sağlanmasını, hizmet sunumunda şeffaflığın artmasını ve katılımcı demokrasinin daha da güçlenmesini sağlayan bir araçtır. Katılımcı bütçeleme anlayışının başarıya ulaşması için temel kriter vatandaşların ve diğer paydaşların sistem içerisine en erken aşamada dahil edilmesidir. Çünkü sorunlar karşısında ortaya konan çözümler politika yapıcılar tarafından önceden geliştirilirse, vatandaş kendi fikir ve görüşlerini paylaşmak için bütçeleme sürecinin içine girmeyi istemeyecektir. Bu sebeple katılımcı bütçeleme anlayışının başarısı vatandaşın ve diğer paydaşların siteme önceden dâhil edilmesinden geçmektedir.

Kaynaklar

- Arblaster, A. (1987), *Demokrasi*, (Çev. Nilüfer Yılmaz), Doruk Yayınları, Ankara.
- Banger, G. (2011), "Demokrasi, Katılımcı Demokrasi ve Yönetişim", <<http://www.duyuguncesi.net/?p=5439>>, 28.04.2015.
- Belli, A. & A. Aydın (2012), "Yerel Demokrasi ve Katılım: Kahramanmaraş ve Hatay İllerinin Karşılaştırılması", *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, 1-2 Ekim, 136-147; <<http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/18.pdf>>, 07.05.2015.
- Bevan, A. (1978), *In Place of Fear*, London, Quarter Books.
- Community Pride Initiative (2005), *Bringing Budgets Alive (Participatory Budgeting in Practice)*, Oxfam UK Poverty Programme, UK.
- Çukurçayır, M.A. (2002), *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi*, Konya, Çizgi Kitabevi.
- Ebdon, C. & L.A. Franklin (2004), "Searching for a Role for Citizens in the Budget Process", *Public Budgeting and Finance*, 24(1), 32-49.

- Ebdon, C. & L.A. Franklin (2006), “Citizen Participation in Budgeting Theory”, *Public Administrative Review*, May/June, 437-447;
<<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1540-6210.2006.00600.x/epdf>>, 20.04.2015.
- Goldfrank, B. (2006), *Lessons from Latin American Experience in Participatory Budgeting*, <<http://www.internationalbudget.org/themes/PB/LatinAmerica.pdf>>, 07.05.2015.
- Meriç, M. (2013), “Bütçe Sistemlerinde Dönüşüm ve Değişim”, içinde: *Kamu Bütçesinde Yeni Yaklaşımlar*, ed. F. Altuğ & A. Kesik & M. Şeker, Seçkin Yayınları, Ankara, 155-171.
- Mill, J.S. (1976), *Representative Government, In Utilitarianism, On Liberty and Representative Government*, London, J.M.Dent.
- Sakınç, S. & S.A. Bursalıoğlu (2014), “Bütçelemede Demokratik Bir Değişim: Katılımcı Bütçeleme”, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, May, 1-10;
<http://www.ejvoc.org/makaleler/may_2014/pdf/01.pdf>, 10.05.2015.
- Schmidt, M.C. (2002), *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, Çev. M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara.
- Schumpeter, J.A. (1950), *Capitalism, Socialism and Democracy*, London, George Allen and Ullin.
- TEPAV (2007), *İyi Yönetişim İçin Bir Model: Katılımcı Bütçeleme*, <http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271229711r9770.Iyi_Yonetisim_Icin_Ornek_Bir_Model_Katilimci_Butceleme.pdf>, 10.05.2015.
- Wampler, B. (2007), “A Guide to Participatory Budgeting”, in: *Participatory Budgeting*, ed. A. Shah, Washington, D.C.: The World Bank, 21-54.
- Wampler, B. (2000), *A Guide to Participatory Budgeting*, 1-30.
- Wolf, R.P. (1970), *In Defense of Anarchism*, New York, Harper and Row.
- Yıldırım, Y. (2008), “Porto Alegre-Fatsa: Yerel Düzeyde ‘Demokrasiyi Demokratikleştirmek’ Çabaları Üzerine Bir Karşılaştırma”, *A.Ü. S.B.F. Dergisi*, 63(1), 273-287;
<<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/5000053411/5000050728>>, 03.05.2015.

Çobanoğulları, G. & A.B. Yereli (2017), "Katılımcı Demokrasi ve Bütçeleme", *Sosyoekonomi*, Vol. 25(31), 109-125.

Kurumsal Yaklaşım Perspektifinden İnovasyon ve Yenilikçi Kamu Alımları

Doğan BAKIRTAŞ, Department of Public Finance, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Omer Halisdemir University, Turkey; e-mail: dbakirtas@nigde.edu.tr

Ahmet AYSU, Department of Public Finance, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erciyes University, Turkey; e-mail: ahmetaysu@erciyes.edu.tr

Innovation and Innovative Public Procurement from the Perspective of Institutional Approach

Abstract

Innovation policies and national innovation systems are the main determinant of countries development level. Innovative public procurement is an exceptional role among innovation policies. In this study examined innovative public procurement in the context of institutional approach. According to institutional approach countries' innovation capacities are affected by formal and informal institutions and innovative public procurement process can be understood as a set of institutions with a particular inter-relationship between governmental institutions as a buyer and private firms as a suppliers. Therefore, government should set the rules for innovative public procurement process. Government should establish the formal rules for legal infrastructure, tender methods awarded to the firms offering innovative solutions, lead to firms for adequate and more effective level of R&D activities and increase competition in the market. On the other hand, government should give the sufficient importance to innovative solutions in public procurement process.

Keywords : Innovation, Institutions, Innovative Public Procurement.

JEL Classification Codes : H57, O30, O38, O43.

Öz

İnovasyon politikaları ve ulusal inovasyon sistemleri ülkelerin gelişmişlik düzeyini belirleyen temel faktördür. Yenilikçi kamu alımları inovasyon politikaları arasında müstesna bir role sahiptir. Bu çalışmada yenilikçi kamu alımları kurumsal yaklaşım çerçevesinde incelenmiştir. Kurumsal yaklaşıma göre ülkelerin inovasyon kapasiteleri formel ve enformel kurumlar tarafından etkilenmekte ve kamu alım süreci; devletin satın alıcı, firmaların ise tedarikçi olarak aralarında belirli bir etkileşimin olduğu kurumlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla devlet, yenilikçi kamu alım sürecine ilişkin kuralları düzenlemelidir. Devlet, yenilikçi kamu alım süreçlerinin hukuki altyapısını, yenilikçi çözümler sunan firmaları ödüllendiren ihale yöntemlerini, firmaların yeterli ve daha etkin düzeyde Ar-Ge faaliyetlerine yöneltecek ve piyasadaki rekabeti artıracak formel kuralları oluşturmalıdır. Diğer taraftan devlet, kamu alım süreçlerinde yenilikçi çözümlere gereken önemi vermelidir.

Anahtar Sözcükler : İnovasyon, Kurumlar, Yenilikçi Kamu Alımları.

1. Giriş

İnovasyon; araştırma birimleri, iş dünyası, kamu politikaları ve siyaset üzerinde etkilere sahip olan bir konudur. Bu durum, teorik düzeyde birçok farklı iktisadi yaklaşım tarafından ele alınan bir çalışma alanı haline gelmesine neden olmuştur. Neoklasik yaklaşım çerçevesinde teknolojik gelişme, uzun dönemli ekonomik büyüme için temel faktör olarak kabul edilmektedir. Bu kabul nedeniyle ekonomik büyümenin ülkeler nezdinde sağlanabilmesi için teknolojiye gereken önemin verilmesi vurgulanmaktadır. İş dünyası açısından bakıldığında küreselleşme ile birlikte artan rekabet, firmaların belirli konularda diğerlerinden farklılaşması gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Bu farklılaşmanın sağlanabilmesi ve rekabet avantajlarının geliştirilebilmesi açısından inovasyon, firmalar için farklılığı sağlayabilecek bir faktör olarak dikkat çekmektedir (Marsh, 2010: 3-8). Bu farklılaşma gerekliliği kamu politikalarına da yansımaktadır. Son yıllarda inovasyon sürecindeki aktörleri harekete geçirmek ve bunun sonucunda ülkeler düzeyinde rekabet gücünü artırmak adına devlet sahip olduğu potansiyel nedeniyle ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte inovasyon süreci, toplumdaki tüm birimlerin harekete geçirilmesi ve ortak bir noktada buluşmasını sağlamak ile mümkün olabilmektedir. Bu süreçteki tüm aktörler arasındaki iletişim ve etkileşim inovasyonun başarısını farklılaştırmaktadır. Bu açıdan, toplumsal etkileşimleri gerek formel ve gerekse enformel kurumlar şeklinde tanımlayan kurumsal yaklaşım inovasyon sisteminde kilit bir rol üstlenmektedir.

İnovasyon politikaları; küreselleşme olgusu ile birlikte artan rekabetle başa çıkabilmek, devamlılığı sağlayabilmek ve ülke dinamizmini ortaya çıkarabilmek gibi farklı amaçlara sahiptir. İnovasyon olgusunun tek bir kişiye, firmaya veya sektöre fayda sağlamadığı gerçeğinden hareket ederek tüm topluma yayılan faydaları olduğu göz ardı edilemez. Bu açıdan inovasyon politikalarının oluşturulması ve politikaların uygulanmasında devlet önemli bir kurum olarak öne çıkmaktadır. Son yıllarda birçok ülke tarafından farklı türleri kullanılan inovasyon politikalarının başında kamu alımları gelmektedir. Bunun sebebi, yüksek düzeyde satın alma gücü bulunan hükümetlerin inovasyona olan talebi artırmaya olan etkisidir. Bununla birlikte öncü kullanıcı sıfatına sahip hükümetler, inovasyon faaliyetleri açısından bir yol gösterici rolü oynamakta ve inovasyonun yayılmasını etkilemektedir (OECD, 2011: 11). Her ne kadar hükümetler parasal bir güce sahip olsa da bu durum inovasyon politikalarının mükemmel bir şekilde işlemesine ve faydalı sonuçlar doğurmasına yeterli olmayacaktır. İnovasyon sürecinde uygulanan politikaların başarısında hükümetlerin parasal gücü bir başlangıç olsa da gerek uygulamaya konulan regülasyonlar veya fikri mülkiyetin korunması gibi formel kurumların gerekse de politikaların uygulanmasında ve içselleştirilmesinde kilit role sahip toplumsal davranışları ifade eden sosyal sermaye gibi formel kurumların dikkate alınması ve harekete geçirilmesi inovasyon politikalarının başarısını artırıcı birer unsurdur.

Bu çalışmanın amacı, inovasyon sürecinde uygulanan politikalarda başarı elde edilebilmesi için gerekli tüm iktisadi ve sosyal faktörlerin gerek formel gerekse enformel unsurlara sahip kurumsal altyapı kapsamında değerlendirilmesidir. İnovasyon sürecinin karşılıklı bir etkileşim olduğu göz önüne alındığında, devlet tarafından ortaya konulan özellikle kamu alım politikalarında başarının sağlanabilmesi için toplumda yer alan diğer

aktörlerin davranışları da önem arz etmektedir. Söz konusu aktörlerin davranışlarını şekillendiren faktör ise kurumlardır. Bu kapsamda çalışmada öncelikle kurum ve inovasyon kavramları açıklanmış olup daha sonrasında inovasyon politikaları ve kurumlar arasındaki ilişkiye değinilmiştir. Söz konusu ilişki açıklandıktan sonra inovasyon politikalarında son yıllarda hükümetlerin önemli bir kurum olarak aktif rol oynadığı kamu alım politikaları ve kamu alımlarının etkin bir biçimde kullanılması için gerekli koşullar kurumsal yaklaşım çerçevesinde ele alınmıştır.

2. Kurum Kavramı ve Kurumsal Yaklaşım

Kurumların özelliklerine ve işlevlerine değinilmeden önce kurum kavramının net olarak ortaya konulması önem arz etmektedir. Ancak iktisat literatürüne bakıldığında kurum kavramı üzerinde uzlaşılmış net bir tanımlama yoktur. Kurumsal iktisat teorisyenleri tarafından ortaya atılan tanımlamalar birbirine yakın gözükse de tam anlamıyla ortak bir kurum tanımının olmadığı görülmektedir.

Kurumsal iktisadın öncü teorisyenlerinden biri olan Veblen kurum kavramını, insanların geneline yerleşmiş olan düşünce alışkanlıkları olarak tanımlamış olup kurumların örgütsel bir oluşumdan ziyade düşünce kalıpları olduğu vurgusunu yapmıştır (Sowell, 1967: 189). Veblen'e göre kurumlar alışkanlıkların doğal bir sonucudur. Kurumsal yapının gelişmesi ve değişmesi grup üyelerinin bireysel davranışlarının bir sonucu olup kurumlar bireylerin alışkanlıkları neticesinde ortaya çıkmaktadır (Veblen, 1909: 629). Commons ise kurumu, bazen bireylerin birer tutuklu gibi yasalar ve doğal haklar çerçevesinde hareket etmesi gibi görürken bazen de bir tutuklunun yapmış olduğu davranışlar şeklinde görmektedir. Genel anlamda Commons kurum kavramını, bireysel eylemin genişlemesi, serbestleşmesi ve kontrol edilmesinde kolektif eylem şeklinde tanımlamaktadır (Commons, 1931: 648). Kapp'a göre kurum kavramı hukuksal bir organizasyonu değil, geçmişten devrolan ve geleceğe kadar süren -grup alışkanlıkları ve davranış kalıplarını da içeren- sabitleşmiş düşünce alışkanlıkları ve davranış biçimlerini ifade etmektedir (Kapp, 1968: 2-3).

Yeni kurumsal iktisadın öncülerinden olan North'a göre kurumlar, toplumda oynanan oyunun kurallarıdır; daha geniş bir bakış açısıyla insanlar arasındaki etkileşimi şekillendirmek için insanlarca oluşturulmuş kısıtlamalardır. Bu kısıtlamalar, bireylerin hangi koşullar altında belli faaliyetlere girişmelerine izin verileceği veya bireylerin hangi faaliyetleri yapmasının yasak olduğunu ortaya koymak için kullanılmaktadır (North, 2010: 9-11). Benzer bakış açısıyla Carden kurumları, oyunun kurallarını içeren ve insanların güdülerini yönlendiren formal kurallar, enformel normlar ve düzenleyici bir mekanizma olarak tanımlamaktadır (Carden, 2007: 5). Greif'e göre ise kurum, sosyal bir davranış düzeni oluşturmak için kurallar, inançlar ve normlardan meydana gelen bir sistemdir (Greif, 2006: 30).

Neale bir kurumun üç özellik ile tanımlanabileceğini belirtmiştir. İlk olarak, belirli bir sayıda insan grubunun olmasıdır. İkinci olarak, bu insan grubunun faaliyetlerinde tekrarlama, istikrar ve sonucun öngörülebilir olmasını sağlayacak kuralların varlığıdır. Son

olarak ise, faaliyetleri ve kuralları açıklayan veya bunları gerekçelendiren ortak bakış açılarının bulunmasıdır (Neale, 1987: 1183).

Kurum kavramına yönelik olarak yukarıda yapılan açıklamalar arasında birçok farklılık göze çarpmaktadır. Bu farklılıkların bir araya getirilmesi noktasından hareketle kurum kavramını, bir arada yaşayan bireyler arasındaki davranışları, eylemleri, alışkanlıkları, gelenek ve görenekleri, değerleri ve inançları temsil eden formel ve enformel kurallar bütünü olarak tanımlamak mümkündür. Söz konusu kurallar belirli bir zaman aralığında toplumsal kabul görmekte ve kurum haline dönüşmektedir (Aktan & Vural, 2006a: 8).

2.1. Formel ve Enformel Kurumlar

Enformel kurumlar bir grup içerisinde deneyimlerin ışığı altında gelişen kurallar olarak tanımlanırken, formel kurumlar siyasal eylemin dışarıdan topluma empoze ettiği kurallar olarak tanımlanmaktadır (Kasper & Streit, 1998: 100).

Enformel kurumlar, kişilerin bireysel yaşantılarına yönelik ya da toplumsal yaşam için gerekli bazı kuralları benimsemeleri anlamına gelir. Bir grup içinde uyulması gereken kurallar da bu kapsam içine girmektedir. Formel kurumlar ile karşılaştırıldığında en önemli farklılık, dışarıdan bir otorite tarafından dikte edilen veya o otorite tarafından belirlenen kurallar olmayışıdır. Enformel kurumların özellikleri ise, kişisel veya kolektif öğrenme yolu ile ortaya çıkması, belli bir süreç içinde gelişmesi, kurallara uymak konusunda herhangi bir zorlamanın olmadığı gibi herhangi bir yasal ceza ya da yaptırımın da olmaması olarak belirtilebilir (Aktan & Vural, 2006b: 66). Enformel kurumlar, geçmiş yaşantılardan elde edilen bilgilerin toplumsal olarak yeni kuşaklara aktarılması ile oluşmaktadır. Toplumda var olan insanlar arasındaki tekrarlanan etkileşimi organize etmek amacıyla ortaya çıkmış olan enformel kurumlar; formel kurumların uzantıları veya değişmiş halleri, toplum tarafından onaylanmış davranış normları ve içsel davranış standartlarıdır (North, 2010: 56). Enformel kurumlara en iyi örnek olarak toplum içinde geçmiş yaşantıların gelecek nesillere aktarılması ile oluşmuş gelenek ve görenekler rahatlıkla gösterilebilir.

Bir otorite tarafından belirlenen ve toplumsal yaşamda düzen sağlanması amacıyla oluşturulmuş kurallar bütünü olarak tanımlanan formel kurumlar ise siyasal (*yasal*) kurallar, ekonomik kurallar ve sözleşmelerden meydana gelmektedir. Formel kurumların özelliklerine bakıldığında, bireyin dışında gerçekleşen genellikle bir otorite tarafından konulmuş kurallardan oluştuğu görülmektedir. Bu kurallara uymamanın cezai yaptırımı mevcut olup, uygulanması için de belirli bir maliyetin yapılması zorunludur. Ancak hem enformasyon yetersizliği hem de idari maliyetlerin varlığı dolayısıyla bu kurumların etkinliği tartışmaya açıktır (Aktan & Vural, 2006b: 68). Formel kurumları enformel kurumlardan ayıran en önemli özellik, topluma empoze edilen ve toplumu şekillendiren kuralların siyasal irade tarafından belirlenip, kanun yolu ile meşrulaştırılarak uygulamaya konmasıdır. Bu nedenle enformel kurumlar, siyasal karar alma sürecine ve hükümetlere göre değişkenlik gösterebilir. Ancak bu durum hükümetlerin formel kurumların sahibi olduğu anlamına gelmemektedir (Kasper & Streit, 1998: 109-110).

Toplum içinde bir düzenin oluşturulabilmesi için hem formel hem de enformel kurumlara gereksinim duyulmaktadır. Sadece geçmiş yaşantılardan deneme-yanılma veya tecrübe yolu ile elde edilen enformel kurumlar toplum içindeki bireyler arasında sorunsuz bir ilişki kurulması için yeterli olmayabilir. Bu nedenle toplum düzenini tesis etmek amacıyla enformel kurumların dışında insan aklı ile bir otorite tarafından oluşturulmuş kurumlara da gereksinim duyulması kaçınılmazdır (Aktan & Vural, 2006b: 68).

2.2. Kurumların İşlevleri

Kurumların sahip olduğu işlevlere bakıldığında ise önceliği etkili koordinasyon ve güven almaktadır. Kurumun bir görevi, insan etkileşimi sürecinin karmaşık yapısını daha anlaşılır ve daha öngörülebilir hale getirmesidir. Bu karmaşıklığın giderilmesiyle birlikte farklı bireyler arasındaki etkileşim güçlük çekmeden sağlanabilir. Kurumlar dünyanın karmaşıklığını azaltarak, bireylerin üstüne düşen görevlerin basitleştirilmesinde önemli bir işlev görürler. Aynı zamanda kurumlar bireyleri, yaşantıları boyunca karşılaştıkları tatsız sürprizler, karmaşık ve şaşırtıcı durumlarla karşı karşıya kalmaktan önemli ölçüde korumaktadır. Güven ise, girişimci ve yaratıcı olmak ve yeni fikirler için başkalarını teşvik etmek gibi konularda bireylere bir dayanak oluşturmaktadır (Buchanan & Di Pierro, 1980: 699, Aktan & Çoban, 2007: 6).

Kurumların bir diğer işlevi ise güç ve tercihler üzerindeki etkisidir. Potansiyel anlaşmazlıklar sadece bireylerin özgürlük adı altında yaptıkları davranışlardan değil insanların birlikte çalışmalarından da meydana gelebilmektedir. Bireylerin zenginlikleri veya sahip oldukları karizma diğer bireyler ile olan ilişkilerinde kendilerine bir güç sağlayabilir. Bu durumu bir örnekle açıklamak gerekirse; fakir bir insan hayatta kalabilmek için paraya dolayısıyla bir işe gereksinim duyar. Zengin bir kişi için ise bu kişiyi işe almak oldukça kolaydır. Bu durumda, çalışmak zorunda olan fakir bireyin gözünde işveren güçlü bir konuma gelmektedir. Bu örnekte olduğu gibi eğer bireylerin başka bir alternatifi yok ise güç ilişkisi ortaya çıkmış olur. Alternatifler arasındaki tercihler, insanları özgür kılar. Alternatiflerin olmadığı durumlarda tercihlerden bahsetmek mümkün değildir. Bu noktadan hareketle kurumlar, diğer insanların özgürlüğünü kısıtlayacak şekilde kullanılan gücün sınırlandırılmasını sağlamaktadır. Gücün sınırlandırılması ile benzer şekilde olan bireysel özerkliğin korunması ise kurumların bir diğer işlevidir. Dışarıdan gelen aşırı müdahalelerden (diğer insanların ellerindeki gücü aşırı kullanılması gibi) bireyleri korumak kurumların işlevleri arasında yer almaktadır. Özel mülkiyetin tesis edilmesi ve korunması, kurumların bireysel özerkliğin korunması adına en iyi örneklerinden birini temsil etmektedir. Kurumların en önemli işlevlerinden birisi de anlaşmazlıkların önlenmesi ve çözümüdür. Kurumlar, kişiler arası ve gruplar arası anlaşmazlıkların azaltılmasına yardımcı olur. Kurumlar bireyler arasındaki anlaşmazlıkların nasıl daha az maliyetle, daha az şiddetle ve nasıl diğer bireylerin özgürlük sınırlarını ihlal etmeden sağlanması amacına hizmet etmektedir (Kasper & Streit, 1998: 118-122).

3. İnovasyon, İnovasyon Politikaları ve Kurumlar

3.1. İnovasyon Kavramı

İnovasyon terimi, Latince kökenli *innovatus* (yenilemek ya da değiştirmek) kelimesinden türetilmiş olup alışıldık veya gelenekselden farklı olarak yeni bir şeyin ortaya çıkmasını nitelemektedir (Turanlı & Sarıdoğan, 2010: 14). İktisadi ve modern anlamda inovasyonun kullanımı ise J.A. Schumpeter tarafından ortaya atılmıştır. Schumpeter en basit hali ile inovasyon kavramını, yeni bir üretim fonksiyonunun tesis edilmesi olarak tanımlamaktadır. Söz konusu üretim fonksiyonu ise faktörlerin miktarının değişmesi halinde ürün miktarının da değişeceğini ifade etmektedir. Fakat, faktörlerdeki değişimin aksine üretim fonksiyonunun yapısında bir değişme olursa bu durumda inovasyon ortaya çıkmış demektir. Schumpeter tarafından yapılan inovasyon tanımı yalnızca üretim fonksiyonunu değil yeni bir mal, yeni bir organizasyon şekli veya yeni pazarlara açılmak gibi kavramları da içermektedir (Schumpeter, 1939: 84).

Oslo Kılavuzunda ise inovasyon; iş yöntemlerinde, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde, yeni veya önemli ölçüde geliştirilmiş ürün (*mal veya hizmet*) veya süreç, yeni bir pazarlama metodu veya yeni bir örgütsel metodun uygulanması olarak tanımlanmıştır. Bu noktada bir inovasyon için minimum koşul; ürün, süreç, örgütsel metod veya pazarlama yönteminin firma için yeni (*ya da önemli ölçüde geliştirilmiş*) olmasıdır. İnovasyon faaliyetleri ise yeniliklerin uygulanmasına yol açan veya yol açması öngörülen tüm bilimsel, teknolojik, örgütsel, mali ve ticari adımlardır. Bazı inovasyon faaliyetlerinin kendileri yenilikçi (*inovatif*) iken bazı faaliyetler, yenilikçi olmamakla birlikte inovasyon uygulamaları için gereklidir. Öte yandan inovasyon faaliyetleri Ar-Ge'yi de içermektedir (OECD, 2005: 46-47).

İnovasyon; bir fikrin, pazarlanabilir bir ürüne, yeni bir üretim yöntemine veya yeni bir toplumsal hizmete dönüştürülme sürecidir. Aynı zamanda bu kavram mevcut problemler için yeni çözümlerin üretilmesini ve gerek toplumsal gerekse de bireysel ihtiyaçların karşılanmasını ifade etmektedir (EC, 1995: 2-8). Bununla birlikte her ne kadar inovasyon faaliyetlerinin firma karlılığını artırmak amaçlı yapıldığı ön planda olsa da söz konusu inovasyonun yeni bir ürün haline getirilerek ticarileştirilmesi yalnızca firma açısından bir getiri sağlamamaktadır. Bu noktada ortaya konulan yenilik gerek ülke sınırlarında gerekse de dünya genelinde bir fayda ortaya çıkarmaktadır. İktisadi anlamda ise yenilik üreten firma, rekabet üstünlüğü sağlayarak karlılığını artıracaktır. Bu rekabet üstünlüğünün sadece firma özelinde değil aynı zamanda ülke ekonomisine de pozitif bir katkı sağlaması muhtemeldir. Ancak inovasyon süreci göz önüne alındığında tüm sonuçların başarılı olacağını söylemek doğru bir ifade değildir. Böyle bir durumda ise yenilik üretmek için harcanan tüm kaynaklar boşa gitmiş olacaktır (Turanlı & Sarıdoğan, 2010: 71-72). Dolayısıyla gerek firma risklerinin minimize edilmesi gerekse de toplumsal refahın artırılması adına ülkeler birtakım inovasyon politikaları ile yenilik sürecinin desteklenmesine katkıda bulunmaktadır.

3.2. İnovasyon Politikaları ve Kurumlar

İnovasyon politikası, hükümetlerin inovasyon sürecini etkilemek için kurumları ve hedef grupların davranışlarını değiştirerek veya kontrol ederek almış olduğu önlemler şeklinde ifade edilebilir. Bununla birlikte söz konusu politikaların etkisi, inovasyon sürecinde yer alan aktörler ve kurumlar arasındaki müzakerelerin bir sonucu olduğu söylenebilir (Li, 2013: 28). Bu noktada inovasyon politikaları, kamu idareleri tarafından inovasyon sürecini etkileyen tüm faaliyetler olarak ifade edilmektedir. Kamu idareleri, inovasyon süreçlerini etkilemek için inovasyon politikalarını bir araç olarak kullanmaktadır. Politika araçlarının seçimi, politika oluşturmanın bir kısmını teşkil etmekte iken kendi başlarına araçlar, politika uygulamasının bir parçasını temsil etmektedir. İnovasyon politikasının nihai hedefleri siyasal süreç içinde belirlenmektedir. Söz konusu hedefler iktisadi olabileceği gibi sosyal, çevresel ve toplumsal alanlar için de ortaya konulabilmektedir. İnovasyon politikası araçları ise çok kısa bir sürede nihai hedefleri etkileme amacını taşımamaktadır çünkü söz konusu araçlar sadece inovasyon sürecini etkileyebilmektedir. Kamu politika araçları, hükümet yetkilileri tarafından sahip olunan gücün sosyal değişimi etkileme veya destekleme amacıyla kullanılmasıdır. Söz konusu etkileme ve destekleme, politika amaçlarının oluşturulması ile istenen nihai hedefe ulaşmada nasıl bir yol izleneceğini belirlemede rol oynamaktadır (Borras & Edquist, 2013: 1513-1515).

Günümüzde ekonomik büyümenin belirleyicisi ve ülkeler arasındaki refah düzeylerinin farklılaşmasını açıklayıcı olarak teknoloji ve inovasyona olan ilgi giderek artmaktadır. Ancak bu ilgi yeni olmamakla birlikte Klasik iktisatçılardan günümüze kadar devam eden bir süreci kapsamaktadır. Bu süreç içerisinde gerek içsel gerekse de dışsal bir faktör olarak görülse de inovasyon önemli bir yer tutmaktadır. İnovasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi kapsamlı bir şekilde ortaya koyan ilk iktisatçılardan birinin Joseph A. Schumpeter (1939) olduğu rahatlıkla söylenebilir. Schumpeter (1939) inovasyonu, yeni bir üretim fonksiyonu olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte Schumpeter tarafından yapılan inovasyon tanımı yalnızca üretim fonksiyonunu değil yeni bir mal, yeni bir organizasyon şekli veya yeni pazarlara açılmak gibi kavramları da içermektedir (Schumpeter, 1939: 84). Schumpeter'in ardından Robert M. Solow (1956) Neoklasik büyüme modeline teknoloji kavramını ekleyerek önemli bir katkı sağlamıştır. Solow, ekonomik büyümenin emek ve sermaye faktörleri dışında kalan kısmını teknolojik gelişmeyle açıklamakta ve söz konusu teknolojik gelişimin, üretimde ciddi bir artışa neden olacağını vurgulamaktadır (Solow, 1956: 85). Teknolojik gelişmeyi dışsal bir faktör olarak gören Neoklasik büyüme modeline tepki olarak Paul M. Romer (1986, 1990) öncülüğünde içsel büyüme modelleri ortaya konmuştur. Romer modelinde teknolojik yenilikler, uzun dönemli büyümenin itici gücü olarak belirtilmektedir. Söz konusu teknolojik yeniliklerin ortaya çıkması ise -en önemli girdisi bilgi olan- Ar-Ge faaliyetleri ile açıklanmaktadır (Romer, 1990; 1986).

Ülkeler arasındaki refah düzeylerinin farklılaşmasını açıklayan görüşlerden bir diğeri de kurumsal yaklaşımdır. Bu hipoteze göre bazı toplumlar beşeri sermaye, teknoloji ve makineleşmeye yönelik yatırımları çeken iyi kurumlara sahiptir. Bunun sonucunda ise bu

ülkeler daha kolay bir şekilde ekonomik refahı sağlamayı başarabilirler. İyi kurumların üç temel özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki, toplumun geniş bir kısmını kapsayan mülkiyet haklarının uygulanmasıdır. Mülkiyet haklarının varlığı ve korunması bireylerin yatırım yapmasını ve iktisadi hayatta rol almasını teşvik etmesi açısından önem arz etmektedir. İkincisi ise, toplumun elit tabakası olarak adlandırılan politikacılar ile diğer güçlü grupların topluma ait olan gelirleri ve yatırımları kendi çıkarları için ele geçirmelerinin önüne geçilmesidir. Son olarak, toplumun geniş bir kesimini kapsayacak şekilde fırsat eşitliğinin sağlanması iyi kurumların temel özelliklerinden biridir. Fırsat eşitliğinin sağlanması durumunda bireyler özellikle beşeri sermayeye yatırım yapacak ve verimli iktisadi faaliyetlere olan katılımlarını artıracaktır (Acemoglu, 2003: 27).

Kurumlar; tasarruf, yatırım, çalışma, teknoloji, üretim ve değişim ile ilgili kararları etkileyerek iktisadi davranışlar üzerinde doğrudan ve dolaylı yollarla bir etkiye sahiptir. Aynı zamanda kurumlar, bir ülkenin iktisadi sınırları içinde devletin ticari politikaları, müdahale sınırları, piyasaların dış yatırımlara açılma derecesi ve bireysel faaliyet alanı gibi olgular üzerinde önemli derecede etkin bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla ekonomik büyüme modellerinin oluşturulmasında ve analizinde, büyümenin belirleyicisi olarak ele alınan değişken veya değişkenler kurumların ve kurumsal yapıların etkisi altında şekillenmektedir. Mülkiyet haklarının nasıl tanımlandığı, kurumların kalitesi, sosyal sermaye ve siyasal ve hukuksal yapı ile ilgili olan kurumlar, iktisadi kararların alınmasında temel belirleyicilerdendir. Bu noktadan hareketle kurumlar, iktisadi faaliyetlerin ve iktisadi büyümenin temel belirleyenlerini ve büyüme analizinin odaklanması gereken temel noktayı oluşturmaktadır (North, 2010; Biber, 2010: 4).

İnovasyon sistemi temelinde, önemli bileşenler olarak kurum (*institutions*) ve kuruluşları (*organizations*) içermektedir. Bu kuruluşlar, diğer firmalar (*tedarikçiler, müşteriler, rakipler vb.*) veya firma niteliği taşımayan (*üniversiteler, araştırma enstitüleri, bakanlıklar vb.*) kuruluşlar olabilmektedir. Bununla birlikte bu kuruluşların davranışları; kanunlar, kurallar, normlar ve adetler gibi inovasyonu teşvik eden veya engeller oluşturan kurumlar tarafından şekillenmektedir. Dolayısıyla bu kurum ve kuruluşlar, bilginin ortaya konulması ve ticarileşmesi açısından sistemin önemli birer bileşenidir (Edquist, 2005: 182).

İnovasyon ve kurumlar arasındaki ilişkiyi gerek formel gerekse de enformel faktörler açısından incelemek mümkündür. Bu noktada, iktisadi yaşantıyı ve piyasa oyuncularının davranışlarını etkilemesi muhtemel olan regülasyon politikaları formel kurumlar açısından, inovasyonun ortaya konulması ve yayılmasında önemli etkilere sahip olan sosyal sermaye ise enformel kurumlar açısından ele alınabilir. Her iki kurum da inovasyon sürecinde firmaların veya toplumda yaşayan bireylerin davranışlarını etkileme/değiştirme gücüne sahiptir.

3.2.1. İnovasyon Politikaları ve Formel Kurumlar

İnovasyon; firma ve tüketiciler, firmalar ve diğer organizasyonlar gibi firmaların içinde yer aldığı etkileşimlerin bir sonucudur. Etkileşimler bu aşamada, iktisadi ve sosyal bağlamda meydana gelen ve toplumsal yapıya entegre edilmiş bir süreci ifade etmektedir.

Kurumlar ve regülasyonlar, söz konusu etkileşimleri ve inovasyon sürecinin toplumsal entegrasyonunu içeren oyunun kurallarıdır. Bu nedenle kurumlar ve regülasyonlar, etkileşimleri ve toplumsal entegrasyonun yer aldığı yolu şekillendirecektir. Bir başka deyişle inovasyon, herhangi bir toplumun kendi kendine organize ettiği oyunun kurallarına bağlı olan sosyal bir olgudur (Borras & Edquist, 2013: 4). Bu noktada kurumlara olan bakış açısı; oyunun kurallarını koyma veya oyun alanını tanımlayan formel yasalar oluşturma şeklinde açıklanabilir (Hwang & Powell, 2005).

Regülasyonların inovasyon süreci üzerindeki etkisi ise regülasyon yapılan alanlara göre farklılık göstermektedir. Bu noktada uygulamaya konulan düzenlemeleri; ürün piyasası, işgücü piyasası, sermaye piyasası düzenlemesi ve fikri mülkiyet haklarının korunması şeklinde bir ayrıma tabi tutarak incelemek yerinde olacaktır.

Ürün piyasası düzenlemelerinde inovasyon sürecini etkileyen en önemli unsur, tekelleşme karşıtı (*Anti-trust*) politikalarıdır. Tekelleşme karşıtı politikalar, piyasa gücünün ve piyasa yoğunlaşmasının azaltılmasını böylelikle rekabetin artmasını amaçlayan politikalarıdır. Rekabetin artması da firmaların inovasyona yönelmelerini teşvik edici bir etkiye sahiptir. Her ne kadar literatürde rekabet düzeyinin büyük ölçüde inovasyonun temel belirleyicilerinden biri olduğu (Arrow, 1962; Nickell, 1996; Blundell vd., 1999) kabul görse de rekabet ve yenilik arasındaki ilişki ile ilgili olarak farklı sonuçlar (Schumpeter, 1942; Aghion vd., 2005) ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır. Bununla birlikte sıkı tekelleşme karşıtı yasalar, -genellikle inovasyon ile pozitif ilişkili olan- firma büyüklüğü noktasında inovasyon üzerinde negatif bir etkiye yol açabilmektedir. Ürün piyasası düzenlemelerinde bir diğer önemli unsur, başlangıç maliyetleri (*start-up costs*) ile ilgili olan piyasaya giriş düzenlemeleridir. Başlangıç maliyetleri, bir faaliyete başlamak için devlet tarafından konulan şartların yerine getirilmesini ifade eden ve daha çok batık maliyet olarak kabul edilen maliyetlerdir. Söz konusu maliyetlerin yüksek olması, girişimcilerin piyasaya girmelerini zorlaştırdığı ve dolayısıyla inovasyon süreci önünde bir engel olduğu kabul görmektedir (Barbosa & Faria, 2011: 1158-1159).

İşgücü piyasası düzenlemeleri; işe alma ve işten çıkarma, ücret oranları, işsizliğe yönelik politikalar gibi birçok mevzuata ilişkin unsurları kapsamaktadır. Bu düzenlemeler işgücü piyasasını etkilemeyi amaçlasa da doğal olarak bu düzenlemelerin inovasyon üzerinde de bir etkiye sahip olacağını söylemek mümkündür. Örneğin, eğitim ve öğretim politikalarının belirli bir ülkedeki beşeri sermaye stokunu değiştirerek inovasyon üzerinde pozitif bir etki sağlaması beklenebilir. Öte yandan işgücü piyasası düzenlemeleri arasında istihdamın korunması, inovasyonu etkileyen bir faktör olarak dikkat çekmektedir. Bununla birlikte katı istihdam düzenlemelerinin bazı zıt etkileri de bulunmaktadır. Öncelikle katı olarak nitelendirilebilecek işe alma ve işten çıkarma düzenlemeleri, sendikaların pazarlık gücünü artırması nedeniyle firmaların, inovasyon gerçekleştirildikten sonra ücret ayarlamalarını veya personel sayısını azaltma veya personelin yeniden tahsisini gerektiren yeni teknoloji ayarlamalarını yapmalarını daha zor hale getirmekte ve hatta firmaları, yeni teknoloji deneyimlerinden vazgeçirmektedir. Öte yandan katı işten çıkarma düzenlemelerinin işverenler için eğitime yatırım yapmalarını teşvik edici bir etkiye sahip olduğu ve böylelikle eğitime yapılan yatırımların çalışanların verimliliğini ve

motivasyonunu artıracığı zıt bir etki olarak ileri sürülmektedir (Barbosa & Faria, 2011: 1159-1160). Bununla birlikte finansal regülasyonlar ise yeni firmaların oluşturulması, kurumsal yönetim yapıları ve iflas kanunları için yasal gereksinimleri tanımlamaktadır. Söz konusu düzenlemeler birçok nedenden ötürü inovasyon sistemi için temel teşkil etmektedir. Şeffaf ve kanunların uygulandığı koşullarda rekabetçi piyasa fiyatlarında sermayeye erişmek yenilikçi firma (*yeni başlamış veya daha önce kurulmuş*) açısından kilit bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda bu düzenlemeler, sermaye için uygun fiyatı ve kuralları tanımlamasının yanısıra firmaların yaşam döngüsünün (*yeni firmaların kurulması, iflas, miras vb.*) temel adımlarındaki koşullar ve sorumluluklar hakkındaki belirsizlikleri azaltarak yatırımlar için teşvik sağlamaktadır (Borras & Edquist, 2013: 7-8).

İnovasyon süreci açısından bir diğer önemli kurum ise fikri mülkiyetin korunmasıdır. Telif hakları ve patentler gibi fikri mülkiyet haklarının amacı; firmaların araştırma yatırımlarının sosyal getirilerinden daha yüksek bir fayda elde etmesine izin vererek inovasyonun teşvik edilmesidir (Williams, 2010: 1). İnovasyonun teşviki ve sürekli hale getirilmesi, fikri mülkiyet düzenlemeleri ve rekabeti koruma amacıyla konulan kuralların ortak noktasıdır. Fikri mülkiyet düzenlemelerin yanında hukuki olarak da bir korumanın sağlanması, firmalar tarafından yapılan araştırma yatırımlarının garanti altına alınmasını sağlar. Söz konusu rekabeti koruyucu kurallar sayesinde ekonomik düzen içinde rekabetin sürdürülmesi ise hem hukuki koruma ile elde edilen tekelin kötüye kullanılmasını önler hem de ekonomik aktörleri, yeni ürün ve yöntemler geliştirme kapsamında rekabet etmeye teşvik eder. Bu noktadan hareketle, serbest piyasa koşulları altında kar amacıyla hareket eden aktörlerin yeni teknolojilere yatırım yaparak birbirleri ile rekabet etmeleri ve rekabet güçlerinin artması açısından fikri mülkiyetin korunması önem arz etmektedir (Boztosun, 2007: 5).

Kurumlar; kanunlar, kurallar, düzenlemeler ve politikalar gibi iktisadi teşvikleri etkileyen dolayısıyla beşeri sermaye, fiziksel sermaye ve teknolojiye yapılan yatırımları teşvik eden bir unsur olarak ele alınabilir. Bu noktada iktisadi faaliyetler içinde kurumların en temel rolü, işlem maliyetlerini azaltmasıdır. Eğer kurallar ve düzenlemeler; açık, şeffaf ve piyasa mekanizmasını daha verimli çalışır hale getirecek şekilde dizayn edilirse bu durum piyasanın daha düzenli halde çalışmasını ve gelecekteki yatırımların teşvik edilmesini sağlayabilecektir. Şeffaf kuralların, düzenlemelerin, kanunların ve politikaların varlığı ise iktisadi faaliyetlerden doğan kazançların eşit olarak dağıtılmasına da katkı yapabilecektir (Rauf, 2009: 34). Söz konusu formel kurumların yanında kurumlar ve inovasyon arasındaki ilişkiyi tanımlayan ve açıklamaya çalışan bir diğer unsur enformel kurumlardır.

3.2.2. İnovasyon Politikaları ve Enformel Kurumlar

Enformel kurumlar, toplum içindeki oyuncuların davranışlarını etkileme gücüne sahiptir. Özellikle iktisadi seçimler ve davranışlar, toplumdaki tüm kurumlar ve kurumsal düzenlemeler ile şekillenmektedir (Acemoglu vd., 2004). Birçok yönden normların, gelenek ve göreneklerin oluşturduğu enformel kurumlar, iktisadi çıktıları etkileyebilmektedir. Enformel kurumlar ile inovasyon arasındaki ilişkiyi beşeri ve sosyal sermaye açısından incelemek mümkündür. Enformel kurumlar, son dönemlerde ek bir üretim faktörü olarak

kabul edilen sosyal sermayenin üretiminden sorumludur. Sosyal sermaye, enformel kurumların etkisini ortaya koymakla birlikte sosyal bağların değer yaratan yönünü işler hale getirmeye yardımcı olmaktadır (Rauf, 2009: 34).

Sosyal sermaye; toplumu oluşturan bireyler arasındaki koordinasyonu ve etkileşimleri geliştiren güven, normlar ve ağlar gibi sosyal kuruluşların özellikleri olarak ifade edilebilir (Putnam vd., 1993: 167). Coleman (1988) ise sosyal sermayenin tanımının sahip olduğu fonksiyonlara göre yapılabileceğini ifade etmektedir. Ona göre sosyal sermaye, tek bir varlık olmayıp genel olarak iki temel unsuru içeren farklı varlıkların bir çeşididir. Öncelikle bu varlıkların her biri toplumsal yapının belirli özelliklerini içermekte ve diğer yandan yapı içindeki aktörlerin -gerek bireylerin gerekse şirketlerin- davranışlarını şekillendirmektedir (Coleman, 1988: 98).

Sosyal sermaye ve toplumsal fayda arasındaki ilişkiyi ortaya koyan öncü çalışmalardan biri Putnam vd., (1993) tarafından yapılmıştır. Putnam vd., (1993) çalışmasında, İtalya'da yerel yönetimler arasındaki performans farklılıklarını açıklamaya çalışmakta ve bu farklılıkların gerekçesini sosyal sermaye düzeyine dayandırmaktadır. Aynı şekilde sosyal sermayenin, toplumsal güvene dayalı ilişkilerin ve işbirliğine yaptığı katkılardan dolayı inovasyon sürecinde de etkili olduğunu ileri sürmektedir (Putnam vd., 1993). Sosyal sermayenin en önemli çıktısı toplumsal güvenin sağlanmasıdır. Güven, inovasyon süreci açısından önem arz eden enformasyon paylaşım maliyetleri, işlem maliyetleri ve uygulama maliyetlerini azaltıcı etkilere sahiptir. Genel olarak sosyal sermayenin inovasyon üzerindeki etkisi dolaylı ve doğrudan olmak üzere iki şekilde açıklanabilir. Toplumun tüm üyeleri arasında güven, karşılıklı ve iyi niyetli duygular ile oluşturulmuş daha geniş bir sosyal sermaye, yenilikçi birimlerin bir araya gelmesine ve risklerin üstlenilmesine yardımcı olmaktadır. Bu durum, firma düzeyindeki sosyal sermaye ile dolaylı yönden ilişkili ve iletişim ağlarının (*networks*) geliştirilmesine yardımcı bir etki olarak ifade edilebilir. Öte yandan doğrudan etki ise piyasaya ilişkin enformasyon, know-how, firmalar arasındaki fikir alışverişleri ve iletişim ağlarında görülebilir (Rauf, 2009: 34-36).

Beşeri sermaye kavramı ise, kişisel ve sosyal gelişime katkı sağlamakla birlikte iktisadi anlamda refahın artırılmasını kolaylaştıran bilgi ve beceri gibi bireylerin sahip olduğu yetenekler olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2001: 17). Genel anlamda insanların sahip olduğu bilgi, uzmanlık ve yetenekler olarak ifade edilen beşeri sermaye; bireylerin, kuruluşların ve toplumların rekabet avantajlarının önemli bir kaynağı olarak görülmektedir (Coleman, 1988; Gimeno vd., 1997).

Beşeri sermaye ve toplum arasındaki ilişkinin ortaya konulmasında kabul gören temel düşünce; daha iyi eğitim almış, daha fazla iş deneyimine sahip ve yeteneklerini geliştirmek için zaman, enerji ve kaynaklara daha fazla yatırım yapan kişilerin kendilerine daha yüksek fayda sağladığıdır. Söz konusu elde edilen bireysel faydanın aynı zamanda toplumun genel refahına da katkı yapması mümkün olabilmektedir (Dakhli & Clercq, 2004: 111). Beşeri sermayenin ülkelerin gelişmişlik seviyesine yapmış olduğu katkılar büyüme modellerine dâhil edilerek ele alınmıştır. İnovasyon politikaları noktasında ise daha çok

eğitim ve sahip olunan meslek veya yetenekler açısından önem kazanmaktadır. İnovasyon açısından beşeri sermaye, yeni bir bilgi ve teknolojiyi kendine katmak, özümsemek ve geliştirmek açısından bir firmanın sahip olduğu kapasitenin yansımasıdır. Bu aşamada, daha fazla yeni bilgi ve teknolojinin özümsemesi, firmaların beklenenden daha fazla inovasyon eğilimi içinde olmasına yola açmaktadır (Almeida vd., 2014: 88-91). Bununla birlikte firma düzeyinde işbaşı eğitim ve öğretim yoluyla beşeri sermayeye yapılacak yatırımlar, verimliliği ve rekabet edilebilirliği artıracaktır. Söz konusu verimlilik düzeyinin artırılması toplumsal verimliliği de pozitif yönde etkileyecektir. İktisadi faaliyetlerdeki genel büyümenin devamında bu büyümenin desteklenmesi adına yeni süreç ve inovasyona olan ihtiyaç daha da artacaktır. Dolayısıyla bir ülke içindeki beşeri sermaye düzeyi yükseldikçe ülkenin inovasyon düzeyi de yükselecektir (Dakhli & Clercq, 2004: 122).

İnovasyon ve kurumlar arasındaki ilişkiyi teorik düzeyde ele alan çalışmaların yanında bu ilişkiyi ortaya koyan ampirik çalışmalar da bulunmaktadır. Ancak kurumlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran birçok ampirik çalışma literatürde yer almasına rağmen kurumlar ve inovasyon arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik ampirik çalışmaların sınırlı düzeyde kaldığı görülmektedir.

Carlsson ve Jacobson (1997), teşvik sağlama, çatışmalarda arabuluculuk yapma, bilginin kullanımını koordine etme ve belirsizlikleri azaltma noktasında kurumların inovasyonu uyarıcı bir etkiye sahip olduğunu ileri sürmektedir. Srholec (2011) çalışmasında inovasyonun birçok farklı düzeye sahip bir olgu olduğunu ileri sürmektedir. Bu noktadan hareketle inovasyonun belirleyenlerini ortaya koymak için yapılacak analizlere kurumları da içeren üst düzey faktörlerin (*dışsal/çevresel faktörler*) de dâhil edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Analiz bulgularında ise demokratik kurumlar ile inovasyonun ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Blind (2012) ise çalışmasında regülasyonlar ile inovasyon arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmıştır. Bu noktada kurumsal yapı içerisinde bulunan regülasyonların inovasyona etkisi iktisadi, sosyal ve kurumsal regülasyonlar olarak ayrı ayrı ele alınmıştır. İktisadi regülasyonlar kapsamında -fiyatların esnek olduğu koşulda- fiyat regülasyonlarının ve rekabeti artırıcı düzenlemelerin inovasyon üzerinde pozitif bir etki yaptığını ancak pazara giriş düzenlemelerinin negatif bir etkiye sahip olduğunu; sosyal regülasyonlar kapsamında işgücünün korunması düzenlemelerinin negatif ancak ürün ve müşteri güvenliğine yönelik düzenlemelerin inovasyon üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu; kurumsal regülasyonlar kapsamında ise fikri mülkiyet hakkı düzenlemelerinin inovasyon üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır (Blind, 2012: 394-396). Kurumlar ve inovasyon ilişkisini ortaya koyan bir diğer çalışmada ise Tebaldi ve Elmslie (2013), iktisadi kurumların kalitesi ile inovasyon arasında pozitif bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Endonezya'da faaliyet gösteren firmaların inovatif faaliyetler için gerekli finansmana erişim ve kurumların etkisinin araştırıldığı çalışmada ise Mahendra ve diğerleri (2015), yerel düzeyde daha yüksek kurumsal kalitenin inovasyon sürecine daha fazla katkı sağladığını belirtmektedir. Çalışmada aynı zamanda finansmana erişimde daha büyük engel yaşayan firmaların, inovasyon kapasitelerinin daha az olduğuna yönelik bazı kanıtlar bulunduğu ifade edilmektedir. Silve ve Plekhanov (2015) ise çalışmasında, iktisadi kurumlar, inovasyon ve büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. İmalat sanayinin ön planda tutulduğu çalışmada, güçlü iktisadi kurumlara sahip olan ülkelerin yenilik-yoğun

sektörlerde daha fazla uzmanlaştığı ifade edilmektedir. Bunun yanında analiz bulguları, inovasyonun -yüksek kaliteli iktisadi kurumların varlığı doğrultusunda- uzun dönemde büyüme performansına önemli bir katkı sağlayacağı görüşünü desteklemektedir.

İnovasyon politikaları ve kurumlar arasındaki ilişkiye genel olarak bakıldığında, uygulamaya konulan düzenlemelerin veya toplumu oluşturan dinamiklerin ortak bir paydada bulunması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. İnovasyon süreci ve ulusal inovasyon sisteminin oluşturulması aşamasında bu süreçte yer alan tüm aktörlerin katılımı ve ortak hareketi kilit bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla sadece firmaların dâhil olduğu bir süreç, inovasyonun gerçekleştirilmesinde yeterli olmayacaktır. Bu noktada öncü bir kurum olarak devlet, inovasyon sürecine dahil olan tüm aktörleri bir araya getirebilmek adına gerek formel gerekse de enformel kurumların oluşturulması ve uygulanması açısından önemli bir rol üstlenmektedir.

4. Yenilikçi Kamu Alımları ve Kurumlar

Dünya genelinde birçok hükümet, verimlilik artışını sağlamak ve yüksek yaşam standartlarına ulaşmak için inovasyon faaliyetlerini teşvik etme yoluna gitmektedir. Böyle bir amaç göz önüne alındığında, hayat standartlarının yükseltilmesi ve geliştirilmesinde temel faktörün verimliliğin artırılması olduğu ifade edilebilir. Bu noktadan hareketle özellikle inovasyonun gerçekleştirilmesine yönelik kamu politikaları ön plana çıkmaktadır (Globerman, 2012: 8).

İnovasyon faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik kamu politikaları, özellikle hükümetlerin satın alma ve finansman sağlama potansiyelinin yüksek olması nedeniyle önemli bir rol üstlenmektedir. Daha önceleri teknolojinin geliştirilmesi ve inovasyon sürecinin tamamlanabilmesi için arz yönlü politikalar tercih edilirken günümüzde talep yönlü inovasyon politikaları önem kazanmıştır. Talep yönlü inovasyon politikalarının öne çıkmasını sağlayan önemli politika araçlarından biri, kamu alımlarıdır. Ülkelerin sahip olduğu GSYH'nın önemli bir kısmı kamu alımlarına ayrılmaktadır. Dolayısıyla, gerçekleştirilen kamu alımlarının inovasyon faaliyetlerinin artırılması ve teşvik edilmesinde önemli bir rol üstlenebileceği rahatlıkla söylenebilir.

Teknoloji geliştirme veya inovasyona yönelik olarak yapılan kamu alımları literatürde farklı kavramlar ile açıklanmaktadır. Bu kavramlar; hâlihazırda piyasada mevcut olmayan ancak belirli bir süre içerisinde geliştirilebilecek ürün veya sistemlerin alımını ifade eden kamu teknoloji alımları (*Public Technology Procurement*) (Edquist & Hommen, 2000: 5), ihtiyacın karşılanması için araştırma ve yenilik faaliyetleri gerektiren, hâlihazırda piyasada mevcut olmayan veya yeni özelliklere sahip olması gereken mal ve hizmetlerin alımını ifade eden inovasyon için satın alımlar (*Procurement for Innovation*) (EC, 2005: 9); hâlihazırda piyasada mevcut olmayan ancak belirli bir süre içerisinde kamu otoritesinin talebi doğrultusunda firmalar tarafından geliştirilebilecek yenilikçi ürünlerin satın alımını ifade eden yenilikçi kamu alımları (*Innovative Public Procurement*) (Hommen & Rostam, 2009: 20); yenilikçi sözleşmeye bağlı satın alımların uygulama ve prosedürlerindeki

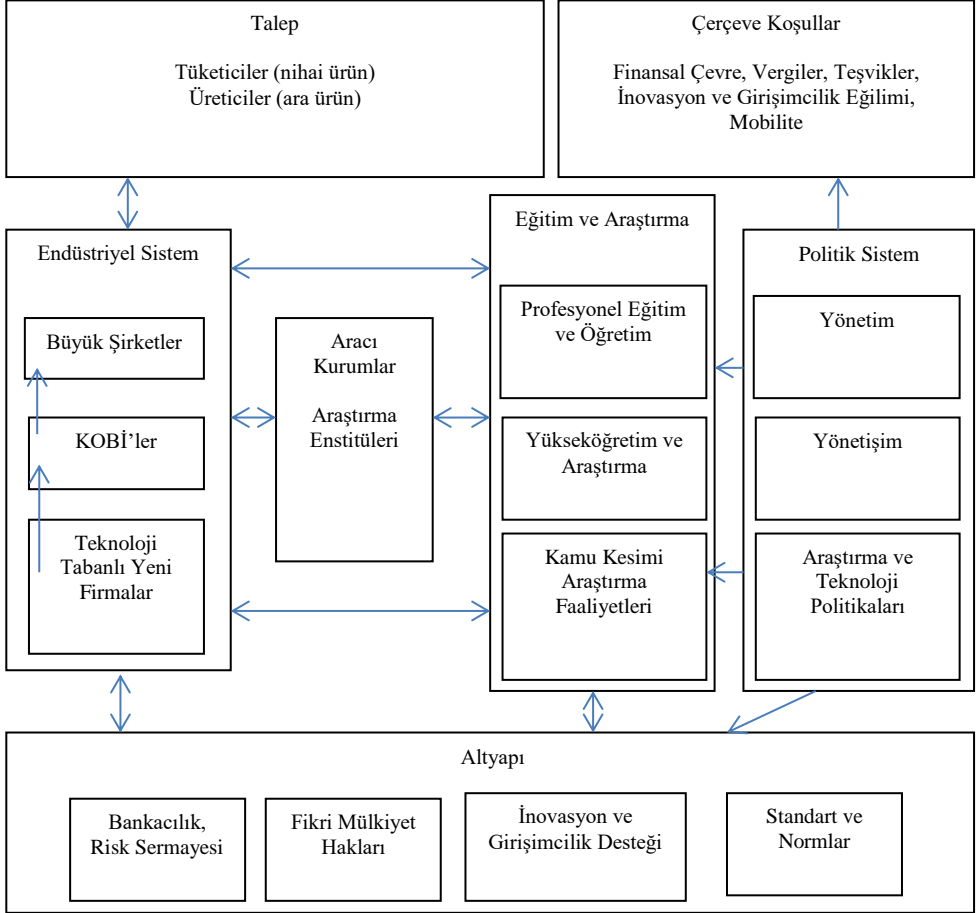
yenilikçi yaklaşımları ifade eden yenilikçi satın alımlar (*Innovative Procurement*) (National ICT Research Directors Forum, 2006: 14) olarak belirtilebilir.

Kamu alımları ile ilgili olarak literatürde bulunan kavramlar farklılık gösterse de bazı ortak noktaları da içinde barındırmaktadır. Söz konusu kavramların üzerinde uzlaştığı nokta, inovasyon faaliyetlerinin teşvik edilmesinde bir kamu otoritesinin varlığıdır (Rolfstam, 2012a: 2-4). Yenilikçi kamu alımları kavramının net bir biçimde ortaya konulabilmesi için kamu alımı tanımlarında bir ayırımı yapılması gerekmektedir. Bu aşamada en basit şekilde kamu alımları; olağan kamu alımları ve yenilikçi kamu alımları olarak incelenebilir. Olağan kamu alımları, hâlihazırda mevcut ve satılmaya hazır olan temel ihtiyaç mallarının satın alınmasıdır. Bu noktada satın alım yapan kurum veya birimin, teklif verenlerden herhangi yeni bir ürün (*inovasyon*) talebi bulunmamaktadır. Dolayısıyla olağan alımların; kalem, kâğıt, havlu veya araç-gereç gibi söz konusu birimin faaliyetlerinde devamlılık sağlayan ürünlerin satın alınması olduğu söylenebilir (Edquist, 2015: 6). Yenilikçi kamu alımları ise iki farklı yaklaşım ile açıklanabilir. Bunlardan ilki, yeni ürünlerin (*mal, hizmet, sistem*) gelişimini teşvik için bir araç olarak gören yaklaşımdır. Diğeri ise, mutlaka yeni ürünler ortaya koyma hedefi olmaksızın inovasyon olanaklarını geliştirmek için yapılan girişimleri nitelendirmektedir (Lember vd., 2014: 14). Yenilikçi kamu alımlarını en basit haliyle; yeniliklerin ortaya konulması, geliştirilmesi, adaptasyonu ve yayılmasını uyaran herhangi bir kamu alım faaliyeti olarak tanımlamak mümkündür (Li, 2013: 70).

Kamu kurumlarının kendi işlevlerini gerçekleştirmek için ihtiyacı olan mal ve hizmetleri temin etmesi şeklinde tanımlanan kamu alımları, bir inovasyon politikası aracı olarak da kullanılabilir. Bu satın alım geniş bir sektör aralığında meydana gelmekle birlikte inşaat, sağlık ve ulaşım (*ek olarak savunma ve güvenlik*) gibi alanlarda daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. İnovasyon yönlü faaliyetler, kamunun satın alıcı rolde olduğu durumda piyasada henüz var olmayan mal veya hizmetlerin talep edilmesi yoluyla inovasyonun tetiklenmesi şeklinde ifade edilebilir (Georghiou vd., 2014: 2).

Yenilikçi kamu alımları, ulusal yenilik sistemleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Ulusal yenilik sistemi konusunda farklı tanımlamalar bulunsa da bunlar arasındaki ortak nokta inovasyonun geliştirilmesi için kurumlar (*aktörler, unsurlar, öğeler*) ve bu kurumlar arasındaki etkileşimin varlığını içeren bir yapının tanımlanmasıdır (Gregersen & Johnson, 1997: 484; Nelson & Rosenberg, 1993: 4; Lundvall, 1995: 2). Bazı araştırmacılara göre ulusal yenilik sistemi fikri mükemmel bir kurumsal mefhumdur (*conception*) (Nelson & Nelson, 2002: 265). Ulusal yenilik sistemini oluşturan kurumlar ve bunlar arasındaki etkileşim Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil: 1
Ulusal Yenilik Sistemi Modeli

Kaynak: Kuhlmann & Arnold, 2001: 2.

Ulusal yenilik sistemi birçok alt sistemin bir araya gelmesi ile oluşturulan bir karakteristiğe sahiptir. Bir ülkedeki politik sistem, eğitim ve araştırma, altyapı, endüstriyel sistem, aracı kurumlar ve süreçte ortaya çıkacak yeniliği tüketen ya da talep eden kurumsal yapıların olduğu bir alt sistemler bütünüdür. Sistemin temelini oluşturan bu kurumlar arasında oluşacak formal ve enformel etkileşimler sonucunda yeni teknolojilerin ve yenilikçi teknolojilerin ortaya çıkması ve yayılması gerçekleşecektir. Kurumların varlığı adeta sistemin yapı taşlarını oluşturmakta fakat sistemin dinamizmini ve üretkenliğini kurumlar arası etkileşim sağlamaktadır. Hiç şüphe yok ki kurumsal etkileşimlerin diğer ülkelere göre daha kolay gerçekleştiği ülkeler vardır. Regülasyonlar, vergiler, rekabet, fikri mülkiyet

hakları gibi çerçeve politikalar kurumsal etkileşimi ve bilgi akışını kolaylaştırabilir ya da zorlaştırabilir (OECD, 1997: 13).

Ulusal yenilik sistemi içerisindeki yapıda yer alacak kurumlar bilgiyi/inovasyonu üreten, yayan ve kullanan kurumlar şeklinde değerlendirilebilir. Bu noktada sistem içerisinde yer alan firmalar, aracı kurumlar, araştırma kurumları gibi aktörlerin yanında kamu kurumları önemli bir yere sahiptir. Kamu kurumları sistem içerisinde bilgiyi üreten, kullanan ve yayılmasını sağlayan bir konumuna sahip olabilir. Devlet bizatihi kendisi Ar-Ge faaliyetleri ile bilgi üretimine katkıda bulunabilir ya da çeşitli vergisel teşvikler, istisna ve muafiyetler ile özel sektör Ar-Ge faaliyetlerini yönlendirebilir, inovatif çözümlerin kullanımı yaygınlaştırabilir. Ayrıca kamusal hizmetlerin sunumu için gerçekleştireceği kamu alımları aracılığı ile hem yenilikçi fikirlerin bulunmasına hem de özel sektörün bu alandaki dinamizmine katkı sağlayabilir. Bu açıdan devlet, kamu alımları yoluyla ulusal yenilik sistemleri içerisinde yenilikçi çözümleri talep eden en temel kurumlardan biridir.

Yenilikçi kamu alımları, ulusal yenilik sistemleri içerisinde spesifik bir uygulama alanıdır. Kamu alımları ile ihtiyacı ya da sorunu gidermeye özgü bir hizmet gerçekleştirilmektedir. Kamu kurumları söz konusu ihtiyaç ya da sorunun ne olduğu konusunda uzmanlığa sahiptir fakat bu sorunun çözümünde tam bir uzmanlığa sahip olamayabilir. Kamu alımlarının nihai amacı belirli bir meblağ karşılığında birtakım hizmetleri gerçekleştirecek tedarikçiyi belirlemektir. Bazen yenilikçi çözümler, ihale sürecinden sonra ortaya çıkabileceğinden tedarik edilen ürün ya da hizmet konusunda belirsizlikler de olabilir. Yenilikçi kamu harcamaları böyle bir karakteristik özelliğe sahip olduğundan bu tür kamu alımları, kullanıma ya da satışa hazır ürün ve hizmetleri kapsayan olağan kamu alımlardan farklılaşmaktadır. Bu durum yenilikçi kamu alımlarını daha karmaşık ve etkileşimli bir süreç haline getirmektedir (Rolfstam, 2012b: 308).

Kurumsal yaklaşımın bakış açısıyla kamu alım süreçlerini de bir kurum olarak değerlendirmek mümkündür. Kamu alımları, temel aktör olarak devletin alıcı ve özel firmaların satıcı konumunda yer aldığı ve bu aktörler arasında formel ve enformel etkileşimin olduğu bir süreçtir. Bu süreç aynı zamanda ekonomik, sosyal, kültürel, yasal ve siyasi kurumlar ile de şekillenmektedir.

Ülkelerin ulusal yenilik sistemleri içerisinde yenilikçi kamu alımları öncelikle savunma ve askeri amaçlı olarak kullanılmaya başlanmış olsa da (Nelson, 1993), günümüzde sağlık, ulaşım, eğitim, altyapı, enerji gibi diğer alanlarda da kullanılmaktadır. Kamu alımını gerçekleştiren birim ihtiyaçların etkin ve düşük maliyetle gerçekleştirilmesini amaçlarken tedarikçi firmalar elde edecekleri karlar, sözleşme şartları, sorumluluklar gibi alanlara odaklanmaktadır. Tedarikçi firmalar açısından kamu alım sürecini yönetecek kuralların standart ve net olması gerekmektedir. Avrupa Birliği nezdinde AB Komisyonu tarafından kabul edilen kamu alımları direktifi, kamu alım sürecinin kurallarını ortaya koyan yasal bir kurumdur. Bu direktife göre; kamu alım ihalelerinin açık bir şekilde ilan edildiği, tedarikçi firmalar arasındaki rekabeti ön plana çıkaran, yeterli finansal ve teknik kapasiteye sahip olmayan firmaları dışlayan, ihaleye başvuru için yeterli süreyi tanıyan bir süreç olduğu ifade

edilmektedir. Aynı zamanda ülkelerin bu direktif doğrultusunda ulusal düzenlemelerini yapmaları öngörülmüştür (Rolfstam, 2012b: 309).

Yenilikçi kamu alımlarının kurumsal çerçevesinin oluşturulması beklenen faydaların gerçekleşmesi ve sürecin sağlıklı bir şekilde işlemesi için önem arz etmektedir. Bu kapsamda yenilikçi kamu alımlarında yenilikten kastedilen hususların ne olduğu, örneğin bir ürün ya da hizmetin sunum sürecindeki bir yenilik mi, üretim sürecindeki bir yenilik mi veya nihai ürün/hizmette bir yenilik mi olduğu açık bir şekilde ortaya konulmalıdır. Bununla birlikte olağan kamu alımları yöntemlerinde kullanılan ihale yöntemlerinden daha farklı ihale yöntemlerine de ihtiyaç duyulmaktadır. Gerek tanımlama aşamasında gerekse de ihale sürecinin yürütülmesi aşamasında devletin oyunun kurallarını ortaya koyması gerekmektedir. Dolayısıyla yasal düzenlemeler ile yenilikçi kamu alımlarının formel çerçevesi belirlenmeli, bunu gerçekleştirirken de özel sektör Ar-Ge faaliyetlerini teşvik edici, yenilikçi fikirlere önem veren, piyasadaki yenilikçi ve teknolojik ürünlere ilişkin rekabeti artırıcı bir çerçeve belirlenmelidir.

5. Sonuç

Kurumsal yaklaşım bir ülkedeki ekonomik hayatı değerlendirmede kurumların önemine değinmektedir. Süreçte ekonomik birimlerin aldığı kararlarda toplumdaki gerek formel gerekse enformel kurumların etkili olduğu kabul edilmektedir. Başka bir ifade ile alınan ekonomik kararlar üzerinde kurumların belirleyici bir role sahip olduğu kabul edilmektedir.

Ülkelerin uluslararası rekabet gücü ve refah seviyesini belirleyen temel faktörlerin başında ülkelerin teknoloji ve yenilikçi çözümleri üretme kapasiteleri gelmektedir. Ülkedeki inovasyon düzeyinin artırılması için hem özel sektör hem de kamu sektörünün üstlenmesi gereken bir takım fonksiyonlar bulunmaktadır. Bu noktada özel sektörün yeniliklere açık, Ar-Ge faaliyetlerine önem veren, teknolojik gelişmelere yatırım yaparak bireysel ve toplumsal ihtiyaçların daha etkin bir şekilde karşılanmasını sağlayan bir yapıda olması gerekmektedir. Kamu sektörü de Ar-Ge faaliyetlerini destekleyen, kamusal ihtiyaçları etkin ve en az maliyetle karşılayan, özel sektörün yenilikçi faaliyetlerine hem yön veren hem de destekleyen bir yaklaşıma sahip olması gerekmektedir.

Toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında en önemli aktör, devlettir. Devlet kamu alımları yoluyla bu fonksiyonunu gerçekleştirmektedir. Kurumsal yaklaşımın bakış açısıyla kamu alım süreci, içerisinde karşılıklı etkileşimlerin ve ilişkilerin olduğu, alıcı ve satıcı konumundaki kurumların yer aldığı bir yapıdır. Bu yapı içerisinde devlet, yapmış olduğu kamu alımları ve ihalelerine ilişkin düzenlemeler ile sürecin kurallarını belirlemektedir. Günümüzde ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma yolunda inovasyonun ön plana çıkmasıyla devletin kamu alımlarında yenilikçi fikirlere ağırlık verdiği görülmektedir. Dolayısıyla içerisinde birçok aktörün ve etkileşimin yer aldığı kurumlar kümesi olarak nitelendirilen kamu alım süreçlerinin inovasyon özelinde yeniden tasarlanması gerekmektedir. Ülkedeki teknolojiyi geliştirecek, yeni fikirleri uygulamaya dönüştürecek, özel sektörün yenilikçi çözümler üretmesini teşvik edecek bir şekilde yenilikçi kamu

alımlarına ilişkin hukuki altyapının, özellikle yenilikçi fikirlerle gelen firmaları ödüllendiren ihale yöntemlerinin hazırlanması, kamu alımlarında yenilikçi çözümlere öncelik verilmesi gibi formel kurumların oluşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Yine özel sektörün yenilikçi fikirlere ve rekabet güçlerini artırabilmek için inovasyona değer veren, diğer firmalar ile bu alanda işbirliği ve etkileşimin var olduğu enformel kurumların da gelişmesi gerekmektedir. Bu açılardan devletin yenilikçi kamu alım süreçlerinde formel kurumları oluşturması beraberinde piyasada yer alan diğer aktörler arasında enformel kurumların gelişmesine de yol açması muhtemel görünmektedir.

Kaynaklar

- Acemoglu, D. (2003), "Root Causes: A Historical Approach to Assessing the Role of Institutions in Economic Development", *Finance and Development*, 40(2), 27-30.
- Acemoglu, D. & S. Johnson & J. Robinson (2004), "Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth", *NBER Working Paper*, No. 10481, 1-111.
- Aghion, P. & N. Bloom & R. Blundell & R. Griffith & P. Howitt (2005), "Competition and Innovation: An Inverted-U Relationship", *Quarterly Journal of Economics*, 120(2), 701-728.
- Aktan, C.C. & T. Vural (2006a), "Kurallar ve Kurumların Sosyolojik Temelleri Üzerine Bir İnceleme: Terminoloji ve Tipoloji", *Kurallar, Kurumlar ve Düzen: Kurallar ve Kurumların Sosyolojik Temelleri* (1-15), Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, Kurumsal Araştırmalar Serisi No: 1.
- Aktan, C.C. & T. Vural (2006b), "Kurallar ve Kurumların Oluşumu. Kurallar, Kurumlar ve Düzen", *Kurallar ve Kurumların Sosyolojik Temelleri* (63-77), Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, Kurumsal Araştırmalar Serisi No: 1.
- Aktan, C.C. & H. Çoban (2007), "Kamu Maliyesinde Güven ve Ekonomik Anayasa", *Çimento İşveren Dergisi*, 6(21), 4-11.
- Almeida, H. & H. Pinto & C. Nogueira (2014), "Social, Human Capital and Innovation: An Exploratory Study of European Atlantic Organisations", *Advances in Social Sciences Research Journal*, 1(4), 87-103.
- Arrow, K. (1962), "Economic Welfare and the Allocation of Resources for Invention", in: P. Stephan & D. Audrestch (eds.), *The Economics of Science and Innovation*, 1(61-77) Edward Elgar, Cheltham.
- Barbosa, N. & P.F. Faria (2011), "Innovation across Europe: How important are institutional differences?", *Research Policy*, 40, 1157-1169.
- Biber, A.E. (2010), "İktisadi Büyümede Kurumsal Faktörler ve Kurumsal Değişim", *Akademik Bakış Dergisi*, 19, 1-24.
- Blind, K. (2012), "The Influence of Regulations on Innovation: A Quantitative Assessment for OECD Countries", *Research Policy*, 41(2), 391-400.
- Blundell, R. & R. Griffith & J.V. Reenen (1999), "Market Share, Market Value and Innovation in A Panel of British Manufacturing Firms", *Review of Economic Studies*, 66(3), 529-55.
- Borras, S. & C. Edquist (2013), "The Choice of Innovation Policy Instruments", *Technological Forecasting & Social Change*, 80, 1513-1522.
- Boztosun, N.A. (2007), "Fikri Mülkiyet ve Küresel Rekabet", *TÜSİAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu*, REF 08/2007, 1-14.

- Buchanan, J.M. & A. Di Piero (1980), "Cognition, Choice, and Entrepreneurship", *Southern Economic Journal*, 46(3), 693-701.
- Carden, W.A. (2007), "Christian Ethics, Formal Institutions, and Economic Growth", *American Review of Political Economy*, 5(1), 34-53.
- Carlsson, B. & S. Jacobsson (1997), "Diversity Creation and Technological Systems: A Technology Policy Perspective" in: C. Edquist (ed.), *Systems of Innovation: Technologies, Institutions and Organizations*, Pinter Publisher, London.
- Coleman, J.S. (1988), "Social Capital in the Creation of Human", *The American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- Commons, J.R. (1931), "Institutional Economics", *American Economic Review*, 21, 648-657.
- Dakhli, M. & D.D. Clercq (2004), "Human Capital, Social Capital and Innovation: A Multi-Country Study", *Entrepreneurship & Regional Development*, 16(2), 107-128.
- EC (2005), *Public Procurement for Research and Innovation: Developing Procurement Practices Favourable to R&D and Innovation*, <http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/edited_report_18112005_on_public_procurement_for_research_and_innovation.pdf>, 05.03.2016.
- EC (European Commission) (1995), *Green Paper on Innovation*, <http://cordis.europa.eu/publication/rcn/361_en.html>, 01.03.2016.
- Edquist, C. & L. Hommen (2000), "Public Technology Procurement and Innovation Theory", in: C. Edquist & L. Hommen & L.J. Tsipouri (eds.), *Public Technology Procurement and Innovation*, Boston/Dordrecht/London: Kluwer Academic Publishers, 5-64.
- Edquist, C. (2005), "Systems of innovation: perspectives and challenges", in: J. Fagerberg, et al. (eds.), *The Oxford Handbook of Innovation*, Oxford University Press, 181-208.
- Edquist, C. (2015), "Innovation-related Public Procurement as a Demand-oriented Innovation Policy Instrument", Lund University, *CIRCLE Working Paper*, No 2015/28, 1-43.
- Georghiou, L. & J. Edler & E. Uyarra & J. Yeow (2014), "Policy Instrument for Public Procurement of Innovation: Choice, Design and Assessment", *Technological Forecasting & Social Change*, 86, 1-12.
- Gimeno, J. & T.B. Folto & A.C. Cooper & C.Y. Woo (1997), "Survival of the Fittest? Human capital and the Persistence of Underperforming Firms", *Administrative Science Quarterly*, 42(4), 750-783.
- Globerman, S. (2012), "Public Policies to Encourage Innovation and Productivity", *True North in Canadian Public Policy*, The Macdonald-Laurier Institute, September, 1-19.
- Gregersen, B. & B. Johnson (1996), "Learning Economies, Innovation Systems and European Integration", *Regional Studies*, 31, 479-490.
- Greif, A. (2006), *Institutions and the Path to the Modern Economy: Lessons from Medieval Trade*, USA. Cambridge University Press.
- Hommen, L. & M. Rolfstam (2009), "Public Procurement and Innovation: Towards a Taxonomy", *Journal of Public Procurement*, 9(1), 17-56.
- Hwang, H. & W.W. Powell (2005), "Institutions and entrepreneurship", in: S.A. Alvarez & R. Agarwal & O. Sorenson (eds.), *Handbook of entrepreneurship research: Disciplinary Perspectives*, (201-232), New York: Springer.
- Kapp, K.W. (1968), "In Defense of Institutional Economics", *The Swedish Journal of Economics*, 70(1), 1-18.

- Kasper, W. & M.E. Streit (1998), "*Institutional Economics, Social Order and Public Policy*", Cheltenham: The Locke Institute, Edward Elgar.
- Kuhlmann, S. & E. Arnold (2001), *RCN in the Norwegian Research and Innovation System*, <<https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kd/vedlegg/forskning/rapporter/2001-rcn-eval/2001-rcn-evaluation-background-report-no-12.pdf?id=2248274>>, 21.03.2016.
- Lember, V. & R. Kattel & T. Kalvet (2014), "Public Procurement and Innovation: Theory and Practice", in: *Public Procurement, Innovation and Policy: International Perspectives*, (eds.) V. Lember & R. Kattel & T. Kalvet, Springer Publications, 13-35.
- Li, Y. (2013), *Public Procurement as a Demand-side Innovation Policy in China - An Exploratory and Evaluative Study*, <<https://www.escholar.manchester.ac.uk/uk-ac-man-scw:222567>>, 15.03.2016.
- Lundvall, B. (1995), "Introduction", in: B. Lundvall (ed.), *National Systems of Innovation - Towards A Theory of Innovation and Interactive Learning*, Biddles, London, 1-19.
- Mahendra, E. & U. Zuhdi & R. Muyanto (2015), "Determinants of Firm Innovation in Indonesia: The Role of Institutions and Access to Finance", *TMCD Working Paper*, WP-64, 1-41.
- Marsh, I. (2010), "Innovation and Public Policy: The Challenge of an Emerging Paradigm", *AIRC Working Paper Series*, WP/0710, 1-44.
- National ICT Research Directors Forum (2006), *Pre-Commercial Procurement of Innovation: A Missing Link in The European Innovation Cycle*, <ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/fp7/ict/docs/pcp/precommercial-procurement-of-innovation_en.pdf>, 03.03.2016.
- Neale, W.C. (1987), "Institutions", *Journal of Economic Issues*, 21(3), 1177-1206.
- Nelson, R.R. & N. Rosenberg (1993), "Technical Innovation and National Systems", in: R. Nelson (ed.) *National Innovation Systems - A Comparative Analysis*, Oxford University Press, New York, 3-21.
- Nelson, R.R. (1993), "*National Innovation Systems: A Comparative Analysis*", Oxford: Oxford University Press.
- Nelson, R.R. & K. Nelson (2002), "Technology, Institutions, and Innovation Systems", *Research Policy*, 31, 265-272.
- Nickell, S.J. (1996), "Competition and corporate performance", *Journal of Political Economy*, 104(4), 724-746.
- North, D.C. (2010), *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*, Çev. Gül Çağalı Güven, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- OECD (1997), *National Innovation Systems*, <<http://www.oecd.org/science/inno/2101733.pdf>>, 21.03.2016.
- OECD (2001), "The Well-Beings of Nations, The Role of Human and Social Capital", *OECD Publications*, 1-118.
- OECD (2005), *Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data*, 3rd ed. Luxembourg: OECD Publishing.
- OECD (2011), "Demand-side Innovation Policies", *OECD Publishing*, 1-190.
- Putnam R.D. & R. Leonardi & R. Nanetti (1993), *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton: Princeton University Press.
- Rauf, M. (2009), "Innovations and Informal Institutions: An Institutional Approach to the Role of Social Capital for Innovation", *Journal of Academic Research in Economics*, 1, 25-34.

- Rolfstam, M. (2012a), "Understanding Public Procurement of Innovation: Definitions, Innovation Types and Interaction Modes", *Social Science Research Network*, 1-16.
- Rolfstam, M. (2012b), "An Institutional Approach to Research on Public Procurement of Innovation", *The European Journal of Social Science Research*, 25(3), 303-321.
- Romer, P.M. (1986), "Increasing Returns and Long-Run Growth", *The Journal of Political Economy*, 94(5), 1002-1037.
- Romer, P.M. (1990), "Endogenous Technological Change", *The Journal of Political Economy*, 98(5), 71-102.
- Schumpeter, J.A. (1942), *Capitalism, Socialism and Democracy*, Harper and Row, New York.
- Schumpeter, J.A. (1939), *Business Cycles: A Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of The Capitalist Process*, New York And London: Mcgraw-Hill.
- Silve, F. & A. Plekhanov (2015), "Institutions, Innovation and Growth: Cross-country Evidence", *EBRD Working Paper/177*, 1-30.
- Solow, R.M. (1956), "A Contribution to the Theory of Economic Growth", *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94.
- Sowell, T. (1967), "The Evolutionary Economics of Thorstein Veblen", *Oxford Economic Papers, New Series*, 19(2), 177-198.
- Srholec, M. (2011), "A Multilevel Analysis of Innovation in Developing Countries", *Industrial and Corporate Change*, 20(6), 1539-1569.
- Tebaldi, E. & B. Elmslie (2013), "Does Institutional Quality Impact Innovation? Evidence from Cross-Country Patent Grant Data", *Applied Economics*, 45(7), 887-900.
- Turanlı, R. & E. Saridoğan (2010), *Bilim-Teknoloji-İnovasyon Temelli Ekonomi ve Toplum*, İTO Yayını, Sayı 2010/13.
- Veblen, T. (1909), "The Limitations of Marginal Utility", *Journal of Political Economy*, 17(9), 620-636.
- Williams, L. Heidi (2010), "Intellectual Property Rights and Innovation: Evidence from the Human Genome", *NBER Working Paper*, No. 16213, 1-9.

Bakırtaş, D. & A. Aysu (2017), "Kurumsal Yaklaşım Perspektifinden İnovasyon ve Yenilikçi Kamu Alımları", *Sosyoekonomi*, Vol. 25(31), 127-147.

Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ar&Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi

Yağmur SAĞLAM, Department of Economics, Boyabat Faculty of Economics and Administrative Sciences, Sinop University, Turkey; e-mail: yagmur.saglam@deu.edu.tr

Hüseyin Avni EGELİ, Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Dokuz Eylül University, Turkey; e-mail: avni.egeli@deu.edu.tr

Pınar EGELİ, Department of Economics and Administrative Programs, İzmir Vocational School, Dokuz Eylül University, Turkey; e-mail: pegeli@yahoo.com

The Relationship between R&D Expenditures and Economic Growth for Some Developed and Developing Countries: A Panel Data Analysis

Abstract

The main purpose of this paper is to investigate the relationship between research and development (R&D) expenditures and economic growth, based on 26 some developed and developing countries (Belgium, Bulgaria, Czech Republic, Denmark, Germany, Estonia, Ireland, Greece, Spain, France, Italy, Cyprus, Hungary, Latvia, Netherland, Austria, Poland, Portugal, Romania, Slovenia, Slovakia, Finland, Sweden, United Kingdom, Iceland, Norway). For this purpose, we used endogenous growth model of Romer (1990), which claims that technological change is the major source of productivity growth in the long run. In this context, using annual data which has taken from Eurostat; an empirical model has been developed in the scope of the dynamic panel data analysis for the period 1996-2014. The model includes real gross domestic product per capita (GDPRC) and gross domestic expenditures on R&D as an indicator of technological change (innovation). At the empirical part, firstly heterogeneity of the variables were investigated during the Delta test (Pesaran ve Yamagata, 2008), and then the existence of dependency between cross-sectional units that make series were examined by the CADF and Hadri-Kurozumi tests. After proving cointegration between series with Westlund ECM test; Dumitrescu-Hurlin (2012) and Emirmahmutoglu-Köse (2011) panel causality tests were applied. According to the empirical results, in the long term there is one way causal relationship from R&D expenditures to economic growth for some selected developed and developing countries.

Keywords : Research and Development, Economic Growth, Panel Causality Analysis.

JEL Classification Codes : C01, C31, F21, O4, O3.

Öz

Çalışmanın amacı ekonomik büyüme ve Ar-Ge harcamaları arasındaki nedensellik ilişkisini 26 farklı gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için analiz etmektir. Bu çerçevede Romer'in (1990), teknolojide meydana gelen değişmelerin uzun dönemde ekonomik büyümenin verimliliğini artırdığını ifade eden içsel büyüme modelinden yola çıkılmıştır. 1996-2014 dönemi Eurostat'dan elde edilen

yıllık veriler ile dinamik panel veri analizi bağlamında incelenmiştir. Modelde kullanılan değişkenler; kişi başına düşen reel GSYİH (GDPRC) ve teknolojik değişimi temsilen Ar-Ge harcamalarının GSYİH'dan aldığı pay şeklinde ifade edilmektedir. Ampirik kısımda ilk olarak Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Delta testi ile heterojenliğe bakılmış ve değişkenler için yatay kesit bağımlılığı incelenmiştir. Heterojenlik ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan CADF ile Hadri-Kurozumi birim kök testleri uygulanmıştır. Değişkenler arasındaki eş-bütünleşik ilişkinin varlığı Westerlund Hata Düzeltme Mekanizması (ECM) testi ile bulunduktan sonra Dumetriscu-Hurlin (2012) ile Emirmahmutoğlu-Köse (2011) panel nedensellik testleri yapılmıştır. Elde edilen bulgular uzun dönemde Ar&Ge harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisini ifade etmektedir.

Anahtar Sözcükler : Araştırma-Geliştirme, Ekonomik Büyüme, Panel Nedensellik Analizi.

1. Giriş

Uluslararası ekonomik sınırların ortadan kalkması ile birlikte oluşan küresel rekabet ortamı araştırmacıları ekonomik büyümenin kaynaklarını belirlemeye itmiştir. Çünkü ekonomi teorisine göre büyüme oranında meydana gelecek olan önemli değişiklikler ülkelerin refah seviyesini değiştirmektedir. Ülkelerin gelir düzeyi ve ekonomik büyüme rakamlarında görülen farklılaşmanın nedeni Smith'e (1994) göre sahip olunan teknoloji, nitelikli iş gücü, ekonomik ve siyasi istikrar ile mevcut doğal kaynakların eşitsizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, Bozkurt (2015) her bir topluluğun temel arzusu olan yüksek ekonomik büyüme oranlarına ulaşmanın anahtarının bilgi teknolojileri ve bilgiyi etkin kullanarak geliştirmek olduğunu vurgulamıştır. Hu (2015) ise, Araştırma-Geliştirme (R&D) faaliyetleri (teknolojik gelişim) ve ekonomik büyüme arasındaki boşluğun giderek birbirine yaklaştığını belirterek, etkin ve verimli teknolojilerin varlığını sürdürülebilir büyüme ve kalkınmanın kaynağı olarak görmektedir.

Büyüme oranında meydana gelen artışın bilinen farklı kaynakları mevcuttur. Bunlar, (Guellec & Pottelsberghe, 2001: 104):

- İş çevreleri tarafından yaratılan teknolojinin büyüme oranına katkısı,
- Yerel teknoloji üretimi ile kıyaslandığında yabancı teknoloji akımlarının önemi (uluslararası yayılma etkisi),
- Hükümet ve üniversite işbirliği ve araştırmalarının büyümenin verimliliğini artırması,
- Yerel ve yabancı kaynaklardan gelmekte olan teknolojileri firmaların içselleştirme kapasitesi,
- Yeni teknolojilerin farklı kaynaklarının zaman içerisinde nasıl evrimleştiğini anlamak,
- Teknolojinin farklı kaynaklarının ülke özelinde nasıl bir etki bıraktığını anlamaktır.

Yukarıda sayılan sebeplerden ötürü araştırma geliştirme faaliyetlerine yapılan harcama miktarı ve bu harcamaların milli gelirden aldığı pay giderek artmaktadır. Bor ve

diğerleri (2010), teknoloji ve bilim alanlarına yapılan Ar-Ge yatırımları; yenilik, sermaye birikimi, beşeri kaynakların gelişimi gibi farklı kanallar yoluyla, ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Klasik büyüme modellerinden en son geliştirilen içsel büyüme teorilerine kadar büyüme olgusu üzerine teknolojinin, doğal olarak Ar-Ge harcamalarının etkisi pek çok kez tartışılmıştır. Klasik büyüme modelleri, ekonomik büyümeyi daha çok doğal kaynak, iş gücü, sermaye birikimi gibi faktörlere dayandırarak teknolojik gelişimi büyüme olgusunun dışında tutmuştur. Teknolojik gelişmenin ekonomi üzerinde yaratabileceği etkilere değinen ilk kişi Schumpeter (1911) olmuştur. Ramsey'in (1928) çalışmasını geliştiren Post-Keynesyenler (Harrod-Domar), ekonomik büyüme artışı için yatırım ve tasarrufların rolünü vurgulamışlardır. Daha sonra Neo-klasik büyümeciler olarak tabir edilen Solow (1956) ve Swan (1956), ölççeğe göre azalan getiri varsayımı altında modelde yer alan emek ve sermaye değişkenlerinin birbiri yerine ikame edilebileceğini ifade etmişlerdir. Ekonomik büyümenin emek ve sermaye ile açıklanamayan kısmının teknolojik ilerleme sayesinde olduğunu bildikleri halde modele teknolojinin nasıl üretildiğine dair açıklayıcı bir değişken ekleyemedikleri için, teknolojiyi dışsal bir değişken olarak kabul etmişlerdir.

Schumpeter tarafından ekonomik büyümeye dâhil edilen yenilik fikri 1980 sonrası Romer (1986), Helpman-Grossman (1991), Aghion-Howitt (1992) gibi içsel büyüme teorisyenleri tarafından geliştirilmiştir. Çünkü içsel büyüme modellerinin temelinde yatan düşünce; yeniliklerin yaratılmasına harcanan kaynakların sürekliliğinin ekonomik büyüme üzerinde de sürekli bir artışa yol açmasıdır (Göçer, 2013: 218). Romer (1986/90/94) ve Lucas (1988) öncülüğünde gelişen içsel büyüme teorilerini Klasik ve Neo-Klasik büyüme modellerinden ayırtan en önemli nokta; ekonomik büyümenin kaynağı, model içerisine dâhil edilen sistemik unsurlardır ve teknolojik gelişme içsel kabul edilmektedir, yani sistem içerisinde gelişmektedir. Romer (1986) modeli teknolojik yenilikleri ekonomik büyümenin motoru olarak tanımlamaktadır. Teknolojik yeniliklerin kaynağı ise araştırma-geliştirme faaliyetleridir. Ayrıca Ar-Ge yatırımları; beşeri sermaye ve bilgi birikimini artırarak kalkınmaya yardım etmektedir.

İçsel büyüme modellerinin temelinde yatan ölççek ekonomilerinin etkisi şu şekilde ifade edilmektedir (Jones, 1995: 761-762):

$$Y = K^{1-\alpha}(AL_y)^{\alpha} \quad (1)$$

$$\frac{\dot{A}}{A} = \delta L_A \quad (2)$$

1 nolu eşitlik üretim fonksiyonunu, 2 nolu eşitlik içsel büyüme modelini ifade etmektedir. Y çıktı, K sermaye, L emek, A ise yeni bilgi-teknoloji düzeyini belirtmektedir. Ar-Ge'ye ayrılan emek miktarı arttıkça L_y , toplam faktör verimliliğindeki $\left(\frac{\dot{A}}{A}\right)$ artış hızlanmakta, yani ekonomik büyüme oranı artmaktadır.

Çalışmanın amacı; teknolojik gelişim ve yeniliğin temel göstergesi olarak kabul edilen Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli nedensellik ilişkisini 26 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ve 1996-2014 dönemini kapsayan bir dönem

için panel veri ekonometrisi ile analiz etmektir. İlk olarak literatür taraması çerçevesinde ele alınan değişkenler arasındaki ilişkiye yönelik güncel ampirik çalışmalar ortaya konulmuştur. Daha sonra veri seti ve çalışmada uygulanmış olan ekonometrik yöntem açıklanmış ve elde edilen bulgular doğrultusunda sonuç kısmında genel değerlendirmelere ve politika önerilerine yer verilmiştir. Çalışma, kullanılan veri setinin güncelliği ile uygulanan testlerin yeni ve güvenilir olması bakımından diğer ampirik çalışmalara kıyasla öne çıkmakta, literatüre katkı yapmaktadır.

2. Literatür Taraması

Ekonomik büyüme ve Ar-Ge harcamaları arasındaki ilişkiye yer veren ampirik çalışmalara bakıldığında; kullanılan analiz yöntemi, incelenen ülke ve ülke grupları ile tercih edilen göstergelerin farklı olması nedeniyle değişkenler arasındaki ilişkinin yönü hakkında üzerinde anlaşılmış tek bir görüş yoktur. Değişkenler arasında tek yönlü, çift yönlü nedensellik ilişkisi olabildiği gibi herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı çalışmalar da literatürde mevcuttur.

Goel ve Ram (1994) 1960-1980 dönemini ele aldıkları çalışmalarında, toplam 52 ülke (gelişmiş ve gelişmekte olan) için Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişki bulmuşlardır. Ancak nedenselliğin yönü tespit edilememiştir. Sylwester (2001) G7 ve OECD ülkeleri için Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz ettiği çalışmasında, OECD ülkeleri için değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulamamıştır. Ancak G-7 ülkelerinde endüstriyel Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönde bir nedensellik ilişkisi olduğunu tesbit etmiştir. Yu-ming vd. (2007) eş-bütünleşme ve nedensellik testleri ile Çin için Ar-Ge faaliyetleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Değişkenler arasında uzun dönemde çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Samimi ve Alerasoul (2009), 30 gelişmekte olan ülke için 2000-2006 dönemini panel veri ekonometrisi ile test etmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre GOÜ'de Ar-Ge harcamaları oransal olarak düşük olduğu için bu değişkenden ekonomik büyümeye doğru anlamlı bir ilişki görülmemektedir. Altın ve Kaya (2009), 1990-2005 dönemini Türkiye için analiz ettikleri çalışmalarında Ar-Ge harcamalarından ekonomik büyümeye doğru uzun dönemli bir nedensellik ilişkisi belirlemişlerdir. Kısa dönemde ise değişkenler arasında tek veya çift yönlü herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Genç ve Atasoy (2010), 1997-2014 dönemine ait verilerle Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 34 ülke için GMM (genelleştirilmiş ortalamalar yöntemi) ile test etmişlerdir. Elde ettikleri bulgular doğrultusunda değişkenler arasında Ar-Ge harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi mevcuttur. Güloğlu ve Tekin (2012), 1991-2007 dönemine ait yıllık veriler ile yüksek gelir düzeyi grubuna dâhil 13 OECD ülkesi için yenilik, ekonomik büyüme ve Ar-Ge harcamaları (ayrı ayrı ve ikiyeşerli gruplar halinde) arasındaki ilişkiyi panel sabit etkiler ve GMM yöntemleri ile test etmişlerdir. Değişkenler arasında uzun dönemde çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını belirlemişlerdir. Gülmez ve Yardımcıoğlu (2012), 21 OECD ülkesi ve 1990-2010

dönemi için Pedroni ve Kao panel eş-bütünleşme testini ve regresyon katsayılarını tahminlemek amacıyla FMOLS ve DMOLS yöntemlerini tercih etmişlerdir. Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde genel olarak tek yönlü ve güçlü bir ilişki olduğunu, Canning Pedroni testi bulgularına dayandırarak ifade etmişlerdir.

Barcenilla ve diğerlerinin (2013), 1989-2004 dönemini 15 OECD ülkesi için analiz ettikleri çalışmalarında, Ar-Ge harcamalarını teknolojik yenilik adına vekil değişken olarak atamışlardır. GMM analizi sonrası elde ettikleri bulgular, teknolojik değişimin verimlilik artışına neden olduğunu ifade etmektedir. Göçer (2013), 1996-2012 dönemini 11 Asya ülkesi için incelediği çalışmasında yatay kesit bağımlılığını dikkate alan (Hadri-Kuruzomi, Dumitrescu-Hurlin vb.) panel veri testlerini uygulamıştır. Elde ettiği bulgular doğrultusunda gelişmekte olan ülkeler, yüksek ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için katma değeri yüksek ve ileri teknoloji yoğun ürünleri üretmek için ihraç etmelidir. Bunun tek yolunun da Ar-Ge harcamalarına milli gelirden daha fazla pay ayrılması olduğunu vurgulamıştır.

Özcan ve Arı (2014), 15 OECD ülkesi için Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel FMOLS yöntemi ile tahmin etmişlerdir. 1990-2011 dönemini ele aldıkları analizlerinde tüm panel veri seti için elde ettikleri sonuç Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğidir. Santos ve Lopes (2014), 1987-2008 dönemine yönelik 22 Avrupa Birliği ülkesini (özellikle Portekiz vurgusu yaparak) ele aldıkları çalışmada, uyguladıkları Granger nedensellik testi sonuçlarına göre Fransa ve İspanya için nedensellik ilişkisinin yönünün büyümeden Ar-Ge harcamalarına doğru ve tek yönlü olduğunu belirtmişlerdir. Ar-Ge harcamalarından büyümeye doğru olan bir ilişki ise sadece Hollanda için mevcuttur. Birleşik Krallık için ilişkinin yönü negatiftir. Analize dâhil edilmiş olan diğer ülkeler için değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi söz konusu değildir.

Kacprzyk ve Doryn (2014), teknolojik yenilik (Ar-Ge harcamaları) ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele aldıkları çalışmalarında AB-28 ülkelerini, AB-13 ve AB-15 olmak üzere iki ayrı gruba ayırarak ve genel durum itibarıyla analiz etmişlerdir. 1993-2011 dönemini Barro tipi bir regresyon ile modellemişler ve açıklık değişkenini analizlerine üçüncü bir değişken olarak katmışlardır. GMM testinden elde edilen sonuçlara göre AB için tek tip bir büyüme reçetesinin mümkün olmadığını ifade etmişlerdir. Akçalı ve Şişmanoğlu (2015), yeniliğin bir göstergesi olarak kabul ettikleri Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1990-2013 dönemi için 19 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke bağlamında panel veri yöntemiyle analiz etmişlerdir. Swamy'nin rassal etkiler modelinin tercih edildiği çalışmanın analiz bulguları; gelişmiş ülkelerde Ar-Ge harcamalarının milli gelirden aldıkları pay gelişmekte olanlara kıyasla daha yüksek olduğu için, Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisinin farklı gelişmişlik düzeyine sahip ülkeler için paralellik göstermediğini ifade etmektedir.

Inekwe (2015), gelişmekte olan 66 ülkeyi kapsayan çalışmasında Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi GMM yöntemi ile analiz etmiştir. Yıllık veriler ile 2000-2009 dönemini beş farklı periyotta incelediği çalışmasından elde ettiği bulgular doğrultusunda Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi düşük gelir grubuna

giren ülkelerde anlamsız iken, üst orta gelir grubuna dâhil olan ülkelerde pozitif olarak görülmüştür; ancak uzun ve kısa dönemde bu etkiler farklılık göstermektedir.

3. Veri Seti ve Yöntem

Çalışmanın amacı ekonomik büyüme ve Ar-Ge harcamaları arasındaki nedensellik ilişkisini 26 farklı gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için test etmektir. Bu ülkeler şu şekildedir; Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Almanya, Estonya, İrlanda, Yunanistan, İspanya, Fransa, İtalya, Kıbrıs, Macaristan, Letonya, Hollanda, Avusturya, Polonya, Portekiz, Slovenya, Slovakya, Romanya, Finlandiya, İsveç, Birleşik Krallık, İzlanda ve Norveç. Bu nedenle 1996-2014 dönemi büyüme ve Ar-Ge harcamalarına ait yıllık veriler ile panel veri analizi kapsamında ampirik bir model oluşturulmuştur. Oluşturulan ampirik ve iktisadi model aşağıdaki gibidir:

$$GDPRC = f(ArGe) \quad (3)$$

$$GDPRC_{it} = \alpha_i + ArGe_{it} + \varepsilon_t \quad (4)$$

GDPRC: ekonomik büyüme (kişi başına düşen reel GSYİH oranı),

ArGe: teknolojik değişimi (Araştırma Geliştirme Harcamalarının GSYİH'dan aldığı pay)

temsil etmektedir.

Uygulama kullanılan veri seti Eurostat veri tabanından elde edilen yıllık veriler ile oluşturulmuştur. Panel veri analizi kapsamında oluşturulan ampirik modelin tahmininde E-views 8.0 ve Gauss 10.0 paket programları kullanılmıştır. Baltagi'ye göre (2005), panel veri analizi ekonomik birimlere ait zaman serisi gözlemlerinin yatay kesit formunda bir araya getirilerek ekonomik davranış ve ilişkilerinin modellenmesidir. Yatay kesit ve zaman serisi olmak üzere iki boyutu olan bu yapıda tahminciler için kullanılan temel eşitlik şu şekildedir:

$$y_{it} = \alpha_i + \beta_{it} + u_{it} \quad (5)$$

i ekonomik karar birimlerini yani yatay kesit sayısını ve *t* zaman boyutunu ifade etmektedir. α_i sabit (constant) olup, yatay kesit ve zaman boyutuna ait tahminlerin bireysel etkilerini içermektedir (Baltagi, 2005: 6).

Cameron ve Trivedi (2005), panel veri analizi zaman içerisinde yatay kesit birimlerinde meydana gelen değişimlerin birlikte incelenmesine imkân tanımaktadır. Bu nedenle ülkelerarası karşılaştırmalı analizlerde panel veri ekonometrisinden sık bir şekilde faydalanılmaktadır.

4. Uygulama Bulguları

Panel veri analizlerinde; veri setleri hem yatay kesit hem de zaman serisi boyutuna sahip olduğu için belirli bir zaman dilimi içerisinde birbirleri üzerine etkilerinin olmadığını

veya zaman serisine gelecek bir şokun yatay kesit birimlerini aynı dereceden etkilediğini varsaymak (homojenite varsayımı) mantıklı değildir. Bunun için değişkenlere ilk olarak Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Delta testi yapılmıştır. Delta testi istatistikleri aşağıda belirtildiği gibi hesaplanmaktadır (Pesaran & Yamagata, 2008: 56; Göçer, 2013: 229):

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \frac{N^{-1}\xi - k}{\sqrt{2k}} \quad (6)$$

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \frac{\sqrt{NN^{-1}\xi - k}}{\sqrt{Var(T,k)}} \quad (7)$$

$\tilde{\Delta}$: Küçük örneklem için delta test istatistiğini,

$\tilde{\Delta}_{adj}$: Büyük örneklem için uyarlanmış delta test istatistiğini ifade etmektedir.

6 ve 7 numaralı denklemlerde N gözlem sayısını, (S) Swamy test istatistiğini, k açıklayıcı değişken sayısını ve $Var(T, k)$ ise varyansı belirtmektedir. Delta testine ait boş hipotez ve alternatif hipotezler aşağıdaki gibidir (Pesaran & Yamagata, 2008: 57-58).

$$H_0: \beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_n = \beta \text{ (tüm } \beta_i \text{ 'ler için)}$$

$$H_1: \beta_1 = \beta_2 = \dots \neq \beta_n = \beta \text{ (en az bir } i \text{ için)}$$

Tablo 1
Delta Testi Sonuçları

Delta Testi	Test İstatistiği	Prob.
$\tilde{\Delta}$	11.638	0.000*
$\tilde{\Delta}_{adj}$	12.623	0.000*

* simgesi %5 düzeyinde istatistiki olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 1'e göre modeldeki değişkenler heterojendir. Çünkü boş hipotez reddedilmektedir. Delta testi ile homojen olmadıkları belirlenen değişkenler için yatay kesit bağımsızlığının araştırılması gerekmektedir. Çünkü seriye gelecek olan bir şok tüm yatay kesit birimlerini aynı derecede etkilememektedir. Bunun için Pesaran hem N hem de T'nin büyük olduğu durumlar için CD_{LM} olarak adlandırılan test istatistiğini türetmiştir (Pesaran, 2004: 4) ve CD_{LM} testinin gücünü arttırmak için 2008 yılında diğer araştırmacılar ile birlikte bu testi geliştirmişlerdir (Pesaran vd., 2008: 106).

$$\Delta Y_{it} = a_i + b_i Y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} c_{ij} \Delta Y_{i,t-j} + d_i t + h_i \bar{Y}_{t-1} + \sum_{j=0}^{p_i} \eta_{ij} \Delta Y_{i,t-j} + \varepsilon_{i,t} \quad (8)$$

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=j}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T \hat{p}_{ij}^2 - 1) \sim N(0,1) \quad (9)$$

8 numaralı denklemde a ortak zaman etkisini, b, c, d ve h değişkenlere ait tahmin edilmiş regresyon katsayılarını, denklemde yer alan t trendi, p_i ise yatay kesit birimlerine göre en uzun gecikme sayısını ifade etmektedir. Kalıntılar arasında az ya da çok eşanlı bir

ilişkinin olması gerekmektedir. Bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlılığı Breusch ve Pagan (1980) LM testi ile sınımlanmaktadır. CD_{LM} test istatistiği aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Pesaran, 2004: 4; Güloğlu & İspir, 2009: 4):

$$CD_{LM} = T \sum_{i=j}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij}^2 \sim \chi_{N(N-1)/2}^2 \quad (10)$$

$H_0: \rho_{ij} = \rho_{ji} = cor(u_{it}, u_{jt}) = 0$, $i \neq j$, yatay kesit birimleri arasında bağımlılık olmadığını iddia eden hipotez test edilmektedir. Bu test ile amaçlanan, En Küçük Kareler (EKK) yöntemi ile tahmin edilen her bir denklemden elde edilen kalıntılar (p_{ij}) arasında korelasyon olmadığını göstermektir. Elde edilen bulgular aşağıdaki gibidir:

Tablo: 2
Değişkenler İçin Yatay Kesit Bağımsızlığı Testi

Sabitli Model	GDPRC		Ar-Ge	
	T-ist.	Prob.	T-ist.	Prob.
CD_{LM} (BP,1980)	216.381	0.011	219.587	0.007*
CD_{LM} (Pesaran, 2004)	2.454	0.007	2.627	0.004*

* simgesi %5 düzeyinde istatistiki olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 2’de yer alan sonuçlara göre her iki değişken için yatay kesit bağımsızlığını ifade eden boş hipotez reddedilmektedir. Çünkü değişkenler için hesaplanmış olan olasılık değerleri istatistiki olarak anlamlıdır. Panel veri setini oluşturan yatay kesit birimleri arasında bağımlılık vardır.

Panel eş-bütünleşme testine geçmeden önce, yatay kesit bağımlılığı ile heterojen yapıyı dikkate alan ve ikinci nesil olarak tabir edilen birim kök testleri uygulanmalıdır. John Taylor (1989), birim kök içeren serilerde şoklar ve yapısal kırılmaların kalıcı bir etki bıraktığını ifade etmektedir. Geleneksel görüşün aksine seriye gelen dışsal veya içsel bir şoktan sonra zaman serisinin ortalaması ve varyansı eski seyrine geri dönmemektedir. Panel veri setinin yapısına uygun olarak Pesaran (2007) tarafından geliştirilen $CADF$ -Yatay Kesite Uyarlanmış Dicky-Fuller ve Hadri-Kurozumi (2012) birim kök testleri değişkenler için tek tek yapılmıştır.

$CADF$ testi aşağıdaki regresyonun tahminine dayalıdır (Güloğlu & İvrendi, 2010: 383):

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + b_i y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{\rho_i} c_{ij} \Delta Y_{i,t-j} + d_i t + h_i \bar{y}_{i,t-j} + \sum_{j=0}^{\rho_i} \eta_{ij} \Delta \bar{y}_{i,t-j} + \varepsilon_{it} \quad (11)$$

Seri durağandır, boş hipotezi altında gözlem sayısı $N \rightarrow \infty$ giderken ve ortak öge olan $\bar{y}_t \neq 0$ ile kendisinin gecikmeli değerleri olan $\Delta \bar{y}_t$ ’nin birbirine yaklaştırılabileceği ifade edilmektedir. Burada esas amaç, bu yöntem ile her bir yatay kesit için hata terimi u_{it} ’deki oto-korelasyonu dikkate almaktır. Katsayılar için elde edilen t-istatistikleri, Pesaran (2007) tablo değerleri ile karşılaştırılarak karar verilmektedir. $CADF$ testi ile gözlem sayısının zaman boyutundan büyük veya küçük olması durumunda dahi geçerli sonuçlar elde

edilmektedir. *CIPS* istatistiği, her bir yatay kesit birimi için hesaplanmış olan t-istatistik değerlerinin ortalamasını ifade etmektedir.

Tablo: 3
CADF Testi Sonuçları

Değişkenler	GDPRC		Ar-Ge	
	Düzye Sabit ve trend	Birinci Farkı Sabit ve trend	Düzye Sabit ve trend	Birinci Farkı Sabit ve trend
Belçika	-3.228	-3.194	-1.524	-2.046
Bulgaristan	-3.221	-2.999	-2.129	-2.156
Çek Cum.	-3.859	-5.749**	-2.719	-4.071
Danimarka	-3.836	-5.861**	-2.802	-4.211
Almanya	-3.228	-6.733**	-2.267	-3.361
Estonya	-3.180	-6.508**	-3.113	-4.994
İrlanda	-3.094	-4.080	-3.329	-4.024
Yunanistan	-2.986	-4.009	-2.815	-5.977**
İspanya	-3.728	-5.637**	-2.084	-4.532
Fransa	-3.830	-5.699**	-1.899	-2.557
İtalya	-3.140	-5.566**	-2.826	-3.519
Kıbrıs	-3.204	-5.625**	-2.095	-4.073
Litvanya	-3.030	-6.952**	-2.396	-4.225
Macaristan	-2.858	-6.783**	-2.174	-3.568
Hollanda	-2.395	-4.590	-3.336	-3.697
Avusturya	-2.606	-4.647	-3.114	-5.701**
Polonya	-2.729	-6.616**	-2.761	-3.498
Portekiz	-2.713	-6.578**	-2.090	-4.720
Romanya	-2.976	-3.969	-2.751	-3.591
Slovenya	-2.978	-4.003	-3.587	-5.083**
Slovakya	-4.321	-4.195	-2.919	-4.998
Finlandiya	-4.340	-4.228	-3.443	-4.738
İsviçre	-4.679	-4.114	-2.683	-3.840
Britanya	-4.703	-3.984	-2.530	-4.123
İzlanda	-3.955	-4.868	-2.633	-3.819
Norveç	-3.999	-4.610	-2.431	-3.306
CIPS	-3.416	-5.069	-2.646*	-4.017

* simgesi CIPS için %5 ve ** simgesi CADF test istatistikleri için %1 düzeyinde istatistiki olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

Maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmış ve optimal gecikme uzunlukları, Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. CADF test istatistiği kritik değerleri, sabit ve trendli modelde -4.97 (%1), -4.01 (%5) ve -3.56 (%10) (Pesaran 2007, tablo I(c), s.276)'da yer almaktadır. Panel istatistiği kritik değerleri, sabit ve trendli modelde -2.83 (%1), -2.67 (%5) ve -2.63 (%10) (Pesaran 2007, tablo II(c), s.281)'de yer almaktadır. Panel istatistiği (CIPS), CADF istatistiklerinin ortalamasıdır. Tablo 3'e göre değişkenler düzeyde birim kök içermekte ve birinci farkları alındıktan sonra durağan hale gelmektedirler.

Hadri-Kuruzomi birim kök testi; KPSS testinin panel veri setleri için uyarlanmış halidir ve Pesaran (2007)'den yola çıkılarak geliştirilmiştir. KPSS testinin boş hipotez ve alternatifini yer değiştirmektedir. Bu test için iki tür test istatistiği hesaplanmaktadır. Bunlar Z_A^{SPC} ve Z_A^{LA} 'dir. Her ikisinin de sonsuza yakınsarken normal dağılıma sahip oldukları varsayılmaktadır. Böylece CADF'nin güçsüz kaldığı durumlarda dahi sahte birim köke

sebebiyet verilmemesi için uygulanmakta olan bir sağlama testi niteliğindedir. Elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir. Testin tahminlediği model aşağıdaki gibidir (Hadri & Kurozumi, 2012: 31):

$$y_{it} = z'_t \delta_i + f_t \gamma_i + \varepsilon_{it}, \quad (12)$$

$$\varepsilon_{it} = \phi_{ip} \varepsilon_{it-1} + \dots + \phi_{i1} \varepsilon_{it-p} + v_{it} \quad (13)$$

$i = 1, \dots, N$ ve $t = 1, \dots, T$ iken z_t deterministiktir, hesaplanabilir ve bağımlı değişkendir. Testin iddia ettiği boş hipotez, birinci nesil birim kök testlerinin tersine serinin durağan olmadığını iddia etmektedir. O halde boş ve alternatif hipotez şu şekilde ifade edilmektedir (Hadri & Kurozumi, 2012: 32):

Tablo: 4
Hadri-Kurozumi Testi Sonuçları

<i>Düzye</i>	Sabit		Sabit ve Trend	
	T-ist.	p-değeri	T-ist.	p-değeri
<i>GDPRC</i>				
ZA_spc	1.4810	0.0693	0.9077	0.1820
ZA_la	0.8432	0.1996	2.1171	0.0171*
<i>Ar&Ge</i>				
ZA_spc	3.6870	0.0001*	1.7075	0.0439
ZA_la	1.9937	0.0231	1.7463	0.0404
<i>Birincifarkı</i>				
<i>GDPRC</i>				
ZA_spc	17.5405	0.0000*	44.5926	0.0000*
ZA_la	5.6902	0.0000*	25.2386	0.0000*
<i>Ar-Ge</i>				
ZA_spc	9.7993	0.0000*	25.6136	0.0000*
ZA_la	11.4879	0.0000*	30.8703	0.0000*

* simgesi %1 düzeyinde istatistiki olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

Maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmış ve her bir yatay kesit için optimal gecikme uzunlukları, Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. *ZA_spc*, uzun dönem varyansın; Sul ve diğerleri (2005) tarafından geliştirilen yöntemle hesaplanan panel genişletilmiş KPSS testi istatistigiğidir. *ZA_la*, uzun dönem varyansın Choi (1993) ile Toda ve Yamamoto (1995) yöntemiyle hesaplandığı panel genişletilmiş KPSS test istatistigiğidir. Tablo 4'e göre değişkenler düzeyde birim kök içerirken birinci farkları alındığında durağan hale gelmektedirler. Elde edilen sonuçlar *CADF* testini desteklemektedir.

Panel birim kök testlerinden elde edilen bulgular yatay kesit bağımlılığı ve değişkenlerin durağanlık derecelerini dikkate alan ikinci nesil panel eş-bütünleşme testlerinin yapılması gerektiğini göstermektedir. Westerlund ECM (Hata Düzeltme Mekanizması) eş-bütünleşme testi paneli oluşturan serilerin aynı dereceden yani birinci farkı alındığında durağan olduklarını varsaymaktadır. Westerlund eş-bütünleşme testi panel test istatistikleri üç aşamada ve $H_0: \alpha_i = 0$ her bir yatay kesit birimi için eş-bütünleşme ilişkisi yoktur, hipotezi altında dört ayrı test istatistigiği hesaplamaktadır. Bunların ikisi grup ikisi ise

panel istatistikleri olarak adlandırılmaktadır (Westerlund, 2007: 710-718). Ayrıca Westerlund (2007), paneli oluşturan yatay kesit birimleri arasında bağımlılık olmadığını varsaydığı için eş-bütünleşme istatistiklerinin bootstrap değerleri dikkate alınarak kritik değerler ile karşılaştırılması Chang (2004) tarafından önerilmiştir. İlk aşamada model Dinamik EKK (DOLS) ile tahmin edilmektedir.

$$\Delta Y_{it} = \delta_i d_t + \lambda_i x_{it-1} + \sum_{j=1}^{\rho_i} \alpha_{ij} \Delta Y_{it-1} + \sum_{j=0}^{\rho_i} \lambda_i \Delta x_{it-j+\varepsilon_t} \quad (14)$$

$$Y_{it-1} = \delta_i d_t + \lambda_i x_{it-1} + \sum_{j=1}^{\rho_i} \alpha_{ij} \Delta Y_{it-1} + \sum_{j=0}^{\rho_i} \lambda_i \Delta x_{it-j+\varepsilon_t} \quad (15)$$

Daha sonra panelin tamamı için hata düzeltme katsayısı ve onun standart hatası hesaplanmaktadır. Panel eş-bütünleşme istatistikleri ise aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır (Westerlund, 2007):

$$P_t = \frac{\alpha}{S.E(\alpha)} \sim N(0,1) \text{ ve } P_\alpha = T_\alpha \sim N(0,1) \quad (16)$$

Elde edilen bulgular yorumlanırken panel istatistiklerinin bootstrap olasılık değerleri dikkate alınmaktadır. Sonuçlar Tablo 5'te yer almaktadır:

Tablo: 5
Westerlund ECM Testi Sonuçları

		t-istatistikleri	BootstrapProb.
g_τ	Grup ortalaması	-7.688	0.030*
g_α	Grup ortalaması	-21.652	0.000*
p_τ	Panel	-5.863	0.030*
p_α	Panel	-21.826	0.000*

* simgesi %5 düzeyinde istatistiki olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 5'te yer alan sonuçlara göre paneli oluşturan yatay kesit birimleri arasında eş-bütünleşik ilişki mevcuttur. Bootstrap olasılık değerleri istatistiki olarak anlamlıdır. Boş hipotez reddedilmektedir.

Literatüre yön veren, yatay kesit bağımlılığı ve heterojeniteyi dikkate alan panel nedensellik testlerinden birisi de Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen yatay kesit bağımlılığı ya da bağımsızlığı durumunda etkin sonuçlara ulaşılan panel nedensellik testidir. Bu test Granger nedensellik testi ile benzerlik göstermek ile birlikte (yatay kesit birimleri için hesaplanmış olan her bir Wald test istatistiğinin ortalamasını almaktadır) eş-bütünleşik ilişkinin varlığı ya da yokluğu durumunda dahi etkin sonuçlar verebilmektedir. Üç farklı test istatistiğinin ($Whnc$, $Zhnc$, $Ztild$) hesaplandığı bu testte boş hipotez değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olmadığını iddia etmektedir. Panel test istatistikleri aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Dumitrescu & Hurlin, 2012: 1-5):

$$W_{N,T}^{Hnc} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N W_{i,T} \quad (17)$$

$$Z_{N,T}^{Hnc} = \sqrt{\frac{N}{2K}} (W_{N,T}^{Hnc} - K) \xrightarrow{N,T \rightarrow \infty} N(0,1) \quad (18)$$

$$Z_{N,T}^{Hnc} = \frac{\sqrt{N}[W_{N,T}^{Hnc} - N^{-1} \sum_{i=1}^N E(W_{i,T})]}{\sqrt{N^{-1} \sum_{i=1}^N Var(W_{i,T})}} \xrightarrow{N \rightarrow \infty} N(0,1) \quad (19)$$

Tablo: 6
Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Boş Hipotez	Test	İstatistik Değeri	Prob.
GDPRC, Ar-Ge'nin Granger nedeni değildir.	Whnc	0.585	0.336167
	Zhnc	-1.495	0.130351
	Ztild	-1.575	0.115381
Ar-Ge, GDPRC'nin Granger nedeni değildir.	Whnc	2.406	0.022058*
	Zhnc	5.070	1.04E-06*
	Ztild	3.469	0.000972*

* simgesi %5 düzeyinde istatistiki olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 6'ya göre değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü Ar-Ge değişkeninden GDPRC'ye doğrudur. Çünkü elde edilen olasılık değerleri sadece nedenselliğin yönü (X'ten Y'ye) bağımsız değişkenden bağımlı değişkene doğru iken anlamlıdır. Ampirik çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda ele alınan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için Araştırma-Geliştirme harcamaları yani teknolojik değişim ekonomik büyümenin nedenidir. Ayrıca her bir ülke için nedensellik ilişkisinin yönünü ayrı ayrı görmek ve ülkeler özelinde yorumlar yapabilmek için Emirmahmutoğlu-Köse (2011) tarafından geliştirilen panel nedensellik testi uygulanmıştır. Bu testin en büyük avantajı ön testlere (birim kök ve yatay kesit bağımlılığı testleri gibi) gerek duymamasıdır. Asimptotik Granger Nedensellik kritik değerleri yerine bootstrap kritik değerlerini üretip kullandığı ve böylece yatay kesit bağımlılığının önüne otomatik olarak geçtiği için diğer panel nedensellik testlerine göre daha güvenilirdir. Her bir yatay kesit birimi için yorumlanabilir parametre katsayıları elde edilmektedir.

Heterojen bileşik panel modelleri için sıfır hipotezi " $H_0 = A_{12,ij} = 0$ " aşağıdaki model ile sınanmaktadır (Emirmahmutoğlu & Köse, 2011: 872).

$$z_{i,t} = \mu_i + A_{i1}z_{i,t} + \dots + A_{ik}z_{i,t-k_i} + \sum_{l=k_i}^{k_i+d_{maxi}} A_{il}z_{i,t-l} + u_{i,t} \quad (20)$$

$i = 1, 2, \dots, N$ ve $t = 1, 2, \dots, T$ iken $k_i + d_{max}$ maksimum gecikme sayısını ve A_{in} parametre kısıtlarını ifade etmektedir. Elde edilen bulgular aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

Tablo: 7
Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Test Sonuçları

Ülkeler	GDPRC→Ar-Ge		Ar-Ge→GDPRC	
	W_i	p_i	W_i	p_i
Belçika	0.751	0.386	0.094	0.759
Bulgaristan	0.735	0.391	0.364	0.546
Çek Cum.	0.009	0.926	0.003	0.959
Danimarka	10.626	0.005*	5.661	0.059**
Almanya	0.209	0.647	1.300	0.254
Estonya	1.541	0.673	9.770	0.021*
İrlanda	0.510	0.475	0.204	0.652
Yunanistan	0.543	0.909	13.243	0.004*
İspanya	0.922	0.337	0.001	0.972
Fransa	0.020	0.886	0.310	0.578
İtalya	4.158	0.125	1.119	0.572
Kıbrıs	8.085	0.018*	1.705	0.426
Litvanya	15.488	0.001*	17.350	0.001*
Macaristan	0.276	0.599	0.650	0.420
Hollanda	0.159	0.924	6.317	0.042*
Avusturya	0.059	0.971	0.027	0.986
Polonya	2.081	0.556	0.709	0.871
Portekiz	0.022	0.881	0.348	0.555
Romanya	4.401	0.111	2.294	0.318
Slovenya	5.175	0.075**	1.895	0.388
Slovakya	0.196	0.658	1.753	0.186
Finlandiya	3.401	0.334	1.414	0.702
İsviçre	0.005	0.943	0.380	0.538
Britanya	0.303	0.582	0.125	0.723
İzlanda	1.244	0.537	3.067	0.216
Norveç	0.365	0.546	3.086	0.079**
Fisher	64.569	0.113	76.487	0.015

Fisher ki-kare dağılımı yatay kesit birimleri arasındaki bağımlılığı ölçmekte zayıf kaldığı için bu testte bootstrap olasılık değerleri dikkate alınmaktadır. W_i Wald test istatistiğini ve p_i olasılık değerini ifade etmektedir. * simgesi %5 ve ** simgesi %10 düzeyinde istatistiki olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

O halde hesaplanan olasılık değerlerini dikkate alırsak; gelişmiş ülkeler olan Danimarka, Yunanistan ve Norveç için Ar-Ge harcamaları ve kişi başına düşen reel GSYİH değişkenleri arasında nedensellik ilişkisi mevcut iken, diğer ülkeler için bunu söylemek elde edilen test sonuçlarına göre mümkün değildir. Gelişmekte olan ülkeler arasından ise Estonya, Slovenya, Kıbrıs ve Litvanya için değişkenler arasında uzun dönemde bir nedensellik ilişkisinin mevcut olduğu görülmektedir. Danimarka ($0.005 < 0.05$ ve $0.059 < 0.10$) ve Litvanya ($0.001 < 0.05$) için çift yönlü nedensellik ilişkisi mevcuttur. Estonya ($0.021 < 0.05$), Yunanistan ($0.004 < 0.05$), Hollanda ($0.042 < 0.05$) ve Norveç ($0.079 < 0.10$) için ilişkinin yönü tek yönlü ve Ar-Ge harcamalarından kişi başına düşen reel GSYİH'ye doğrudur. Kıbrıs ($0.018 < 0.05$) ve Slovenya ($0.075 < 0.10$) için ise tam tersi durum geçerlidir. Nedensellik ilişkisinin yönü ekonomik büyümeden Ar-Ge harcamalarına doğrudur.

5. Sonuç

Sürdürülebilir ekonomik büyüme için teknolojik değişim yani Ar-Ge harcamalarına ayrılan pay önemli bir etkidir. Ayrıca gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için teknoloji yoğun üretimin yarattığı katma değerın ekonomik büyümeye olan katkısı inkâr edilemez bir gerçektir. Ülkelerin dönüşüm eğrileri ancak iki şekilde eskisine göre daha iyi bir konuma gelmektedir. Bunlardan ilki teknolojik gelişim diğeri ise savaş, kıtlık vb. doğal afetler sebebiyle nüfus oranında meydana gelen büyük ve ani bir değişimdir. Günümüzde ikinci ihtimal daha uzak görüldüğü için gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler içsel büyüme teorilerinin de açtığı yolda ilerleyerek Ar-Ge harcamalarına milli gelirden daha fazla pay ayırmakta ve bu alana yatırım yaparak ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kılmaya çalışmaktadır. Tabi ki teknolojik değişim sürdürülebilir büyüme için tek başına yeterli değildir ancak temel gerekliliktir. Daha önce yapılmış olan ampirik çalışmalar genel olarak değişkenler arasında pozitif yönde bir ilişkinin mevcut olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın amacı da değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ele alınan ülkeler bağlamında en güncel veri seti ve ekonometrik yöntemler ile yeniden test etmek, ayrıca gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bağlamında karşılaştırma yapabilmektir.

Bu nedenle 1990-2014 dönemi yıllık veriler ve panel veri ekonometrisi ile analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular ele alınan ülke grubu bağlamında Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümenin nedeni olduğunu ifade etmektedir. Uzun dönemde değişkenler arasında Ar-Ge harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Ülkeler tek tek değerlendirildiklerinde ise; Danimarka, Yunanistan ve Norveç gibi gelişmiş ülkeler ile Estonya, Kıbrıs, Slovenya ve Litvanya gibi bazı gelişmekte olan ülkelerde değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin mevcut olduğu görülmektedir. Diğer ülkeler için değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi mevcut değildir.

1980 sonrası pek çok gelişmekte olan ülke ekonomisi ekonomik büyüme oranlarını artırabilmek için dışı yönelik sanayileşme politikalarına ve özellikle Ar-Ge faaliyetlerine yönelmişlerdir. Ülke ekonomilerinin içerisinde geçtiği yapısal dönüşüm sırasında bilgi ve yenilik kavramlarının üretim süreci içerisindeki önemi kavranmış ve bunun doğal bir sonucu olarak GSYİH'den yeniliğe yani Ar-Ge faaliyetlerine ayrılan pay artmıştır. Gelişmiş ülkelerin üzerinde uzun süredir önemle durduğu Ar-Ge faaliyetleri hükümet eliyle değil daha çok sanayi (özel sektör) üniversite işbirlikleri çerçevesinde gerçekleşmiş ve günümüzde de hala bu şekilde teknoparklar aracılığıyla devam etmektedir. Hükümetler ise daha çok özel sektörü yenilik konusunda teşvik edecek politik kararlar alma ve uygulama konusunda aktif bir rol üstlenmiştir.

Ancak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki kalkınma farklılıkları her alanda olduğu gibi (makro ve mikro ekonomik bağlamda) teknolojik gelişim alanında da kendisini göstermektedir. Ele alınan ülkeler bağlamında GOÜ kapsamına giren AB dönüşüm ekonomilerinin çoğunda (Estonya, Litvanya, Slovenya hariç); ekonomik büyüme ve Ar-Ge faaliyetleri arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Çünkü bu ülkeler daha çok Almanya, İtalya ve Fransa gibi gelişmiş ülkelerin özellikle otomotiv ve elektronik

sanayinde yapmış olduğu doğrudan yatırımlar (kurulu fabrika) sayesinde teknoloji üretebilmektedir. Ancak henüz teknolojiyi içselleştirip kendi üretimlerini yapma ve ihraç etme aşamasına tam olarak geçememişlerdir. İlginç olan, elde edilen uygulama bulgularına göre Danimarka, Norveç, Yunanistan, Hollanda hariç Britanya, Fransa, İtalya, Almanya, Finlandiya, İzlanda gibi AB'nin süper güçleri için herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanamamış olmasıdır. Belki de Ar-Ge harcamaları tek başına ekonomik büyümenin kaynağı olmadığı için böyle bir sonuç elde edilmiş olabilir. Gelişmiş ülkelerde Ar-Ge harcamalarının milli gelirden aldıkları pay genel olarak gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha yüksek olduğu için, Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisinin farklı gelişmişlik düzeyine sahip ülkeler için paralellik göstermemesi doğal bir sonuçtur. Fakat genel olarak panel nedensellik analizi bağlamında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için Ar-Ge harcamalarına milli gelirden ayrılan pay ekonomik büyümenin bir nedenidir. Bu nedenle teknolojik gelişimi ve bilgi üretimini teşvik eden politika tercihlerine ve uygulamalarına devam edilmelidir. Bu çerçevede özel sektör, üniversite ve devlet işbirliği büyük önem taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin; üretim yapısı ve doğal kaynak zenginliğine uygun yenilik alanları belirleyerek ve mevcut çalışma gücüne eğitim yolu ile (teknoloji yoğun) vasıf katarak başka ülkelerin laboratuvarı olması önlenebilir.

Kaynaklar

- Aghio, P. & P. Howitt (1992), “A Model of Growth through Creative Destruction”, *Econometrica*, 60(2), 323-331.
- Akçalı, B.Y. & E. Şişmaoğlu (2015), “Innovation and the Effect of Research and Development Expenditure on Growth in Some Developing and Developed Countries”, *Social and Behavioral Sciences*, 195, 768-775.
- Altın, O. & A.A. Kaya (2009), “Türkiye’de Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkinin Analizi”, *Ege Akademik Bakış*, 9(1), 251-259.
- Barcenilla-Visús, S. & J.M. Gómez-Sancho & C. López-Pueyo & M.J. Mancebón & J. Sanaú (2013), “Technical Change, Efficiency Change and Institutions: Empirical Evidence for a Sample of OECD Countries”, *Economic Record*, 89(285), 207-227.
- Bozkurt, M. (2015), “R&D Expenditures and Economic Growth Relationship in Turkey”, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(1), 188-198.
- Breusch, T.S. & A.R. Pagan (1980), “The Lagrange Multiplier Test and Its Application to Model Specifications in Econometrics”, *Review of Economic Studies*, 47, 239-253.
- Chang, Y. (2004), “Bootstrap Unit Root Tests in Panels with Cross-sectional Dependency”, *Journal of Econometrics*, 120, 263-293.
- Emirmahmutoğlu, F. & N. Köse (2011), “Testing for Granger Causality in Heterogeneous Mixed Panels”, *Economic Modelling*, 28, 870-876.
- Genç, A.C. & Y. Atasoy (2010), “The Relationship between R&D Expenditures and Economic Growth: Panel Data Analysis”, *The Journal of Knowledge Economy and Knowledge Management*, 5, 27-34.
- Goel, R.K. & E.P. James & R. Rati (2008), “R&D Expenditures and U.S. Economic Growth: A Disaggregated Approach”, *Journal of Policy Modeling*, 30(2), 237-250.
- Göçer, İ. (2013), “Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı, Dış Ticaret Dengesi ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri”, *Maliye Dergisi*, 165, 215-240.

- Grossman, G.M. & E. Helpman (1991a), *Innovation and Growth in the Global Economy*, Cambridge Mass: MIT Press.
- Grossman, G.M. & E. Helpman (1991b), "Quality Ladders in the Theory of Growth", *The Review of Economic Studies*, 58(1), 43-61.
- Grossman, G.M. & E. Helpman (1991c), "Quality Ladders and Product Cycles", *The Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 557-586.
- Guellec, D. & B. Potetsberghe (2001), "R&D and Productivity Growth: Panel Data Analysis of 16 OECD Countries", *OECD Economic Studies*, 33(2), 103-126.
- Gülmez, A. & F. Yardımcıoğlu (2012), "OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi 1990-2010)", *Maliye Dergisi*, 163, 335-353.
- Güloğlu, B. & B.R. Tekin (2012), "A Panel Causality of the Relationship among Research and Development, Innovation and Economic Growth in High Income OECD Countries", *Euroasian Economic Review*, 2(1), 32-47.
- Güloğlu, B. & S. İspir (2009), *Yeni Gelişmeler Işığında Türkiye'de Satın Alma Gücü Paritesi Ön Savının Panel Birim Kök Sınaması*, Pamukkale Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü Yayınları.
- Güloğlu, B. & M. İvrendi (2010), "Output Fluctuations: Transitory or Permanent? The Case of Latin America", *Applied Economics Letters*, 17, 381-386.
- Hadri, K. & E. Kurozumi (2012), "A Simple Panel Stationarity Test in the Presence of Serial Correlation and a Common Factor", *Economics Letter*, 115, 31-34.
- Hu, A.G. (2015), "Innovation and Economic Growth in East Asia: An Overview", *Asian Economic Policy Review*, 10, 19-37.
- Hurlin, C. & E. Dumitrescu (2012), "Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels", <Economic Modelling, <https://ideas.repec.org/p/hal/wpaper/halshs-00224434.html>>, 25.09.2015.
- Inekwe, J.N. (2015), "The Contribution of R&D Expenditures to Economic Growth in Developing Economies", *Social Indicators Research*, 124, 727-745.
- Kacprzyk, A. & W. Doryn (2014), "Innovation and Economic Growth in European Union Panel Data Analysis", *Lodz Economics Working Papers*, 3, 1-27.
- Lucas, R.E. (1988), "On Mechanism of Economic Development", *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3-42.
- Jones, C.I. (1995), "R&D-Based Models of Economic Growth", *Journal of Political Economy*, 103(4), 759-84.
- Özcan, B. & A. Arı (2014), "Araştırma-Geliştirme Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi", *Maliye Dergisi*, 166, 39-55.
- Pesaran, H.M. (2007), "A Simple Panel UnitRoot Test in the Presence of Cross Section Dependence", *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, H.M. & T. Yamagata (2008), "Testing Slope Homogeneity in Large Panels", *Journal of Econometrics*, 142, 50-93.
- Ramsey, F.P. (1928), "The Mathematical Theory of Saving", *The Economic Journal*, 38(152), 543-559.
- Romer, P.M. (1986), "Increasing Returns and Long-Run Growth", *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002-1037.

- Romer, P.M. (1990), "Endogenous Technological Change", *Journal of Political Economy*, 98(5), 71-102.
- Samimi, A.J. & S.M. Alerasoul (2009), "R&D and Economic Growth: New Evidence from Some Developing Countries", *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 3 (4), 3464-3469.
- Santos, F.J. & M.C. Lopes (2014), "Does R&D Matter for Economic Growth or Vice-Verca? An Application Portugal and Other European Countries", *Archives of Business Research*, 2(3), 1-17.
- Schumpeter, J.A. (1911), *The Theory of Economic Development*, Jürgen Backhaus (ed.), Joseph Alois Schumpeter, Boston: Kluwer.
- Solow, R.M. (1956), "A Contribution to the Theory of Economic Growth", *Quarterly Journal of Economics*, 70, 65-79.
- Smith, K. (1994), "New Directions in Research and Technology Policy: Identifying Key Issues", *STEPS Country Report*.
- Swan, T.W. (1956), "Economic Growth and Capital Acumulation", *Economic Record*, 32(2), 334-361.
- Sylwester, K. (2001), "R&D and Economic Growth", *Knowledge, Technology & Policy*, 13(4), 71-84.
- Taylor, J. (1989), "The Evolution of Ideas in Macroeconomics", *The Economic Record*, 65, 185-189.
- Toda, H.Y. & T. Yamamoto (1995), "Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes", *Journal of Econometrics*, 66, 225-250.
- Westerlund, J. (2007), "Testing for Error Correction in Panel Data", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 69(6), 709-748.
- Yu-ming, W. & Z. Li & L. Jian-xia (2007), "Co-integration and Causality between R&D Expenditure and Economic Growth in China: 1953-2004", *International Conference on Public Administration*, <<http://web.cenet.org.cn/upfile/113225.pdf>>, 21.01.2017.

Sađlam, Y. & H.A. Egeli & P. Egeli (2017), "Geliřmiř ve Geliřmekte Olan Őlkelerde Ar&Ge Harcamaları ve Ekonomik Bűyűme Arasındaki İliřki: Panel Veri Analizi", *Sosyoekonomi*, Vol. 25(31), 149-165.

What Determines Labour Movement from Turkey to Europe? Extent of the Situation and Implications

Meltem İNCE YENİLMEZ, Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Yasar University, Turkey; e-mail: meltem.ince@yasar.edu.tr

Türkiye'den Avrupa'ya İşçi Göçünü Neler Etkilemektedir? Olayın Kapsamı ve Sonuçları

Abstract

There are several different issues affecting migration on the global scale, which are commonly interconnected. These include work migration, lifestyle migration, ecological migration, workers' wages abroad, transit migration, irregular global migration, forced and forced humanitarian migration, human trafficking, refugees, and the safety of displaced populations. This study analyzes causation and consequences of Turkish workforce migration. Social and cultural discourse analysis have used in the study. It is preferable to investigate the macroeconomic factors of each country, in order to assess the economic implications of immigration. The present study looks at immigration from an economic, as well as a cultural and social point of view. Apparently, immigration policies are unable to achieve their prespecified demographic targets, at least under most circumstances, because controlling the synthesis and volume of net migration poses a remarkable challenge. Apart from the economic crisis, certain factors that are unique to Turkey lately, such as social-legislative problems and unemployment, push large segments of the population to migrate to other countries, raising the fraction of immigration therefore. Demographic circumstances and effects of relevant policies work in tandem, and their combined influence alters the volume and makeup of the workforce in complex ways. Moreover, any undertaking to pinpoint the needs of the future work market in a decisive way, regarding immigration, and to optimize immigration strategies, appears to have modest results as well.

Keywords : Labour Migration, Informal Labour Markets, Labour Mobility, Labour Force Standards.

JEL Classification Codes : F22, F66, J46, J61, J80.

Öz

Birbirine bağlı olan küresel ölçekte göçü etkileyen birkaç farklı konu bulunmaktadır. Bunlar arasında iş göçü, yaşam tarzı göçü, ekolojik göç, yurtdışında çalışanların ücretleri, transit göç, kuraldışı küresel göç, zorla çalıştırılan ve zorla insani yardım göçü, insan kaçakçılığı, mülteciler ve yerinden edilmiş nüfusların güvenliği sayılabilir. Bu çalışma, Türk göçmen işçilerinin nedenselliğini ve sonuçlarını analiz etmektedir. Bu araştırma özellikle iş pazarında bulunan ve geçimlerini sağlamak üzere Avrupa'ya gittikçe artan oranlarda gelen düzensiz göçmenlerin durumu üzerine yoğunlaşacaktır. Çalışmada sosyal ve kültürel söylem analizi kullanılmıştır. Göçün ekonomik etkilerini değerlendirmek için, her ülkenin makroekonomik faktörlerini araştırmak tercih edilir. Bu çalışma, göç olgusuna ekonomik, kültürel ve sosyal açıdan yaklaşmaktadır. Görünüşe göre, göç politikaları, en azından çoğu

durumda, önceden belirlenmiş demografik hedeflerine ulaşamıyor. Bunun nedeni net göç sentezinin ve hacminin kontrol edilmesi dikkate değer bir zorluk oluşturmasıdır. Ekonomik krizin yanı sıra, sosyal yasama sorunları ve işsizlik gibi son zamanlarda Türkiye'ye özgü bazı faktörler, nüfusun büyük kesimlerini diğer ülkelere göç etmeye iterek göçün bir sonucunu doğurarak itiyor. Demografik gelişimler yaklaşma tepkisiyle işbirliği içerisinde iş gücünün boyut ve yapısını karmaşık olarak etkilemektedir. Bunun da ötesinde, iş pazarının gelecekteki ihtiyaçlarını göç akımlarına göre kesin bir şekilde ayırt etmek ve göç politikalarını iyileştirmek için yapılan girişimler de oldukça kısıtlı kalmaktadır.

Anahtar Sözcükler : İşçi Göçü, Kayıt Dışı Emek Piyasası, Emeğin Hareketliliği, İşgücü Standartları.

... What we call globalization is best understood as representative of sets of complex and often contradictory globalizing social practices.
- Louise Amoore¹

1. Introduction

As Hannah Arendt (2007)² wrote in "We Refugees," for refugees to evolve into citizens, as they wander from place to place, they must uphold their identity. Although there is nothing new to the occurrence of international migration between countries, things have changed over the years in terms of restrictions, gains, form, migration composition and the migrants' profile. A literature search regarding international norms reveals four main characteristics that set the pace: binding force, specificity in definition, compliance with domestic and international legislation, and mutual understanding among implicated parties. To set the context in relation to Turkey, the composition can be studied in three different groups. First are the European norms, which are lawful and gather the preference of Turkish migrants when compared with alternative destinations. Then, the Islamic norms gained popularity in the past three years, which shaped the migration form to follow the rules of Islam. Finally, there are the Nomadic norms, which have been studied extensively. Their popularity is greater in the context of illegal inter-country migration. When considering all these issues, one discovers that immigration is seen as a natural phenomenon among individuals who oppose the notion of national borders. Turkey has the reputation of a country of emigrants. Beginning in the early 1960s and lasting for most of the 1970s, an increasing number of Turkish nationals followed the migration stream to Western Europe, with Western Germany receiving the bulk of the migrating population. In recent times, the migration stream re-emerged via family reunion programs and the refugee crisis. In this study, we aim to investigate how countries are affected by immigration in terms of their social and economic life, and how immigrants cope with these effects. Nationals from Turkey who

¹ Amoore, L. (2002), *Globalization Contested: An International Political Economy of Work*, Manchester and New York: Manchester University Press.

² Arendt, H. (2007), *The Jewish Writings*, Schockenbooks, New York.

immigrate abroad have the tendency to perceive themselves, and be seen, as guests, which leads them to avoid adapting their values, beliefs and traditions to those of the destination, but to try to take over the country's culture instead. As a result, in this study, we also explore the strengths and weaknesses of the national and international co-operation, with the purpose of better organizing the network's working structures and further development in a more efficient manner.

2. Methodology

First, this study examines late patterns and examples regarding migration to the European Union; then, it conducts an analysis of migration's economic effect, with a focus on the general upsets and the work market changes that immigration causes to the countries of destination. Finally, it deals with a number of genuine arrangement approaches. The developments of migration to Europe from a social, cultural and economic point of view, is discussed. More and more studies are looking at the immigrants' qualitative data, their financial reconciliation and how migration streams affect nations at both ends. The literature examining the factors that determine migration streams also shows that the primary motivators of migration are strategic, as well as demographic and economic factors.

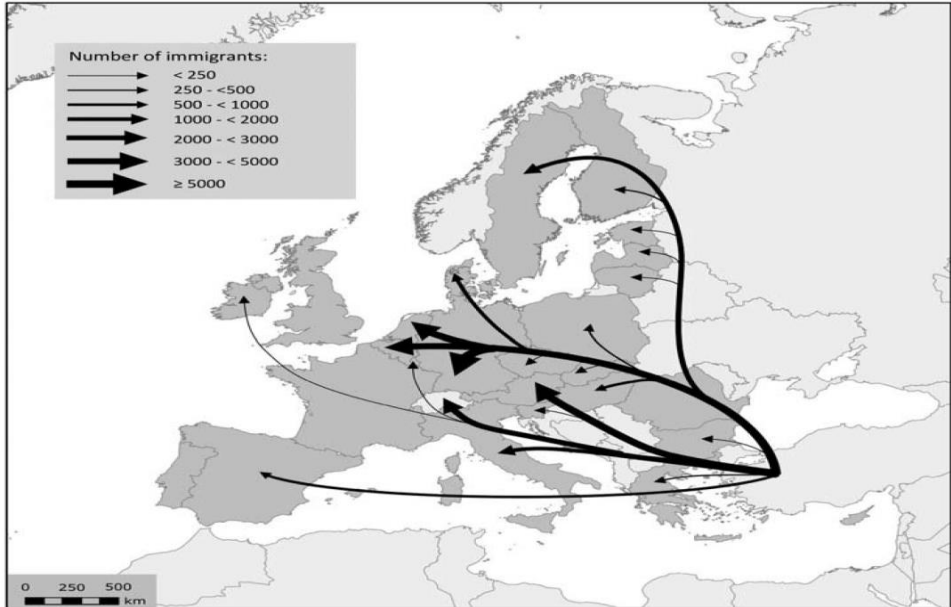
3. A Short Review of Immigration in Turkey and Normative Referents

Turkish people utilize a number of different standardizing references when they make normative demands regarding migration hidden in various cultural, historical, social, and civilization-related world experiences. This stance becomes more highlighted after comparing it with the diversity of the various standardized positions towards immigration that are legitimized and justified within the issue. Through this approach, it becomes apparent that Turkish people participate in a type of "comparative political theory" of migration, in which they assess the pros and cons associated with the various perspectives towards immigration exhibited by each of these references. Although these referents do not always accurately reflect reality, we can gain satisfactory insight on the Turkish normative perceptions towards immigration by analyzing them. "European norms" are one of these perceptions, and the European precedence may adequately explain them, specifically in the form of European influence in the culture and politics of Turkey in the past two hundred years. As Etienne Copeaux explained when he analyzed Turkish nationalism in texts and textbooks, there is a polymorphous nature in the tension towards the West; these essays deal with the secular, democratic and modern West at the same time, as well as the Greco-Latin culture, which the West ultimately adopted. Further on "Islamic norms" are less standardized terms commonly used as a method of approaching the will and/or reliability of the political aspect of Islam. The tendency of popular religious characters to join common society support endeavors toward refugees is also proof of the private association of Islam with immigration. For the most part, the Islamic norms toward migration are considered a positive implication; however, they are not completely devoid of problems, specifically in the Islam-dictated distinction of immigrants. Last, "Nomadic norms" is the only term which is truly Turkish in nature. From the Turkish Nationals' point of view, the very notion of population movement and migration within the context of Turkish history must acknowledge the close relationship

of the Turkish nation with versatility, due to its long nomadic past. Ease of movement prompted for a peaceful means of accomplishment, while the versatility suggested by triumph and migration because of environmental change is interlaced with pictures of steeds, trains, and foldable tents. The continued state of movement affects both the state and the populace. This renders nomadism a crucial component of the Turkish culture at the time, and it poses a landmark feature of the way of life of these specific Turkish tribes, which can be eloquently described as the "Culture of the Steppes".

Turkey's endeavors to blend into the European structures goes back to 1963 when the nation increased partner enrollment of the European Economic Community (EEC) and presented its application for the EU participation four years after the fact (Glazar & Strielkowski, 2010). The Turkish population across Europe grew from a little over half a million people in 1972 to nearly 3 million in the mid-1990s. Most of these people migrated to countries such as Austria, Belgium, Denmark, France, Germany, the Netherlands, Norway, Sweden, Switzerland and the United Kingdom. Only Norway and the United Kingdom are new places for refuge for Turkish migrants, as the other countries have been accepting them for over 50 years. Turkey experienced incomplete achievement when it entered into the European traditions union in 1995. After four years, it gained the EU enrollment and the transaction rounds started in 2005. Up to today, Turkey shuts just one of the 35 parts of the "Acquis communautaire" (the collection of European Union Law) and arrangements are yet continuous (Korfali & Üstübcü & De Clerck, 2014). Extensively scaled Turkish work resettlement to Europe began with an understanding marked by the Turkish and West German governments in 1961 (Akkoyunlu & Silverstovs, 2009). The settlement harmonized with a West German financial blast and the relocation of developing quantities of Turkish in transients from rustic ranges to major urban focuses. The agreement was meant to give the German economy makeshift untalented work, "guest specialists," while diminishing the positions of Turkey's unemployed (Boeri & Brücker, 2000). It was normal that these specialists would come back to Turkey with new attitudes and reorient the Turkish economy from rustic agribusiness to industry. According to Stalker (2002), Turkey consented to comparative arrangements with other European nations, including Austria, Belgium, Holland, France, and Sweden. A large number of these guest laborers frustrated desires, nevertheless, by settling down and in spite of conveying their families to go along with them. Besides, often-gifted workers emigrated.

Figure: 1
Turkish Citizens in Europe

Source: Austrian Academy of Sciences, EuroGeographics for the Administrative Boundaries, EUROSTAT - GISCO, M.L.Engel, 2012.

The financial downturn in Western Europe that conferred with the oil emergency of 1973 finished the enrollment of work from Turkey. As an after effect of this migration, settlements sent by Turkish immigrants and laborers abroad have been a noteworthy remote cache of data for the economy since the mid-1960s. According to Wanner (2002), settlements relentlessly expanded as a rate of Turkey's yearly exchange shortfall, coming to a rest in 1994 of 62.3 percent, and dropped to their most reduced level in 2000 with 20.4 percent. After the end of work enrollment from Turkey, Turkish displacement to Europe proceeded through family reunification in the 1980s and the majority of the 1990s (Gitmez, 1983).

From time to time, a need for migrant labor arises, driving governments to put entry systems in place with the purpose of attracting highly skilled workers to seek work while deterring others who do not hold the necessary qualification from entering illegally (Metcalf-Hough, 2015). However, as Castles suggested (2013: 129): "Rather than a need for migrant labor, we should, therefore, be analyzing a demand promoted by powerful economic and political interests".

There are many factors for migration as there have been migrants since centuries. The factors that motivate people to migrate while others do not have different classifications.

It is interesting to know how it is classified and what the categories are. The result is 4x2 matrix summarizing why people migrate, the factors that maintain migration flows between and within countries.

Table: 1
Determinants of Migration

Type of migrant	Demand-Pull	Supply-Push
Economic migrants	Higher wages Better working conditions Better employment Available resources Income opportunities	Low productivity Unemployment Poor economic conditions Low wages Lack of opportunities for advancement Cost of living Exhaustion of natural resources Natural calamities
Cultural migrants	Lure of freedom Education Place of residence Career opportunities Civil rights and voting A voice in decision making Religious persecution	Forced migration Changes in borders Refugees from conflict Political instability Unfair court system Unable to vote Religious persecution
Environmental migrants	Preferred climate Vegetation	Natural disasters Adverse physical conditions Pollution
Miscellaneous factors	Cultural diversity Vitality Family unification transportation Land	Flee-war Persecution Loss of wealth Primitive conditions Poverty Revolution Demographic pressure

3.1. Current Scenario

The outburst of emigration from Turkey to Europe was extraordinary due to several reasons. For example, it evolved from a small number of Turkish migrants in 1961 to more than five hundred thousand migrants residing in countries across Europe in the 1970s. The migrant population almost reached 2 million in the '80s, and 3 million before the end of the 20th century. There are now more than 3.5 million Turkish migrants leading their lives across Europe (İçduygu & Kirişçi, 2009). After looking into the causes of the migration wave, one notices that the flow of refuge seekers from Turkey to Western Europe began in the mid-1980s, as a result of the Turkish military intervening with the political life in 1980 and the increase in violence accompanying the efforts of the large Kurdish minority (almost 20 percent of the population) to separate from Turkey, which led many individuals to look for safer alternatives. The Kurdish minority and the state have fought over several issues. Government statistics indicate that, especially during the first half of the 1990s, the turmoil surrounding the Kurdish issue resulted in the dislocation of approximately 330 thousand people from their homes (Kirişçi, 2003). However, the Turkish Human Rights Association reported that over 2.5 million people were internally displaced during the same period. Most

people displaced from their homes were Kurds (İçduygu, 2010). According to UNHCR (2001) statistics, during the 1990s, approximately 340 thousand Turkish citizens sought refuge in different European nations. Outcast acknowledgment rates varied among nations and, as the UNHCR has indicated; in recent years, they have decreased for a variety of reasons, including the improper utilization of the refuge channel.

The most exceedingly of the contention between the military and separatist rebels slowed down in the beginning of 1990s, taking after the steady presentation of political changes. Shelter applications have fallen. On the other hand, an unidentified number of Turkish nationals keep endeavoring to enter EU nations unlawfully looking for jobs. Kaiser (2003) states that a portion of the boats conveying vast quantities of sporadic transients that have as of late landed on Italian and French shorelines have included Turkish nationals. In the last part of resettlement, within the last couple of years there has been a great increase in the number of qualified experts and college graduates moving to Europe or the CIS nations. Today, it is evaluated there are roughly 3.6 million Turkish nationals living abroad, of whom around 3.2 million are in European nations with a generous increment from 600,000 in 1972 (Kirişçi, 2003). Roughly, 2.5 percent of Turkish immigrants worked as laborers in 1960s, and that number has increased to nearly 5.5 percent in the mid-2000s. This means roughly 6 percent of the Turkish labor force has been employed abroad for the last fifty years.

Table: 2
Turkish Workers and Total Turkish Nationals Abroad, 1973-2014

Year	Turkish Population (1)	Turkish Nationals Abroad (2)	(2)/(1)	Turkish Civilian Labour Force (3)	Turkish Workers Abroad (4)	(4)/(3)
1973	38,072,000	948,531	2.49%	14,670,000	735,363	5.01%
1980	44,736,957	2,018,602	4.50%	17,842,451	888,290	4.98%
1990	56,473,035	2,539,677	4.49%	20,163,000	1,149,466	5.70%
1991	57,326,000	2,857,696	4.98%	20,145,000	1,250,964	6.20%
1992	58,584,000	2,869,060	4.89%	20,073,000	1,313,014	6.54%
2000	66,187,000	3,603,000	5.44%	23,078,000	1,180,420	5.11%
2001	67,296,000	3,619,000	5.37%	23,491,000	1,178,412	5.01%
2002	68,393,000	3,574,164	5.22%	23,818,000	1,194,092	5.01%
2003	69,479,000	3,576,804	5.14%	23,641,000	1,197,968	5.07%
2004	70,556,000	3,520,040	4.98%	24,290,000	1,108,550	4.56%
2005	72,100,000	3,304,300	4.58%	24,566,000	1,343,594	5.47%
2006	72,974,000	3,336,900	4.57%	24,776,000	1,365,111	5.50%
2007	70,586,000	3,350,500	4.74%	23,500,000	1,380,500	5.87%
2008	71,517,100	3,380,100	4.72%	24,407,000	1,369,900	5.60%
2009	72,561,312	3,765,100	5.18%	24,748,000	1,381,023	5.58%
2010	73,722,988	3,765,175	5.18%	25,641,000	1,400,414	5.65%
2011	74,724,269	3,785,740	5.07%	26,725,000	1,420,518	5.31%
2012	75,627,384	3,812,300	5.05%	27,339,000	1,429,600	5.23%
2013	76,667,284	3,920,592	5.11%	27,430,210	1,462,912	5.34%
2014	77,695,904	4,010,120	5.16%	28,786,100	1,503,210	5.23%

Source: Various Annual Reports of the Turkish Statistical Institute (TURKSTAT) and formerly State Institute of Statistics (SIS), State Planning Organization (SPO), Address Based Population Registration System (ABPRS), International Centre for Migration Policy Development (ICMPD), Eurostat Data, Annual Reports of the General Directorate of Services for the Workers Abroad, Attached to the Ministry of Labour and Social Security (1970-2014).

Over several decades, the Turkish labour force has become more skilled. Recently, however, the people making of the workforce have gone to university, become trained, and have picked up a vast amount of experience. Unfortunately, this means many of educated and experienced workers have moved out of Turkey, resulting in what is called a "brain drain". Many studies indirectly provide evidence to support this idea. Germany continues to be the number one country of Turkish emigration, with more than 764.000 skilled and unskilled workers making it their home. After Germany, the U.K., Greece, France and the Netherlands also have a vast amount of Turkish workers, many of which are unskilled.

Table: 3
Number of Unskilled Turkish Labour Force in Europe

	Skilled Labour	Unskilled Labour
Germany	63459	706771
UK	10380	18806
Greece	6623	32139
France	5675	92035
Netherlands	4100	88377
Switzerland	2631	31571
Sweden	1923	15766
Austria	1616	62280
Belgium	1198	34424
Denmark	944	14550

GEP (2006), Global Economic Prospects: Economic Implications of Remittances and Migration, World Bank; Narayanan, G.; Badri, A.A. & McDougall, R. (2012).

The nature of the emigrant populations differs considerably according to the three main destination regions: Europe, the ME and the CIS. Turkish emigrant communities in Europe continue to remain the same or even experience some increase while the number of the predominantly male worker communities in the ME countries, and the CIS fluctuated from year to year due to the nature of contract-dependent labour migration. In 2009, there had been an increase in migration to Europe, the ME and the CIS as well as migration overall.

With the EU choosing whether to begin promotion arrangements with Turkey by December 2004 (UN, 2005), the topic of Turkish immigrants in European nations and prospects of further migration from Turkey has ended up a significant issue. The number in Europe trusts that huge quantities of Turkish immigrants have neglected to coordinate their host groups. This is seen as hostile move immigrant emotions in various EU divided nations and is funneling worries about further immigration. Conversely, different examiners maintain that numerous Turkish nationals have incorporated well and even joined the positions of those legislators at the level of neighborhood and national governments as well as the European Parliament. Turkish immigrants are additionally seen as adding to job creation, on the grounds that maintain their own particular organizations (Erzan & Kuzubaş & Yıldız, 2006). Others propose that as the Turkish economy grows with EU enrollment, the weight to emigrate will lessen. As another hindrance, the EU generally sets long move periods after participation is procured, amid which the privilege of free development for Turkish nationals inside of the EU would be diminished. Others contend that the situation is

similar to the case of Greece, Portugal, and Spain (Hansen & Weil, 2001). There could even be an opposite movement pattern as some Turkish immigrants may come back to Turkey.

3.2. Political and Social Facets

As Europe evolved to include the entirety of Christendom, the formation of new outskirts followed, with the outer eastern European territories commonly addressed as the "periphery" (Featherstone & Radaelli, 2003). The periphery was viewed separately from Asia. Yet, at the same time, it was not regarded as solely European when compared with its Western counterparts. This separation is evident in the different conditions seen in Greece and the Balkans, as well as Russia; Hertzfeld (2002) wrote in "The European Self" that this distinction can become the source of hatred, stemming from the designation of an "inferior class" nation, and controversy within the country regarding the need for its citizens to change their ways toward adopting a "more European" stance.

This sort of refinement is sufficiently divisive with nations that are still geographically a piece of continental Europe. However, it is much more troublesome for a nation to see itself as a component of Europe on the off chance that it is, for the most part, Asian, has an alternate majority religion and ethnicity, and has been a military foe of Western Europe for a long time. It is on this circumstance that Turkey tries to join the European Union. With these incomprehensible contracts, EU member states trust that Turkey's membership could on a basic level, change the character of Europe. As a result, it is not unexpected they are unwilling to concede Turkey as a member.

Networks, exercises, institutions and organizations that natives and immigrants-utilize in order to express their will and take an interest in the life of a political community characterize civil society. As per Gramsci's definition (Bellamy & Schecter, 1993), civil society does likewise incorporate social factors used to apply aggregate weight and (potentially) acquisition target results. For instance, religion -as another important indicator for immigrants- assumes a key part in the analysis of immigration in the communal setting: As the scope of religious organizations has expanded essentially through immigration, the expanding impact on the religious-social connection can be noted. As stated by Sen (1994), Christians of different religious denominations have moved, with some of them building up new religious groups and others having, in a less prominent way, joined existing ones.

There are huge contrasts between religious personality and part of religion in public life between the EU and Turkey. In spite of the fact there is an assortment in the religious vicinity in the public circle in the EU, it is for the most part, portrayed as a common bastion of the innovative world. While secularism is undoubtedly an expansive force in Turkish governmental issues (Rouleau, 2000), it does not reject the religion of Turkish life. Religion has dependably been important to the Turks, and in spite of the fact that not every one of them is Muslim, most have some form of religious conviction. Nevertheless, the influence of religious expression in public life has melted away after some time contingent upon that controlled the administration. At the point when Atatürk founded modernizations in Turkey, he did as such by means of a top-down enforcement model, such as, changing over a large

number of the state-run religious orders of the Ottoman Empire. Different reforms were set up to make Turkey seem more cutting edge in Europe's eyes. Then again, Turkish individuals did not internalize these reforms, but rather rehearsed them in light of the fact that it was the law. There are moderate secularists in Turkey now, connected with the Social Democratic Party who don't need religion formally fixing to the government, yet regard the privileges of spiritual practice and don't favor armed force contribution in legislative issues. About the European Union, this moving thought of adequate religion in the communal circle is not by any means something keeping Turkey down. Maybe, this social factor adds to the insecurity of the legislature, with pressures between the religious and the secularists, as a political rule.

By the mid-1970s, the majority of Turkish migration to Western Europe was for family reunification. Furthermore, by the 1990s as a method for marriage continued to be one of the fundamental explanations behind settling in Western Europe. Around 25,000 to 40,000 Turks that belonged to the Western Thrace, and at the same time, are ethnic Turks, who live in the northeastern piece of Greece (Antoniou, 2005), have moved to Western Europe (Goffman, 2002). Between 12,000 to 25,000 people moved to Germany in the 1960s and 1970s, when the Thracian tobacco industry was a function of an extreme emergency and numerous tobacco producers lost their pay (Şentürk, 2008). After Germany, the Netherlands is the most famous destination for Western Thrace Turks, particularly in the locale of Randstad. There are an expected 600-700 Western Thrace Turks living in London, despite the fact that the aggregate number living outside of London is obscure (Anagnostou, 2005). Based on the National Statistical Institute of Bulgaria, Bulgarian Turks make-up 12% of short-term migrants, 13% of long haul migrants, and 12% of the labor migrants (Gurak & Caces, 1992).

Between European and other countries in the world as a whole, Germany is the one that has the highest number of migrant stock as seen in Table 1. In 1995, it had more than 2 million Turkish migrants, accounting for about 7 percent of its population. Germany is followed by France with 0.2 million and 3 percent and Belgium with 0.08 million and 2 percent (TML, 2014; OECD, 2014). Europe would have experienced a population decline of about 5 million during 1995-2012. Therefore, the effect of international migration is particularly important for Western European countries such as Austria, Denmark, Italy, Scandinavian countries and Switzerland, where it has contributed to raising the rate of the natural population (IOM, 2013).

Table: 4
Stock of Turkish Workers Abroad, 1975 to 2010

	1975		1980		1985		1995		2005		2010	
	# (x 1000)	%	# (x 1000)	%	# (x 1000)	%	# (x 1000)	%	# (x 1000)	%	# (x 1000)	%
Austria	29,8	3,8	65	3,2	75	3,1	147	4,4	127	3,8	110	3
Belgium	21	2,7	66,5	3,3	72,5	3,1	79,5	2,4	45,9	1,4	39,4	1
France	29,6	3,8	92,8	4,6	146,1	6,2	198,9	6	208	6,3	459,6	12,1
Germany	605	78,1	1462,4	72,5	1400	59,3	2 049,9	62	1912	57,9	1 629,4	43,2
Netherlands	46,1	5,9	121,7	6	156,4	6,6	127	3,8	160,3	4,9	372,7	9,8
Scandinavian Countries	20,1	2,6	34,3	1,7	41,2	1,7	73	2,2	51,6	1,6	145,6	3,8
Switzerland	23,2	3	99,3	4,9	51	2,2	79	2,4	79,5	2,4	71,6	1,8
Other EC	58,9	7,6	115,1	5,7	42	1,8	87	2,6	130	3,9	223,8	5,9
Total Europe	769,9	99,3	1760,2	87,2	1984,6	84	2 841,3	85,9	2714,3	82,1	3 052,1	81
The ME Countries	0	0	102,4	5,1	200	8,5	127	3,8	105	3,2	162,6	4,3
Australia	3,5	0,4	32,5	1,6	35	1,5	45	1,4	60	1,8	71	1,8
CIS Countries	0	0	0	0	0	0	50	1,4	75	2,3	104,9	2,7
Other Countries	2,2	0,3	123,4	6,1	140	5,9	245	7,4	350	10,6	375,5	9,9
Total	775,4	100	2018,6	100	2359,6	100	3 308,3	100	3 304,3	100	3 765,1	100

Source: Turkish Ministry of Labor Figures (1960-2013), based on work permits issued/ renewed by host countries. They show the situation at the end of each year / beginning of the next year.

The political and scholarly verbal confrontation on the social connection of movement has so far concentrated on the Muslim minority; however, it represents 3% of the aggregate populace of Germany. Because of the way the majority of Muslim migrants have settled down forever in Germany, members of the Muslim community have been working toward building up their own institutions and honing their customary ceremonies in Germany (Pischke & Velling, 1997). These efforts incorporate the development of ancient mosques and Muslim graveyards, the act of Muslim internment customs, dress codes, the custom butchering of creatures or the presentation of Islamic religious guidelines in public schools. According to Østergard-Nielsen (2003), the development of mosques and burial grounds in particular results in obvious changes to German cityscapes. By virtue of their architecture, size, and symbolic importance, such building arrangements have in all cases activated contention inside of neighboring groups.

There are blank in every one of the fields (not just economic or religious). German dietary patterns and the eatery scene have essentially changed over the course of the most recent decades: Non-German production and suppers have turned into a fundamental piece of regular life for just about everyone (SFZI, 2004). The expansive number of ethnic sustenance stores offering non-Germanic products, most importantly Turkish greengrocers and the Asia Shop, likewise draw numerous clients. As per Avcı's analyses (2006), the primary cause is the Turkish Döner, or kebab, which has turned into the most prominent sort of fast food in Germany. Since the end of the 1990s, kebabs have turned into the item with the most astounding deals on the German eatery market.

Relocation and the media have been a topic generally elaborated. Two angles seem, by all accounts, to be particularly applicable: Immigrants as media shops and makers, and immigrants as topics of reports in the German media. As stated by Atilgan (2002), the German media business sector offers an extensive variety of products for non-Germans, the vast majority of them being monolingual and addressing one nationality. More than fifty non-Germanic daily papers are offered in Germany; among the dialects of former "visitor workers," the majority of them are in Turkish (Becker & Behnisch, 2002). In the meantime,

German-Turkish film and TV organizations assume a more important part of the German media market.

3.3. Economic Analysis

Following World War II, the "economic miracle" of Western Germany was accompanied by an increase in labor requirements. Several aspects of the labor market were showing signs of shortage during the 1950s (Kaldor, 1945; Wolf, 1995; Neal, 2007; Eissel, 2011). As the Berlin Wall went up in 1961, a great flood of labor was stopped abruptly. As Paque indicated (1987), the lack of working hands led the Federal Republic of Germany to enlist foreign workers as "guests." This temporary solution soon became a permanent one, as in reality the foreign guest worker would be replaced by another foreign worker after a certain period. Following the cease in the enlistment of workers originating from countries outside the ECC in 1973, responding to the oil emergency, several workers that had already enlisted stayed in the country and started moving their families in as well (Castles & Kosach, 1985). The enlistment abruption found exactly 4 million foreigners living in Germany at that time, with their population only rising during the following period. Between 1961 and 1973, the population of the foreign workforce increased from 550 thousand to 2.6 million (Straubhaar, 1992; Frey & Ulrich, 1996; Hönekopp, 1997; Martin, 1997; Martin & Miller, 1980; Faini, 2009; Felbermayr & Larch & Lechthaler, 2012).

Negative slants toward immigrants, which have been observable in most industrialized nations amid the most recent decade, are frequently communicated as reasons for alarm that immigrants unfavorably influence the economic welfare of the local populace. Immigrants are regularly seen as a weight for general society spending plans as they purportedly pay less for assessments and commitments, from one perspective, and yet guarantee more advantages and excessively devour government-issued goods and services, on the other side. Moreover, the conceivably positive aberrant monetary impacts of immigration through large-scale economic and labor market effects, that change the level and development of GDP and the profits to, and the job of local labor and capital, are much more hard to pass on to the expansive open. Pertinent writing in economics gives little backing to such disdain toward immigrants. As indicated by the second of the Copenhagen Criteria, the European Commission (2010) expresses that candidate nations must have a perpetual market economy. For the separate countries of the European Union, there is saved dread of Turkey joining in view of a, to some degree, precarious economy and trepidation of mass emigration, as seen by past encounters in Turkish guest laborer programs.

According to Teitelbaum and Martin (2003), Turkish guest workers began to come to Western Europe beginning in 1960, as Turkey's constitution had recently ensured the privilege of its natives to get an international ID and travel abroad. Germany had specific enthusiasm for foreign workers, as their commercial enterprises were expanding and because of the development of the Berlin Wall, the supply of East German transients had become everything except scarce. In October 1961, they consented to a respective labor arrangement with Turkey, which permitted workers to get to Germany and work under one-year grants (Bolz, 1974; Paine, 1974; Krane, 1975). The arrangement was extremely prevalent in

Turkey, at first, drawing in nine thousand employees in 1961 and rising rapidly to 136,000 in 1973 (Penninx, 1982; Abadan-Unat, 1986; Gitmez, 1989). This satisfied the Germans, as they would have the capacity to get a modest labor force to staff their commercial enterprises and additionally keep unemployment low by having a steady supply of guest workers.

The issue accompanied the arrangement's execution in economic retreats. It was relied upon for Turkish families to return to their homeland upon rejection from their jobs, with the goal that job levels could be kept low. Nevertheless, this ended up going against the hobbies of both the employees and German manufacturing plant proprietors. Workers would not have preferred returning home, simply because by working in Germany, they would have the capacity to gain eight to ten times the wages they could get back in Turkey. Moreover, for the production line proprietors, there was a minimal motivator to force special turn, in light of the fact that they would be sending prepared laborers home and be forced to discover and employ untrained substitutions. In this manner, the guest workers, largely, did not return home, but rather their numbers expanded thanks to the landing of their families. In the first two-sided assertion, organizations could recharge their guest laborer licenses for up to two years, which additionally allowed the subordinate groups of the guest workers to get to Germany. Moreover, if the employees were in Germany for a long time, they could switch businesses and stay in Germany regardless of the possibility that they had lost their jobs. Indeed, even after this guest system ceased, Turks kept on moving to Germany either under refuge, "family unification" programs (Kiray, 1976; Faist, 1995) or through unlawful means. In view of these diverse variables, the occupation rate dropped drastically among foreigners in Germany from 66% in the mid-'70's to a humble 33% just a quarter century later.

From the experience of the special guest programs, Germany does not need Turkey to end up some portion of the EU because of an apprehension of mass emigration, which could destabilize the economy and extraordinarily raise the unemployment rate. This supposition is shared by different nations who stress that through such programs, their unemployment circumstances could deteriorate and with a foreign group of Muslims, there would be troubles with mix and osmosis (for example, the situation in France). Moreover, EU countries stress over Turkey joining the European Union from a monetary standpoint. As indicated by the Organization for Economic Cooperation and Development (2014), Turkey would be the poorest EU country, with a GDP of just \$2100 in 2001, contrasted with the normal GDP in the EU of \$21,000 Furthermore; roughly, 35% of Turkey's workers are utilized in farming sectors.

On the off chance, Turkey joined the EU, a large portion of these untrained workers could move from the homesteads of Anatolia into Western Europe. In rich EU countries, for example, Germany and France, stress these incompetent workers could group out the employment market. Likewise, Turkey has had an exceptionally temperamental economy before, which contracted by 6% in 1994, expanded by 6% every year from 1995-1997, and contracted again by 10% in 2001 (Altug, Filiztekin & Pamuk, 2007). It was just settling in 2002 with a crisis credit of \$16 billion from the International Monetary Fund (IMF, 2008). With this past variance in its economy, a contention can be made that if Turkey was conceded as a full individual from the European Union. The general economic welfare of

EU countries could endure. In any case, the trepidation of mass immigration into Europe is not extremely established; as it is a standard strategy for new individuals from the European Union to have confinements in the middle of them and whatever is left of Europe for quite a long while before giving full open fringes.

In a meeting with the Huffington Post, migration master Hein de Haas (2015) says that with regards to the effect on European economies, a lot of explorations have demonstrated that migration expands GDP in light of the fact that transients add to the workforce. There is next to no authentic confirmation to bolster the case that migration is swarming out labor or cutting down wages. For the most part, openly verbal confrontations, enemies or defenders of migration, misrepresent the negative or beneficial outcomes of migration. He states it would be silly to propose migration as either the cause for basic unemployment or the trickiness of labor. Largely, Hein de Haas focuses on the fact that what is truly absent is an understanding that governments make social orders that are rich, open and de-regularized, and then they likewise make significantly more demand for transient labor. These social orders unavoidably pull in migration, and on the off chance, they close the entryway, we comprehend what you get - which is even more sneaking and sporadic migration because there are no lawful channels to coordinate the labor demand.

Table: 5
Comparison of Labor Migration under Two Scenarios³

Net Change in the Turkish Migrant Stock	2004-2015	2015-2030	Total
High Growth-Membership-Free Movement of Labor	246,000	1,888,000	2,134,000
Lower Growth-NO Membership-No Free Movement of Labor	760,000	1,974,000	2,734,000
Turkish Migrant Stock	2004	2015	2030
High Growth-Membership-Free Movement of Labor	2,499,000	2,745,000	4,633,000
Lower Growth-NO Membership-No Free Movement of Labor	2,506,000	3,267,000	5,241,000

According to Erzan et al. (2004), Turkey's entry into EU will cost more than they are worth. Due to strict regulations set in place via the EU, the flow of laborers from Turkey has been stunted. As Turkey awaits membership to the EU the labor force and Turkey's economy in general is dependent on the prospect of the country becoming a part of the union. If Turkey is granted admission into the EU in 2015, the number of migrants allowed into Europe will begin at over 2 million and explode toward 4.5 million by 2030. If access to the EU is not granted, migrant workers will continue to be around 500.000 and growing toward 600.000 in 2030, which is more than any other country.

On the other hand, there is remigration from Germany to Turkey or from Europe to Turkey. Individuals who decide to migrate to Turkey in an attempt to find work and improve their lives, do so under the pressure of dire economic situations, unemployment, poverty, but also war and political turmoil in their countries of origin. By choosing Turkey as the

³ The figures were taken from a series of "twin projects" findings at the Center for Economics and Econometrics at the Boğaziçi University, Istanbul, Turkey.

country of their destination, these individuals take into account several different factors, among which the option of employment in the informal marketplace, the likelihood of earning significantly more money than what was possible in their place of origin, geolocation and logistical issues, costs of transportation, and whether there is social support at the point of arrival from friends or family. From these factors, particular influence derives from labor demand in the black market, significantly fueling illegal migration. As Lewis et al. stated (2014), it is impossible to understand the position of the labor market by exclusively looking at individual nation-states, because "insecurities span pre-migration and journeying experiences (such as indebtedness, poverty, low education/social position, obligations to family left behind, , control by smuggler/trafficker/labor recruiter)".

The rate at which migration takes place in both directions between Turkey and Germany is generally steady. The German Federal Agency for Migration and Refugees provides administrative data based on local registration, which offers insight into both the country of destination and nationality of those departing, as well as the country of origin and nationality of those coming in.

Two factors mainly influenced the migration of families: (a) a 2004 German migration law that made entry conditions more complicated, even for those migrating to reunite with their families, as it asked for basic language skills as a prerequisite, among others, and (b) the decrease in the number of families moving from Turkey to Germany, signifying a shift in the marriage patterns among Turks in the country. In fact, it can be proposed that the latter has influenced the decrease more significantly since the deterioration of visas for family reunification had begun well before the introduction of the new migration law (Aydin, 2016).

In recent years, the migration from Germany to Turkey has drawn considerably more interest, partly because of the fear that it may lead to skilled workforce shortages. While a slight rise was recorded from 2008 to 2009 in emigration to Turkey from Germany, probably because economic conditions deteriorated in the country, numbers have returned to the levels before the recession, and the narrative of a massive return of Turks from Germany to Turkey is not supported by the actual data (BAMF, 2014).

In public conversation and the media, migration from Germany to Turkey is often attributed to social exclusion, discrimination, or inability to identify with the German society. A common notion is that Islamophobia has driven Turks away from Germany. Although there are many indications regarding discrimination against Turks in Germany, particularly in the housing and labor markets, and the education system, yet no definitive evidence exists to suggest that people dealing with higher discriminatory behavior are more likely to leave Germany.

4. Findings

Since Europe is considered a model to admire and is a region that attracts considerable immigration from Turkey, it is logical to conclude that the phenomenon of

immigration can be seen as a benchmark of advancement for nations. From several viewpoints, the influx of migrants increases a nation's allure and dynamics. This self-evident hypothesis sheds light on the reasons why individuals leave their countries to relocate to certain countries. Undoubtedly, the neighborhood political culture of migration is evolving into a marvelous way of dealing with the various strategies aiming to manage immigration globally. In the present study, the shared features and differences between the three norms are conveying the story of a nation's basic humankind and diverse characters. The common features underline how a certain problem draws sympathy to an expanded area of the human population. After considering all factors, it is evident that, when it comes to migration, there are standard thoughts, which are shared all around the world. However, the specific approach taken in each occasion relies heavily on the local political culture, which in turn originates from each nation's individual history.

Considering the pertinence of the European, Islamic and Nomadic norms a last arrangement of suggestions has been uncovered here. At a first level, the Islamic and Nomadic norms in reality appear bygone and optimistic, not suited to comprehend the way of our contemporary world. This stems actually from the way that these norms, from a Turkish perspective, were created over a timeframe set far back, contrasted with the European norms considerably more contemporary. Instigated by the abnormal amounts of worldwide migration Turkey has encountered beginning in 1960, particularly to Germany, and the constrained accessible examination with respect to this issue, exploring the part of migration on diverse parts of immigrants' exercises merits uncommon consideration. While the vast majority of the studies have been centered around the determinants of migration, and the part of settlements on monetary development and occupation, fewer studies have been led on its interest for transient work in the host nation and on its particular consequences for human capital.

The Turkish perseverance of patriarchal qualities and preservationist mentalities particularly in country ranges, the framework changes, and the subsequent changes in the work business sector can influence gender contrasts in instructive ventures too. The gender contrasts can be strengthened or weakened as an aftereffect of contrasts in social states of mind, monetary conditions, and the work market results. Work migration has dependably existed and will continue to exist. Western Europe's financial wellbeing and way of life have been made conceivable by the commitment of remote work. In a few decades, these laborers constitute a type of improvement help from the countries on the outskirts to the center. The size and states of future exchanges of work, nonetheless, are interested in theory. It is likely that future examples of work migration will differ because of the exigencies of the worldwide business sector. The present circumstance in the Western European center, portrayed 'by declining development rates, higher than typical local unemployment and rising pressures in the middle of local and outside populaces, will serve to keep down migration in the short run. Over the long haul, in any case, it is conceivable that universal migration to the center will recover its old energy. By the following decade, Western Europe might enhance its monetary development prospects. This circumstance, combined with proceeding with low populace development and high social portability, will lead to the augmentation of the immigration.

Case in point, there is presently, and would keep on being, huge work emigration pressure from Turkey. Particularly in eastern Turkey, youngsters today should leave their home regions to discover jobs, and most communicated little trust that the foundation activities being developed would make enough jobs to lessen emigration pressures. This contention that there will be a proceeding with emigration pressure appears to be persuading, particularly in the light of the huge interior migration, happening inside of Turkey and the way that half of Turkey's work force is still utilized in agriculture and encounters extensive unemployment and underemployment. Turkish works need to emigrate and European countries in the past profited from such migration, which is valid. Nevertheless, it decays thereafter. The real explanation behind anticipating this alleviation in migration is the confounding of the work/business sector, which stands up to Turks wishing to work in EU work markets. The quantity of jobs accessible to the incompetent Turks who need to emigrate is little and contracting, and almost no prospect that monetary or strategic patterns will change in ways which would allow untalented Turks to discover jobs in European work markets. This implies, despite the fact that flexibility of development for Turks might unleash a flood of Turks who immigrate to the EU work market, work migration in the middle of Turkey and the EU ought to rapidly come back to a level controlled by what number of Turks can really discover jobs there. With the outcome, that Turkish migration ought to die down not long after flexibility of development is powerful in light of the disintegration they had in the past and the greater part of them having numerable workforce.

Populace and migration are progressive components, and these dynamic components turn out to be considerably more mind boggling through financial, social and political procedures. Inside of this system and inside of a future in which Turkey's promotion to the EU may be understood, the demographic process that populates in both the EU and in Turkey may experience ought to likewise be analyzed in light of the work/business sector perspective. The change of the demographic contrast between the EU and Turkey into one of correspondence will be identified with the conceivable appearance of the 'demographic downfall' (the decrease of fruitfulness and a maturing populace) in the EU and the 'window of demographic open door' (a domain of consistent increment in the work supply, occupation and the nature of the work force and, therefore, in monetary execution) in Turkey. For the positive results for each member of the EU, Turkey and the vagrants themselves to happen, every strategy must perform a progression of assignments taking care of the issue of migration as a 'financial and political marvel that requires administration.' For Turkey, this requires quickly finishing participation transactions, coordinating with the EU and succeeding in supplementing the 'window of demographic open door' with 'expanding the work supply, the rate of vocation and keeping up a consistent financial development' in the following 20 years. For the EU, then, this requires quickly finishing enrollment arrangements if it will still be attempted by EU individuals, coordinating with Turkey and succeeding in supplementing its 'demographic death' with a 'far-located migration approach in light of financial objectivity and assorted qualities and free of xenophobia'. Should both the EU and Turkey succeed in doing this, the effect of transitory developments from Turkey to the EU ought to be gainful and successful to all concerned.

5. Conclusion

Migration has become a problematic area in terms of social, economic, and space concerns, significantly affecting the whole European continent. Worldwide migration is happening at such steady rates that it has elevated into an essential factor of the globalization process, both in a political and an economic level. These developments have generated questions of vital political and societal importance. There will be some time before the EU acknowledges Turkey as an equal partner. Europe has a stake in the ability of the Turkish government to remain firm and secure the basic rights of its citizens, including minorities. Some countries are afraid, to some extent, the economic implications of Turkey becoming a member of the EU. However, this is overcoming the behavior of Muslims as being generally incompatible with what is considered European. There are signs of change present, however; Turkey's government has a more "Islamic" orientation, and the military has not intervened. In addition, certain countries in the West of Europe, such as France, are starting to realize that the never-ending Muslim immigration will result in them comprising a large part of their population. Anyhow, significant investments will be required. Until that happens, these issues of economic and political nature, as well as essential issues regarding its character, will block Turkey from being invited as an equal member of the European family. The origination of European personality must first develop to oblige Turkey.

The worldwide immigration, which has an essential circumstance in the present, is a direct result of the need of economic, social and political conditions. It holds a prevailing place. Turks who immigrated to Western European nations requesting work in 60s are presently more than 4 million and this constitutes most of the settlers. Turks who live in these territories have a critical commitment to the economic and social existence of both Turkey and Western European countries. Moreover, the economic emergency, unemployment, and social-governmental issues, found in Turkey, drive the general population to move to alternate nations to work in irregular status. Consequently, the increment of the irregular immigration has been raised.

Another aspect of the irregular status is the one stemming from a lack of proper documentation, being either under-documented or entirely undocumented, which results in irregular labor due to inability to obtain the required work permits and a proper place to live. This status fuels dangerous and extremely fluid conditions for migrants, who are forced to sell out their labor for very little money. This means that they mainly look for jobs within the black economy, which commonly revolve around the textile, construction, agriculture and domestic service sectors.

There is additionally a critical group of research, inside individual European nations, at the European level, and other worldwide locales, not just North America. Nevertheless, the group of research is not yet a cognizant combined and grounded collection of information that permits us to see more completely the flow of economic and social dynamics of migration, their impact, and their potential future impact, on society, the economy, and the country. There is a fundamental need to raise the level of European research to address these issues with a noteworthy incorporated and synergetic program at the European level.

The overwhelming proportion of the populations looking for an entry in Europe are refugees from their own homes due to war and conflict. Therefore, the inability of the international community to solve the issues of violence, armed conflicts and violation of human rights in the countries of origin has been one of the primary drivers of the rise of illegal migration to Europe. No international political scheme exists to help end the conflict in Turkey. Moreover, only small efforts have been made towards dealing with inequality, chronic poverty, weak governance and environmental and climate changes, which make up for primary 'push' factors in several of the developing countries.

There have also been different analyzes by autonomous researchers. In any case, for doing far-reaching research in the zones of social science and economics, measurable information is required that offers the likelihood of making causal and improvement analyzes of immigration and combination procedures and their subsequent impacts. An experimental examination of the circumstance of migration and joining not just a measurably separated enrollment of settlers is required, as well as definite and amplified measurements on migration streams. Domestic migration insights do generate noteworthy findings in the event that they are looked at on a global level. To date, migration insights in Germany and other EU member states have been founded on a national level and in just uncommon cases, have been orientated toward universal similarity. National contrasts in the meanings of different classifications of outsiders and the nature of information still result in the way that much of the time direct correlations of the figures are unrealistic at all or are exceptionally confined.

It is of particular importance to overview the limits of acceptance and coordination by using a suitable set of pointers. For such a framework to work, reliable and accurate findings are needed. For this to be realized, it is necessary to develop an essential and deductive social reporting framework on migration and combination. Similarly, precisely specified targets have to be outlined, whereas markers will be used to mirror the most appropriate destinations, regardless of the real difficulty in their actualization. Thus, we will distinguish these markers, since it makes sense from an experimental point of view; it is also fundamental from the political point of view, for instance in the business/work sector and the training process regarding immigration-related issues. Assessment research is a similarly dangerous field with the logical research of migration and joining.

In summary, we can postulate that flaws in research and in the ability to access information affect more than just the research areas that are directly related to the administrative control of immigration, and the meeting of difficulties inalienable to mix. Issues in information innovation and deficits in substance rather influence migration and combine research in general. To circumvent these issues, a separated, interdisciplinary research is required, with the added benefit of being upheld and supported institutionally.

References

- Abadan-Unat, N. (1986), "Turkish migration to Europe and the Middle East: Its impact on the Social Structure and Social Legislation", in: L. Michalak & J. Salacuse (eds. 325-69), *Social legislation in the Contemporary Middle East*, California, Berkeley: Institute of International Studies.
- Akçapar, Ş. (2009), "Turkish Brain Drain to the USA", in: A. İçduygu & K. Kirişçi (eds. 109-248), *Lands of Diverse Migration*, Istanbul: Istanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akkoyunlu, S. & B. Silverstovs (2009), "Migration and Trade: Complements or Substitutes: Evidence from Turkish Migration to Germany", *Emerging Markets Finance and Trade*, 45(5), 47-61.
- Altug, S. & A. Filiztekin & S. Pamuk (2007), "The Sources of Long-Term Economic Growth for Turkey: 1880-2005", *Discussion Paper No. 6463*, Centre for Economic Policy Research.
- Anagnostou, D. (2005), "Deepening Democracy or Defending the Nation: the Europeanization of minority Rights and Greek Citizenship", *West European Politics*, 28(2), 338.
- Antoniou, D. (2005), "Western Thracian Muslims in Athens", *Balkanologie*, IX (1-2).
- Arendt, H. (2007), *The Jewish Writings*, New York: Schockenbooks.
- Atilgan, C. (2002), *Türkische Diaspora in Deutschland: Chance oder Risiko für die deutsch-türkischen Beziehungen*, Hamburg: Deutsches Orient-Institut.
- Avcı, G. (2006), "Determinants of integration: comparing integration policies and outcomes: Turks in the Netherlands and Germany", *Turkish Studies*, 7(1), 45-76.
- Aydin, Y. (2016), "The Germany-Turkey migration corridor: Refitting policies for a transnational age", Transatlantic Council on Migration, *A Project of Migration Policy Institute*, 1-22.
- BAMF (2014), *Abwanderung von Türkeistammigen: Wer verlässt Deutschland und warum?*, <www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Publikationen/Beitragsreihe/beitrag-band-6-abwanderung-tuerkeistaemmiger.html>, (Nuremberg: BAMF, 2014), 28.11.2015.
- Becker, J. & R. Behnisch (2002), "Vorwort", in: Z. Autonomie & T. Gängelung (eds. 7-13); *Türkische Medienkultur in Deutschland II. Rehburg*, Loccum: Evangelische Akademie Loccum.
- Bellamy, R. & D. Schecter (1993), *Gramsci and Italian state*, Manchester: Manchester University Press.
- Bolz, K. (1974), "Guest Workers and East-West Cooperation", *Intereconomics*, 9(9), 266-76.
- Boeri, T. & H. Brücker (1999), *The Impact of Eastern Enlargement on Employment and Wages in the EU Member States - Manuscript*, European Integration Consortium, Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, DIW.
- Castles, S. & G. Kosach (1985), *Immigrant workers and class structures in Western Europe*, London: Oxford University Press.
- Castles, S. (2013), "The Forces Driving Global Migration", *Journal of Intercultural Studies*, 34(2), 122-140.
- Eichengreen, B. & A.O. Ritschl (2009), "Understanding West German Economic Growth in the 1950s", *Cliometrica*, Published online.
- Eissel, D. (2011), "The German Economy", in: R. Seidelmann (eds. 77-102), *The New Germany - History, Economy and Policy*, Baden-Baden: Nomos.

- Erzan, R. & U. Kuzubaş & N. Yıldız (2004), "Growth and immigration Scenarios for Turkey and the EU", CEPS EU-Turkey *Working Papers*, No. 13.
- Erzan, R. & U. Kuzubaş & N. Yıldız (2006), "Immigration Scenarios: Turkey-EU", *Turkish Studies*, 7(1).
- European Commission (2010), *Migration, Employment and Labor Policies in the European Union*, Belgium: International Organization for Migration.
- Eurostat Data (2012), <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>>, 06.12.2015.
- Faist, T. (1995), *Social Citizenship for Whom: Young Turks in Germany and Mexican Americans in the United States*, Aldershot: Avebury.
- Faini, R.J. & J. De Melo & K.F. Zimmermann (1999), *Migration. The Controversies and the Evidence*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Featherstone, K. & M. Radaelli (2003), *The Politics of Europeanization*, Oxford: Oxford University Press.
- Felbermayr, G. & M. Larch & W. Lechthaler (2012), "Labour Market Reforms in a Globalized World", *Intereconomics*, 5(47), 307-312.
- Frey, M. & M. Ulrich (1996), *Impact of Migration in Receiving Countries: Germany*, Geneva: International Organization for Migration.
- Gitmez, A. (1983), *Yurtdışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler*, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Gitmez, A. (1989), "Turkish Experience of Work Emigration: Economic Development or Individual Well-Being", *Yapı Kredi: Economic Review*, III(4), 3-27.
- Glazar, O. & W. Strielkowski (2010), "Turkey and the European Union: Possible Incidence of the EU Accession on Migration Flows", *Prague Economic Papers*, 3, 218-235.
- Goffman, D. (2002), *The Ottoman Empire and Early Modern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gramsci, A. (1917), "The Revolution against Capital", in: A. Gramsci & R. Bellamy (eds.), *Prison writings*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gurak, D.T. & F. Caces (1992), "Migration networks and the shaping of migration systems", in: M. Kritz & L.L. Lim & H. Zlotnik (eds. 150-176), *International Migration Systems: A Global Approach*, Oxford: Clarendon Press.
- Hansen, R. & P. Weil (2001), *Towards a European Nationality: Citizenship, Immigration and Nationality Law in the EU*, Houndmills: Basingstoke.
- Hein de Haas (2015), "Why The Debate over Europe's Migration Crisis is Full of Myths", *The Huffington Post*, <http://www.huffingtonpost.com/entry/europe-migrant-crisis-myths-facts_55df64e5e4b08dc09486d510>, 08.12.2015.
- Herzfeld, M. (2002), *The Idea of Europe: Rethinking an Attitude*, New York: Cambridge University Press.
- Hönekopp, E. (1997), "The New Labor Migration as an Instrument of German Foreign Policy", in: R. Münz & M. Weiner (eds. 165-182), *Migrants, Refugees and Foreign Policy: U.S. and German Policies Toward Countries of Origin*, Providence, RI: Berghahn Books.
- İçduygu, A. & K. Kirişçi (2009), *Land of Diverse Migrations*, İstanbul: İstanbul Bilgi University Press.
- İçduygu, A. (2010), "International Migration and Turkey", İstanbul: 2010 OECD SOPEMI Report.

- IMF (2008), *IMF Executive Board Concludes Ex Post Assessment of Longer-Term Program Engagement and Ex Post Evaluation of Exceptional Access for Turkey*, Public Information Notice No. 08/100.
- IOM (2005), *World Migration 2005: Costs and Benefits of International Migration*, International Organization for Migration.
- Kaiser, B. (2003), "Life Worlds of EU Immigrants in Turkey", in: E. Zeybekoğlu & B. Johansson (eds.) *Migration and Labour in Europe: Views from Turkey and Sweden*, Istanbul: Murcir ve Niwl.
- Kaldor, N. (1945), "The German War Economy", *The Review of Economic Studies*, 13(1), 33-52.
- Kiray, M. (1976), "The Family of the Immigrant Worker", in: N. Abadan-Unat (ed.) *Turkish Workers in Europe*, Bill: Leiden.
- Kirişçi, K. (2003), *Turkey: A Transformation from Emigration to Immigration*, Migration Information Source, <<http://www.migrationinformation.org/Profiles/display.cfm?id=176>>, 02.11.2015.
- Korfalı, K. & A. Üstübcü & H. De Clerck (2014), "Turkey Country and Research Areas Report", *MiReKoç Project Reports 2/2014 EUMAGINE*, <<https://mirekoc.ku.edu.tr/sites/mirekoc.ku.edu.tr/files/PP5%20-%20Turkey%20Country%20and%20Research%20Areas%20Report.pdf>>, 10.10.2015.
- Krane, R.E. (1975), *Manpower Mobility across Cultural Boundaries: Social, Economic and Legal Aspects: The Case of Turkey and West Germany*, Brill: Leiden.
- Lewis, H. & P. Dwyer & S. Hodkinson & L. Waite (2014), "Hyper-precarious lives: Migrants, Work and Forced Labour in the Global North", *Progress in Human Geography*, September, 1-21.
- Martin, P.L. & M.J. Miller (1980), "Guest workers: Lessons from Western Europe", *Industrial and Labor Relations Review*, 33(3), 315-330.
- Martin, P. (1997), "Guest worker policies for the twenty-first century", *New Community*, 23(4), 483-494.
- Martin, P. (2012), "Turkey-EU Migration: The Road Ahead", *Perceptions: Journal of International Affairs*, Special Issue: 50 years of Migration from Turkey to Germany: Current Perspectives and Historical Background, 17, 125-131.
- Metcalf-Hough, V. (2015), "The migration crisis? Facts, challenges and possible solutions", *Briefing*, Shaping Policy for Development: 1-6.
- Münz, R. & R. Ulrich (1997), "Changing Patterns of German Immigration, 1945-1994", in: K.J. Bade & M. Weiner (eds.), *Migration Past, Migration Future: Germany and the United States*, New York: Berghahn Books.
- Narayanan, G. & A.A. Badri & R. McDougall (2012), *Global Trade, Assistance, and Production: The GTAP 8 Data Base*, Purdue University: Center for Global Trade Analysis; <https://www.gtap.agecon.purdue.edu/databases/v7/v7_doco.asp>, 18.12.2015.
- Neal, L. (2007), *The Economics of Europe and the European Union*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Paine, S. (1974), *Exporting Workers: The Turkish Case*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Paque, K. (1987), "Labour Surplus and Capital Shortage: German Unemployment in the First Decade after the Currency Reform", *Kiel Working Papers* (No: 290), Kiel Institute of World Economics.

- Penninx, R. (1982), "A Critical review of Theory and Practice: The Case of Turkey", *International Migration Review*, 16, 781-818.
- Pischke, J.S. & J. Velling (1997), "Employment effects of immigration to Germany: An Analysis Based on Local Labour Markets", *Review of Economics and Statistics*, 79(4), 594-604.
- OECD Data (2012), <<http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode5MIG>>, 03.12.2015.
- OECD (2014), *The OECD Employment Outlook 2014*, Paris: OECD Publishing.
- Østergard-Nielsen, E. (2003), *Transnational Politics: Turks and Kurds in Germany*, London: Routledge.
- Rouleau, E. (2000), "Turkey's Dream of Democracy", *Foreign Affairs*, 79(6), 100-114.
- Sachverständigenrat für Zuwanderung und Integration (2004), *Migration und Integration - Erfahrungen nutzen, Neues wagen*, Nürnberg: Jahressgutachten.
- Sen, F. (1994), "The Economic, Social and Political Impact of Turkish Migration", in: S. Spencer, *Immigration as an Economic Asset: The German Experience*, Stoke-on-Trent: IPPR/Trentham Books, 93-106.
- Sirkeci, I. (2015), *Politics and Law in Turkish Migration*, London: Transnational Press.
- Stalker, P. (2002), "Migration Trends and Migration Policy in Europe", *International Migration*, 40(5), 151-179.
- Straubhaar, T. (1992), "Allocational and Distributional Aspects of Future Immigration to Western Europe", *International Migration Review*, 26(2), 462-83.
- Strielkowski, W. & F. Turnovec (2011), "Neo-Classical Model of Labour Mobility between Two Countries revisited: introduction of the Concepts of Propensity to Migration and the Indicator of Migration Costs", *Economics and Management*, 8(70), 3-16.
- Şentürk, C. (2008), "West Thrace Turkish's Immigration to Europe", *The Journal of International Social Research*, 1(2), 419-433.
- Teitelbaum, M. & P. Martin (2003), "Is Turkey Ready for Europe?", *Foreign Affairs*, 82(3).
- Turkish Ministry of Labour and Social Security (2003), <http://www.calisma.gov.tr/yih/yurtdisi_isci.htm>, 09.11.2015.
- United Nations Secretariat, Department of Economic and Social Affairs (2005), *Trends in Total Migrant Stock: the 2005 Revision*, UN: Population Division.
- UNHCR (2001), *Mid-Year Process Country Report of Turkey*, <<http://www.unhcr.org/4a02e3406.html>>, 28.10.2015.
- Wanner, P. (2002), *Migration Trends in Europe*, Council of Europe Population Papers Series No 7. March.
- Wolf, H.C. (1995), "Post-War Germany in the European Context: Domestic and External Determinants of Growth", in: B. Eichengreen (eds. 323-52), *Europe's Post-War Recovery* Cambridge: Cambridge University Press.
- World Bank Development Prospects Group (2008), *Migration and Remittances Fact Book*, Data taken from D. Ratha & W. Shaw (2007), "Bilateral Estimates of Migrants Stocks Database, South-South Migration and Remittances", *World Bank Working Paper No. 102*, <<http://go.worldbank.org/ON5YV3Y480>>, 14.11.2015.

NOTES FOR CONTRIBUTORS

1. Articles not published or submitted for publication elsewhere accept in either Turkish or English.
2. Manuscripts should type on one side of an A4 sized paper and should not exceed single spaced 18 pages with the *Times New Roman* 11-font character size. Only e-mail posts welcome for article submissions.
3. The first page should include (i) the title of the article; (ii) the name(s) of the author(s); (iii) institutional affiliation(s) of the author(s); (iv) abstract of not more than 100 words in both English and Turkish; (v) keywords; (vi) JEL codes. The name, address, e-mail address, phone numbers, affiliated institution and position, and academically sphere of interest of the author(s) should indicate on a separate page.
4. Tables, figures and graphs should be numbered consecutively and contain full references. The titles of the tables, figures and graphs should place at the heading of them; the references of tables, figures and graphs should place at the bottom of them. Decimals should separate by a comma. Equations should number consecutively. Equation numbers should appear in parentheses at the right margin. The full derivation of the formulas (if abridged in the text) should provide on a separate sheet for referee use.
5. Footnotes should place at the bottom of the page.
6. All references should cite in the text (not in footnotes), and conform to the following examples:

It has argued (Alkin, 1982: 210-5)....

Griffin (1970a: 15-20) states....

(Gupta et.al., 1982: 286-7).

(Rivera-Batiz & Rivera-Batiz, 1989: 247-9; Dornbusch, 1980: 19-23).

7. References should appear at the end of the text as follows:

Books: Kenen, P.B. (1989), *The International Economy*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc.

Periodicals: Langeheine, B. & U. Weinstock (1985), "Graduate Integration", *Journal of Common Market Studies*, 23(3), 185-97.

Articles in edited books: Krugman, P. (1995), "The Move Toward Free Trade Zones", in: P. King (ed.), *International Economics and International Economic Policy: A Reader*, New York: McGraw-Hill, Inc., 163-82.

Other sources: Central Bank of the Republic of Turkey (2003), *Financial Stability*, Press Release, March 24, Ankara, <<http://www.tcmb.gov.tr>>.

Chang, R. (1998), "The Asian Crisis", *NBER Discussion Paper*, 4470, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Mass.

8. Cited web pages should exist at the References with their full address and certain cited date as follows:

....., <<http://www.sosyoekonomijournal.org>>, 18.12.2016.

YAZARLARA DUYURU

1. Sosyoekonomi dergisinde sadece Türkçe ve İngilizce makaleler yayımlanmaktadır. Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

2. Yazılar A4 boyutunda kâğıdın bir yüzüne tek aralıkla, *Times New Roman* karakterinde, 11 punto ile ve 18 sayfayı geçmeyecek şekilde yazılmalıdır. e-Posta dışındaki gönderiler kesinlikle kabul edilmemektedir.

3. Yazının ilk sayfasında şu bilgiler yer almalıdır: (i) yazının başlığı; (ii) yazar(lar) ın adı; (iii) yazar(lar)ın bağlı bulunduğu kurumun adresi; (iv) en çok 100 kelimelik Türkçe ve İngilizce özet, (v) anahtar sözcükler ile (vi) çalışmanın JEL kodları. Ayrı bir sayfada yazarın adı, adresi, e-mail adresi, telefon ve faks numaraları, çalıştığı kurum ve bu kurumdaki pozisyonu ile akademik ilgi alanları belirtilmelidir.

4. Tablo, şekil ve grafiklere başlık ve numara verilmeli, başlıklar tablo, şekil ve grafiklerin üzerinde yer almalı, kaynaklar ise tablo, şekil ve grafiklerin altına yazılmalıdır. Rakamlarda ondalık kesirler virgül ile ayrılmalıdır. Denklemlere verilecek sıra numarası parantez içinde sayfanın sağında ve parantez içinde yer almalıdır. Denklemlerin türetilişi, yazıda açıkça gösterilmemişse, hakemlerin değerlendirmesi için, türetme işlemi bütün basamaklarıyla ayrı bir sayfada verilmelidir.

5. Yazılarda yapılan atıflara ilişkin dipnotlar sayfa altında yer almalıdır.

6. Kaynaklara göndermeler dipnotlarla değil, metin içinde, sayfa numaralarını da içererek, aşağıdaki örneklerde gösterildiği gibi yapılmalıdır:

.....belirtmiştir (Alkin, 1982: 210-5).

.....Griffin (1970a: 15-20) ileri sürmektedir.

(Gupta vd., 1982: 286-7).

(Rivera-Batiz & Rivera-Batiz, 1989: 247-9; Dornbusch, 1980: 19-23).

7. Metinde gönderme yapılan bütün kaynaklar, sayfa numaraları ile birlikte, “Kaynaklar” (“Kaynakça” diye yazılmayacak) başlığı altında ve aşağıdaki örneklerle uygun olarak belirtilmelidir:

Kitaplar: Kenen, P.B. (1989), *The International Economy*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc.

Dergiler: Langeheine, B. & U. Weinstock (1985), “Graduate Integration”, *Journal of Common Market Studies*, 23(3), 185-97.

Derlemeler: Krugman, P. (1995), “The Move Toward Free Trade Zones”, P. King (ed.), *International Economics and International Economic Policy: A Reader* içinde, New York: McGraw-Hill, Inc., 163-82.

Diğer Kaynaklar: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2001), *2002 Yılında Para ve Kur Politikası ve Muhtemel Gelişmeler*, Basın Duyurusu, 2 Ocak, Ankara, <<http://www.tcmb.gov.tr>>.

Chang, R. (1998), “The Asian Crisis”, *NBER Discussion Paper*, 4470, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Mass.

8. Kaynaklar’da web sitelerine yapılan atıflar muhakkak, gün, ay, yıl olarak alındığı tarih itibariyle ve tam adresleriyle birlikte belirtilmelidir. Örneğin:

....., <<http://www.sosyoekonomijournal.org>>, 18.12.2016.